GH. D. TRANDAFIR

CATEGORIILE GRAMATICALE ALE VERBULUI ÎN ROMÂNA CONTEMPORANĂ

Scanned with OKEN Scanner

INTRODUCERE

Obiect. Teorie. Metodă.

1. Lucrarea de față reprezintă o descriere sincronică a categoriilor gramaticale ale verbului în româna contemporană.

Problema aceasta este una dintre cele mai controversate ale morfologiei limbii noastre.

În ultimii ani s-au elaborat numeroase studii asupra unora dintre categoriile gramaticale ale verbului, în special asupra diatezei și aspectului. Gramaticile — cu puține excepții[1] — le tratează schematic și stereotip.

Majoritatea cercetătorilor au procedat în spiritul lingvisticii clasice; cîțiva au adoptat concepții și metode structuraliste.

2. Noi nu opunem lingvistica structuralistă celei tradiționale.

De altfel nici nu este posibilă delimitarea tranșantă a celor două orientări lingvistice menționate, mai ales dacă se ia în considerație și faptul că în cadrul fiecăreia dintre ele se manifestă tendințe variate.

În numeroase cazuri, structuralismul preia și dezvoltă teze și metode consacrate ale lingvisticii tradiționale, fenomen subliniat chiar de unii reprezentanți iluștri ai structuralismului extremist.

---

[1] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, p. 238—252, 409—454; Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, p. 55—65, 192—239; *Gramatica Academiei*, vol. I, ed. 1954, p. 249—252, 303—323; ed. 1966, p. 36—41, 207—245.

Pentru Louis Hjelmslev, creatorul glosematicii, „une comparaison impartiale des méthodes pratiques utilisées en matière de phonologie et de morphologie par la linguistique classique et celles utilisées par la linguistique structurale fait sauter plutot une continuation qu'une rupture, et que la contribution apportée à ces disciplines par la linguistique structurale consiste essentiellement en une prise de conscience, une précision qui dirige la méthode qui s'était déjà averée inevitable"[2].

În consecinţă, cercetarea noastră se axează pe elementele considerate valabile atît din lingvistica tradiţională, cît şi din cea structuralistă.

3. Pornim de la doctrina saussuriană că limba este un sistem ai cărui membri sînt solidari, valoarea fiecăruia dintre ei depinzînd de a celorlalţi. Ea se organizează pe două planuri : paradigmatic şi sintagmatic.

Raporturile paradigmatice *(asociative* sau *in absentia)* se stabilesc între termeni care nu pot să apară decît succesiv în acelaşi punct al lanţului vorbirii.

Ansamblul elementelor care se află în raporturi paradigmatice formează un sistem.

Constituenţii unui enunţ se plasează pe axa simultaneităţii, contractînd între ei raporturi *sintagmatice, in praesentia.* Axa simultaneităţii şi axa succesivităţii sînt reprezentate grafic prin două drepte perpendiculare una pe alta[3].

Semnele lingvistice se opun reciproc atît în planul paradigmatic, cît şi în cel sintagmatic.

Hjelmslev denumeşte axa simultaneităţii *text* sau *proces,* iar pe aceea a succesivităţii, *sistem*[4].

Aşadar limba nu este considerată un conglomerat de elemente eterogene, ci o „entitate autonomă de dependenţe interne", o *structură* constituită din elementele sistemului[5].

---

[2] TCLC, vol. XII, *Essais linguistiques,* p. 96—97.
[3] F. de Saussure, *Cours de linguistique générale,* p. 114—177, 170—175.
[4] *Prolégomènes à une thèorie du langage,* p. 187.
[5] Hjelmslev, TCLC XII, *Essais linguistiques,* p. 100.

Scanned with OKEN Scanner

După părerea noastră, categoriile gramaticale se definesc și descriu adecvat numai pe baza doctrinei structuraliste moderate, pentru care forma primează, dar nu exclude semantica.

De exemplu, în română sfera temporală a condiționalului prezent, spre deosebire de aceea a indicativului prezent, este cu mult mai largă, incluzînd și timpul viitor. Fenomenul acesta este perfect explicabil în cadrul sistemului temporal al celor două moduri considerate : indicativul dispune de o formă specifică de viitor, care lipsește condiționalului.

Valoarea temporală diferită a prezentului indicativului și aceea a prezentului condiționalului sînt determinate de raporturile lor cu ceilalți membri ai sistemului temporal al modurilor respective.

De asemenea, categoriile de număr și persoană ale verbului nu pot fi explicate decît relațional, sintagmatic, pe baza acordului cu subiectul[6].

4. Saussure distinge în limbaj un aspect social, esențial, *limba,* și unul individual, secundar, *vorbirea,* între care există raporturi de interdependență.

Limbajul implică în permanență un sistem și o evoluție. Vorbirea precedă totdeauna limba și îi determină dezvoltarea.

O altă opoziție saussuriană, care derivă din cea precedentă, constă din *sincronie* și *diacronie.* Orice inovație lingvistică prezintă două momente distincte : crearea ei de către indivizi și adoptarea ei de către colectivitate.

Lingvistica sincronică studiază rețeaua de relații care leagă termenii coexistenți ai sistemului, starea limbii, iar *lingvistica diacronică,* raporturile dintre termenii succesivi, care nu aparțin sistemului[7].

Concepția lui Saussure despre sincronie și diacronie a fost revizuită, în parte, ajungîndu-se la concluzia că limba trebuie abordată și diacronic, în dinamica ei, și că istoria limbii repre-

---

[6] Acest punct de vedere a fost exprimat și aplicat regulat de gramatica tradițională a limbii noastre, ceea ce demonstrează o dată în plus că și la noi s-a făcut gramatică structurală chiar înainte de constituirea școlilor structuraliste.

[7] F. de Saussure, *op. cit.*, p. 36—39, 117—140.

Scanned with OKEN Scanner

zintă în realitate o succesiune de sisteme, nu evoluţia unor fenomene de limbă izolate[8].

Aşa cum indică şi titlul ei, lucrarea noastră îşi propune să descrie un stadiu determinat al românei, sistemul actual. Adesea interpretăm însă faptele de limbă şi din perspectiva timpului, adică diacronic.

Relevarea productivităţii unor categorii gramaticale sau a caducităţii altora înseamnă introducerea unui punct de vedere diacronic în descrierea sincronică a unor fenomene lingvistice, ca, de exemplu : substituirea aproape totală a viitorului anterior de viitorul I, tendinţa auxiliarelor modale unipersonale *a trebui* şi *a fi* (la imperfect) de a se folosi ca verbe personale *(noi trebuiram să-i destăinuim, eram să zic)* etc.

5. Structuraliştii tratează limba română ca un diasistem, un suprasistem care se realizează prin mai multe sisteme particulare determinate de factori geografici şi social-culturali. Diasistemul se caracterizează prin cel mai înalt grad de generalitate, reprezintă esenţa limbii.

În procesul comunicării nu se foloseşte de fapt limba comună ca atare, ci diferitele ei variante, ierarhizate în sisteme parţiale : limba literară, limba populară, limbajul artistic, tehnico-ştiinţific, familiar etc[9].

În discuţia despre categoriile gramaticale ale verbului ne referim uneori la diferitele sisteme particulare ale limbii comune.

Astfel, semnalăm valorile diferite ale perfectului simplu în limba vorbită şi în limba literară, menţinerea lui numai în graiurile din vestul Munteniei, Oltenia, Banat şi Munţii Apuseni, forma populară şi cea literară a viitorului, frecvenţa cu mult mai mare a diatezei pasive în limba literară decît în cea populară etc.

---

[8] Acum mai bine de trei decenii, Sextil Puşcariu scria în *Limba română*, vol. I : „Urmărirea unui fenomen în mod *diacronic* nu trebuie să ne împiedice să vedem lucrurile *sincronic (p. 4).*
... între *structură* şi *evoluţie* nu există antinomie, ci ... fenomenul lingvistic se explică şi prin una şi prin alta (p. 6).

[9] Ion Coteanu, *Structura stilistică a limbii,* în „Elementele de lingvistică structurală" p. 211—221 ; Andrei Avram, *Despre dialectologia structurală,* în „Elemente de lingvistică structurală" p. 181—192.

6. Saussure definește semnul lingvistic ca o entitate psihică cu două laturi : conceptul (le signifié) și imaginea acustică (le signifiant), ambele reprezentînd o formă, nu o substanță.

Spre deosebire de Saussure, majoritatea adepților Cercului lingvistic de la Praga nu limitează limba la o formă pură, ci ia în considerație și condițiile geografice, sociale și politice în care aceasta funcționează, precum și conținutul termenilor sistemului, caracterul lor reflectoriu.

Teoretic, glosematica și unii descriptiviști americani exclud sensul din limbă, pe care o reduc la o rețea de relații.

Lingvistica imanentă — cum își denumește Hjelmslev doctrina — „voit dans les fonctions c'est-à-dire dans les dépendances, le véritable objet de la recherche scientifique"[10].

În realitate, așa cum observă și K. Togeby, proba comutării, folosită de Hjelmslev pentru identificarea unităților lingvistice, implică și planul semantic[11].

De altfel pe un alt plan al analizei lingvistice, Hjelmslev însuși introduce explicit elementele „transcendente" în teoria sa lingvistică :

„Au lieu de faire échec à la transcendance, l'immanence lui a au contraire redonné une base nouvelle **plus solide.** L'immanence et la transcendance se rejoignent dans une unité supérieure fondée sur l'immanence. La théorie est conduite par nécessité interne à saisir non seulement le système linguistique dans son schéma et dans son usage pris dans leur totalité comme dans leurs détails, mais aussi l'homme et la société humaine présents dans le langage"[12].

Zellig S. Harris pretinde că analiza distribuțională practicată de el și de alți descriptiviști americani se reduce la

---

[10] Hjelmslev, TCLC XII, *Essais linguistiques*, p. 24.

[11] Hjelmslev, *Prolégomènes à une théorie du langage*, p. 101 ; K. Togeby, *Méthodes de la grammaire* : „Le structuralisme ne songe pas a ignorer le fait que la langue signifie quelque chose. La base même d'une étude structuraliste... est de comprendre la langue et de savoir comment fonctionne la commutation, qui implique la signification (p. 77) ; J. Dubois, *Grammaire structurale du français. Nom et pronom*, p. 7 ; K. Togeby, *Structure immanente de la langue française*, p. 103 ș.u.

[12] *Prolégomènes à une théorie du langage*, p. 171.

cercetarea relațiilor dintre elementele planului expresiei, făcînd abstracție de semnificația lor[13].

Școala descriptivistă sub forma asemantică a fost criticată sever chiar de lingviști americani notorii, care susțin că descriptivismul recurge în mod deghizat la sens, care este inevitabil în operația de identificare și clasificare a unităților lingvistice[14]

Noi luăm în considerație ambele planuri ale semnului lingvistic, atît expresia, cît și conținutul, care sînt în raport de interdependență.

În actul comunicării, conținutul constituie scopul, iar forma, mijlocul.

Totuși. cercetarea urmează calea inversă, de la formă la semnificație[15].

---

[13] *Structural Linguistics*, Chicago-Londra, 1966.

[14] A. Martinet, *Eléments de linguistique générale*, 1967, p. 34 : „On ne saurait donc recommander une méthode qui fait totale abstraction du sens des unités significatives, mais il n'en faut pas moins se prémunir contre les dangers auquels on s'expose lorsqu'on aborde sans précautions le domaine sémantique". Pentru discuția acestei probleme, vezi și B. Malmberg, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, p. 256—277 ; R. L. Wagner, *Grammaire. Analise, signification*, în „Méthodes de la grammaire" Paris, 1966, p. 65—77 : „Les structuralistes sont, au fond, des mentalistes qui s'ignorent". ; E. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, 1966 : „On peut donc concevoir plusieurs types de description et plusieurs types de formalisation, mais toutes doivent nécesairement supposer que leur objet, la langue, est informé de signification, que c'est par là qu'il est structuré et que cette condition est essentielle au fonctionnement de la langue parmi les autres systèmes de signes" (p. 12) ; I. Coteanu, *Principalele aspecte ale structuralismului contemporan*, în „Elemente de lingvistică structurală", p. 12—18 ; S. Stati, *Probleme actuale ale semanticii lingvistice*, în „Limbaj, logică, filozofie", p. 43—47

[15] Relevăm consecvența cu care unii lingviști clujeni actuali promovează prioritatea formei asupra sensului, atît în principiu, cît și în practica analizei gramaticale : D. Drașoveanu, P. Dumitrașcu, M. Zdrenghea, *Analize gramaticale și stilistice* ; cf., de asemenea, S. Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, p. 132 ; Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo. Al. Niculescu, *op. cit., passim.*

Scanned with OKEN Scanner

Termenului *formă* îi atribuim o accepție largă, în care intră deopotrivă structura morfologică și cea sintactică[16].

Categoriile gramaticale se exprimă flexionar. Morfologia studiază morfemele în calitatea lor de constituenți ai cuvîntului și ca mărci ale relațiilor sintactice, iar sintaxa tratează combinațiile cuvintelor în enunțuri.

Avem în vedere faptul că între expresie și conținut nu există totdeauna univocitate: majoritatea formelor comportă unul sau mai multe sensuri categoriale, iar un anumit sens categorial se exprimă adesea prin forme diferite.

Mai mult, uneori apar forme fără sens propriu și sensuri fără formă realizată.

Astfel, forma conjunctivului cumulează valoare de condițional (**Să -i fi cerut,** *nu ți-ar fi dat.* Călinescu, E. O., p. 309), de optativ (**Să mergeți** *sănătoși.* Hogaș, O, p. 254), de potențial (*Păi, ce* **să facem,** *oameni buni, ce* **să facem**? Rebreanu, R., p. 145), de imperativ (**Să taci! Să taci!** Rebreanu, R., p. 437) și de prezumtiv (**Să fi avut** *patruzeci de ani,* Hogaș, I, p. 167).

La rîndul său, valoarea de prezumtiv se poate reda prin forma indicativului (**N-o fi** *în capul nostru prea multă teorie, dar să curățăm țara o să știm.* Leu, P., p. 10), prin conjunctiv (**Să fi trecut** *două săptămîni.* Barbu, G., p. 180), prin condițional (*Miuleț cică* **n-ar fi știut** *nimic.* Preda, D., p. 150) și prin prezumtiv (*Femeia lui Cuțui poate spune despre Bogza că* ar **fi avînd** *visuri urîte.* Sadoveanu, O., p. 640).

---

[16] Cf., de exemplu, Lucien Tesnière, *Eléments de syntaxe structurale:* „L'étude de la *forme extérieure* de la phrase est l'objet de la *morphologie.* L'étude de sa *forme intérieure* est l'objet de la syntaxe" (p. 34); S. Stati, *op. cit.*: ...„analiza sintactică se sprijină în mare măsură pe analiza morfologică (unele calități sintactice, unele relații sintactice sînt exprimate prin morfeme specializate). Gramatica tradițională a subliniat importanța procedeelor de marcare morfologică a funcțiilor sintactice" (p. 36—37); B. Malmberg, *Les nouvelles tendances de la linguistique:* „La linguistique traditionnelle a cherché l'objectivité en choisissant un critère extérieur auquel la description linguistique devait se référer, tandis que la linguistique moderne veut pour ses définitions une norme intérieure, relationnelle. Haugen ne pense pas que la linguistique puisse... se permettre de rejeter l'emploi d'un critère extérieur..." (p. 273); Galichet, *Méthodologie grammaticale:* „Se tenir essentiellement sur le plan morphologique, c'est se condamner à n'apercevoir que la partie superficielle (quoique indispensable) de la langue (p. 13).

Scanned with OKEN Scanner

Pe de altă parte, categoria verbală a numărului este un fenomen pur formal, fără nici o justificare semantică : desinența de plural —*m* a verbului *citim* nu indică o acțiune plurală (efectuată de mai multe ori), ci se explică pe baza acordului cu subiectul, adică printr-o convenție gramaticală.

Dimpotrivă, persoana I a indicativului prezent *rup* se opune persoanei a II-a a aceluiași mod și timp *rupi* prin desinența zero, adică sensului categorial „persoana I" nu-i corespunde un element de expresie realizat.

În astfel de condiții, calea cea mai indicată pentru stabilirea unei ordini în sistemul categoriilor gramaticale constă în adoptarea criteriului formal, căruia i se subsumează cel semantic[17].

În virtutea acestui principiu, nu sîntem de acord cu definiții în care primează factorul semantic : „Verbele construite cu pronume reflexiv care, *datorită sensului lor (pasiv)* [subl. n. Gh. T.], pot fi înlocuite cu aceleași verbe la diateza pasivă cu *a fi* aparțin diatezei pasive[18].

---

[17] Vendryes, *Le langage* : „La seule chose qu'il faille exiger d'eux (des grammairiens) c'est du moins que leurs classifications, où la logique est sacrifiée, repondent aux conditions grammaticales de la langue qu'ils étudient" (p. 133).
Punctul de vedere opus, psihologist, reprezentat în special de Ferdinand Brunot (*La pensée et la langue,* Paris ,1922) pierde treptat terenul „Il faut se résoudre — scrie Brunot — à dresser des méthodes de langage où les faits ne soient plus rangés d'après l'ordre des signes, mais d'après l'ordre des idées" (Introduction, p. XX). Brunot este combătut pentru confundarea planului psihologic cu cel gramatical, între alții, de Damourette și Pichon (*Des mots à la pensée,* Paris, 1911—1940) și de Georges Galichet (*Méthodologie grammaticale. Etude psichologique des structures,* Paris, 1963), care din punct de vedere metodologic acordă prioritate structurii față de elementele de ordin psihologic. O concepție similară promovează la noi, între alții, Sextil Pușcariu, *op. cit.* : „Pe noi însă, care nu facem nici psihologie, nici sociologie, ci lingvistică, problemele de natură psihologică sau sociologică ne preocupă numai în măsura în care ne ajută să înțelegem geneza expresiei și prefacerea ei în comunicare (p. 7)... structura limbii române" (p. 6).
Pe aceeași poziție se situează și Tatiana Slama-Cazacu, *Introducere în psiholingvistică* : „Psiholingvistica trebuie să-și propună... în primul rînd să servească lingvisticii (teoretice și practice)", p. 37.

[18] *Gramatica Academiei,* vol I, 1966, p. 210.

Pentru noi, verbul *se introduce* din propoziția *tipografia se introduce* este la diateza reflexivă cu sens pasiv, nu la diateza pasivă.

7. Analiza limbii se poate efectua la diferite niveluri de abstractizare.

Ea poate fi abordată fie în manifestarea ei concretă (vorbire), fie ca o rețea de relații, formalizată.

O formalizare de un înalt grad de abstractizare riscă să omită trăsăturile specifice ale fenomenelor studiate.

De exemplu, formula structurală a construcției reflexiv-pasive *N nom+se+V* (realizată în enunțul *lîna se spală*), propusă de Gabriela Pană[19], corespunde și reflexivului dinamic *(fetița se sfiește)*, reflexivului eventiv *(vinovatul se înroșește)*, reflexivului obiectiv *(bunica se spală)*, reflexivului reciproc *(prietenii se salută)*.

Analiza gramaticală nu trebuie să degenereze în formalism[20], ignorînd valorile de conținut ale structurilor.

Construcțiile de mai sus cu pronumele *se*, aparent identice, se dezambiguizează cu ajutorul substituției și al gramaticii transformaționale.

8. Importanța esențială a contextului în lingvistică a fost relevată mai ales în semantică și în lexicologie[21].

---

[19] *Tranzitivitate și diateză*, în SCL XVIII, 1967, 1, p. 16 ; *N nom*= =nume în nominativ, *V*=verb.

[20] Vezi în această privință și E. Coseriu, *Pour une sémantique structurale* : „Structuralismul... aspiră pur și simplu să corespundă funcționării reale a limbii și nu să-i impună scheme preconcepute (p. 156) ; S. Stati, *op. cit.* : „Cercetătorul pleacă de la ideea că sistemul și structura sînt date obiective, că aparțin realmente limbii" (p. 15) ; H. A. Gleason, *Introduction à la linguistique* : „Ils (glosematicienii) essaient de construire une théorie du langage très générale et très abstraite. Les linguistes américains... ont tendance à s'irriter en face d'un tel point de vue, car ils ont le sentiment qu'une grande partie de la discussion est beaucoup trop loin des systèmes linguistiques réels et des données concrètes" (p. 171) ; După B. Malmberg, *op. cit.*, o asemenea concepție reprezintă „un structuralisme deraillé" (p. 276).

[21] L. Tesnière, *op. cit., passim* ; E. Benveniste, *Les niveaux de l'analyse linguistique*, în „Problèmes de linguistique générale" p. 119—131 ; A. Martinet, *op. cit.*, p. 36 ; A. Sauvageot, *Les procedés expressifs du français contemporaine*, p. 136 ; Tatiana Slama-Cazacu, *Limbaj și context*, p. 302—305.

Scanned with OKEN Scanner

Se admite, în general, că un element lingvistic comportă virtualităţi semantice, dintre care numai unele se actualizează într-un enunţ determinat.

Funcţia contextului în gramatică a fost studiată şi aplicată practic în mai mică măsură.

O descriere adecvată a limbii implică legătura indisolubilă dintre morfologie şi sintaxă[22].

În definirea şi clasificarea categoriilor gramaticale am optat pentru criteriul formal, căruia i-am subsumat pe cel semantic.

În acelaşi timp am accentuat ideea că o formă gramaticală comportă adesea valori gramaticale multiple.

Dacă am circumscrie sfera conceptului de *formă* la structura morfologică a categoriei gramaticale considerate, studiul valorilor gramaticale s-ar reduce la o simplă enumerare de sensuri.

De exemplu, *va fi ajuns* are valoare de indicativ, viitor anterior, şi de prezumtiv perfect. Menţinîndu-ne la nivelul analizei morfologice, nu dispunem de nici un indiciu formal pentru diferenţierea celor două valori modale şi temporale. Urmează ca analiza formală să fie continuată la un nivel superior, pe planul structurii sintactice (sintagmatice).

Orice semn lingvistic se caracterizează prin raporturi paradigmatice (cu ceilalţi membri ai sistemului) şi prin raporturi sintagmatice (cu unităţile din lanţul vorbirii).

Sensul unei forme lingvistice se precizează prin capacitatea ei de a se integra într-o unitate de nivel superior (context)[23].

Contextul este tot o entitate formală, un anumit mod de organizare a enunţului, un tip determinat de relaţii sintactice care actualizează valorile latente ale unităţilor lingvistice.

---

[22] F. de Saussure, *op. cit.*, p. 186 ; „Linguistiquement, la morphologie... ne peut constituer une discipline distincte de la syntaxe" ; L. Hjelmslev, TCLC XII, *Essais linguistiques, p. 97* ; R. L. Wagner, J. Pinchon *Grammaire du français classique et moderne*, p. 31 ; Paul Tarde, *Forme et contexte en syntaxe*, în „La linguistique", 1966, I, p. 1—15.

Pentru rolul contextului în gramatica limbii române, vezi M. Zdrenghea, *Îndrumări în analiza morfologică*, în „Analize gramaticale şi stilistice", p. 60 ; Tatiana Slama-Cazacu, *Limbaj şi context*, p. 302—305 ; Gh. Bulgăr, *Analiza gramaticală şi contextul*, în LL, V, 1961, p. 27—34.

[23] E. Benveniste, *op. cit.*, p. 127.

Scanned with OKEN Scanner

Valoarea categorială a unei forme gramaticale este exprimată de structura morfologică (paradigmatică) asociată cu cea contextuală (sintagmatică). De exemplu, în forma *va fi ajuns*, sensurile modale şi temporale de indicativ, viitor anterior, şi cel de prezumtiv perfect sînt evident opuse.

Constatăm că manifestarea sensului de viitor anterior al indicativului este condiţionată de prezenţa în context şi a formei de viitor (I) ; *va interveni îndată ce va fi ajuns acolo.* În contextele fără viitor, forma *va fi ajuns* are valoare modală de prezumtiv : *va fi ajuns acolo* „probabil că a ajuns acolo".

9. În cazul unei forme gramaticale cu valori multiple, care se identifică numai cu ajutorul contextului, se pune problema dacă toate aceste valori aparţin unei singure forme (în sens morfologic) sau fiecare valoare corespunde unei forme distincte, dar omonime cu celelalte.

Cu alte cuvinte, întrebarea este dacă în cazul formei *va fi ajuns* avem o singură formă cu valoare dublă, de viitor anterior al indicativului şi perfect al prezumtivului, sau două forme deosebite, dar omonime, una de viitor anterior al indicativului, cealaltă, de prezumtiv perfect.

Unii cercetători admit cîte una din aceste soluţii, iar alţii, pe amîndouă.

Astfel, C. de Boer[24] consideră, pe de o parte, că fiecare formă are o valoare primară, care apare în orice context, şi poate să mai redea şi o valoare secundară, care se adaugă la cea fundamentală, pe care o nuanţează în funcţie de context.

Pe de altă parte, C. de Boer nu exclude nici interpretarea opusă : fiecare valoare implică o formă proprie, chiar dacă acestea sînt omonime între ele.

O soluţie similară adoptă în lingvistica noastră Iorgu Iordan, Valeria Guţu Romalo şi Al. Niculescu, care admit, pe de o parte, că forma de indicativ prezent are semnificaţii multiple : de *prezent* propriu-zis (*copilul* **sare** *gardul*), *prezent gnomic* (*pătratul* **are** *patru laturi*), *prezent istoric* (*Ştefan cel Mare* **bate** *pe turci*), *prezent viitor* (*deseară ţi-o* **aduc**) etc.[25].

[24] *Syntaxe du français moderne*, 1954, p. 34—38.
[25] *Op. cit.*, p. 227—229.

De asemenea, forma de condiţional, unică, comportă valori condiţionale, optative, potenţiale[26].

Pe de altă parte, *(v) a fi venit* este tratată ca formă de prezumtiv în contextul *nu ştiu de unde (v) or fi venit* şi ca formă de viitor anterior al indicativului, omonimă cu cea precedentă, în enunţul *Voi fi bătrîn şi singur,* **vei fi murit** de *mult*[27].

Noi admitem teza că în situaţii ca cele discutate mai sus e vorba de o formă gramaticală polisemantică : *va fi venit* cu valoare de viitor anterior al indicativului este în distribuţie complementară cu *va fi venit* cu valoare de prezumtiv perfect, deci avem a face cu variante contextuale, nu cu invariante omonime[28].

În al doilea rînd, acceptînd acest principiu ar însemna să acordăm prioritate conţinutului asupra formei, ceea ce considerăm incompatibil cu studiul gramaticii (şi al limbii în genere).

În consecinţă, după părerea noastră, prezentul indicativului, condiţionalul, viitorul anterior etc. cumulează valori categoriale multiple, în funcţie de contextele respective.

10. Între teoria unei discipline ştiinţifice şi metodologia respectivă este o permanentă interacţiune.

Ştiinţa se constituie şi dezvoltă pe baza unor metode adecvate, iar aceasta îşi perfecţionează metodele sau îşi creează altele pe măsură ce progresează.

Adevărurile din ştiinţă şi din viaţă se bazează, în ultimă instanţă, pe observaţia directă a realităţii, adică pe senzaţii

---

[26] Idem, *op. cit.*, p. 219—221.

[27] Idem, *op. cit.*, p. 222, 237.

[28] Vezi în această privinţă şi L. Hjelmslev, *Prolégomènes à une théorie du langage*, p. 117 ; K. Togeby, *Structure immanente de la langue française :* „D'un point de vue fonctionnel, le principe de la commutation nous défend de couper le conditionnel en deux ; la prétendue différence sémantique ne correspond jamais à une différence d'expression" (p. 117) ; Paul Garde, *art. cit.*

Scanned with OKEN Scanner

și percepții. Aceasta este prima treaptă a cunoașterii. Prin prelucrarea cu ajutorul gîndirii a datelor obținute prin contactul senzorial cu lumea obiectivă se realizează treapta rațională, mediată, a cunoașterii, care duce la esența fenomenelor.

Dialectica procesului cunoașterii este formulată de Lenin astfel :

„De la intuirea vie la gîndirea abstractă și de la ea la practică — aceasta este calea dialectică a cunoșterii adevărului, a cunoașterii realității obiective".

Oricît de înalt ar fi nivelul de abstracție atins de un adevăr, el se sprijină totuși pe practică, pe verificarea prin aceasta.

Se știe că metoda care procedează de la particular la general se numește inductivă, iar aceea care urmează calea inversă, deductivă.

În lingvistică se practică, firește, ambele metode ale cunoașterii.

În mod logic se procedează de la observarea fenomenului lingvistic, de la vorbire, și, prin compararea faptelor, din inducție în inducție, se progresează spre esența limbii.

Unele școli lingvistice tradiționale — neogramaticii, în special — au fetișizat metoda pozitivistă, acumularea de fapte particulare, de exemple insuficient prelucrate, teoretizate[29].

Adevărata știință începe odată cu teoria, cu principiile.

Unele curente structuraliste absolutizează deducția, se închistează într-un formalism absolut, respingînd deliberat inducția, pentru că „les concepts ainsi obtenus n'ont pas de valeur générale et ne s'appliquent qu'à une langue ou à un état de langue donné"[30].

---

[29] Cf., de exemplu, Kr. Sandfeld și H. Olsen, *Syntaxe roumaine*

[30] L. Hjelmslev, *Prolégomènes à une théorie du langage*, p. 24.

Fiecare în parte din aceste metode — inducţia şi deducţia — este unilaterală, numai unitatea lor este fecundă[31].

Cercetarea noastră se întemeiază pe metoda dialectică. Porneşte de la observarea fenomenului lingvistic concret şi înaintează spre generalizări din ce în ce mai cuprinzătoare. Aplicînd deducţia, orice definiţie se ilustrează prin exemple adecvate, culese din toate variantele limbii contemporane.

Ni s-ar putea chiar obiecta abuzul de exemple, dacă nu s-ar lua în consideraţie faptul că fiecare dintre ele marchează o nuanţă specifică a limbii vii.

Am privit unele categorii gramaticale şi din unghiul geografiei lingvistice (de exemplu, localizarea perfectului simplu în limba vorbită) sau sub raport cantitativ, fără să întreprindem o statistică propriu-zisă a lor (de exemplu, frecvenţa viitorului anterior sau a diatezei pasive).

Ne-a preocupat constant şi cultivarea limbii, selectînd exemple care să corespundă normei limbii literare, cînd nu se

---

[31] Este deosebit de semnificativ faptul că sterilitatea metodologiei metafizice este combătută chiar de unii lingvişti nemarxişti, care preconizează metoda dialectică de cercetare. Anume, la colocviul asupra metodologiei gramaticii, ţinut la Liège în 1964, la care au participat somităţi ale lingvisticii actuale — A. Martinet, R. L. Wagner, B. Pottier, K. Togeby, A. Blinkenberg, A. Henry etc. — în comunicarea *Reflexions épistémologiques sur la divergence des méthodes de la grammaire* şi în discuţiile la ea, A. Blinkenberg afirmă că nu vede posibilitatea realizării unui model de structură fără a dispune în prealabil de un cîmp de observaţie foarte întins, că dezvoltarea lingvisticii nu poate fi asigurată decît prin „une oeuvre de raison appliquée sur la mouvante realité... un amalgame de l'unité et de la diversité... Mais l'essentiel reste pour moi l'idée de la nécessité d'une méthode dialectique *(Méthodes de la grammaire. Tradition et nouveauté. Actes du colloque tenu à Liège du 18 au 20 novembre 1964*, Paris, 1966, p. 41). La acest punct de vedere aderă şi K. Togeby, Holger Sten etc. În lingvistica noastră, S. Puşcariu ajunge, prin forţa lucrurilor, la o metodologie dialectică, cu trei decenii în urmă: „Am crezut în sfîrşit că orice afirmaţie trebuie lămurită printr-o bogată şi sugestivă exemplificare... Firesc însă că nu trebuie nici să confunzi strîngerea de material cu ştiinţa însăşi (*op. cit.*, p. 9). Iorgu Iordan dozează just generalul şi particularul în *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"* şi în *Stilistica limbii române*. Aceeaşi orientare metodologică atestă şi ambele ediţii ale *Gramaticii Academiei*. Cf. şi S. Stati, *op. cit.*, p. 15—16.

urmărea în mod expres descrierea unor forme proprii variantelor neliterare ale limbii.

Din lingvistica structuralistă, transformațională și matematică am adoptat numai teoriile care corespund vederilor noastre, așa cum au fost prezentate mai sus. Am utilizat, în spirit critic, de asemenea metode moderne de studiu : comutarea, distribuția, substituția, transformarea.

Se știe însă că multe din „inovațiile" lingvisticii actuale se reduc în realitate la o terminologie nouă și uneori rebarbativă, care acoperă concepte și metode cunoscute, dar formulate mai puțin sistematic de lingvistica tradițională.

De altfel, dacă se are în vedere faptul că acum mai bine de patru decenii Sextil Pușcariu își însușise și aplica regulat în lucrările sale elementele valabile din concepția lui Ferdinand de Saussure și din aceea a Cercului lingvistic de la Praga[32], se poate susține cu deplin temei că unele teze structuraliste aparțin deja tradiției noastre lingvistice.

[32] *Morfonemul și economia limbii*, în DR VI, 1929—1930, București, p. 211—243 ; *Considerații asupra sistemului fonetic și morfologic al limbii române*, în DR VII, 1931—1933, București, 1934, p. 1—54 ; *Limba română*, vol. I, 1940 ; vol. II, 1959 ; cf. și D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, p. 202—203.

Scanned with OKEN Scanner

inv. 109320.

II. DIATEZA

1. Una din problemele cele mai controversate ale morfologiei limbii române este aceea a diatezelor.

Dificultatea soluționării ei rezidă în complexitatea ei înseși și în diversitatea metodelor cu care este abordată.

Dacă în privința diatezei active și a celei pasive se manifestă un relativ consens, reflexivul constituie încă obiectul unei vii dispute, în care au intervenit numeroși cercetători.

Divergența de păreri se referă la definiția și numărul diatezelor, cît și la repartiția verbelor în cadrul acestora.

Problema diatezelor este tratată integral numai în cîteva lucrări, majoritatea acestora limitîndu-se la diateza reflexivă.

2. În prealabil trebuie să precizăm că gramaticile mai vechi ale limbii române nu folosesc termenul de *diateză*, deși operează cu această categorie gramaticală, pe care o denumesc fie *conjugare*[1], fie *gen* sau *formă*[2], fie *formă de conjugare*[3], fie *forma verbală*, *gen verbal* sau *voce (voix)*[4].

---

[1] A. Philippide, *Gramatica elementară a limbii române*, Iași, 1897.

[2] H. Tiktin, *Gramatica română*, ed. a III-a, București, 1945, p. 97 ; I. Iordan, *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, București, 1946, p. 171.

[3] Al. Rosetti și J. Byck, *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, Buc., 1945, p. 70.

[4] N. Drăganu, *Elemente de sintaxă a limbii române*, Buc., 1945, p. 81.

În locul acestei terminologii echivoce, *Gramatica Academiei*, ediția I (1954), a adoptat și impus denumirea de diateză, care anterior nu fusese utilizată decît cu totul sporadic[5].

3.1.1. Prima lucrare notabilă referitoare exclusiv la diateza reflexivă este *Les verbes „réfléchis" en roumain*, din 1938, a lui Al. Graur, care își propune să descrie valorile gramaticale ale verbelor reflexive românești. Conceptul de diateză nu se definește și nici nu se indică termenii corelativi ai acestei categorii gramaticale. Se susține că, în privința diatezei reflexive, româna concordă în mai mare măsură cu limbile slave decît cu cele romanice și se constată că gramaticile limbii române interpretează diferit noțiunea de verb reflexiv, după cum au în vedere forma sau conținutul verbului.

Astfel, pentru unele gramatici este reflexiv orice verb activ însoțit de un pronume reflexiv sau de un pronume personal cu valoare de pronume reflexiv, iar pentru altele sfera reflexivului se circumscrie la verbele a căror acțiune este făcută și suferită de aceeași persoană.

Se relevă faptul că *Dicționarul limbii române* al Academiei Române distinge în cadrul verbelor reflexive numai sensurile reflexiv, reciproc și pasiv.

În determinarea sferei conceptului de verb reflexiv se adoptă criteriul formal, incluzîndu-se în diateza reflexivă orice verb însoțit de pronume reflexiv.

Apoi verbele reflexive se clasifică în șase categorii, după sens, reproducîndu-se clasificarea verbelor reflexive din limbile slave propusă de A. Margulies[6] :

a. *reflexivul obiectiv* — subiectul și obiectul direct al acțiunii coincid : *a se spăla ;*

b. *reflexivul eventiv* — în starea subiectului se produce o schimbare ; *a se întrista* „a deveni trist" ;

c. *reflexivul dinamic* — acțiunea este efectuată de subiect cu o participare intensă sau cu un interes special : *a se teme ;*

---

[5] Al. Graur, *Les verbes „réfléchis" en roumain*, în BL VI, 1938, p. 85, 89 ; S. Pușcariu, *Limba română*, vol. I, București, 1940, p. 142 ; Sever Pop, *Grammaire roumaine*, Berna, 1948, p. 237.

[6] *Die Verba reflexiva in den slavischen Sprachen*, Heidelberg, 1924.

d. *reflexivul reciproc* — acțiunea este îndeplinită concomitent de două sau mai multe subiecte și fiecare dintre ele suferă efectele acțiunii făcute de celălalt sau de celelalte subiecte : *a se certa ;*

e. *reflexivul pasiv* — acțiunea este suferită de subiect și săvîrșită de altcineva : *problema se rezolvă ;*

f. *reflexivul impersonal* — autorul acțiunii nu este definit : *acolo unde se cîntă frumos.*

Se semnalează cazuri de trecere de la o diateză la alta sau de la o clasă de reflexive la alta.

Se tratează, în continuare, după *Dicționarul Academiei,* unele construcții reflexive speciale : *acuzativul cu participiu (s-așteaptă-n brațe purtat* în loc de *așteaptă să fie purtat în brațe), acuzativul cu supin (a se isprăvi de ras* pentru *a isprăvi de a se rade), acuzativul cu infinitiv (te știi juca* în loc de *știi a te juca), acuzativul de relație (a se tăia la deget)* și construcția reflexivă provenită dintr-una activă prin permutarea obiectului direct și a celui indirect *(a se descinge de brîu — a descinge brîul de pe lîngă sine).*

Se vorbește, tot după *Dicționarul Academiei,* despre *reflexivul dinamic tranzitiv (mă gîndesc ceva)* și despre reflexivul reciproc cu subiectul la singular și cu complement sociativ *(el s-a contrazis cu mine).*

Reflexivul cu pronumele în dativ apare numai tangențial.

3.1.2. Afirmația autorului că reflexivele dinamice sînt singurele reflexive la care pronumele reflexiv și-a pierdut funcția de complement este unilaterală[7].

În realitate în aceeași situație se mai află reflexivul pasiv, impersonal și, parțial, reflexivul eventiv.

3.1.3. Într-un articol succint asupra diatezei reflexive, din 1945, Al. Graur invocă o serie de exemple care confirmă concluziile studiului precedent.

3.2.1. Sorin Stati consacră, în 1945, un studiu amplu diatezei reflexive cu pronumele în dativ, pe care o descrie com-

[7] Pag. 74—75.

parativ cu situaţia din limbile romanice şi din rusă, orientîndu-se prin excelenţă după aceasta din urmă[8].

Definiţia sa asupra diatezelor reproduce pe cea din *Grammatika russkogo iazîka*[9]: „Considerăm diateza ca forma verbului care marchează raporturile dintre subiect, care face acţiunea, şi complement, obiectul asupra căruia sau în favoarea căruia se exercită această acţiune".

Observăm că, potrivit definiţiei citate, verbele active intranzitive n-ar comporta diateză (căci n-au obiect asupra căruia să se exercite acţiunea), n-ar exista diateză pasivă (căci la diateza pasivă subiectul nu este autor al acţiunii) şi diateza reflexivă s-ar circumscrie la reflexivul obiectiv, reciproc, participativ şi cel posesiv, singurele categorii de verbe reflexive la care pronumele reflexiv are funcţie de obiect al acţiunii.

3.2.2. Autorul distinge următoarele cinci clase de verbe cu pronumele reflexiv în dativ:

a. *reflexivul obiectiv* — indică o acţiune făcută de subiect şi suferită tot de el: *Pune-ţi mari podoabe, frumoasa mea mireasă*. Alecsandri, *Teatru II*, p. 69.

Aceste verbe — susţine Sorin Stati — „sînt de fapt la diateza activă"[10].

Totuşi Sorin Stati remarcă: „E adevărat că verbele reflexive propriu-zise (obiective) arată un raport de identitate între subiect şi complement, adică altceva decît diateza activă. Dar ele marchează acest raport nu prin forma lor (care este activă), ci cu ajutorul pronumelui, care îşi păstrează deplin independenţa... Concluzia care se impune este că reflexivele obiective, fie în acuzativ, fie în dativ, nu constituie o diateză aparte şi că limba română nu are, deci, o diateză reflexivă"[11].

În sprijinul tezei sale, autorul invocă situaţia din limba rusă, în care verbele cu sufixul *-sea* sau *-s'* constituie diateza reflexivă (*berecisea* „a se păzi"), iar verbul activ construit cu pronumele reflexiv de formă lungă *sebea sau sebe* (*bereci sebia*

---

[8] *Verbe „reflexive" construite cu dativul*, în SCL V, 1954, 1—2, p. 135—146.
[9] Pag. 410.
[10] Pag. 137.
[11] Pag. 137.

„a se păzi") este activ, deși sensul celor două forme este identic.

b. *reflexivul participativ* — redă o acțiune făcută de subiect în favoarea sau în defavoarea sa : *Și-a croit cărare prin grădină* (Sadoveanu, *Opere* VI, p. 146).

Și această clasă de verbe este repartizată la diateza activă.

c. *reflexivul posesiv* — indică o acțiune al cărei obiect direct aparține subiectului : *Bunicul își dădu pălăria pe ceafă* (Sadoveanu, *Opere* VII, p. 297). În astfel de construcții, subiectul și posesivul, exprimat prin pronume reflexiv în dativ, reprezintă aceeași persoană. Această categorie de verbe este considerată tot la diateza activă.

d. *reflexivul reciproc* — arată că acțiunea este făcută concomitent de două sau mai multe subiecte și că fiecare dintre ele suferă aceeași acțiune săvîrșită de celelalte subiecte : *Ei își împărtășesc bucuriile*. Sorin Stati opinează că și aceste verbe sînt la diateza activă.

e. *reflexivul mediu* — marchează participarea afectivă a subiectului la acțiunea pe care o efectuează : *a-și bate joc*. Pronumele reflexiv în dativ nu poate fi substituit cu un pronume personal sau cu un substantiv în același caz cu el, deoarece el și-a pierdut valoarea pronominală și a devenit o simplă marcă a diatezei medii.

Așadar, autorul e de părere că dintre verbele reflexive cu pronumele în dativ numai reflexivele medii constituie o diateză aparte, opusă activului și pasivului.

3.2.3. Reproducem concluzia studiului discutat :

«Denumirea de „verbe reflexive" se aplică acestor construcții pronominale numai dacă ne bazăm pe criterii formale (adică pe faptul că alăturea de verb apare pronumele reflexiv). *Sens* reflexiv nu au decît reflexivele obiective și, în parte, cele reciproce ; dar acest sens nu e dat de forma verbului (care-i activă), ci de pronumele reflexiv. De aceea, în loc de „verbe reflexive" aceste verbe ar putea fi grupate la un loc sub denumirea de *verbe pronominale*... Această grupare sub o singură denumire a unor construcții cu sensuri atît de diferite nu ni se pare totuși indicată.

Limba română nu are o diateză reflexivă, întrucît în construcţiile pronominale cu dativul (sau acuzativul) cu valoare de reflexive obiective, pronumele are rol de complement indirect (sau direct), el nu e morfem al reflexivului. Între *mă spăl* şi *îl spăl* nu e nici o deosebire în forma verbului, deşi prima construcţie e reflexivă şi a doua activă... Împărţirea tradiţională a verbelor în activă, pasivă şi reflexivă ar trebui, deci, înlocuită cu altă împărţire, în *activă, pasivă* şi *medie*»[12].

Este inexactă afirmaţia lui Sorin Stati că reflexivele reciproce au în parte sens reflexiv. Sensul reciproc constă din combinarea sensului activ şi a celui pasiv ; fiecare membru al subiectului face acţiunea şi suferă concomitent aceeaşi acţiune îndeplinită de alt membru al subiectului *(ei se salută)*, pe cînd sensul reflexiv se caracterizează prin efectuarea şi suportarea acţiunii de către acelaşi subiect, fie la singular, fie la plural *(el se îmbracă)*.

3.2.4. Din moment ce autorul se declară adeptul criteriului formal în clasificarea diatezelor, nu mai are nici o raţiune să se considere neindicată încadrarea în clasa *verbelor pronominale* a tuturor verbelor însoţite de un pronume reflexiv pentru considerentul că ele prezintă „sensuri atît de diferite".

Cînd într-o clasificare numărul formelor nu coincide cu acela al sensurilor, alternativa constă ori în repartizarea de forme diferite în aceeaşi categorie (criteriul semantic), ori în includerea de sensuri diferite în aceeaşi categorie (criteriul formal).

Firește că, în astfel de situaţii, în gramatică trebuie să primeze criteriul formal[13].

3.2.5. E drept că „între *mă spăl* şi *îl spăl* nu e nici o deosebire în forma verbului, deşi prima construcţie este reflexivă".

Deci pronumele *mă* (din *mă spăl*) şi *îl* (din *îl spăl*) nu sînt în raport de variaţie liberă, nu sînt echivalente structural.

3.3.1. Prin lucrarea sa despre *Funcţia sintactică a pronumelui reflexiv*, Eugen Cîmpeanu îşi propune să contribuie la soluţionarea problemei diatezei reflexive.

---

[12] Pag. 145—146.

[13] Cf. şi J. Dubois, *Grammaire structurale du français. Le verbe*, p. 117.

Lucrarea sa nu aduce nimic inedit, după cum demonstrează însăşi concluzia ei :

„Din analiza celor şase funcţiuni ale pronumelui reflexiv se desprinde constatarea că pronumele reflexiv nu are peste tot aceeaşi valoare sintactică. Cu valoare obiectivă deplină şi clară la reflexivul obiectiv, el devine din ce în ce mai puţin obiectiv la celelalte funcţiuni, mergînd pînă la pierderea totală a valorii obiective“[14].

3.3.2. În schimb apar unele idei confuze sau eronate.

Autorul contestă, de exemplu, existenţa reflexivului obiectiv construit cu dativul şi reduce reflexivul cu pronumele în dativ exclusiv la reflexivul dinamic : „reflexivul în dativ nu are un conţinut reflexiv propriu-zis, el arată interesul subiectului în săvîrşirea acţiunii şi nu obiectul asupra căruia trece acţiunea făcută de subiect ; reflexive propriu-zise pot fi numai cele cu pronumele în acuzativ“.

O construcţie cu verbul la diateza reflexivă obiectivă cu pronumele în dativ ca următoarea infirmă punctul de vedere susţinut de Eugen Cîmpeanu : *Omul se dădu mai aproape,* **scuturîndu-şi** *fînul din păr* (Cezar Petrescu, Î., p. 556).

3.4.1. Eugen Cîmpeanu discută tangenţial diateza reflexivă şi în articolul scris în colaborare cu Tamara Comarnitchi : *Tranzitiv, intranzitiv şi reflexiv*[15].

Autorii cercetează comparativ limbile română şi rusă numai în ce priveşte diateza reflexivă, pe baza DLRM şi a dicţionarelor bilingve româno-rus şi ruso-român din 1953, respectiv 1954.

Se semnalează situaţii cînd un verb rusesc echivalează în română atît cu forme active, cît şi cu forme reflexive, ca *a privi* şi *a se uita, a merge* şi *a se duce* etc., se indică verbe intranzitive (ca *a merge, a sta, a fugi* etc.) care comportă formă reflexivă impersonală, cît şi verbe intranzitive care nu admit formă reflexivă (ca *a consta, a apărea*), se relevă diferenţe de sens între reflexivul pasiv şi pasivul propriu-zis, se insistă asupra complementului intern şi asupra relaţiei dintre obiectul direct şi cel indirect al aceluiaşi verb folosit la activ şi la

[14] În CL V, 1960, 1—2, p. 85—97.
[15] În CL IX, 1964, 1, p. 45—51.

Scanned with OKEN Scanner

reflexiv *(a aştepta ceva — a se aştepta la ceva, a îngriji pe cineva — a se îngriji de cineva).*

În final se conchide că „elementul gramatical trebuie cercetat în strînsă legătură cu cel semantic, căruia îi este, de multe ori, subordonat“[16].

3.4.2. În acelaşi articol, construcţia *a se supăra pe cineva* este comentată astfel :

„În exemplul *a se supăra pe cineva* constatăm însă existenţa unei duble tranzitivităţi. Obiectul direct *(pe cineva)* îşi păstrează calitatea, el putînd sta la fel de bine atît pe lîngă diateza activă a verbului *(a supăra pe cineva),* ca obiect unic, cît şi pe lîngă cea reflexivă *(a se supăra pe cineva),* dublînd valoarea obiectivă a pronumelui reflexiv. Acest fapt dovedeşte că uneori obiectul direct unic nu epuizează întregul potenţial tranzitiv al verbului... O situaţie similară o prezintă exemplul *a răzbuna pe cineva, a se răzbuna pe cineva*“.

După părerea noastră, verbele la diateza reflexivă *a se supăra* şi *a se răzbuna* nu comportă o dublă tranzitivitate directă, şi cu atît mai puţin o tranzitivitate în care ambele tipuri de complemente directe ar desemna nume de persoană, cum se susţine.

Considerăm că *pe cineva* este complement direct în construcţia *a supăra pe cineva* şi complement indirect în exemplul *a se supăra pe cineva.*

Dovada funcţiei de complement indirect a pronumelui *pe cineva* din enunţul *a se supăra pe cineva* se face prin substituirea acesteia cu un nume de lucru, a cărui funcţie de complement indirect este certă : *a se supăra* **pe cineva** — *a se supăra (ca văcarul)* **pe sat** (pe ce ?).

În contextul în care *pe cineva* este complement direct. complementul indirect *pe sat* nu poate apărea : *a supăra pe cineva — *a supăra pe sat.*

Prin urmare, structurile *a se supăra pe cineva* şi *a se supăra pe sat,* pe de o parte, şi *a supăra pe cineva* şi *a supăra satul,* pe de altă parte, sînt echivalente funcţional.

3.4.3. Pronumele reflexiv din forma reflexivă *a se supăra* nu are nici el funcţie de complement direct, deşi ar putea să

[16] Pag. 46.

fie substituit cu un pronume personal în același caz, care ar îndeplini realmente funcție de complement direct : *el se supără — el mă supără.*

Pronumele reflexiv *se* din enunțul precedent are rol de marcă morfologică a diatezei reflexive, iar pronumele personal *mă* din construcția *el mă supără* își menține valoarea pronominală și este complement direct al verbului la diateza activă *supără*, deci substituirea lui *se* prin *mă* modifică relațiile sintagmatice ale enunțului. În consecință, cele două pronume nu sînt echivalente funcțional.

Așadar, în construcțiile *a se supăra pe cineva* și *a se răzbuna pe cineva*, despre care se susține că ar conține două complemente directe (*se* și *pe cineva*) nu există nici un complement direct.

4.1. Cu toate că este mai puțin complexă decît diateza reflexivă, diateza pasivă suscită totuși destule probleme, așa cum rezultă din studiile care i-au fost consacrate în mod exclusiv.

Dintre acestea se remarcă lucrarea lui L. I. Luht, *Zalog v sovremennom rumînscom iazîke* (passiv)[17].

Autorul abordează problema sub raport morfologic, semantic și contextual.

Definiția și tratarea diatezelor din *Gramatica Academiei*, ediția 1954, și din studiile lui Sorin Stati se consideră nesatisfăcătoare.

Categoria diatezei — afirmă Luht — exprimă raporturile dintre autor, acțiune și obiect.

Verbul la diateza pasivă redă acțiunea suferită de subiect sau starea în care acesta se află (*expoziția este deschisă*) și constă din două tipuri de forme : *participială (a fi + participiul)* și *pasivă cu formă reflexivă.*

Nu toate verbele tranzitive se pot transforma în pasive.

Pasivul participial este mai puțin popular decît pasivul reflexiv.

Uneori acțiunea exprimată de pasivul reflexiv se petrece la timpul marcat de auxiliarul *a fi*, iar prin transpunerea la

[17] Moscova, 1962.

fie substituit cu un pronume personal în același caz, care ar îndeplini realmente funcție de complement direct : *el se supără — el mă supără.*

Pronumele reflexiv *se* din enunțul precedent are rol de marcă morfologică a diatezei reflexive, iar pronumele personal *mă* din construcția *el mă supără* își menține valoarea pronominală și este complement direct al verbului la diateza activă *supără*, deci substituirea lui *se* prin *mă* modifică relațiile sintagmatice ale enunțului. În consecință, cele două pronume nu sînt echivalente funcțional.

Așadar, în construcțiile *a se supăra pe cineva* și *a se răzbuna pe cineva*, despre care se susține că ar conține două complemente directe (*se* și *pe cineva*) nu există nici un complement direct.

4.1. Cu toate că este mai puțin complexă decît diateza reflexivă, diateza pasivă suscită totuși destule probleme, așa cum rezultă din studiile care i-au fost consacrate în mod exclusiv.

Dintre acestea se remarcă lucrarea lui L. I. Luht, *Zalog v sovremennom rumînscom iazîke* (passiv)[17].

Autorul abordează problema sub raport morfologic, semantic și contextual.

Definiția și tratarea diatezelor din *Gramatica Academiei*, ediția 1954, și din studiile lui Sorin Stati se consideră nesatisfăcătoare.

Categoria diatezei — afirmă Luht — exprimă raporturile dintre autor, acțiune și obiect.

Verbul la diateza pasivă redă acțiunea suferită de subiect sau starea în care acesta se află (*expoziția este deschisă*) și constă din două tipuri de forme : *participială (a fi + participiul)* și *pasivă cu formă reflexivă.*

Nu toate verbele tranzitive se pot transforma în pasive.

Pasivul participial este mai puțin popular decît pasivul reflexiv.

Uneori acțiunea exprimată de pasivul reflexiv se petrece la timpul marcat de auxiliarul *a fi*, iar prin transpunerea la

[17] Moscova, 1962.

diateza activă rămîne tot la timpul prezent : *acţiunea este continuată — acţiunea continuă.*

Construcţia pasivă participială *propunerea este autorizată de director* arată starea prezentă a subiectului apărută ca efect al unei acţiuni săvîrşite în trecut (directorul a autorizat propunerea, care, deci, a dobîndit calitatea de *autorizată*, pe care o menţine şi în prezent).

Semantica pasivului reflexiv este determinată adesea numai cu ajutorul contextului, care uneori trebuie să fie mai amplu spre a se evita ambiguitatea.

Pasivul reflexiv se confundă frecvent cu reflexivul obiectiv, şi anume, atunci cînd subiectul este reprezentat de un animat susceptibil de a fi şi autor şi obiect al acţiunii exprimate de verb : *el s-a înscris la examenul de admitere* („s-a înscris el însuşi“ sau „el a fost înscris de altcineva“).

Reflexivul are sens exclusiv pasiv cînd exprimă o acţiune care nu poate fi realizată de obiectul denumit de subiect : *comitetul* s-a ales *prin vot secret* („a fost ales“).

Pasivul reflexiv este mai puţin gramaticalizat decît pasivul participial, deoarece este condiţionat de diferiţi factori lexicali : sensul verbului, natura animată sau inanimată a subiectului, ambianţa contextuală.

4.2. Elena Berea îşi circumscrie articolul la diateza pasivă[18], sintetizînd şi parafrazînd o serie de locuri comune din gramaticile noastre, începînd cu acelea ale lui Tiktin[19] şi Philippide[20]. Foloseşte şi lucrarea lui L. I. Luht, discutată în paragraful precedent.

Elena Berea admite că româna cunoaşte două forme la diateza pasivă : pasivul analitic, format cu auxilarul *a fi*, şi pasivul reflexiv, construit cu pronumele reflexiv în acuzativ.

Ambele forme pasive sînt studiate diacronic şi sincronic.

Întrebuinţarea uneia sau alteia din construcţiile pasive menţionate depinde de sensul lexical al verbului şi de caracterul animat sau inanimat al subiectului.

---

[18] *Observaţii asupra diatezei pasive în limba română*, în SCL XVII, 1966, 5, p. 567—568.

[19] *Op. cit.*, p. 128—130.

[20] *Op. cit.*, p. 128—138, 349—352.

Scanned with OKEN Scanner

Autoarea recomandă folosirea pasivului reflexiv cu verbele momentane şi cu subiectul exprimat prin nume de lucru.

Sondajul statistic efectuat în limba din diferite epoci şi de diferite stiluri evidenţiază preferinţa aproape generală pentru pasivul reflexiv, cu excepţia stilului ştiinţific şi a creaţiei unor scriitori contemporani de formaţie cultă, la care preponderează pasivul cu auxiliarul *a fi*.

Complementul de agent apare mai frecvent pe lîngă pasivul cu *a fi* decît pe lîngă pasivul reflexiv.

5.1.1. N. Drăganu abordează incidental problema diatezelor, în care adoptă unele soluţii originale[21].

Diateza este definită, după criteriul conţinutului, ca raportul gramatical dintre acţiune şi subiect.

El distinge în română două diateze : activă, cînd subiectul face acţiunea, şi pasivă, cînd subiectul suferă acţiunea exprimată de verb.

Diateza pasivă se prezintă sub două aspecte : a. formată din verbul auxiliar *a fi* şi participiu ; b. pronominală : **se ştie** *lucrul acesta*.

Toate verbele active însoţite de pronume reflexiv sînt denumite pronominale, indiferent de raportul gramatical pe care îl redau.

Pe lîngă raportul gramatical pasiv, forma pronominală mai poate indica :

a. *un raport activ tranzitiv*, cînd pronumele reflexiv are funcţie de complement direct : *m-am tăiat*.

Raportul de reciprocitate este considerat ca un caz special al diatezei active : *din săbii s-au tăiat*.

b. *un raport activ intranzitiv*, cînd pronumele reflexiv s-a abstractizat şi funcţionează ca marcă morfologică : *mă duc*.

Prin urmare N. Drăganu nu recunoaşte existenţa diatezei reflexive în română ; verbele pronominale sînt repartizate la diateza activă (cînd au sens reflexiv, reciproc sau dinamic) şi la cea pasivă (cele cu sens pasiv şi impersonal).

Verbele pronominale construite cu pronumele în dativ nu sînt luate în consideraţie.

---

[21] *Elemente de sintaxă a limbii române*, Bucureşti, 1945, p. 81—82.

5.1.2. Dacă ar fi fost consecvent cu criteriul sensului gramatical (raportul dintre subiect şi acţiune), pe care l-a adoptat în definirea şi clasificarea diatezelor, N. Drăganu ar fi trebuit să admită şi diateza reflexivă, căci raportul reflexiv *(m-am tăiat)* se opune celui activ *(am tăiat)*.

5.2.1. Apariţia *Gramaticii Academiei* marchează un moment crucial în dezvoltarea lingvisticii noastre[22]. În ce priveşte problema diatezelor, însă, contribuţia ei este mai puţin substanţială.

În această lucrare[23], diatezele sînt tratate în două capitole : unul consacrat exclusiv acestei probleme şi altul referitor la categoriile gramaticale[24].

Între cele două capitole nu există o concordanţă deplină.

Astfel, într-un loc diatezele indică „raporturile dintre subiect şi complementul direct exprimate prin forme verbale"[25], iar în altul ele reprezintă „formele verbale care arată raportul dintre subiect şi complementul direct, acesta din urmă putînd lipsi"[26].

Criteriul definiţiei nu apare clar : primează cînd conţinutul, cînd forma.

5.2.2. Dacă diatezele redau raporturile dintre subiect şi complementul direct — cum se afirmă în *Gramatica Academiei* — rezultă că numai verbele tranzitive cunosc categoria diatezei[27]. Această concluzie este infirmată însă, chiar de exemplul menit s-o ilustreze : **Trecu** *o zi,* **trecură** *trei / Şi iarăşi noaptea* **vine** */ Luceafărul deasupra ei / Cu razele-i senine,* care conţine verbe intranzitive.

---

[22] Bucureşti, 1954. Capitolul despre diateze fusese publicat în LR I, 1953, 3, p. 26—32.

[23] Vol. I, p. 243—249.

[24] Pag. 109.

[25] Pag. 243. Această definiţie este inspirată din *Grammatika russkogo iazika* I, Moscova, 1960, p. 490.

[26] Pag. 109.

[27] Consecventă cu propria-i definiţie a diatezelor, *Grammatika russkogo iazika* admite într-adevăr că numai verbele tranzitive comportă categoria diatezei, p. 412.

De altfel definiţiile fiecăreia dintre diateze ignorează definiţia generală menţionată şi se bazează pe raportul dintre verb şi subiectul gramatical.

Practic, *Gramatica Academiei* recunoaşte existenţa a trei diateze, deci şi a celei reflexive, faţă de care în principiu manifestă rezervă :

„De obicei se consideră ca o a treia diateză a limbii noastre reflexivul : subiectul face acţiunea şi tot el o suferă *(mă spăl)*. Dar forma reflexivă a verbului nu diferă prin nimic de cea activă, iar funcţiile reflexivului sînt foarte variate“[28].

5.2.3. În tratarea diatezei reflexive cu pronumele în acuzativ, *Gramatica Academiei* adoptă punctul de vedere al lui Al. Graur expus în studiul din 1938.

Prin urmare, în ce priveşte diateza reflexivă cu pronumele în acuzativ, *Gramatica Academiei* se situează pe poziţia formei (verb la diateza activă însoţit de pronume reflexiv de aceeaşi persoană) şi identifică în cadrul acesteia şase valori.

La categoriile de verbe reflexive cu pronumele în dativ care figurează în articolul citat al lui Al. Graur, *Gramatica Academiei* adaugă reflexivul obiectiv şi pe cel reciproc[29].

5.3.1. În *Limba română contemporană* Iorgu Iordan se ocupă de diateze în mai multe locuri[30].

Autorul îşi bazează definiţia diatezelor pe criteriul sensului, şi anume, fie pe raportul dintre acţiune şi obiectul vizat de ea, fie pe relaţia dintre subiect şi acţiune : „Verb *activ* este acela al cărui... subiect... lucrează asupra altui obiect : *citise lecţia ; pasiv* este verbul a cărui acţiune o suferă subiectul propoziţiei : *lecţia este citită*... Între cele două funcţiuni (activă şi pasivă) ale verbului se găseşte o a treia, căreia îi spunem *reflexivă :* obiectul activ, care-i autorul acţiunii (şi, deci, subiectul propoziţiei), este în acelaşi timp şi obiect, adică ţel al acţiunii, de pildă, *mă lovesc, mă spăl* etc.“[31]

5.3.2. Nu este decît parţial valabilă afirmaţia absolută de mai sus că numele autorului acţiunii are funcţie de subiect.

---

[28] Pag. 109.
[29] Pag. 245.
[30] Bucureşti, ed. I, 1954 ; ed. II, 1956.
[31] Pag. 406—407.

în construcţiile cu verbul la diateza pasivă sau la cea reflexivă cu sens pasiv, numele autorului acţiunii îndeplineşte rolul de complement de agent, nu de subiect : *referatul a fost întocmit (s-a întocmit) de secretarul comisiei.*

5.3.3. Remarcăm opinia lui Iorgu Iordan că verbele active tranzitive îşi menţin tranzitivitatea şi cînd se transpun la diateza pasivă sau la cea reflexivă : „Aşadar verbele tranzitive pot fi active, pasive, şi reflexive“[32].

5.3.4. În definirea diatezei reflexive, Iorgu Iordan oscilează între criteriul morfologic, semantic şi sintactic : „Diateza reflexivă diferă, formal, de cea activă numai prin prezenţa pronumelui reflexiv, care se pune înaintea verbului : *mă duc, te duci, se duce* etc. ; *îmi rîd, îţi rîzi, îşi rîde* etc. Aşadar unele verbe reflexive primesc pronumele reflexiv sub forma lui de acuzativ, altele sub forma lui de dativ. *Reflexive propriu-zise* sînt sau pot fi numai primele, fiindcă numai ele îndeplinesc condiţia cerută pentru ca un verb să fie socotit reflexiv, şi anume ca acţiunea săvîrşită de subiect să treacă (sau să se reflecte = să se răsfrîngă) tot asupra lui. Cele cu pronumele în dativ nu sînt adevărate reflexive din punctul de vedere al conţinutului (raportul dintre acţiune şi cel ce o suferă) : *îmi, îţi* etc. nu arată asupra cui se îndreaptă acţiunea exprimată de verb, ci că subiectul participă la săvîrşirea acţiunii şi sub forma interesului pe care îl are ca ea să se săvîrşească. Obiectul vizat de acţiune în cazul lui *îmi rîd* este acelaşi ca în cazul lui *rîd* (activ) ; *îmi rîd de proşti* şi *rîd de proşti*“[33].

5.3.5. Remarcăm că, după ce, pe baza criteriului formei, se includ în diateza reflexivă toate verbele active însoţite de pronume reflexiv, apoi se susţine, prin aplicarea criteriului sensului gramatical, că numai reflexivele obiective sînt *reflexive propriu-zise*.

---

[32] Pag. 407. Majoritatea cercetătorilor, români şi străini, sînt de părere că tranzitivitatea se anulează prin trecerea verbului activ tranzitiv la diateza pasivă sau reflexivă, Cf. în această privinţă şi *Grammatika russkogo iazîka*, p. 412.

[33] Pag. 449.

Mai departe se consideră, dimpotrivă, ca *reflexive veritabile* numai cele dinamice : „Există verbe care nu se întrebuințează decît cu pronumele reflexive, precum *a se codi, a se făli, a se pocăi, a se sfii* etc. Numai acestea sînt, în sens strict, reflexive, pentru că vorbitorul nu simte pronumele ca un obiect propriu-zis al verbului : obiectul se confundă la asemenea verbe cu subiectul, formînd împreună cu acesta o unitate desăvîrșită. Verbele de felul lui *mă duc* sînt verbe active, care se pot întrebuința ca (sau pot deveni în condiții determinate) reflexive“[34].

5.3.6. Nu poate fi acceptată părerea lui Iorgu Iordan că pronumele reflexive în dativ „nu arată asupra cui se îndreaptă acțiunea exprimată de verb“.

Autorul absolutizează pe baza reflexivului dinamic cu pronumele în dativ *(îmi rîd)*, care într-adevăr nu are sens reflexiv, și ignorează reflexivul obiectiv cu pronumele în dativ, la care pronumele reprezintă obiectul acțiunii : *și-a pus flori la pălărie*.

5.3.7. Dintre verbele reflexive cu pronumele în acuzativ se tratează cele cu valoare obiectivă, dinamică, pasivă și impersonală, iar dintre reflexivele cu pronumele în dativ, numai reflexivul dinamic.

Se insistă — după Philippide[35] — asupra valorilor temporale ale verbelor momentane și durative la pasiv și reflexivul pasiv.

5.4.1. *Limba română. Fonetică — Vocabular — Gramatică*, micul tratat de lingvistică editat de Academia R.P.R., interesează prin unele precizări, rectificări și completări pe care le aduce la ediția I a *Gramaticii Academiei* R.P.R.

Capitolul destinat diatezelor prezintă și el unele inovații față de *Gramatica Academiei*.

În primul rînd definiția din *Gramatica Academiei*, după care diateza marchează raportul dintre subiect și complementul direct, este substituită prin următoarea :

[34] Pag. 449—451.
[35] A. Phillippide, *op. cit.*, p. 129, 319—320.

„Diatezele sînt formele verbale care arată raportul dintre acțiune și autorul ei“[36].

Nici această definiție semantică nu satisface, pentru că între orice acțiune și autorul ei este un singur tip de relație, indiferent de diateza verbului respectiv.

În construcția activă *părinții laudă copiii* și în cea pasivă *copiii sînt lăudați de părinți*, aceeași acțiune *(lauda)* este îndeplinită de același autor *(părinții)*, deci pe baza acestui criteriu nu s-ar putea justifica existența mai multor diateze.

5.4.2. Pe de altă parte, noua lucrare a Academiei adaugă reflexivul participativ la categoriile de verbe reflexive care figurează în ediția I a *Gramaticii Academiei*.

5.5.1. N. Goga abordează problema diatezelor în română de pe poziție strict semantică : „nu forma, aspectul exterior, determină felul diatezei, ci conținutul, raporturile reale, obiective și logice care apar în cadrul comunicării respective“[37].

Pe baza acestui criteriu, autorul identifică în română trei diateze : activă, pasivă și reflexivă. Definirea fiecăreia dintre diateze se face exclusiv după raporturile dintre acțiune și subiect, deși opinează că „pentru o formulare precisă și închegată (a diatezelor) trebuie să luăm în considerație toate cele trei elemente : subiectul (logic și gramatical), verbul — acțiunea verbală — și complinirea (complementul direct, indirect etc.).

Absolutizînd criteriul sensului, N. Goga restrînge sfera diatezei reflexive la reflexivul obiectiv, încadrează reflexivul pasiv în diateza pasivă, iar pe celelalte categorii de reflexive le include în diateza activă[38].

5.5.2. Prin verbe pronominale, N. Goga înțelege clasa de verbe care se întrebuințează numai cu pronume reflexiv : *a se bosumfla, a se codi, a se mîndri, a-și închipui* etc.

5.5.3. Este inexactă afirmația lui N. Goga că „nu există acțiune verbală în afara unui autor, agent, subiect care să determine orice acțiune. În consecință trebuie să deprindem

[36] Pag. 125.

[37] *Observații și sugestii teoretice și metodice cu privire la diateza verbală în limba română*, în LR VI, 1957, 5, p. 64—72.

[38] Pag. 65.

pe elevi (chiar și pe studenți) să facă distincție între subiectul acțiunii verbale — subiectul logic — și între subiectul gramatical"[39].

În realitate, verbele impersonale care denumesc fenomene meteorologice nu comportă nici subiect logic și nici subiect gramatical : *plouă, se înseninează.*

5.5.4. Dacă ar fi consecvent cu criteriul conținutului, pe care l-a adoptat, N. Goga ar trebui să admită atîtea diateze cîte categorii de raporturi gramaticale a identificat între acțiune și subiect.

De fapt, autorul se limitează la cele trei diateze tradiționale, corespunzătoare celor trei tipuri de forme verbale *(laudă, este lăudat, se laudă)*, încadrînd în aceeași diateză verbe cu sensuri gramaticale diferite, adică infirmîndu-și propria concepție despre diateze.

5.6.1. Sorin Stati s-a ocupat de diateze în mai multe rînduri, de fiecare dată propunînd soluții interesante, adesea originale și valabile.

De data aceasta discutăm numai articolul *Problema diatezelor*, care prezintă o deosebită importanță teoretică și practică"[40].

Poziția noastră față de această lucrare a lui Sorin Stati a fost expusă în studiul *Considerații asupra diatezelor*[41], ale cărui idei esențiale le reluăm aici.

Prima chestiune abordată este aceea a tranzitivității, pe care Sorin Stati o definește ca proprietatea unor verbe de a se construi cu un nume în acuzativ.

Această definiție este unilaterală, neacoperind decît sfera verbelor cu tranzitivitate directă.

După părerea noastră, noțiunile de *verb obiectiv* și *verb tranzitiv* coincid (*transitivus*" care trece dincolo, peste, în afară").

---

[39] Pag. 65.
[40] LR VII, 1958, 2 ,p. 39—45.
[41] LL VI, 1962, p. 125—132.

Obiectul verbelor poate să fie direct (în acuzativ : *citesc* **romanul** ; în dativ : *grindina dăunează* **recoltei**) sau indirect (în acuzativ cu prepoziție : *fug* **de ipocriți**)[42].

Tranzitivitatea și intranzitivitatea sînt valori lexicale ale verbului care nu sînt marcate morfologic.

Același sens se exprimă prin verbe care comportă uneori structuri sintactice diferite de la o limbă la alta *(fugio periculum — fug de primejdie)* sau, în cadrul uneia și aceleiași limbi, de la o perioadă la alta sau chiar în aceeași epocă, în contexte diferite : *trece strada* (tranzitiv) ; *apa trece, pietrele rămîn* (intranzitiv).

De asemenea, unul și același verb tranzitiv se poate construi, fără modificarea sensului lexical, cu acuzativul sau cu dativul : *(ajut pe mama ; ajut mamei).*

În prezent asistăm la tranzitivarea unor verbe specific intranzitive ca *a cădea, a pica, a alerga : m-a căzut (picat) la istorie* „m-a respins la istorie", *l-a alergat aproape o oră"* l-a fugărit aproape o oră".

Avînd în vedere dinamica semantică și structurală a limbii, precum și faptul că același verb cumulează, în majoritatea cazurilor, atît sens tranzitiv, cît și sens intranzitiv, evident că nu poate fi vorba de o clasificare tranșantă și definitivă a verbelor în tranzitive și intranzitive.

O definiție adecvată, bazată pe un criteriu gramatical (criteriul sintagmatic), a tranzitivității trebuie să se extindă asupra tuturor verbelor care admit relația verb-obiect gramatical, indiferent de cazul obiectului ; verbele intranzitive se caracterizează prin imposibilitatea combinării cu un obiect.

Convenim să se definească după criteriul distribuției o categorie semantică nemarcată morfologic (cum este tranzitivitatea), cu condiția să nu se ignoreze că relațiile sintactice sînt generate de suportul semantic, iar nu invers — în speță,

---

[42] Luăm termenii *direct* și *indirect* cu valoarea lor curentă din lingvistica universală : *direct* „atașat la cuvîntul respectiv fără prepoziție" ; *indirect* „legat de regentul respectiv cu ajutorul unei prepoziții". Vezi în această privință, de exemplu, J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, p. 77 ; cf. și Sorin Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, p. 77 ; Gh. N. Dragomirescu, *Despre unele noțiuni gramaticale și nomenclatura lor*, în LL XX, 1969, p. 151—161.

Scanned with OKEN Scanner

că sfera conceptului de tranzitivitate nu trebuie să fie redusă numai la una din construcţiile prin care se exprimă (adică la complementul direct).

5.6.2. Nu împărtăşim părerea că un verb activ tranzitiv îşi pierde tranzitivitatea prin transformarea construcţiei respective în pasivă.

Relaţia dintre acţiune şi obiectul său se păstrează şi în construcţia pasivizată, numai că obiectul acţiunii îndeplineşte în fiecare din cele două construcţii altă funcţie sintactică : complement direct în cazul diatezei active, subiect, în cazul diatezei pasive.

De altfel şi Sorin Stati defineşte astfel diateza pasivă : „diateza pasivă... arată că verbul respectiv exprimă o acţiune al cărei obiect este subiectul gramatical“[43].

Existenţa unui obiect al verbului la diateza pasivă — indiferent de cazul acestui obiect — implică tranzitivitatea verbului respectiv[44].

5.6.3. În continuare, autorul propune ca „*forma* să fie considerată factor decisiv şi clasificarea diatezelor să se facă după acest criteriu, care este pur gramatical“[45].

Pe baza acestui criteriu se formulează următoarea definiţie :

„Diateza este forma pe care o îmbracă verbul pentru a arăta în ce raport se află acţiunea pe care o exprimă cu subiectul gramatical al verbului“.

În română ridică probleme speciale prin excelenţă diateza reflexivă. Pronumele reflexiv (de dativ şi de acuzativ) — afirmă Sorin Stati — nu prezintă aceeaşi valoare în toate construcţiile pronominale : uneori el îşi menţine sensul pronominal şi are funcţie sintactică de complement indirect sau direct (reflexivul obiectiv, reciproc, eventiv, participativ, posesiv), iar alteori îşi pierde autonomia lexicală şi devine indice morfologic al diatezei reflexive şi al celei medii.

---

[43] Pag. 42.

[44] Nu ne referim deocamdată la verbele cu dublă tranzitivitate directă (al fiinţei şi al lucrului), ca : *a anunţa, a asculta, a examina, a întreba, a învăţa* etc., care comportă complement direct şi la diateza pasivă.

[45] Pag. 43.

Studiul conchide că : „din așa-zisa diateză reflexivă trebuie reținute în limba română numai următoarele categorii, celelalte fiind de fapt la diateza activă :

— reflexive cu acuzativul pasive
(cartea se citește ușor).
— reflexive cu acuzativul impersonale
(Vremea se schimbă).
— reflexive cu acuzativul medii
(Mă tem).
— reflexive cu dativul medii
(A-și rîde).

Diateza „reflexivă“ diateza medie[46].

Clasificarea de mai sus a construcțiilor alcătuite din verb și pronume reflexiv este eronată, pentru că, deși autorul pretinde că se bazează pe criteriul formei (verb + pronume reflexiv cu rol de indice morfologic), totuși repartizează forme identice (verb + pronume reflexiv cu rol de marcă morfologică) la diateze diferite (diateza reflexivă și diateza medie) — ceea ce înseamnă că principiul morfologic a fost de fapt părăsit.

5.6.4. Este numai parțial justă afirmația lui Sorin Stati că „în românește pasivul se deosebește de activ prin prezența auxiliarului *a fi*“ și că „această situație este generală în limbile indoeuropene“[47], deoarece atît în română, cît și în alte limbi romanice auxiliarul *a fi* servește și la formarea unor moduri și timpuri analitice ale diatezei active : (eu) *să fi lăudat*, (eu) *voi fi lăudat* (pe cineva), *a fi lăudat* (pe cineva) etc. ; *je suis parti, je fus parti* etc.

5.6.5. Comparația cu situația din gramaticile limbilor slave nu contribuie la soluționarea problemei diatezelor în română, pentru că acestea limitează categoria diatezei la verbele tranzitive.

Verbele cu sufixul *-sea* sau *-s'* aparțin diatezei reflexive numai dacă provin din verbe tranzitive, iar verbele derivate cu sufixul *-sea* sau *-s'* de la verbe intranzitive și cele care apar numai cu sufixul *-sea* sau *-s'* (adică cele care nu au cores-

[46] Pag. 45.
[47] Pag. 41.

pondente la diateza activă) se consideră lipsite de categoria diatezei ; unele verbe cu sufixul *-sea* sau *-s'* se clasifică, după criteriul sensului gramatical, la diateza pasivă.

E drept că în slavă verbele de la diateza reflexivă „au o caracteristică formală, un morfem", dar trebuie să precizăm că nu toate verbele cu morfemul *-sea* sau *-s'* se includ în sistemul diatezelor, deci în gramatica limbii ruse primează criteriul sintactic (relaţia verb-complement direct), nu cel morfologic (prezenţa sufixului *-sea* sau *-s'*).

5.6.6. Sorin Stati circumscrie sfera diatezei reflexive şi pe cea a diatezei medii la verbele marcate formal, adică la acelea care sînt însoţite de un pronume reflexiv nesubstituibil, iar „acolo unde pronumele reflexiv în dativ sau acuzativ poate fi înlocuit cu un pronume personal la aceleaşi cazuri, nu avem a face cu o diateză reflexivă, deoarece pronumele nu e morfem verbal... ci o parte de propoziţie de sine stătătoare (complement direct sau indirect)"[48].

Acest criteriu este unilateral, deoarece există numeroase verbe la diateza reflexivă (*reflexivă* şi după concepţia lui Sorin Stati) la care pronumele reflexiv poate fi substituit printr-un pronume personal în acelaşi caz fără ca pronumele reflexiv respectiv să aibă funcţie de complement direct, respectiv indirect, ca, de exemplu : *a se amărî, a-şi aminti, a se indispune, a se irita, a se răzbuna, a se supăra* etc. *(îmi amintesc — îi amintesc, mă supăr — te supăr)*[49].

5.7.1. După ce afirmă că raportul dintre diateze şi tranzitivitate n-a fost tratat sistematic în lingvistica noastră pînă la Sorin Stati, Finuţa Asan reia această problemă[50], propunîndu-şi să aducă unele rectificări şi completări.

---

[48] Pag. 44.

[49] Într-o recenzie asupra *Gramaticii Academiei*, ediţia a II-a, 1963, în SCL XVII, 1966, 6, p. 693—700, Sorin Stati renunţă la criteriul identificării diatezei reflexive prin metoda substituirii pronumelui reflexiv cu un pronume personal sau substantiv în acelaşi caz cu pronumele reflexiv şi admite că un verb este la diateza reflexivă dacă „pronumele reflexiv nu poate fi interpretat ca un complement direct sau indirect".

[50] *Raportul dintre diateze şi tranzitivitate*, în SCL XI, 1960, p. 341—348.

Scanned with OKEN Scanner

În centrul articolului său stă diateza reflexivă. În privința numărului diatezelor și a clasificării verbelor reflexive, Finuța Asan adoptă fără rezerve punctul de vedere al lui Sorin Stati.

5.7.2. Autoarea combate, pe bună dreptate, părerea lui Sorin Stati că pronumele reflexivului eventiv are funcție de complement direct în toate situațiile.

5.7.3. Finuța Asan consideră, ca și Sorin Stati, că verbele tranzitive își pierd tranzitivitatea prin pasivizare și adaugă observația că verbele tranzitive cu dublu complement direct (de obicei al ființei și al lucrului) își mențin un complement direct și cînd se transpun la diateza pasivă.

5.7.4. În continuare, autoarea respinge afirmația absolută a lui Sorin Stati că reflexivul dinamic (mediu) cu pronumele în acuzativ nu se poate construi cu complement direct.

5.7.5. Nu poate fi acceptat punctul de vedere al Finuței Asan că „orice verb... este fie tranzitiv, fie intranzitiv“[51], fiindcă *același verb polisemantic* poate să fie, la o anumită diateză, tranzitiv prin unele sensuri și intranzitiv prin altele : *a trăit fericit* (intranzitiv) — *a trăit momente înălțătoare* (tranzitiv), *a plouat toată noaptea* (intranzitiv) — *m-a plouat* (tranzitiv).

5.7.6. Schema raportului dintre diateze și tranzitivitate propusă de Sorin Stati este completată de Finuța Asan cu tranzitivitatea la diateza pasivă a verbelor care la diateza activă comportă dublu complement direct.

5.8.1. Dintre lucrările asupra diatezelor, capitolul din ediția a II-a a *Gramaticii Academiei*[52] consacrat acestei probleme a suscitat un viu interes, dacă nu prin valoarea lui intrinsecă, cel puțin prin discuțiile ample pe care le-a declanșat.

În noua ediție se renunță la definiția diatezei dată în prima ediție și se adoptă cea din *Limba română. Fonetică-Vocabular-Gramatică* : „Diateza este forma pe care o îmbracă verbul pentru a arăta în ce raport se află acțiunea pe care o exprimă cu autorul acestei acțiuni“[53].

---

[51] Pag. 348.

[52] 1963, vol. I, p. 208—215. Mai departe această ediție se va cita sub titlul *Gramatica Academiei*, iar cînd va fi vorba de ediția din 1954, se va specifica acest lucru.

[53] Pag. 208.

În realitate diateza nu depinde de relaţia dintre acţiune şi autorul ei, care este unică, indiferent de diateza la care se află verbul respectiv.

Cînd se trece la definirea fiecăreia dintre diateze, se părăseşte, tacit, acest criteriu neadecvat şi se ia în consideraţie raportul dintre acţiune şi subiectul gramatical respectiv.

5.8.2. *Gramatica Academiei* menţine cele trei diateze tradiţionale (activul, pasivul şi reflexivul), dar inovează în privinţa repartizării verbelor în cadrul acestora.

După definiţia dată diatezei („forma pe care o îmbracă verbul...") şi după unele afirmaţii sporadice s-ar părea că lucrarea în discuţie aplică criteriul formal în definirea şi clasificarea diatezelor.

De fapt, după cum se va vedea, ea procedează inconsecvent.

Astfel, uneori *Gramatica Academiei* adoptă criteriul funcţiei sintactice a pronumelui reflexiv în acuzativ sau în dativ, iar aceasta se stabileşte prin metoda substituţiei :

„Cînd pronumele reflexiv care stă pe lîngă verb poate fi înlocuit printr-un pronume personal sau printr-un substantiv în acelaşi caz cu el, are funcţiune de complement direct sau indirect, este deci o parte de propoziţie. În această situaţie nu avem a face cu verbe la diateza reflexivă, ci cu verbe active însoţite de complemente exprimate prin pronume reflexive...

Aşadar în cadrul *diatezei reflexive* intră numai verbele însoţite de pronume reflexive care nu pot fi înlocuite cu pronume personale sau cu substantive în acelaşi caz. În această situaţie pronumele reflexiv îndeplineşte rolul de marcă morfologică a diatezei reflexive".

Pe baza criteriului sintactic menţionat, diateza reflexivă cuprinde reflexivele dinamice, reflexivele impersonale şi parte din reflexivele eventive[54].

Or, sub raportul relaţiilor sintactice ale pronumelui reflexiv cu verbul respectiv, exact în aceeaşi situaţie se află şi *reflexivele pasive* (adică cu *se* în rol de marcă morfologică), pe care însă *Gramatica Academiei* le încadrează în diateza pasivă,

[54] Pag. 209—212.

orientîndu-se, de data aceasta, după criteriul sensului gramatical : „Verbele construite cu pronume reflexive care, *datorită sensului lor (pasiv)* pot fi înlocuite cu același verb la diateza pasivă cu *a fi*, aparțin diatezei pasive“[55].

5.8.3. Dar nici criteriul sensului gramatical nu se aplică riguros.

Căci dacă se acordă prioritate sensului gramatical — cum admite *Gramatica Academiei* în cazul diatezei pasive — ar urma ca reflexivele dinamice, impersonale și parte din eventive, ca : *a se gîndi, a se îngălbeni, a se înnopta,* care exprimă aceleași raporturi gramaticale cu corelativele lor de la diateza activă *(a gîndi, a îngălbeni, a înnopta)*[56], să fie clasate la diateza activă, nu la cea reflexivă.

Evident, același principiu al sensului gramatical ar impune ca verbele active care înseamnă *a îndura, a suferi, a suporta* să fie considerate pasive, deoarece indică acțiuni pe care subiectul le suferă.

5.8.4. Definirea diatezei reflexive după criteriul imposibilității de a substitui pronumele reflexiv printr-un pronume personal sau printr-un substantiv în același caz cu el este unilaterală, căci există o seamă de verbe al căror pronume reflexiv se poate înlocui cu un pronume personal sau cu un substantiv în același caz cu el și care, totuși, aparțin diatezei reflexive, nu celei active : *(el) se necăjește — (el) necăjește pe prieteni — (el) o necăjește ; (el) își amintește, (el) îi amintește, (el) amintește surorii*[57].

5.8.5. Diateza reflexivă este descrisă nesatisfăcător : „Diateza reflexivă este mai puțin constituită ; verbele construite cu pronume reflexive sînt adesea de fapt active (dar se caracterizează prin faptul că acțiunea îndeplinită de subiectul gramatical se răsfrînge asupra lui) sau pasive. Valorile proprii diatezei reflexive exprimă interesarea la acțiune a subiectului gramatical“[58].

---

[55] Pag. 210.
[56] Pag. 211—213.
[57] Conceptele de *diateză reflexivă* și de *diateză activă* sînt luate aici în accepția *Gramaticii Academiei*.
[58] P. 40.

Scanned with OKEN Scanner

Din acest citat rezultă că o parte din verbele construite cu pronume reflexive „sînt adesea de fapt *active*“, deşi se recunoaşte că ele redau raporturi gramaticale *reflexive*.

După aceeaşi lucrare, diateza reflexivă cuprinde verbele dinamice, impersonale şi unele eventive[59].

Referitor la „interesarea la acţiune a subiectului gramatical“ în cazul reflexivelor impersonale, în aceeaşi lucrare se precizează că acţiunea acestui tip de verbe reflexive are loc *„neinteresînd cine o face“*[60].

Cît priveşte exemplele de reflexive eventive ca *a se îngălbeni, a se întrista, a se înţepeni* etc.,[61] ele demonstrează, dimpotrivă, lipsa de interes a subiectului pentru acţiunea exprimată de verbele respective.

5.8.6. Potrivit definiţiei din *Gramatica Academiei*, „diateza activă arată că acţiunea este făcută de subiectul gramatical“[62].

Şi totuşi, după aceeaşi lucrare, diatezei active îi aparţin şi *verbele pronominale obiective (m-am îmbrăcat)*, şi *verbele pronominale reciproce (să ne iubim)*, şi *verbele pronominale posesive (Bunicul îşi dădu pălăria pe ceafă)*,[63] deşi ele nu exprimă raporturi gramaticale strict active : *m-am îmbrăcat* redă un raport gramatical reflexiv, *să ne iubim*, unul reciproc, *îşi dădu*, unul posesiv.

5.8.7. Semnalăm, de asemenea, unele inconsecvenţe referitoare la terminologie şi, implicit, la concepţia asupra diatezei din diferite capitole ale acestei lucrări.

Astfel, *pasivul reflexiv*[64] apare ca *reflexiv pasiv (o asemenea încercare s-a făcut)*[65] ; *activul pronominal obiectiv*[66] este considerat *reflexiv (se dă de-a dura)*[67].

---

[59] P. 209—212.
[60] P. 210.
[61] P. 211.
[62] P. 208.
[63] P. 211.
[64] Pag. 210.
[65] Vol. I, pag. 152 ; vol. II, p. 87 şi 169.
[66] Vol. I, pag. 211.
[67] *Ibidem*, pag. 203.

Scanned with OKEN Scanner

5.8.8. Relevăm, în continuare, unele inadvertențe și contradicții asupra problemei în discuție.

Verbele eventive, care „arată că subiectul se transpune în altă stare decît cea în care se găsea", sînt ilustrate prin exemple ca *a se însera, a se înnopta*[68].

Verbele menționate infirmă definiția pe care o exemplifică, deoarece reflexivele unipersonale care exprimă fenomene atmosferice nu comportă subiect, deci n-are cine să se transpună în altă stare decît cea în care se găsea.

5.8.9. Verbele *mă chem, mă numesc (Ion)*[69], tratate ca *active* pronominale obiective sînt în realitate reflexive dinamice, avînd sensul lexical *„port (am) numele (Ion)"*.

5.8.10. Punctul de vedere al *Gramaticii Academiei* asupra diatezei reflexive prezintă unele implicații de ordin morfologic și sintactic pe care aceasta le ignorează.

Astfel, conform principiului că în cazul diatezei active pronominale obiective, reciproce și posesive pronumele reflexiv are funcție de complement direct sau indirect[70], *Gramatica Academiei* ar trebui să considere pronumele reflexiv respectiv ca parte de propoziție separată de predicat, nu ca element constitutiv al acestuia.

De asemenea, pronumele reflexiv care îndeplinește rolul de marcă morfologică a diatezei reflexive (în speță a reflexivului dinamic, impersonal și eventiv)[71] ar trebui inserat între elementele de flexiune analitică[72] și, deci, fără funcție sintactică[73].

Constatăm însă că nici pronumele reflexiv al așa-zisei diateze reflexive (reflexivul dinamic, impersonal și eventiv) nu figurează printre cuvintele ajutătoare în cadrul conjugării analitice și nici pronumele reflexiv al așa-numitei diateze active pronominale nu apare ca parte de propoziție distinctă față de

---

68 *Ibidem*, pag. 211.
69 *Ibidem*, pag. 211.
70 *Ibidem*, pag. 210—211.
71 *Ibidem*, pag. 209—212.
72 *Ibidem*, pag. 50—52.
73 Vol. II, pag. 86—87.

Scanned with OKEN Scanner

predicat : *El împreună cu fata* se **puseră** în careta *zmeoaicii*[74], **Să vă pregătiţi** *pentru serbare*[75].

5.8.11. *Gramatica Academiei* inovează nu numai în privinţa clasificării diatezelor, ci şi în materie de terminologie. Astfel, se adoptă denumirea de verbe active *pronominale obiective, reciproce* şi *posesive* pentru verbe care sînt însoţite numai accidental de pronume reflexive de aceeaşi persoană, dar nu se consideră pronominale verbele reflexive dinamice, impersonale, pasive şi eventive, care se construiesc exclusiv sau foarte frecvent cu pronume reflexiv.

5.9.1. Concepţia despre diateze a *Gramaticii Academiei* a întîmpinat o vie opoziţie.

Astfel, adoptînd criteriul sensului gramatical şi al corelaţiei pasivului şi reflexivului cu activul, Ecaterina Teodorescu[76] clasifică verbele în pronominale şi nepronominale. Denumeşte verbe pronominale pe acelea care nu se folosesc decît împreună cu pronumele *se*, ca, de exemplu : *a se abţine, a se căciuli, a se codi, a se fîstîci* etc.

Unele verbe polisemantice, ca *a găti, a antrena, a ocupa* etc. cunosc şi forme pronominale (*a se găti, a se antrena, a se ocupa* etc.), care nu au valoare reflexivă : *ei ocupă* (un teritoriu) — ei *se ocupă* (cu sportul) cu sensul „*ei practică* (sportul)“[77].

Toate verbele pronominale şi formele pronominale, indiferent de sensurile lor gramaticale, sînt incluse în diateza activă. Reflexivul pasiv se încadrează în diateza pasivă, iar reflexivul impersonal se consideră „exterior categoriei gramaticale de diateză“[78].

Reflexivul — susţine autoarea — cuprinde verbe care au un corespondent la diateza activă şi a căror acţiune se răsfrînge asupra subiectului (reflexivul obiectiv), precum şi reciprocul, care constituie „un aspect al reflexivului“[79].

---

[74] *Ibidem*, pag. 108.
[75] *Ibidem*, pag. 370.
[76] *Reflexiv şi pronominal*, în LR XIV, 1965, 5, pag. 545—553.
[77] După cum se observă, noţiunea de *verb pronominal* are aici o accepţie diametral opusă celei din *Gramatica Academiei*.
[78] *Art. cit.*, p. 553.
[79] Pag. 552.

Scanned with OKEN Scanner

Reflexivele propriu-zise şi cele reciproce sînt tratate ca verbe nepronominale, pentru că în structura lor „nu intră ca particulă flexionară indispensabilă pronumele *se* nereflexiv“[80].

5.9.2. În sistemul diatezelor conceput de Ecaterina Teodorescu numai verbele tranzitive se pot folosi şi la diateza reflexivă[81].

5.9.3. Autoarea opinează că pronumele reflexiv în acuzativ al reflexivului obiectiv este un indice al reflexivităţii şi că formează o unitate morfologică cu verbul, fără să-şi piardă sensul lexical specific (şi, deci, funcţia sintactică proprie).

Ne îndoim de justeţea părerii că menţinerea sensului reflexiv al pronumelui constituie un argument în sprijinul ideii că acesta este o marcă morfologică a diatezei reflexive, considerînd că se poate vorbi de includerea pronumelui reflexiv în paradigma verbului numai în măsura în care sensul lui se atenuează şi în cele din urmă dispare.

5.9.4. Poziţia Ecaterinei Teodorescu în problema clasificării diatezelor duce la impasul inevitabil pentru orice soluţie bazată pe criteriul semantic : numărul sensurilor gramaticale depăşeşte cu mult pe acela al formelor diatezelor şi, în consecinţă, se grupează la aceeaşi diateză verbe şi cu sensuri, şi cu forme variate, încălcîndu-se astfel şi criteriul conţinutului, admis în principiu, şi criteriul formal.

De exemplu, se repartizează la diateza activă reflexive dinamice, factitive etc., care sînt străine de această diateză şi prin formă şi prin sensul gramatical.

5.10.1. Studiul lui C. Dimitriu asupra diatezei reflexive[82] se înscrie în categoria lucrărilor care privesc problema diatezelor prin prisma sensului gramatical.

Nesatisfăcut de soluţiile date problemei diatezelor de cercetătorii anteriori, autorul susţine că „pentru recunoaşterea unei diateze în general şi a diatezei reflexive în special, tre-

---

[80] Pag. 547.
[81] Pag. 552.
[82] *Observaţii în legătură cu diateza reflexivă şi verbele pronominale în limba română contemporană*, în AnŞtUI, Secţiunea III, C, Limbă şi literatură, tomul XI, anul 1965, fasc. 2, p. 125—144.

buie să avem în vedere atît *raportul gramatical*, cît și *forma* prin care se exprimă aceasta...

Verbul românesc poate exprima trei raporturi gramaticale distincte, corespunzătoare raporturilor logice, și anume : a) *raportul gramatical activ*... b) *raportul gramatical pasiv*... c) *raportul gramatical reflexiv*, cînd subiectul gramatical face acțiunea și tot el o suferă, ca obiect gramatical...

Rezultă deci că, dacă pentru fiecare raport gramatical există cîte o marcă gramaticală, atunci putem vorbi, în limba română contemporană, de trei diateze :

a. *Diateza activă*, care se recunoaște după *raportul gramatical activ* și *marca formală zero*.

b. *Diateza pasivă*, care se recunoaște după *raportul gramatical pasiv* și *marca formală reprezentată de auxiliarul* **a fi** sau *pronumele reflexiv* și *complementul de agent*.

c. *Diateza reflexivă*, care se recunoaște după *raportul gramatical reflexiv* și *marca reprezentată de pronumele reflexiv în acuzativ*...

Cînd pronumele reflexiv în acuzativ, reprezentînd aceeași persoană gramaticală cu subiectul, nu indică un raport gramatical reflexiv (cel în dativ nu indică niciodată acest raport), nu putem vorbi de diateza reflexivă, ci de *verbe pronominale*“[83].

Apoi C. Dimitriu arată că verbele pronominale se construiesc cu pronumele în acuzativ sau în dativ. Verbele pronominale cu acuzativul sînt clasificate în *verbe pronominale reciproce, impersonale și dinamice*, iar cele cu dativul, în *verbe pronominale obiective, reciproce, dinamice* și *posesive*.

Toate aceste categorii de verbe pronominale sînt exceptate de la categoria diatezei.

Reflexivele eventive se repartizează, „făcînd abstracție de amănunte“ de sens gramatical, la celelalte categorii de pronominale[84].

---

[83] *Art. cit.*, p. 142—144.
[84] Pag. 136.

După ce combate absolutizarea unui singur criteriu, care-n-ar genera decît confuzie, C. Dimitriu preconizează luarea în considerare în egală măsură a conținutului și a formei, admițînd aprioric „că verbul românesc poate exprima trei raporturi gramaticale distincte“[85] și că „pentru fiecare raport gramatical există cîte o marcă formală“[86].

În realitate între forma diatezelor și conținutul lor nu există o corespondență biunivocă.

Acest adevăr îl recunoaște, implicit, însuși autorul cînd vorbește și despre alte raporturi gramaticale, specifice *verbelor pronominale reciproce, impersonale, dinamice* etc.[87], cărora nu le corespunde cîte o formă proprie. C. Dimitriu rezolvă această contradicție prin excluderea din sistemul diatezelor a verbelor care nu se conformează punctului său de vedere strict semantic.

5.10.2. Opinia că „pentru fiecare raport gramatical există cîte o marcă formală“ este de asemenea infirmată cînd se indică două mărci formale (una cu auxiliarul *a fi* și alta reflexivă) pentru raportul gramatical pasiv.

5.11.1. Studiul Marianei Combiescu asupra diatezelor se situează pe plan exclusiv semantic[88].

Pornind de la delimitarea diatezelor în *Gramatica Academiei*, ediția a II-a, autoarea își propune să definească pe fiecare din diateze pe baza unui criteriu unic, *a importanței pe care o acordă vorbitorul autorului în raport cu acțiunea respectivă.*

Astfel, în cadrul diatezelor distinge patru termeni corelativi, care sînt definiți după cum urmează :

a. *activul* — vorbitorul consideră autorul și acțiunea pe același plan ;

b. *pasivul* — vorbitorul acordă prioritate acțiunii ;

c. *reflexivul impersonal* — pe vorbitor îl interesează exclusiv acțiunea ;

---

[85] Pag. 142.
[86] Pag. 143.
[87] Pag. 144.
[88] *Despre definirea diatezei în limba română*, în LR XVII, 1968, 1, p. 87—91.

d. *reflexivul dinamic* — pentru vorbitor, autorul primează asupra acțiunii.

5.11.2. Nu putem fi de acord cu poziția Marianei Combiescu în problema diatezelor, în primul rînd pentru că recurge la criteriul logic (deci negramatical) și în al doilea rînd pentru că nici în cadrul acestuia nu procedează consecvent. De exemplu, dacă reflexivul impersonal se definește prin importanța exclusivă manifestată de vorbitor față de acțiune, atunci era tot atît de legitimă încadrarea în aceeași diateză și a activului impersonal *(plouă)*.

5.12.1. În ultima sa intervenție în discuția asupra diatezelor,[89] Al. Graur retractează unele păreri susținute în lucrările personale precum și în *Gramatica Academiei*, ediția a II-a, 1963, elaborată de colectivul de gramatică al Institutului de lingvistică din București sub conducerea sa.

Diateza este definită, de data aceasta, pe baza unui criteriu mixt, semantico-sintactic :

„În concluzie : diateza este dispoziția verbului, marcînd răsfrîngerea acțiunii asupra obiectului, lipsa obiectului, lipsa subiectului, participarea specială a subiectului, identitatea subiectului cu obiectul".

5.12.2. Clasificarea diatezelor se întemeiază pe criteriul semantic : „Părerea mea este că trebuie să reținem ca diateze : 1. *activul* (tranzitiv, intranzitiv și absolut), la care să introducem ca o subdiviziune *dinamicul* ; 2. *pasivul* ; 3. *impersonalul*, apoi 4. *obiectivul* și 5. *reciprocul* (pentru că ține și de activ și de pasiv, deci sînt în opoziție și cu unul și cu celălalt) și în sfîrșit 6. *eventivul* (pentru că ține de activ și de impersonal)[90].

5.12.3. Dintre ideile originale ale lui Al. Graur cuprinse în acest studiu, mai relevăm una.

După ce respinge părerea că pronumele reflexiv are forme proprii numai pentru persoana a III-a și că la persoana I și a II-a valoarea reflexivă este redată de pronumele personale de aceeași persoană și număr cu pronumele personal subiect *(eu mă spăl, tu te speli, eu îmi amintesc* etc.) autorul afirmă :

[89] *Diatezele*, în SCL XX, 1969, 1, p. 13—22.
[90] Pag. 22.

„În ce mă privește, nu mă îndoiesc de existența pronumelui reflexiv, chiar dacă la două persoane din trei forma lui coincide cu a celui personal“[91].

6.1.1. Gabriela Pană abordează problema diatezelor cu metode structuraliste[92]. Tranzitivitatea este definită ca posibilitatea unui verb de a realiza o relație directă cu un nume în acuzativ.

Concepînd tranzitivitatea ca o trăsătură combinatorie virtuală, „același verb tranzitiv poate apărea, de la un context la altul, însoțit sau neînsoțit de un nume în acuzativ (ex. *El citește o carte* alături de *cartea este citită*). Distingem cele două situații, utilizînd conceptul de *tranzitivitate explicită* pentru contextele în care acuzativul este prezent și pe cel de *tranzitivitate implicită*, pentru celelalte situații, unde acuzativul lipsește din context“[93].

Subliniem părerea exprimată mai sus că un verb tranzitiv își menține tranzitivitatea și cînd se află la diateza pasivă. Nu împărtășim, însă, ideea că în construcțiile pasive tranzitivitatea este implicită, virtuală.

Dimpotrivă, considerăm că tranzitivitatea este manifestată și în construcția pasivă *cartea este citită*, obiectul ei fiind substantivul în nominativ *cartea*. În contexte cu verbul *a citi* la diateza pasivă, numele în acuzativ nu numai că lipsește, dar nici nu poate să apară.

6.1.2. Gabriela Pană relevă că unele construcții tranzitiv-active (ca, de exemplu, *rana îl ustură*) nu admit transformarea în construcții tranzitiv-pasive sau tranzitiv reflexiv-pasive.

6.1.3. Autoarea elimină din categoria diatezei reflexivele pasive, reciproce, eventive, obiective, dinamice și impersonale și consideră că diateza este o categorie sintactică limitată la clasa verbelor tranzitive și realizabilă sub două valori: activă și pasivă.

În planul expresiei — susține Gabriela Pană — diateza activă se caracterizează prin combinarea verbului cu un nume

[91] Pag. 18; cf. *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 275.
[92] *Tranzitivitate și diateză*, în SCL XVIII, 1967, 1, p. 15—23.
[93] Pag. 15—16.

în acuzativ ; iar diateza pasivă, care cunoaşte două aspecte, prezintă indicii pasivi *fi* sau *se* şi un nume în nominativ.

6.2.1. Pornind de la *Limba română contemporană* a lui Iorgu Iordan, *Structura morfologică a limbii române contemporane*[94] tratează problemele din unghi structuralist, adică „în alţi termeni decît cei ai lucrărilor similare mai vechi sau ai *Gramaticii limbii române* elaborate sub egida Academiei Republicii Socialiste România, care chiar în ediţia din 1965, deşi aduce importante completări şi îmbunătăţiri, se situează pe o poziţie conservatoare, insuficient de critică, în unele cazuri, faţă de procedeele şi soluţiile tradiţionale"[95].

Cum era şi firesc într-un tratat de gramatică structuralistă, clasificarea verbelor în tranzitive şi intranzitive se face pe baza criteriului relaţional (sintactic) : „Sînt tranzitive verbele care au capacitatea... de a guverna un substantiv (pronume) în acuzativ, şi intranzitive cele caracterizate negativ sub aspectul acestei relaţii"[96].

Criteriul semantic în definirea tranzitivităţii şi a intranzitivităţii este combătut, invocîndu-se, între altele, argumentul că „aceeaşi acţiune poate fi exprimată prin verbe tranzitive în unele limbi şi intranzitive în altele... sau prin verbe al căror regim variază de la epocă la alta, în cadrul aceleiaşi limbi. Aceste constatări arată că specificul tranzitiv sau intranzitiv al verbelor este determinat nu atît de conţinutul semantic al verbului, cît de organizarea sistemului gramatical al limbii, de structura ei sintactică"[97].

Din citatul de mai sus rezultă că tranzitivitatea sau intranzitivitatea unui verb ar fi în funcţie de aptitudinea acestuia de a se construi sau nu cu un substantiv în acuzativ.

Noi considerăm, dimpotrivă, că tranzitivitatea sau intranzitivitatea aparţin conţinutului lexical al verbului şi că redarea lor sintactică poate să difere de la o limbă la alta sau de la o perioadă la alta în cadrul aceleiaşi limbi.

---

[94] Iorgu Iordan, Valeria Guţu Romalo, Al. Niculescu, Bucureşti, 1967.

[95] Pag. 5.

[96] Pag. 181.

[97] Pag. 181—182.

Scanned with OKEN Scanner

Definirea verbelor tranzitive și intranzitive după criteriul sintactic este preferabilă celei făcute după criteriul semantic, cu condiția să nu se ignoreze substratul lor semantic.

Limitarea tranzitivității la relația *verb-substantiv (pronume) în acuzativ* implică omiterea tranzitivității exprimate, în limba română, prin dativ (**îți** *mulțumesc*) și acuzativ cu prepoziție (*ține* **la părinți**).

Ca un corolar al principiului că tranzitivitatea (ca și intranzitivitatea) rezidă în sensul verbului și că ea nu este conferită de anumite relații sintactice, ci numai manifestată prin acestea nu sînt de acord nici cu părerea că „intrînd în alcătuirea unei construcții pasive, verbul tranzitiv își pierde proprietatea specifică, tranzitivitatea"[98], mai ales cînd se admite că „În construcția pasivă, subiectul este cel care suferă acțiunea exprimată de verb[99]". Deci se recunoaște, implicit, că tranzitivitatea verbului se exercită asupra subiectului.

6.2.2. Se adoptă cele trei diateze tradiționale, reflexivul constînd din formele verbale ale diatezei active însoțite de un pronume reflexiv în acuzativ sau în dativ.

Pentru reflexivul cu pronumele în acuzativ se adoptă clasificarea după criteriul valorii, propusă de Al. Graur[100] (reflexivul obiectiv, reciproc, pasiv, dinamic, eventiv și impersonal), iar dintre reflexivele cu pronumele în dativ se înregistrează numai reflexivul obiectiv, reciproc, dinamic și participativ.

Prin urmare acest tratat se deosebește sensibil de ediția a II-a a *Gramaticii Academiei* în privința repartizării verbelor la diateza activă și la cea reflexivă.

6.2.3. Reproducem un pasaj referitor la concepția asupra structurii diatezelor : „Categoria diatezei (realizată în diateza activă, pasivă și reflexivă)... se exprimă în limba română altfel, prin alte mijloace decît toate celelalte categorii gramaticale menționate. În expresia valorilor de diateză se recurge nu la sufixe sau desinențe, ci la cuvinte, ceea ce reprezintă o depășire a limitelor nivelului morfologic. Exprimarea sintactică, prin grupări de elemente a căror sudură nu este de loc ușor

---

[98] Pag. 184.
[99] *Loc. cit.*
[100] *Les verbes „réfléchis"* en roumain, BL VI, 1938, p. 42—89.

de dovedit, face discutabil caracterul de *categorie morfologică* al categoriei ca atare"[101].

Ideea precedentă este reluată cu prilejul descrierii diatezei pasive: „Caracter sintactic păstrează... şi *gruparea* care reprezintă aşa-numita diateză pasivă", pe care n-o consideră „o formă verbală care poate fi inclusă în paradigma verbului alături de formele diatezei active"[102].

a. Din acest citat rezultă că poziţia autorilor în privinţa structurii diatezelor este contradictorie: pe de o parte se afirmă că expresia celor trei diateze depăşeşte nivelul morfologic, pentru că flexiunea lor se realizează cu ajutorul cuvintelor, nu al sufixelor şi desinenţelor, iar pe de altă parte se vorbeşte de paradigme verbale constituite din *forme flexionare compuse* sau *analitice de tipul am cîntat*[103].

b. Dacă diateza activă prezintă, totuşi, caracter morfologic[104], deşi paradigma ei cuprinde numeroase *forme analitice*, atunci şi diateza pasivă trebuie să fie inclusă în morfologie, pentru că are o structură similară (verbe auxiliare asociate cu forme nepersonale ale verbului de conjugat).

c. Dacă se admite că mărcile morfologice sînt elemente de flexiune[105], atunci nici diateza reflexivă nu prezintă caracter sintactic, cu excepţia reflexivului obiectiv, reciproc, participativ şi posesiv, la care pronumele reflexiv îşi păstrează sensul pronominal specific.

d. Este inexactă afirmaţia că dintre toate categoriile gramaticale numai diatezele se exprimă „prin grupări de elemente" (analitic).

---

[101] Pag. 102.

[102] Pag. 196—197. Cf. şi Sorin Stati, *Teorie şi metodă în sintaxă*: „Foarte obscură este situaţia diatezei pasive realizate cu auxiliarul *a fi*. Alături de mulţi lingvişti structuralişti, ne arătăm preferinţa pentru interpretarea binară; secvenţa *este lăudat* credem că trebuie analizată ca şi *pare apreciat* sau *ajunge iubit*... *este* din *este lăudat* se comportă ca şi *este* din *este bun*.

[103] Pag. 54.

[104] Pag. 197.

[105] Pag. 51, unde prepoziţia *a* din *a lucra* se consideră marcă a infinitivului, iar articolul *al*, marcă a genitivului.

Mai întîi ea trebuie rectificată în sensul că diateza activă cunoaște numeroase forme simple sau sintetice (realizate cu ajutorul sufixelor și al desinențelor).

Apoi relevăm că aceeași lucrare susține despre categoria comparației că „se manifestă numai analitic în limba română", printr-o „*flexiune perifrastică*", adică n-o exclude din planul morfologic, „deși superlativul absolut se construiește *lexical* cu adverbul *foarte*"[106].

6.2.4. *Reflexivul reciproc* este definit ca o construcție care „exprimă o acțiune săvîrșită de mai mulți autori și care se *răsfrînge asupra fiecăruia dintre ei*"[107].

În această formulare echivocă, *reflexivul reciproc* se confundă cu *reflexivul obiectiv*. Este indispensabilă specificarea că fiecare dintre autorii acțiunii (cu funcție de subiect sau de complement sociativ) suferă acțiunea efectuată de alt autor (cu funcție de subiect sau de complement sociativ).

6.2.5. *Reflexivul eventiv* este caracterizat „ca exprimînd o modifcare în starea subiectului"[108]. Pe pagina următoare această categorie de verbe reflexive este ilustrată și prin exemplul *se luminează*.

Cînd *a se lumina* redă un fenomen din natură (adică atunci cînd se folosește cu sensul său fundamental) nu comportă subiect, deci nu poate să indice „o modificare în starea subiectului".

6.2.6. *Reflexivul impersonal* este definit ca o construcție care „exprimă o acțiune cu subiect general, nedefinit: „*Se călătorește bine cu trenul; Se zboară repede cu avioanele* II. 18"[109].

O primă remarcă: reflexivele impersonale cu verbul intranzitiv nu admit subiect gramatical, deci nici „subiect general, nedefinit".

Reflexivul impersonal care exprimă un fenomen atmosferic *(se întunecă, se înserează)* nu comportă nici măcar un subiect logic.

---

[106] Pag. 65.
[107] Pag. 192.
[108] Pag. 193.
[109] Pag. 193.

6.2.7. În aceeași lucrare se afirmă : „Construcțiile cu valoare de reflexiv obiectiv, reciproc și pasiv nu se realizează decît cu condiția ca verbul să fie tranzitiv“[110].

Exemple de reflexive reciproce cu verbe intranzitive ca *ei își zîmbesc, își surîd* infirmă parțial această părere.

6.2.8. În comentarea unor lucrări consacrate diatezelor, autorii nu manifestă deplină acurateță. Astfel din articolul *Reflexiv și pronominal* al Ecaterinei Teodorescu[111] se citează idei disparate și nesemnificative, ignorîndu-se tocmai concluziile, formulate cu toată fermitatea și claritatea.

a. De exemplu, se afirmă că în articolul citat „Reflexivul dinamic și reflexivul eventiv sînt considerate exterioare, străine categoriei de diateză“[112].

Reproducem textul Ecaterinei Teodorescu referitor la această chestiune : „Indiferent dacă sînt, ca sens, dinamice, eventive, factitive sau de alt gen, verbele pronominale *(mă fălesc, mă amărăsc, mă operez)* sînt în aceeași măsură active, ca și dinamicele, eventivele ,factitivele etc. nepronominale“[113].

În același articol, Ecaterina Teodorescu descrie astfel reflexivul dinamic : „Participarea intensă, interesată a subiectului gramatical la acțiune nu modifică însă raportul gramatical existent între subiect și acțiune : subiectul gramatical continuă să fie, și în acest caz, autorul acțiunii, activ deci, ceva mai activ, e adevărat, decît activul propriu-zis. . . “[114].

b. Tot despre articolul citat se afirmă : „Neclară rămîne poziția autoarei față de reflexivul impersonal“[115].

În realitate E. Teodorescu conchide lămurit că reflexivul impersonal este „exterior . . . cotegoriei gramaticale de diateză“[116].

6.2.9.Considerațiile lucrării în discuție asupra construcțiilor reflexive sînt eronate : „Pentru exprimarea neechivocă a

---

110 Pag. 193.
111 În LR XIV, 1965, 5, pag. 545—553.
112 Pag. 196.
113 *Art. cit.*, p. 552.
114 Pag. 548.
115 Pag. 196.
116 *Art. cit.*, p. 553.

sensului pasiv la verbele momentane, limba noastră se folosește de construcția reflexivă ... *casa se părăsește*. Confuzia de sens cu reflexivul propriu-zis este exclusă, din cauză că acțiunea exprimată de aceste verbe nu poate fi săvîrșită (ci numai suferită) de subiect"[117]. În notă se mai adaugă exemplele : *Veștile sînt trimise — Veștile se trimit ; Calul este vîndut — calul se vinde*"[118].

E drept că în construcțiile citate mai sus reflexivul pasiv se deosebește net de reflexivul obiectiv, dar explicația acestui fapt nu rezidă în caracterul momentan al verbului — cum se susține — ci în natura subiectului, care este inapt să îndeplinească acțiunea respectivă. Dar în alte contexte cu reflexiv momentan, subiectul efectuează acțiunea (ca în *femeia se vinde*) și în acest caz verbul momentan poate fi interpretat și ca un reflexiv propriu-zis (obiectiv) : „femeia se vinde ea însăși".

În continuare se discută construcțiile reflexive cu verbe durative : „În schimb, la verbele durative întrebuințarea reflexivului cu înțeles pasiv nu este posibilă fără risc, pentru că reflexivul poate avea sens reflexiv : *el se iubește* „se iubește el însuși (pe sine)", *noi ne lăudăm* „ne lăudăm singuri..."[119].

Nici în cazul acesta confuzia sensului pasiv cu cel reflexiv nu este determinată de înțelesul durativ al verbului, ci de capacitatea subiectului de a fi sau nu agent al acțiunii redate de verb. Astfel în exemplul următor, valoarea reflexivă a verbului durativ *a lăuda* este exclusă : *calitățile se laudă*.

Așadar, valoarea reflexivă a unei construcții reflexive nu este în funcție de conținutul lexical durativ sau momentan al verbului, ci de sensul subiectului , adică de aptitudinea acestuia de a săvîrși acțiunea exprimată de verb.

---

[117] Pag. 197—198.
[118] Pag. 197.
[119] Pag. 198.

Scanned with OKEN Scanner

6.3. În ultimii ani, categoria diatezei a fost abordată tangențial într-o serie de lucrări de gramatică transformațională[120].

Analiza transformațională combină descrierea structurală cu transformarea gramaticală, în vederea constituirii unor modele sintetice care să genereze enunțuri corecte, caracterizate printr-o capacitate explicativă superioară.

Acordînd prioritate formulării relațiilor structurale dintre constituenți și rafinării interpretării semantice, nu trebuie să surprindă faptul că cercetările de gramatică transformațională indicate mai jos nu tratează categoria diatezei în mod sistematic, deși sînt axate, cu excepția uneia[121], exclusiv pe această temă.

Școlile lingvistice structuraliste și transformaționale concep, în general, diateza ca o categorie sintactică.

Pentru acestea, structura sintactică primează asupra celei morfologice, pe care, de exemplu, Valeria Guțu Romalo o califică, în cazul dat, drept un „mod rudimentar" de abordare a diatezelor[122].

---

[120] Liliana Ionescu, *Generarea construcțiilor cu subiect nedeterminat*, în SC, XVIII, 1967, 4, p. 418—484; E. Vasiliu, Sanda Golopenția Eretescu, *Sintaxa transformațională a limbii române*, p. 99—106, 111—112, 276—281; Laura Vasiliu, *Some Grammatical and Semantic Remarks on the Reflexive Constructions*, în RRL XIV, 1969, 4, p. 365—372; Maria Manoliu Manea, *Quelques réflexions sur la place de la voix dans une grammaire transformationnele*, în RRL XV, 1970, 5, p. 487—493; Ileana Vincenz, *The Reflexive Voice in Contemporary Romanian and the Romanian-English Contrastive Analysis*, în RRL XVI, 1971, 6, p. 491—497; Gabriela Pană Dindelegan, *Analiza reflexivului românesc din perspectiva unei gramatici transformaționale* (I), în SCL XXIII, 1972, 4, p. 343—365; (II), în SCL XXIII, 1972, 5, p. 471—489.

[121] E. Vasiliu, S. Golopenția-Eretescu, *op. cit.*

[122] *Art. cit.*, p. 12.

În consecință, cercetătorii menționați includ în aceeași diateză *pasivul*, format cu auxiliarul *a fi*, și *reflexivul pasiv*, cu toate că structura lor morfologică diferă[123].

Astfel, E. Vasiliu și S. Golopenția—Eretescu susțin că *pasivul* și *impersonalul* se află sub dominația simbolului GV[124], iar *reflexivul obiectiv* eu mă spăl rezultă din pronominalizarea structurii de adîncime eu_1 spăl pe eu_2 (unde $eu_1 = eu_2$).[125]

Altfel spus, tipurile de reflexive specificate prezintă caracter sintactic.

Ei nu situează la nivel morfologic decît verbele care nu cunosc altă construcție în afară de cea cu pronume reflexiv, ca a se teme, a-și bate joc etc[126].

Aceeași poziție adoptă în problema reflexivului și Gabriela Pană Dindelegan, cu singura deosebire că introduce simbolul *Refl (reflexivul obiectiv)* în structura de adîncime, ca expansiune a simbolului GV[127].

Pornind de la articolul lui A. Graur asupra diatezelor[128], M. Manoliu Manea admite „*activul, pasivul, reflexivul obiectiv* și *reflexivul reciproc*, înrudite cu *reflexivul dinamic, impersonalul* și *eventivul*".

Spre deosebire de ceilalți cercetători transformaționaliști menționați, Maria Manoliu Manea consideră diateza categorie morfologică, alături de celelalte categorii verbale : *timpul, modul, persoana* și *numărul*[129].

7.1. Poziția noastră în problema diatezelor a reieșit, sporadic, din comentariile asupra lucrărilor românești axate pe această temă.

---

[123] Cf. E. Vasiliu, S. Golopenția-Eretescu, *op. cit.*, p. 113 ; L. Ionescu, *art. cit.*, p. 426 ; I. Vincenz, *art. cit.*, p. 492—493 ; G. Pană Dindelegan, *art. cit.*, p. 471.

[124] *Op. cit.*, p. 99.

[125] *Op. cit.*, p. 116.

[126] *Op. cit.*, p. 112.

[127] *Art. cit.* ; Cf. și I. Vincenz, *art. cit.*, p. 493 ; L. Vasiliu, *art. cit.*, p. 365 ; M. Rădulescu Mondea, *art. cit.*, p. 542—543.

[128] *Art. cit.*, p. 13—22.

[129] *Art. cit.*, p. 492.

În continuare, ea va fi expusă sistematic.

Considerăm că *tranzitivitatea și intranzitivitatea* sînt concepte de ordin semantic[130], nemarcate morfologic (paradigma verbului tranzitiv *a șterge* nu diferă de aceea a verbului intranzitiv *a merge*).

Obiectul unui verb tranzitiv poate să aibă funcții sintactice multiple : *subiect* al unui verb pasiv (**expunerea** *a fost înțeleasă de toți* ; **propunerea** *s-a adoptat de majoritatea participanților*), *așa-zis complement indirect în dativ* (*mulțumește* **binefăcătorului**), *complement direct* în acuzativ (*admir* **spectacolul**) sau *complement indirect în acuzativ cu prepoziție* (*recurge* **la serviciile** *mele*).

Tranzitivitatea se numește *directă* cînd substantivul (pronumele) care desemnează obiectul acțiunii este construit direct (fără prepoziție) și *indirectă*, cînd substantivul (pronumele) care indică obiectul acțiunii este construit indirect (cu prepoziție).

Verbele intranzitive nu realizează relația cu un obiect : *mașina funcționează*.

Altfel spus, sferele noțiunilor de verb obiectiv și verb tranzitiv coincid.

Clasificarea verbelor în tranzitive și intranzitive pe baza combinării lor cu un substantiv în acuzativ este unilaterală, căci nu acoperă și tranzitivitatea exprimată printr-un substantiv în dativ, în acuzativ cu prepoziție și în nominativ, cînd verbul este la diateza pasivă sau reflexivă cu valoare pasivă.

Prin adoptarea denumirii de *tranzitivitate indirectă* se stabilește corespondență între sfera noțiunii de *tranzitivitate*

---

[130] E. M. Galkina-Fedoruk, K. V. Gorșkova, N. M. Șanskii, *Sovremennîi russkii iazîk*, p. 338 ; A. V. Isačenko, *Grammaticeskii stroi russkogo iazîka v sopostavlenii s slovațkim (Morfologhiia)*, Bratislava, 1960 : „tranzitivitate/intranzitivitate înseamnă în primul rînd însușirea semantică a verbului" (p. 350) ; *Grammaire Larousse du français contemporain*, Paris, 1964, p. 70 ; Laurențiu Theban, *Transitivité sémantique et voix syntaxique en roumain*, în RRL XVII, 1, 1972 : „La transitivité est un catégorie aussi centrale à la sémantique du verbe..." (p. 45).

și sfera tipurilor de structuri sintactice prin care aceasta se manifestă[131].

Numai verbele tranzitive cu regimul în acuzativ au diateza pasivă. Întrucît sensul lexical al verbului nu se schimbă prin transformarea construcției active în pasivă, urmează că verbul își menține tranzitivitatea și la diateza pasivă, obiectul acțiunii fiind reprezentat de subiectul gramatical : *scrisoarea a fost primită de mama.*

Tot subiectul gramatical este obiectul acțiunii și în cazul reflexivului cu sens pasiv : *se zărește trenul*[132].

---

[131] J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, p. 231 ; Maurice Grevisse, *Le bon usage*, p. 524 ; E. M. Galkina-Fedoruk, K. V. Gorșkova, N. M. Șanskii, *op. cit.* : „În afară de verbele tranzitive directe există și verbe cu tranzitivitate indirectă... al căror sens rămîne nu prea clar fără compliniri obiective cu ajutorul numelui în genitiv, dativ și instrumental“ (p. 338) ; *Grammaire Larousse du français contemporain* : „Mais si le groupe verbal est accompagné d'un complément sur lequel passe... l'action verbale, la construction est dite *transitive (directe* si le complément este construit directement, *indirecte* s'il est lié au verbe par une prépositinon“) (p. 70). Conceptul de verb tranzitiv direct și tranzitiv indirect își face drum și în lingvistica noastră : Sorin Stati, *op. cit.*, p. 77 ; Gh. N. Dragomirescu : „Noțiunea de verb tranzitiv trebuie lărgită astfel încît termenii „tranzitiv direct“ și „tranzitiv indirect“ sînt îndreptățiți și necesari în nomenclatura verbului“ (p. 161). De altfel concepția sintagmatică asupra tranzitivității directe și indirecte apare și în lucrări lingvistice românești mai vechi : H. Tiktin (*„complement direct*, pentru cel exprimat numai prin caz, și *complement indirect*, pentru cel exprimat prin caz cu prepoziție“ *op. cit.*, p. IX—X) și N. Drăganu (*op. cit.*, p. 86).

Totuși Al. Graur consideră drept o „curiozitate“ ideea de *construcție tranzitivă cu obiect indirect* (*rîde* **de mine**), pe care o *identifică cu complementul circumstanțial în acuzativ cu prepoziție* : *merg* **spre sat** (*Diatezele*, p. 21).

Gramatica Academiei clasifică complementele în *directe* și *indirecte* după criteriul semantic (vol. II, p. 152).

[132] *Grammatika russkogo iazîka*, vol. I : „Prin accepția *pasiv* în sens gramatical se înțelege un astfel de raport între subiectul acțiunii și obiectul acțiunii, *cînd obiectul real al acțiunii apare în propoziție ca subiect în cazul nominativ*, iar subiectul real al acțiunii apare ca complement în cazul instrumental fără prepoziție“ (p. 414) ; Lucien Tesnière, *Eléments de syntaxe structurale*, Paris, 1965 : „... l'actif et le passif sont ainsi les diathèses fondamentales de la voix *transitive*...“ (P. 242) ; J. Dubois, *Grammaire structurale du français. Le verbe*,

Prin urmare verbele tranzitive directe cunosc diatezele activă, pasivă și reflexivă.

Toate verbele pasive sînt tranzitive, în timp ce diateza reflexivă cuprinde și verbe intranzitive, dintre care unele sînt exclusiv reflexive : *a se codi, a se cuveni, a se încumeta, a se strădui* etc.

Uneori verbul tranzitiv se construiește absolut, adică fără să se exprime obiectul asupra căruia trece acțiunea : *citi bine.*

Verbele active tranzitive care comportă două tipuri de complemente în acuzativ (*a anunța, a examina, a întreba, a învăța, a ruga, a sfătui* etc.) cînd se transpun la diateza pasivă își mențin un complement în acuzativ, iar celălalt trece la nominativ (subiect gramatical) : *elevii au fost examinați aplicații practice.*

Între obiectul reprezentat prin complementul direct, complementul indirect sau subiectul verbului la pasiv ori reflexiv pasiv și acțiunea verbului tranzitiv se pot stabili următoarele tipuri de raporturi :

a. Obiectul preexistă acțiunii, care poate să-l modifice (*repară casa*) sau nu (*grîul se recoltează, optează pentru bani, cumpără fructe*) ;

b. Obiectul este creat prin acțiunea respectivă și durează și după încetarea acesteia (*scrie un articol, planul a fost elaborat*) ;

c. Obiectul este generat de acțiune și încetează odată cu aceasta : *joacă un dans modern*[133].

7.2. Unele verbe active tranzitive se construiesc atît cu acuzativul, cît și cu dativul sau acuzativul prepozițional cu sau fără modificarea sensului în funcție de cazul regimului respectiv : *a ajuta,* (pe cineva, cuiva, la ceva), *a servi, a sluji*

---

p. 24, 81 ; Sorin Stati, *Teorie și metodă în sintaxă* : „...obiectul poate fi exprimat și prin... subiect : *dușmanii au fost alungați*" (p. 77) ; Em. Vasiliu, Sanda Golopenția-Eretescu, *op. cit.*, p. 176—277.

Chiar unele abstracte verbale se caracterizează prin tranzitivitate, care se răsfrînge asupra unui obiect exprimat prin substantiv (pronume) cu funcție de atribut genitival : *construirea digului* (*construiește digul*).

[133] Cf. P. Creția, *Complementul intern*, în SG I, 1956, p. 115—120.

(pe cineva, cuiva, la cineva), *a crede* (pe cineva, cuiva, în ceva) etc.

7.3. Verbele polisemantice pot să fie tranzitive în unele contexte şi intranzitive în altele :

A doua zi îi spuse că bărbatul său locuia într-o pădure mare şi deasă, unde **trăia** *singur-singur.* Ispirescu, B., p. 53 (intranzitiv).

Am trăit *mari bucurii în camera asta.* Chiriţă, P., p. 393 (tranzitiv).

Atunci eu nu mai **ră·ăceam** */ Pe-atitea căi răzleţe.* Goga, P. p. 23 (intranzitiv).

Ră·ăcisem *drumul pentru a doua oară.* Mihale, N. I., p. 328 (tranzitiv).

Vai ! tot mai gîndeşti la anii cînd visam în academii. Eminescu, O. A., p. 142 (intranzitiv).

Fănică începuse **să viseze** *şi el o casă mare.* Maziliu, B., p. 71 (tranzitiv).

A plecat prin grădini, **bombănind** *mereu.* Lăncrănjan, C., p. 363 (intranzitiv).

Nuţu gemea şi o tot **bombănea** *pe maică-sa.* Galan, B. II, p. 53 (tranzitiv).

Cine **rîde** *la urmă* **rîde** *mai bine. Proverb* (intranzitiv).

Ne **rîde** *lumea.* Călinescu, E. O., p. 473 (tranzitiv).

7.4. Verbele intranzitive pot să devină tranzitive în următoarele situaţii :

a. prin construirea cu complement direct intern, adică cu un complement care să aibă sens apropiat de acela al verbului determinat : *Apoi se cununară şi* **trăiră** *o viaţă fericită* (Ispirescu, B., p. 138) ;
Merseră *cale lungă* (*Tinereţe*, p. 310).

b. prin dobîndirea unui sens factitiv ; *Caraiman* a crescut *cu găteje vîlvătaia.* Sadoveanu, O. XVIII, („a făcut să crească").

c. prin atribuirea unei calităţi complementului direct (sens eventiv) : *Necazurile l-au* **îmbătrînit** *devreme* („l-au făcut să devină bătrîn").

7.5. Existenţa unui număr considerabil de verbe caracterizate atît prin tranzitivitate, cît şi prin intranzitivitate face

imposibilă clasificarea netă a acestora în tranzitive și intranzitive.

Faptul că în cadrul aceleiași limbi sau în limbi diferite, aceeași acțiune tranzitivă se poate exprima prin același verb cu regimul în acuzativ, dativ sau acuzativul prepozițional (*fugio* **periculum** — *fug* **de primejdie,** *il a remédié* **aux abus** — *el a remediat* **abuzurile,** *ajută* **pe fratele** *său* — *ajută* **fratelui** *său, seamănă* **bunicului** — *seamănă* **cu bunicul**) demonstrează că tranzitivitatea se poate reda prin construcții diferite, în funcție de structura sintactică a fiecărei limbi, iar nu că tranzitivitatea ar fi condiționată de cazul obiectului respectiv, fiindcă tranzitivitatea (ca și intranzitivitatea) rezidă în valoarea lexicală a verbului, nu este conferită de natura construcției.

Natural că definiția sintagmatică a tranzitivității este preferabilă celei semantice, cu condiția să fie adecvată[134].

7.6. Analiza lucrărilor principale consacrate studiului diatezelor a relevat divergențe de păreri asupra definirii și clasificării acestora.

Soluțiile variază nu numai în funcție de punctul de vedere clasic sau structuralist adoptat de diverșii cercetători, ci și în cadrul fiecăreia din aceste concepții fundamentale.

Dificultatea orientării rezidă și în complexitatea problemei înseși, căci nu există o corespondență biunivocă între forma diatezelor și semnificația lor categorială.

În aceste condiții, aplicarea consecventă a criteriului semantic duce sau la excluderea din sistemul diatezelor a verbelor care nu se conformează acestui punct de vedere preconceput[135] sau la încadrarea în aceeași diateză a unor cate-

---

[134] Lucien Tesnière, *op. cit.*: „...le plan structural n'a d'autre objet que de rendre possible l'expression de la pensée, c'est-à-dire du plan sémantique" (p. 42).
I. Coteanu, *Elemente de lingvistică structurală*, p. 12.
S. Stati, *op. cit.*, p. 152.
Grammaire Larousse: „il est plus juste de parler de *constructions transitives* et *intransitives*, selon que le verbe admet ou non un complément d'objet (direct ou indirect)" (p. 321).
Laurențiu Theban, *op. cit.*: „C'est la syntaxe qui est au service inconditionné de la sémantique, et non pas la sémantique qui est la création ou l'interprétation de la syntaxe" (p. 56).

[135] Cf., de exemplu, **C. Dimitriu,** ***art. cit.,*** Gabriela Pană, *art. cit.*

gorii de verbe distincte ca sens[136], ceea ce reprezintă, în fond, anularea criteriului semantic ca atare.

Noi adoptăm criteriul formal, singurul indicat în materie de gramatică [137], fără a ignora însă că, în ultimă analiză, sensul constituie raţiunea de a fi a structurii[138]. În consecinţă, în cadrul fiecărei diateze recurgem ulterior şi la clasificări interioare, bazate pe criteriul semantic.

Considerăm că o definiţie a diatezelor trebuie să fie adecvată, adică să aibă în vedere totalitatea verbelor, nu numai anumite categorii semantice sau structurale.

Definiţia cea mai acceptabilă, deşi cu evidente insuficienţe, este aceea care consideră diateza ca forma verbală care exprimă raportul dintre verb şi subiectul gramatical.

În limba română, gramatica tradiţională admite, în general, diatezele activă, pasivă şi reflexivă.

7.7. *Diateza activă* este forma verbului prin care se redă o acţiune făcută, în general, de subiectul gramatical :

Urc *dealul,* **străbat** *cîmpul,* **ajung** *la pădure şi* **pătrund** *în întunecimea ei răcoroasă* (Z. Stancu, D., p. 653).

Verbul la diateza activă exprimă următoarele tipuri de raporturi dintre acţiune şi subiectul gramatical respectiv :

---

[136] Cf., de exemplu, E. Teodorescu, *op. cit.*

[137] Vendryes „Le désaccord entre la grammaire et la logique consiste en ce que les catégories grammaticales et les catégories logiques se recouvrent très rarement : presque jamais le nombre des unes et des autres ne coïncide. Quand on essaie de mettre de l'ordre dans les faits grammaticaux en les classant d'après la logique, on est conduit à faire une répartition arbitraire ; tantôt on rangera en des catégories logiques distinctes des faits qui ont le même aspect grammatical (ce qui est faire violence à la langue) ; tantôt on laissera groupés sous la même catégorie grammaticale des faits qui n'ont logiquement rien de commun (ce qui est faire violence à la raison).

Le plus simple est donc de choisir entre les deux ordres de classement. Cela justifie les grammairiens, dont la nomenclature, arbitraire et souvent illogique, a cependent une valeur grammaticale. La seule chose qu'il faille exiger d'eux, c'est du moins que leurs classifications, où la logique est sacrifiée, répondent aux conditions grammaticales de la langues qu'ils étudient" (*Le langage*, p. 133).

[138] Lucien Tesnière, *op. cit.*, p. 40—44.

a. Subiectul săvîrșește acțiunea exprimată de verb : *Radu Comșa reveni în pervazul ferestrei și privi din nou cu obrajii în palme* (Cezar Petrescu, Î., p. 42).

b. Subiectul este general, nedeterminat, acțiunea raportîndu-se în egală măsură la oricare din persoanele gramaticale, nu numai la persoana a II-a, marcată prin desinența verbului : *Mai bine să mori frumos decît să trăiești urît (Zicătoare).*

c. Subiectul lipsește (fără să se subînțeleagă sau să se deducă din context, fiindcă nu este nici conceput), deci acțiunea nu se raportează la un subiect ; verbul este unipersonal cu sens impersonal :

Ninge *mereu în zarea-nnoptată...* (Bacovia, S. A., 1961, p. 13).

d. În starea subiectului intervne o schimbare, apare o caracteristică, fără ca el să acționeze în acest scop (sens eventiv) : *Mai îmbătrînise ea oleacă.* Lăncrănjan, C. III, p. 104 *(devenise bătrînă).*

e. Subiectul este pasiv :

Bătrînul suferea *loviturile fără a scoate un glas de durere* (Rebreanu, R., p. 505)[139].

f. Subiectul nu face direct acțiunea exprimată de verb, ci pune pe altcineva în situația de a o îndeplini (sens factitiv sau cauzativ) :

Păscuse și el bivolii de la vîrsta de patru ani, Preda, F., p. 11 (nu *păscuse el,* ci păzise *bivolii,* ca aceștia să pască).

g. Reciprocitate : *Ion* colaborează *cu Mihai ; Ion și Mihai* (*în unul la altul.*

---

[139] J. Vendryes, *op. cit.* : „D'une façon générale, ce qu-on entend par verbe actif... se définit peut-être par un certain suffixe ou une certaine désinence, mais ne saurait se définir par le sens : si *je donne* ou *je frappe* est actif, comment *je dors, je meurs, je souffre* le seraient-ils ?“ (p. 121—122) ; A. Martinet : „Sémantiquement, le sujet peut désigner aussi bien le patient ou le bénéficiaire de l'action que l'agent : *he* désigne le patient dans l'angl. *he suffered...*“ (*op. cit.*, p. 125) ; N. Drăganu, *op. cit.*, p. 81 ; *Grammaire Larousse du français contemporain* : „En quoi peut-on dire que l'action passe sur *rose* ou *coup* dans *Elle respire une rose. Il reçoit des coups ?*“ (p. 70). Sorin Stati, *op. cit.* : „Din punct de vedere semantic, nu numai *sînt lăudat,* dar și *sufăr* este la pasiv“ (p. 149).

Diateza activă cuprinde atît verbe tranzitive, cît și verbe intranzitive.

7.8. *Diateza pasivă* este forma verbului care indică o acțiune suferită de subiectul gramatical:

Țurlea **fusese recunoscut** *de unii îndată ce* **fusese văzut** (Preda, D., p. 46).

Diateza pasivă nu posedă un fond propriu de verbe.

În principiu toate verbele active tranzitive cu complementul în acuzativ admit transformarea pasivă.

În realitate transpunerea la diateza pasivă a unui verb activ tranzitiv este condiționată de valoarea lui lexicală. Verbe tranzitive ca *a ara, a ambala, a amplasa, a citi, a conspecta, a depozita, a electrifica, a fabrica, a închiria, a litografia, a panifica, a pava, a pavoaza, a rezuma, a secera, a treiera* etc. nu se folosesc la diateza pasivă la persoanele I și a II-a de loc, iar la persoana a III-a, decît cu anumite subiecte, din cauza incompatibilității lor semantice cu numeroase subiecte.

De exemplu, verbul tranzitiv *a pava* poate să apară într-o construcție activă la toate persoanele, dar într-una pasivă, numai la persoana a III-a (singular și plural) și numai cu anumite subiecte: *strada este pavată în mare grabă*, nu și la persoanele I sau a II-a ori cu subiecte la persoana a III-a ca *mașina, inginerul, floarea* etc.: **eu sînt pavat*, **tu ești pavat*, **mașina este pavată*.

Unele verbe tranzitive, ca *a avea, a vrea, a durea (mă doare sufletul), a ustura (mă ustură rana)* etc. nu cunosc diateza pasivă.

Unul și același verb polisemantic admite diateza pasivă prin sensurile sale tranzitive și nu o realizează prin cele intranzitive.

De exemplu, *a ajunge* nu se poate transforma în pasiv cînd are sensul intranzitiv *„a sosi la destinație“*, dar apare la această diateză cînd are semnificația tranzitivă *„a sosi, venind din urmă, lîngă o ființă sau un vehicul în mișcare“*: *am fost ajuns și depășit de motocicletă*; *a mișca* cu accepția intranzitivă *„a trăi“* (*tot ce mișcă-n țara asta*) nu poate fi transpus la pasiv, spre deosebire de enunțul în care înseamnă *a zgudui sufletul, a impresiona (auditoriul a fost profund mișcat)*.

De asemenea, întîlnim la diateza pasivă (și la reflexivul pasiv) o categorie de verbe tranzitive reflexive cu pronumele în dativ care nu se folosesc la diateza activă : *a-și aroga, a-și asuma, a-și disputa, a-și însuși (puterea* a fost asumată *de popor, cunoștințele* au fost **însușite** *satisfăcător)* etc.

În cazul diatezei pasive, raportul gramatical dintre verb și subiect cunoaște un singur aspect : subiectul suferă o acțiune făcută de complementul de agent :

Stătescu a **fost bătut** *cumplit de niște oameni* (Rebreanu, R., p. 113).

7.9. *Diateza reflexivă* marchează adesea o acțiune făcută de subiectul gramatical și suportată de un complement direct sau indirect exprimat prin pronume reflexiv (ori pronume personal cu valoarea de pronume reflexiv) care reprezintă subiectul :

Frații lui mai mici, care se **așezaseră** *puțin mai în vale* se **tăvăleau** *pe iarbă* (Preda, M., p. 245).

Era întrebarea pe care și-o **punea** *toată suflarea lagărului* (Fulga, Șt. S., p. 571).

Ca structură, diateza reflexivă seamănă cu cea activă, de care se deosebește însă prin prezența pronumelui reflexiv în acuzativ sau în dativ la persoana a III-a singular și plural ; pentru persoanele I și a II-a, la care nu există forme specifice de pronume reflexiv, se folosește cu această valoare pronumele personal de persoanele I și a II-a, în dativ sau în acuzativ, la ambele numere, acordat în număr și persoană cu verbul respectiv[140].

La unele forme verbale, pronumele în dativ sau cel în acuzativ este prepus, iar la altele, postpus :

Omul se **dădu** *mai aproape,* **scuturîndu-și** *fînul din păr* (Cezar Petrescu, Î., p. 556).

Pronumele personal are valoare de pronume reflexiv numai cînd se acordă în persoană și număr cu verbul determinat (deci și cu subiectul verbului respectiv) :

---

[140] Al. Graur, *Diatezele,* susține că pronumele *mă, te, ne, vă, îmi, îți,* folosite la diateza reflexivă, sînt pronume reflexive propriu-zise, omonime cu pronumele personale (p. 18) ; cf. și I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu, *op. cit.,* p. 129.

Scanned with OKEN Scanner

Mă *dau jos*, **mă** *duc acasă* (Barbu, G., p. 174).
Nu **vă** *supărați, fraților !* (Barbu, G., p. 191).

Precizăm : pronumele personal de persoana a III-a, singular și plural, nu prezintă valoare reflexivă chiar dacă este acordat în persoană și număr cu verbul : *el îl laudă, ei îi laudă ;* pentru această persoană, sensul reflexiv este purtat exclusiv de pronumele reflexiv : *el se laudă, ei se laudă.*

Unele verbe au numai formă reflexivă cu pronumele în *acuzativ : a se abține, a se căciuli, a se codi, a se cuveni, a se făli, a se gudura, a se încumeta, a se împrimăvăra, a se întîmpla, a se sfii, a se strădui, a se zvîrcoli* etc.

Altă categorie de verbe care nu se folosesc la diateza activă sînt reflexive cu pronumele atît în dativ, cît și în acuzativ : *a aroga, a asuma, a disputa, a însuși* etc. *(își arogă dreptul, își asumă răspunderea, își dispută supremația, își însușește cunoștințele — răspunderile se asumă (arogă) cu precauție, meciul s-a disputat ieri, cunoștințele se însușesc metodic.*

Majoritatea verbelor reflexive provin din categoria activelor tranzitive ; *a angaja — a se angaja, a conduce — a se conduce, a deplasa — a se deplasa, a îndoi — a se îndoi, a lămuri — a se lămuri, a opri — a se opri, a ridica — a se ridica, a umple — a se umple.*

Uneori varianta reflexivă se diferențiază semantic de cea activă : *a afla — a se afla, a cînta — a se cînta, a consuma — a se consuma, a curăța — a se curăța, a îndulci — a se îndulci, a mîngîia — a se mîngîia, a pripi — a se pripi, a trăda — a se trăda* etc.

Parte din verbele active intranzitive admit construcția reflexivă :

Sub luna blondă **nu se plînge** (Bacovia, S. A., p. 76).

Așa se **merge**, *poate, în pas cu restul lumii* (Brătescu-Voinești, P., p. 20).

Unele verbe prezintă formă reflexivă numai la persoana a III-a (unipersonale), fie că sînt exclusiv reflexive *(a se cuveni)*, fie că aparțin în special diatezei active, la care se conjugă la toate persoanele *(a cădea — se cade, a părea — se pare,*

a povesti — se povestește, a relata — se relatează, a spune — se spune, a zice — se zice) etc.

Verbul reflexiv cu pronumele în acuzativ exprimă și mai numeroase tipuri de raporturi dintre verb și subiect decît verbul la diateza activă :

a. *reflexivul obiectiv* — acțiunea făcută de subiectul gramatical se răsfrînge asupra pronumelui în acuzativ, care reprezintă pe subiect :

El **s-a sprijinit** *de marginea mesei* (Lăncrănjan, C., p. 62).

Toate verbele reflexive obiective sînt tranzitive ; pronumele lor în acuzativ își menține valoarea pronominală și are funcția de complement direct.

Spre deosebire de celelate complemente directe, pronumele reflexiv se acordă în persoană și număr cu verbul (deci și cu subiectul verbului respectiv), de unde provine și valoarea reflexivă specifică acestei construcții.

b. *reflexivul reciproc* — fiecare dintre componenții subiectului unic la plural face acțiunea redată de predicat și, concomitent, suferă aceeași acțiune săvîrșită de celălalt sau de ceilalți componenți ai subiectului :

Ne *mai* **certam** *din cînd în cînd, pentru că* **nu ne potriveam** *de loc la gînduri, pe atunci* (Lăncrănjan, C. I, p. 157).

Cablurile **se întretaie, se încrucișează** (Bogza, S. P. I, p. 16).

Dacă subiectul este multiplu, fiecare dintre subiecte săvîrșește și suferă acțiunea făcută de celălalt sau de celelalte ; **Ileana** *și* **Mitriță** *mergeau alături fără* **să se privească** (Ghilia, C., p. 391)..

Uneori verbul reflexiv exprimă o acțiune care se efectuează reciproc între un subiect la singular sau la plural și un complement sociativ :

S-a-ntîlnit un pui *de ciori* **/ C-un bîtlan** *de baștină* (Toprîceanu, O. A., I, p. 34).

Reflexivele reciproce cu pronumele reflexiv în acuzativ sînt verbe tranzitive.

Pronumele reflexiv în acuzativ al reflexivului reciproc nu poate să fie substituit cu un pronume personal sau cu un substantiv în același caz și nici cu un pronume reflexiv obiectiv, cu care este omonim.

Scanned with OKEN Scanner

Interpretînd pronumele reflexiv reciproc *se* din construcția *ei se laudă* ca regim direct (*pe cine laudă? — pe sine, se*) ideea de reciprocitate dispare.

În cazul reflexivului obiectiv, fiecare membru al subiectului la plural este și propriul său obiect direct (reprezentat prin pronumele reflexiv), iar la reflexivul reciproc fiecare membru al subiectului funcționează ca obiect al celuilalt sau celorlalte subiecte (obiectul direct este redat de asemenea prin pronumele reflexiv)[141].

Uneori valoarea reciprocă se exprimă redundant prin diateza reflexivă și prin complinirile *unul pe altul, între ei, reciproc*:

Se îndemnau **unii pe alții,** *cu vorba* (Lăncrănjan, C. III, p. 468).

Se poate întîmpla să rătăciți, că potecile se taie și se-ncrucișează **între ele,** *de nu le mai dai de cap* (Hogaș, O., 1956, p. 271)

E un furnicar de lume de toată mîna (...) oameni care în astfel de împrejurări (...) se canonesc **reciproc,** *ghiontindu-se și călcîndu-se pe picioare* (Brătescu-Voinești, P., 1957, p. 294).

c. *reflexivul pasiv* — subiectul suferă acțiunea, care este făcută de altcineva:

Se auziră *pe drumușor tălăngi cunoscute* (Sadoveanu, O. X, 1957, p. 521).

Prin folosirea acestei construcții se subliniază obiectul acțiunii, care funcționează ca subiect gramatical.

Reflexivul pasiv se întrebuințează mai ales la persoana a III-a și este preferabil diatezei pasive, cu care este sinonim, deoarece astfel se evită echivocul în privința timpului verbului, dacă acesta este momentan[142].

De exemplu, în enunțul *fratele meu este înscris la concursul de admitere, este înscris* ar putea fi considerat la diateza pasivă, potrivit regulii că diateza pasivă constă din formele lui *a fi* și participiul unui verb tranzitiv.

---

[141] Tesnière reprezintă direcția acțiunii obiective prin schema A ⟵| |⟶ B, iar acțiunea reflexivă reciprocă prin schema A ⟵⟶ B (A și B sînt subiecte, iar săgeata indică obiectul direct al acțiunii). *Op. cit.*, p. 254).

[142] Vezi și A. Philippide, *op. cit.*, p. 129.

În realitate *este înscris* nu exprimă o acțiune prezentă, ci rezultatul unei acțiuni săvîrșite în trecut (prezentul stării), însemnînd „în prezent *fratele* are calitatea de *înscris*, fiindcă *s-a înscris* atunci cînd a fost posibil".

Deci *este înscris* nu aparține diatezei pasive, nu reprezintă un predicat verbal, deoarece participiul *înscris* are valoare de adjectiv și, implicit, de nume predicativ.

Efectuarea acțiunii respective în prezent se redă adecvat prin prezentul reflexivului pasiv : *se înscrie*.

Opoziția temporală dintre formele *este înscris și se înscrie* se poate demonstra și prin proba comutării : înlocuirea lui *este înscris* prin *se înscrie* determină modificarea sensului enunțului.

Dar nici folosirea reflexivului pasiv — atît al verbelor momentane, cît și al celor durative — nu este ferită de inconveniente.

De exemplu, construcția *copiii se spală* poate să fie interpretată ca *pasivă* („copiii sînt spălați de alte persoane"), *obiectivă* („fiecare copil se spală pe el însuși") sau *reciprocă* („fiecare copil îl spală pe celălalt și viceversa") ; de asemenea, reflexivul pasiv al verbului momentan *a închide* are sens reflexiv în contextul *bunicul se închide în casă* și sens pasiv în *poarta se închide greu*.

Confuzia apare mai frecvent între reflexivul pasiv și reflexivul obiectiv : în *unii se încarcă cu prea multe sarcini*, reflexivul *se încarcă* înseamnă deopotrivă „sînt încărcați de alții" și „se încarcă ei înșiși".

Ambiguitatea aceasta se evită dacă se ia în considerație valoarea lexicală a subiectului și a predicatului, precum și structura de adîncime.

Se recomandă construirea reflexivului pasiv — atît al verbelor durative, cît și al celor momentane — cu un subiect susceptibil de a fi numai obiect al acțiunii, nu și autor al acesteia.

Natural, subiectele care denumesc inanimate nu ridică probleme speciale în această privință : *lecția se pregătește* („lecția este pregătită").

Subiectele reprezentate prin nume de animate se comportă la fel cu lucrurile dacă sînt inapte de a fi și autori ai acțiunilor exprimate prin predicatele respective : *iepurii se vînează* („ie-

Scanned with OKEN Scanner

purii sînt vînaţi"), *vinovaţii s-au arestat* (vinovaţii au fost arestaţi").

În limbajul familiar, reflexivul pasiv se întrebuinţează şi la persoanele I şi a II-a : *de cîtva timp nu te vezi, nu te auzi* („nu eşti văzut, nu eşti auzit") ; *cum să mă văd şi să mă aud dacă am lipsit din localitate ?* („să fiu văzut şi să fiu auzit").

Reflexivul pasiv este mai frecvent decît pasivul propriu-zis, care apare îndeosebi în stilul publicistic şi în cel ştiinţific.

d. *reflexivul dinamic* sau *subiectiv* — uneori subiectul participă la acţiune cu un interes special ; alteori pronumele reflexiv şi-a pierdut integral valoarea pronominală, iar forma reflexivă a verbului nu se deosebeşte semantic de varianta sa activă : *a se gîndi, a se jura, a se mira* etc.

Mă mir *că încă nu mă cunoaşteţi, că doar împreună trăim* (Rebreanu, R., p. 228).

Avem pistoale şi **nu ne temem** *de nimeni* (Sadoveanu, O. VIII, p. 540).

e. *reflexivul eventiv* — verbul atribuie subiectului o calitate : *a se cumînţi* („a deveni cuminte"), *a se îngălbeni, a se însănătoşi, a se înveseli, a se învîrtoşa* etc.

S-a înroşit *şi* **s-a înnegrit** *pe loc* (Lăncrănjan, C. III, p.464).

În mai puţin de o oră, curtea **se pustiise** (Barbu, F. L. p. 9).

f. *reflexivul unipersonal cu sens impersonal* — subiectul nu este nici exprimat şi nici conceput ; interesează exclusiv acţiunea, care nu se raportează la autorul ei :

Se înnorase *pe neaşteptate* (Barbu, F. L., p. 461).

g. *reflexivul unipersonal cu sens nedeterminat* — verbul este intranzitiv sau tranzitiv indirect, în general cu forme personale, dar folosit uneori unipersonal *(intru, intri, intră, intrăm* etc. — *se intră)*; de regulă nu comportă subiect gramatical şi, în consecinţă, nici sens pasiv :

Am să le arăt eu lor cum **se moare** (Mihale, F., p. 130).

Nu se renunţă *aşa uşor la o leafă de douăzeci de mii de lei* (Camil Petrescu, P., p. 231).

Cele cîteva verbe reflexive unipersonale care au corespondente active intranzitive personale şi se construiesc cu subiect

sau cu propoziție subiectivă (*a cădea — a se cădea, a părea — a se părea* etc) de asemenea nu dobîndesc sens pasiv :

Tot ce-ar zice i se **cade** (Eminescu, O. A., p. 159).

Nu știu ce face prin Italia, se **pare** *c-ar fi în diplomație* (Rebreanu, R., p. 103).

Reflexivele unipersonale provenite din verbe active tranzitive directe personale apar fără subiect gramatical :

Strada era plină de lume, cu toate că nici **nu** se *prea* **vindea,** *nici* **nu** se *prea* **cumpăra** (Leu, P., p. 63).

Se mănîncă *la dumneavoastră cam tîrziu* (Sadoveanu, O. XVII, p. 563).

Această categorie de verbe dobîndesc sens pasiv cînd se construiesc cu subiect gramatical, exprimat fie printr-o parte de vorbire, fie printr-o propoziție ; autorul acțiunii (complementul de agent) rămîne tot nedeterminat :

Se aude *un fîșîit neîntrerupt* (Bogza, S. P., p. 76).

Se vedea *că și ea știa și o băteau aceleași gînduri* (Rebreanu, I., p. 25).

Reflexivele unipersonale cu formă statutar reflexivă (*a se cuveni, a se întîmpla* etc.) nu au sens pasiv în construcțiile cu subiect gramatical :

Mîine **n-o să se întîmple** *nimic neprevăzut* (Chiriță, O., p. 579).

Averea copilului **se cuvine** *părintelui care l-a crescut* (Rebreanu, I., p. 434).

h. *reflexivul factitiv* — acțiunea se răsfrînge asupra subiectului, ca în cazul reflexivului obiectiv și al pasivului; dar verbul nu exprimă un raport reflexiv (căci subiectul nu este și autor al acțiunii) și nici un raport specific pasiv (subiectul suferă o acțiune pe care el însuși a provocat-o) : *(eu) mă operez* înseamnă „(eu) fac să fiu operat de medic".

Cu alte cuvinte, subiectul este activ, fără să efectueze lucrarea exprimată de verb, și pasiv, dar suferind o acțiune pe care el însuși a determinat-o :

Pînă iese de la minister... pînă **se tunde...** (Camil Petrescu, U. N., p. 57).

Reflexivul cu pronumele în dativ prezintă mai puține valori gramaticale decît cel cu pronumele în acuzativ :

a. *reflexivul obiectiv* — acțiunea săvîrșită de subiectul gramatical se răsfrînge asupra pronumelui reflexiv în dativ (sau asupra pronumelui personal în dativ cu valoare de pronume reflexiv), care reprezintă subiectul și are aceeași persoană și număr ca el. Pronumele respectiv îndeplinește funcția de complement indirect și răspunde la întrebarea *cui*: verbul este tranzitiv și poate să aibă și un complement în acuzativ:

Era întrebarea pe care **și-o punea** *toată suflarea lagărului* (Fulga, Șt. S., p. 571).

În alte cazuri complementul direct și verbul tranzitiv constituie o locuțiune verbală intranzitivă, care admite numai complement indirect:

Alexandru Vardaru **își dădu drumul** *între brațele fotoliului* (Cezar Petrescu, Î., p. 407).

b. *reflexivul interesului* sau *participativ* — acțiunea este în favoarea sau în dauna subiectului. Pronumele în dativ are funcție de complement indirect și este de aceeași persoană și la același număr cu subiectul gramatical; se identifică cu întrebările *pentru cine?, pentru ce?*:

Unii **și-au cumpărat** *haine* (Lăncrănjan, C. III, p. 392).

Își pregăti *cîteva țigări și se așternu pe muncă* (Cezar Petrescu, I., p. 234).

Uneori nu se poate stabili dacă pronumele reflexiv în dativ indică obiectul indirect al verbului ori are funcție de complement al avantajului sau al daunei, cele două categorii de valori gramaticale ale pronumelui confundîndu-se în unele contexte:

Se cațără pe scara tramvaiului, **făcîndu-și** *loc cu coatele* (Cezar Petrescu, I., p. 526 (*cui* făcînd?; *pentru cine* făcînd).

c. *reflexivul reciproc* — fiecare dintre membrii subiectului unic la numărul plural face acțiunea și suferă în același timp acțiunea săvîrșită de celălalt sau de ceilalți membri ai subiectului. Pronumele în dativ are funcție de complement indirect cu caracter specific (comparativ cu pronumele reflexivului obiectiv), în sensul că fiecare dintre membrii subiectului este obiectul indirect al acțiunii îndeplinite de celălalt sau de ceilalți membri ai subiectului. Între reflexivul reciproc în dativ și reflexivul reciproc în acuzativ este un paralelism deplin din acest punct de vedere:

Își strînseră *mîinile prin întuneric, fără* **să-și vadă** *chipurile* (Cezar Petrescu, Î., p. 317).

Opoziția funcțională dintre pronumele reflexiv reciproc în dativ, pe de o parte, și pronumele personal, substantivul sau pronumele reflexiv obiectiv în același caz, pe de altă parte, se poate demonstra și prin metoda substituției. Prin înlocuirea pronumelui reflexiv reciproc cu oricare din părțile de vorbire menționate, sensul de reciprocitate dispare : *vă strîng mîna ; strîng mîna prietenilor ; își strînge mîna* (proprie).

Dacă subiectul reflexivului reciproc este multiplu, fiecare din subiecte face și suferă acțiunea săvîrșită de celălalt sau de celelalte :

„*Zăpada, ploaia, uite* **și-au dat mîna** (Labiș, P., p. 35).

Unele verbe reflexive reciproce cu pronumele în dativ sînt intrazitive : *ei își surînd.*

d. *reflexivul — dinamic* sau *subiectiv* — pronumele indică uneori interesul special al subiectului pentru acțiune ; alteori nu există deosebire de sens între forma pronominală și cea nepronominală a verbului :

Îmi închipuiam *că mi-ai mărturisit totul, Benedict !* (Chiriță, O., p. 549).

e. *reflexivul posesiv* — obiectul denumit prin complementul direct al verbului reflexiv aparține subiectului ; pronumele reflexiv echivalează cu un adjectiv posesiv (dativul posesiv) :

Așa **mi-am arat** *și* **mi-am semănat** *pămînturile* (Lăncrănjan, C. III, p. 391).

7.10. Am prezentat diferitele raporturi dintre verb și subiect pe care le realizează fiecare dintre diateze.

Pe de altă parte însă unul și același raport dintre verb și subiect se poate exprima prin mai multe diateze.

Astfel, pasivitatea subiectului gramatical se redă printr-un verb la diateza pasivă (*Tatăl ei* **fusese numit** *directorul tipografiei,* Barbu, F. L., p. 119), printr-un verb la diateza reflexivă (*Reorganizarea secției* **se terminase** (Chiriță, P., p. 293) sau printr-un verb la diateza activă (*Ce-a mai* **îndurat** *de pe urma ăstora !* Preda, D., p. 109).

În concluzie, după reducerea valorilor comune ale celor trei diateze, între verb și subiect există cel puțin opt feluri de raporturi gramaticale (activ, pasiv, reflexiv, reciproc, eventiv,

impersonal, nedeterminat, factitiv), care se exprimă numai prin trei tipuri de paradigme verbale : *laud* (activă), *sînt lăudat* (pasivă) și *mă laud* (reflexivă), deci termenii de *diateză activă, pasivă* și *reflexivă* reprezintă „etichete" morfologice care acoperă mult mai numeroase valori gramaticale.

În aceste condiții, adoptînd criteriul formal în clasificarea diatezelor, includem în cele trei tipuri de paradigme toate verbele, iar ulterior, în cadrul fiecărei diateze stabilim subdiviziuni după criteriul semantic (raportul dintre verb și subiect).

De exemplu, în fraza *Oameni care* **nu se cunoșteau își vorbeau** *înaintea foilor lipite pe zid,* **își strîngeau** *mîinile* (Cezar Petrescu, Î., p. 116) toate verbele sînt reflexive (după criteriul formei) reciproce (după sensul gramatical).

În privința raportului dintre formă și conținut, diateza prezintă analogie cu alte categorii gramaticale (în special cu categoria genului), devenite parțial entități formale, relativ independente de realitatea obiectivă.

Clasificarea substantivelor după genuri se face pe baza distribuției. Majoritatea substantivelor nume de inanimate din română aparțin genului feminin și masculin și nici chiar la substantivele care denumesc animate nu este întotdeauna concordanță între formă și conținut.

Totuși nici un lingvist n-a exceptat de la categoria genului substantivele al căror gen gramatical nu concordă cu genul natural sau n-a considerat, de exemplu, de genul masculin substantive feminine ca *ordonanță, călăuză, santinelă* etc. ori de genul neutru substantive feminine și masculine ca *pîine, casă, dinte, munte*., corespunzător sensului lor, așa cum se procedează uneori cu diatezele.

Cercetătorii care definesc și clasifică diatezele după criteriul expresiei se situează, în privința diatezei reflexive, pe două poziții principale : unii repartizează la diateza reflexivă orice verb activ asociat cu un pronume reflexiv acordat cu el în număr și persoană, iar alții disting pronumele reflexiv cu valoare lexicală autonomă (deci și cu funcție sintactică proprie) de pronumele reflexiv abstractizat (simplă marcă morfologică).

Adepții celui de al doilea punct de vedere expus mai sus includ în diateza reflexivă numai verbele însoțite de pronume reflexive care nu pot fi substituite cu pronume personale sau

Scanned with OKEN Scanner

cu substantive în același caz, cum sînt reflexivele dinamice, impersonale și unele eventive (căci reflexivele pasive, care se află în aceeași situație, se încadrează, inconsecvent, în diateza pasivă), iar verbele însoțite de un pronume reflexiv care poate să fie înlocuit cu un pronume personal sau substantiv în același caz se consideră construcții sintactice libere și se clasifică la diateza activă.

După părerea noastră, diateza reflexivă cuprinde toate verbele asociate cu un pronume reflexiv în dativ sau acuzativ de aceeași persoană, indiferent dacă acesta este simplu element de flexiune analitică în cadrul paradigmei verbale sau își mai menține valoarea lexicală și, implicit, funcția de complement direct sau indirect.

Chiar atunci cînd pronumele reflexiv are funcție sintactică de complement direct sau indirect, el nu contractează aceleași relații sintactice cu obiectul direct sau indirect exprimat printr-un pronume personal sau substantiv regizat de același verb. În contextele *el se laudă* și *el te laudă*, pronumele reflexiv *se* și pronumele personal *te* nu se află în raport de variație liberă, nu se caracterizează prin omogenitate funcțională : spre deosebire de *te*, *se* este acordat în persoană cu *laudă*. Această corelație din planul structurii dintre cele două categorii de pronume corespunde unei opoziții din planul semantic : pronumele reflexiv marchează o valoare suplimentară specifică, sensul reflexiv[143].

Uneori este greu de sesizat dacă pronumele reflexiv își mai păstrează valoarea lexicală (și, implicit, funcția sintactică) sau s-a transformat în marcă morfologică (ca, de exemplu, în construcțiile *el se duce*, *el se urcă în pom*, *el se așază* etc.).

Adesea echivocul apare între sensul reflexiv și cel pasiv : în *omul se educă prin eforturi necurmate*, *se educă* poate fi interpretat fie „se educă el însuși", fie „este educat de alții", sau cu ambele valori.

Acest proces de abstractizare a pronumelui reflexiv obiectiv este atestat și în alte limbi[144], de exemplu, în franceză.

[143] Opoziția dintre cele două tipuri de construcții (*Elle s'accoutre — Elle l'accoutre, Elle accoutre Pierre*) este relevată și de Dubois, *op. cit.*, p. 117.

[144] Cf. L. Tesnière, *op. cit.*, p. 273.

De asemenea, nu în toate situațiile și nu pentru toți cercetătorii există incompatibilitatea între valoarea lexicală sau gramaticală proprie și calitatea de morfem gramatical a unuia și aceluiași element.

Astfel, în limba română unele forme flexionare analitice își mai păstrează sensul lexical (de exemplu, în cazul exprimării categoriei comparației)[145], iar în franceză *il* este tratat în același timp ca subiect și ca morfem al persoanei[146].

7.11. Între cele trei diateze este o comunitate permanentă.

Unele verbe în general reflexive (reflexivele dinamice și parte din eventive și unipersonale) cunosc forme active paralele : *a se gîndi — a gîndi, a se înnopta — a înnopta, a se însera — a însera, a se mira — a mira, a se teme — a teme, a se înțepeni — a înțepeni* etc.

O aștepta, așa că **nu se miră** *cînd ea apăru în pragul casei.* Mazilu, B., p. 273 (reflexiv dinamic).

În sat se-ntîmpla ceva care-l **mira** *pe Costin.* Ghilia, C., p. 349 (activ unipersonal).

Celelalte erau probleme ușoare, la care ei se **gîndiseră** *de mult.* Preda, D., p. 49 (reflexiv dinamic).

Radu Comșa **gîndi** *că poate e o hotărîre cuminte.* Cezar Petrescu, Î., p. 157 (activ).

Se-nnoptase, Ghilia, C., p. 364 (reflexiv unipersonal).

Liniștea-i acum deplină / Și- **a-nnoptat.** Coșbuc, V., p. 4 (activ unipersonal).

---

[145] Cf. *Gramatica Academiei*, vol. I, ediția a II-a, p. 51 ; L. Tesnière, *op. cit.*, p. 272—282 ; I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu, *op. cit.*, p. 65 ; Al. Graur, *Diatezele :* „Nu este exact că verbele reflexive nu au o marcă gramaticală, de vreme ce se formează cu pronumele reflexiv... nu toate elementele de exprimare analitică ating același grad de abstractizare. Nici celelalte categorii gramaticale nu corespund exact definițiilor, nici măcar definițiilor formale elaborate de școala descriptivistă. Limba este în permanentă mișcare... există peste tot categorii intermediare, faze de trecere de la o etapă la alta (p. 17). Rămîne adevărat că *obiectivul* („reflexivul obiectiv") este activ, deoarece pronumele își păstrează valoarea lui obișnuită de complement direct. Totuși trebuie să ținem seamă de faptul că obiectul este același cu subiectul... De aceea va trebui să considerăm *obiectivul* ca o diateză aparte" (p. 18).

[146] A. Martinet, *op. cit.*, p. 125.

Nu **mă tem** *eu de blestem.* Beniuc, P., p. 12 (reflexiv dinamic).

Toți mă **temeau.** Lăncrănjan, C. I., p. 904 (activ).

Alteori reflexivul dinamic prezintă caracter regional și o frecvență mai redusă decît activul corespunzător :

Găina babei **se oua** *de cîte două ori pe fiecare zi* (Creangă, O., p. 133).

Te rîzi *de mine, măi tovarășe Anghel* (Preda, D., p. 88).

Pe urmă **m-am cugetat** *și eu și am spus că are dreptate* (Cezar Petrescu, Î., p. 516).

Măi frate, dacă nu-i cu supărare, tu cum **te chemi ?** (*Tinerețe*, p. 123).

În straturi florile-s trudite ; un crin din cînd în cînd se-ndoaie / Și lung privește-n sus, să vadă : **nu se purcede** *-un nor de ploaie ?* (Anghel, Î. G., p. 38).

— *Dar tu, micule, umflatule, de unde ești și unde* **te călătorești ?** (*Ist. teatr. I.*, 1965, p. 194).

7.12. Definirea și clasificarea de mai sus a diatezelor se bazează pe criteriul morfologic, căruia i s-a subordonat, în clasificările interioare, criteriul semantic.

Studiul diatezelor se poate întemeia însă și pe analiza distribuțională, adică pe relațiile sintagmatice ale verbului în contexte diagnostice.

Verbul constituie nucleul unui enunț și contractează, în general, variate conexiuni cu numele. Relația verbului cu numele se asimilează cu valența atomilor.

Pentru definirea diatezei active nu este necesar să se ia în considerație toate valențele verbului, ci numai cea satisfăcută de numele în nominativ.

Diateza activă poate să fie reprezentată prin formula distribuțională $Nn+V$[147], în care V are mărcile de persoană și număr ale lui Nn[148], iar în formele compuse participiul este invariabil.

---

[147] Nn=nume în nominativ (substantiv, pronume, numeral), V = verb.

[148] Altfel spus, verbul se acordă în persoană și număr cu numele în nominativ (subiectul).

Această formulă se poate realiza în enunțuri minimale ca *pasărea zboară, elevul citește, ea ar fi plecat, ei să fi văzut.*

Se știe că în limba română, formele compuse ale diatezei active sînt alcătuite fie cu auxiliarul *a avea (am scris)* fie cu *a fi (să fi privit)*, fie cu *a vrea (voi spune)*, fie cu combinarea acestora în formele supracompuse *(ai fi știut, vei fi dat).*

Auxiliarul *a fi* intră în compunerea tuturor formelor pasive, fie singur, fie asociat cu celelalte verbe auxiliare.

În cadrul paradigmei, distingerea formelor la diateza activă compuse cu *a fi* de acelea ale diatezei pasive se face cu ajutorul participiului, care la diateza activă este invariabil; deci *veți fi lăudat* aparține diatezei active, iar *veți fi lăudați (lăudate)*, diatezei pasive.

Poziția simbolurilor în formulă nu este relevantă, deci aceasta poate să se prezinte și sub forma *V+Nn (vine trenul).*

Subiectul sugerat de situație, dedus din context sau inclus în desinența verbului (la persoanele I și a II-a) rămîne în general neexprimat; deci formula diatezei active se reduce în aceste cazuri la *V* (acordat în număr și persoană cu *Nn* subînțeles, dedus, inclus; participiul formelor compuse este invariabil).

Formula distribuțională definitorie a verbelor active unipersonale care exprimă fenomene meteorologice, a căror valență de nominativ este zero *(plouă)*, constă întotdeauna numai din simbolul *V*.

Diateza pasivă se definește prin formula distribuțională *Nn+a fi+Vp*[149], cu condiția ca verbul la participiu să se acorde în număr și gen cu numele în nominativ, iar secvența *a fi+participiu* să se poată substitui cu reflexivul pasiv al verbului respectiv la același timp cu *a fi: măsura a fost aplicată — măsura s-a aplicat*, pe cînd *casa este închiriată* nu echivalează semantic și funcțional cu *casa se închiriază.*

Prepoziția *de (către)* și *complementul de agent* nu se includ în contextul diagnostic al diatezei pasive, ca fiind nespecifice, deoarece complementul de agent poate să determine și

[149] *Vp* = verb la participiu.

un participiu adjectivat *(Sugestia dată de (către) un coleg a fost binevenită.*

Diateza reflexivă se definește, în general, prin formula distribuțională *Nn+Pa(Pd)+V*[150] *(bunica își amintește, tu te speli)*, în care *Pa* și *Pd* se acordă în persoană și număr cu *V*, deci și cu *Nn*.

Această formulă acoperă însă valori gramaticale diferite.

Pronumele în acuzativ sau în dativ al reflexivului obiectiv *(el se laudă, el își puse întrebarea)*, reflexivului reciproc *(ele se împacă, ei își zîmbesc)*, reflexivului participativ *(ei își cumpără haine)*, reflexivului posesiv *(el își ia cartea)* și reflexivului factitiv *(el se tunde)* își menține valoarea pronominală și contractează relații sintactice specifice cu verbul respectiv.

La reflexivul pasiv *(se vede uzina)*, reflexivul dinamic *(el se gîndește, el își închipuie)* și reflexivul eventiv *(ea se înțepenește)*, pronumele reflexiv este total gramaticalizat, funcționînd exclusiv ca marcă morfologică a diatezei reflexive[151].

Reflexivele unipersonale cu sens impersonal nu comportă nume în nominativ și pronumele reflexiv este, de asemenea, delexicalizat: *se înnoptează* (Pa+V).

Fie că pronumele reflexiv este regim al verbului, fie că el reprezintă o simplă marcă morfologică, fiecare categorie de verbe reflexive exprimă sensuri gramaticale distincte, în funcție de valoarea lexicală a verbului și a subiectului, de context și de structura de adîncime.

După cum se constată din expunerea de mai sus, abordarea structuralistă a problemei diatezelor confirmă, la un nivel superior de abstractizare, rezultatele obținute cu metodele clasice de cercetare.

---

[150] *Pa* = pronume reflexiv în acuzativ; *Pd* = pronume reflexiv în dativ.

[151] În general verbele la diateza reflexivă la care pronumele reflexive în acuzativ au rol de marcă morfologică pierd ipso facto valența satisfăcută de obiectul direct. Uneori tranzitivitatea se manifestă totuși la unele verbe din această categorie: *Găina se ouase o. mărgică* (Creangă, O., p. 328).

ASPECTUL

1. Aspectul verbal constituie încă obiectul unei vii controverse chiar şi în limbile în care el posedă mijloace specifice de exprimare.

Dificultatea definirii aspectului verbal constă în natura complexă a conţinutului său, în diversitatea mijloacelor lui de exprimare, precum şi în situaţia deosebită pe care o are în raport cu celelalte categorii gramaticale.

Astfel, dacă în limbile slave aspectul verbal este o categorie verbală fundamentală, în schimb în limbile romanice el apare mai puţin definit.

Studiul aspectului în română se orientează în general după structura acestei categorii gramaticale în limbile slave, şi în special în limba rusă, care cunoaşte o bogată literatură de specialitate în acest domeniu.

Definiţia aspectului verbal rus cu cea mai largă circulaţie în prezent aparţine lui V. V. Vinogradov[1] şi se reflectă aproape în aceiaşi termeni şi în *Gramatica limbii ruse* a Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. : „Verbele care exprimă o acţiune de durată sau o acţiune care se repetă sînt verbe de aspect imperfectiv", iar „Verbele care arată o acţiune într-un anumit moment al săvîrşirii ei, în limitele ei, rezultatul acţiunii sînt verbe perfective"[2].

Se admite în genere că sistemul aspectului cuprinde totalitatea verbelor şi că marea lor majoritate formează perechi

[1] *Russkii iazîk*, p. 497—498.
[2] *Grammatika russkogo iazîka*, vol. I, 1960, p. 424.

aspectuale, în care un verb este imperfectiv, iar celălalt perfectiv, în cadrul aceleiași rădăcini și al aceleiași valori lexicale.

Verbul imperfectiv împreună cu corespondentul său perfectiv constituie o corelație aspectuală. Un anumit aspect caracterizează întreaga paradigmă a verbului respectiv, nu numai o parte din formele sale.

Verbele primare sînt de regulă imperfective. Perfectivarea lor se realizează cu ajutorul prefixelor sau al sufixelor *pisat'/napisat'* „*a scrie*“, *tolkat'/tolknut'* „*a împinge*“.

Același verb se poate perfectiva, alternativ, și cu prefix, și cu sufix, comportînd deci forme duble de aspect perfectiv : *kriciat'/zakriciat'*, *kriknut'* „*a striga*“.

Altă categorie de verbe perfective cumulează ambele tipuri de morfeme : *zasohnut'* „*a se usca*“.

Există și fenomenul opus, al reimperfectivării cu ajutorul sufixului a unui verb perfectiv prefixat : *vstat'/vstavat'* „*a se scula*“.

Prefixul îndeplinește în limbile slave concomitent funcție lexicală și gramaticală (atribuie verbului o nuanță lexicală și îl perfectivează totodată) sau numai funcție gramaticală (transformă aspectul imperfectiv în perfectiv fără să modifice sensul lexical al verbului)[3].

Astfel, de la verbul imperfectiv *dumat'* „a gîndi“ derivă prin prefixare o serie de verbe : *vîdumat'* „a născoci“, *zadumat'* „a concepe“, *obdumat'* „a chibzui“, *peredumat'* „a se răzgîndi“, *podumat'* „a gîndi“ etc.

Toate verbele obținute prin prefixarea verbului imperfectiv *dumat'* sînt de aspect perfectiv și au dobîndit noi nuanțe lexicale, cu excepția lui *podumat'*.

Verbul de aspect imperfectiv *dumat'* și derivatul său perfectiv *podumat'* care au același sens lexical sînt în raport de

---

[3] După I. S. Maslov, *Glagolnii vid v sovremennom bolgarskom iazîke*, n-ar exista sufixe exclusiv aspectuale, lipsite de sens lexical. El susține că prefixul întrunește ambele funcții, numai că uneori primează cea derivativă, alteori cea gramaticală-apud G. P. Klepikova, *Funcțiile prefixelor verbale de origine slavă în dialectul istroromân*, în FD II, 1960, p. 196).

corelația aspectuală, celelalte verbe derivate din *dumat'*, dimpotrivă, se opun între ele prin valoare lexicală și prezintă toate aspect perfectiv.

Corelațiile prefixale sînt mai eterogene și mai puțin abstracte decît cele sufixale, care cunosc un grad superior de generalitate și de independență față de fenomenul formării cuvintelor[4].

Verbele care nu se asociază în corelații aspectuale se includ de asemenea în sistemul aspectului.

De altfel pînă de curînd se considera că numărul acestora se limitează la cîteva excepții[5].

Pe baza analizei a circa nouă mii de verbe din *Dicționarul explicativ al limbii ruse* de N. Ușakov (1925—1940), I. P. Mucinik constată că în realitate numai 64% din verbele rusești formează corelații aspectuale[6].

Verbele rusești necorelate aspectual se clasifică astfel :

a. verbe numai cu aspect imperfectiv, care exprimă acțiuni exclusiv durative sau repetate : *stoit'* „a costa" ;

b. verbe numai de aspect perfectiv, care indică acțiuni limitate : *ocinut'sea* „a se trezi" ;

Numărul verbelor de la lit. a și b reprezintă, după statistica lui Mucinik, 31%.

c. verbe — în general neologice — care la modul infinitiv marchează ambele aspecte printr-o formă unică : *telegrafirovat'* „a telegrafia".

După aceeași statistică, proporția verbelor din această clasă este de aproximativ 5%.

În cadrul sistemului verbal, ele au o situație intermediară sub raportul exprimării formale a corelației aspectuale. Dacă la infinitiv și perfect se manifestă sincretismul aspectelor, în schimb la timpul viitor se realizează opoziția binară : o formă de aspect imperfectiv (viitor compus) și alta de aspect perfectiv (viitor simplu).

---

[4] I. P. Mucinik, *O. vidovîh correleațiiah i sisteme spreajeniia glagola v sovremennom russkom iazîke*, în VI-a, p. 92—106.

[5] Vezi *Grammatika russkogo iazîka* I, p. 424.

[6] I. P. Mucinik, *op. cit.*, p. 94.

Se remarcă tendința activă a verbelor din această categorie de a forma corelații aspectuale sub presiunea sistemului *atacovat'/atacovîvat'* „a ataca".

Apartenența verbelor defective de aspect la unul sau altul din aspecte este determinată de valoarea lor lexicală[7].

2. Definiția aspectului verbal bazată pe criteriul duratei și al gradului de realizare a acțiunii exprimate de verb, elaborată de Miklosich[8], s-a perpetuat pînă în prezent și se reflectă și în *Gramatica limbii ruse* a Academiei de Științe a U.R.S.S.

În ultimul timp, numeroși slaviști reputați combat însă acest punct de vedere, apreciindu-l ca inadecvat[9].

Aceștia obiectează, pe de o parte, că durata, considerată de unii lingviști ca o trăsătură definitorie a aspectului imperfectiv, caracterizează uneori și verbe de aspect perfectiv, ca de exemplu *zogovorit'* „a vorbi"; pe de altă parte, unele verbe de aspect imperfectiv nu exprimă o acțiune de durată, ca, de exemplu *zvat'* „a chema".

De asemenea, pentru teoria consacrată asupra aspectului, perfectivitatea implică limitarea temporală a procesului și rezultatul acestuia.

Or, astfel de definiții duc la confuzia aspectului cu modul acțiunii[10].

---

[7] *Grammatika russkogo iazîka*, I, p. 424; E. M. Galkina-Fedoruk, K. V. Gorșkova, N. M. Șanskii, *Sovremennîi russkii iazîk*, p. 329.

[8] *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*, p. 274, apud A. Mișan, *Categoria gramaticală a aspectului verbal*, CL XIV, 1969, 2, p. 272.

[9] A. Dostál, *Studie o vidovém systému v staroslověnštině*; A. V. Isačenko, *Grammaticeskii stroi russkogo iazîka v sopostavlenii s slovațkim (Morfologhiia)*; I. S. Maslov, *Morfologhiia glagolnogo vida v sovremennom bolgarșkom literaturnom iazîka*; Jan Šabršula, *Les équivalents de l'aspect slave sur le territoire de la Romania Orientale*, în „Les études balkaniques tchécoslovaques", Praga, 1966, p. 57—58; A. V. Bondarko, L. L. Bulanin, *Russkii glagol*. Aceeași poziție apare sporadic și la unii cercetători de la sfîrșitul secolului trecut sau de mai tîrziu, ca Cernîi, Razmusen, F. de Saussure. Vezi în această privință Bondarko-Bulanin, *op. cit.*, p. 31.

[10] A. V. Isačenko, *op. cit.*, p. 135; Bondarko-Bulanin, *op. cit.*, p. 31.

Scanned with OKEN Scanner

După cercetătorii cu vederi noi menţionaţi mai sus, aspectul perfectiv prezintă acţiunea ca un proces unitar, global, compact, încheiat, pe cînd aspectul imperfectiv se caracterizează negativ, prin absenţa acestei trăsături semantice.

În cazul aspectului imperfectiv, vorbitorul se situează în interiorul procesului şi nu-i poate percepe conturul, pe cînd o acţiune exprimată prin aspectul perfectiv este văzută din exterior, în totalitatea sa.

Corelaţia aspectuală de perfectivitate/imperfectivitate se bazează pe prezenţa sau absenţa unui minim semantic, care nu provine direct din sensul temei verbului sau al prefixului.

Acest sens gramatical suplimentar al aspectului, care califică sensul lexical fundamental al verbului, este foarte abstract.

Aspectul perfectiv, cu o semantică gramaticală determinată, este membrul marcat al corelaţiei aspectuale.

Trebuie să se facă o distincţie tranşantă între conceptul de aspect şi cel de mod al acţiunii[11].

Aspectul este o categorie gramaticală care indică felul în care vorbitorul îşi reprezintă desfăşurarea acţiunii şi care se exprimă prin sistemul formelor gramaticale ale aspectului perfectiv-imperfectiv.

Modul acţiunii (denumit şi *subaspect, caracter al procesului, nuanţă aspectuală* — rus. *podvid, sposob deistviia,* germ. *Aktionsart)* este un concept lexical prin care se exprimă diferite caracteristici ale acţiunii.

Astfel, există verbe *incoative,* care arată stadiul iniţial al acţiunii, verbe *rezultative* sau *terminative,* care marchează sfîrşitul acţiunii, *verbe iterative,* care redau o acţiune repetată, verbe *durative* sau *liniare,* care indică acţiuni în desfăşurare, vorbe *momentane* sau *punctuale,* care desemnează procese de scurtă durată, verbe *ingresive, intensive, atenuative, cumulative, intermitente, dezideratives* etc.

---

[11] Gh. Ivănescu, *Le temps, l'aspect et la durée de l'action dans les langues indo-européennes,* în „Mélanges Oslo", p. 55—56 ; A. I. Isačenko, *op. cit.,* p. 130—136 ; Jan Šabršula, *art. cit.,* p. 57 ; A. V. Bondarko, L. L. Bulanin, *op. cit.,* p. 11—119 ; Jens Holt, *Etudes d'aspect,* în „Acta Jutlandica" XV, 1943, p. 37, în care problema aspectului este tratată după concepţia structuralistă.

Modul acțiunii se exprimă atît prin verbe simple, cît și prin verbe derivate.

Corelația sau necorelația aspectuală nu este independentă față de modul acțiunii, totuși în limitele aceluiași mod al acțiunii (aceluiași sens lexical), unele verbe îmbracă ambele aspecte (perf. *prosidet'* — imperf. *prosijivat'* „a ședea"), iar altele, numai pe cel perfectiv (*sostoiat'sea* „a avea loc, a se face").

Dintre modurile acțiunii, limitarea și nelimitarea acțiunii sînt categoriile de cea mai mare generalitate, constituind o opoziție bimembră care cuprinde întregul lexic verbal.

Sensul limitativ sau nelimitativ al acțiunii influențează în cel mai înalt grad corelativitatea sau necorelativitatea aspectului.

Tocmai de aceea este posibil ca ele să fie considerate de unii cercetători ca notele definitorii ale aspectului verbal.

A. V. Bondarko și L. L. Bulanin au elaborat conceptul de *aspectualitate*, care include aspectul verbal, modul acțiunii, mijloacele lexicale neverbale și pe cele sintactice care caracterizează desfășurarea acțiunii.

Aspectul verbal constituie nucleul morfologic al aspectualității, iar modul acțiunii reprezintă un element lexical, marginal.

3. A. V. Bondarko și L. L. Bulanin consideră că în sistemul aspectului se încadrează absolut toate verbele din limba rusă, fie că ele constituie corelații aspectuale, fie că nu.

După opinia lor, toate formațiile aspectuale perfective se opun celor imperfective, indiferent dacă formează perechi corelative (deci dacă au aceeași rădăcină și același sens lexical) sau dacă nu sînt corelate aspectual: „opoziția aspectuală se produce atît în limitele aceluiași lexem, cît și în lexeme diferite"[12].

După I. S. Maslov, aspectul verbal este o categorie morfologică, deci verbele necorelate aspectual (cele numai cu aspect perfectiv sau numai cu aspect imperfectiv) sînt defective de aspectul opus (verbe perfective tantum și verbe imperfective tantum) și nu intră în opoziție aspectuală.

[12] *Op. cit.*, p. 48.

Defectivitatea aspectuală a categoriilor de verbe menţionate este determinată, afirmă Maslov, de valoarea lor lexicală[13].

Cu alte cuvinte, I. S. Maslov nu admite opoziţia aspectuală între verbe diferite ca radical sau numai ca sens lexical[13].

Pe aceeaşi poziţie se situează, între alţii, şi romanistul R. A. Budagov.

„Nu ne e permis să considerăm că, aşa cum *brosit'* „a arunca" / *brosat'* reprezintă o pereche aspectivă, tot aşa verbele nelegate gramatical, dar care lexical vin în contact: *berat'* „a alerga" şi *dognat'* „a ajunge", *otpravleat'sea v put'* „a porni la drum" şi *puteşestvovat'* „a călători" ar forma de asemenea corelaţii aspective. A considera astfel lucrurile înseamnă a confunda mijloacele gramaticale ale limbii cu cele lexicale...

În acest caz, cu mijloace strict lexicale (două verbe diferite) e redată durata acţiunii *(berat')* sau terminarea ei *(dognat')*...

Tocmai din această cauză afirmaţia despre răspîndirea „absolut generală" a acestei categorii gramaticale în limbile care dispun de aspect are nevoie de unele rezerve"[14].

4. Unii cercetători ai aspectului verbal din limbile slave susţin că această categorie gramaticală se exprimă prin mijloace morfologice, nu lexicale.

Este interesant de remarcat că prefixele cu care se realizează aspectul, deşi sînt în primul rînd purtătoare de valori lexicale, totuşi sînt considerate de aceştia mijloace morfologice, nu lexicale.

Unul din reprezentanţii cei mai notorii ai acestei concepţii este V. V. Vinogradov:

„Una din dovezile faptului că formele aspectului perfectiv şi imperfectiv se unesc în componenţa unuia şi aceluiaşi cuvînt este existenţa verbelor care au forme comune

---

[13] Vezi discuţia asupra verbelor defective de aspect la A. V. Bondarko — L. L. Bulanin, *op. cit.*, p. 11, 48.

[14] *Introducere în ştiinţa limbii* (trad. de G. Mihăilă), p. 341, 344, Vezi şi G. P. Klepikova, *op. cit.*, p. 198).

Scanned with OKEN Scanner

pentru ambele aspecte. Astfel, de exemplu, verbele : *velet'* „a ordona", *jenit'* „a însura", *kaznit'* „a executa" etc.[15].

În același sens se pronunță, între mulți alții, și I. P. Mucinik, care tratează „verbele corelate cu aspect perfectiv și imperfectiv nu drept cuvinte diferite, ci ca forme diferite ale unuia și aceluiași cuvînt"[16].

Majoritarea lingviștilor sînt de părerea opusă, că morfemele care aparțin temei lexicale a cuvîntului — și în consecință întregii lui paradigme — sînt elemente lexicale, nu morfologice.

Astfel, S. Karcevski afirmă că „jocul aspectelor este un caz particular al unui joc mai vast și mai complex care reprezintă formarea cuvintelor verbale în totalitatea lor"[17], iar P. S. Kuznețov precizează că „O singură apropiere semantică, este insuficientă pentru atribuirea diferitelor formații unei singure lexeme. Sînt necesare justificări structural-gramaticale"[18].

De asemenea, în studiul citat, G. Ivănescu afirmă pe drept cuvînt : „În slava nordică aspectul se exprimă lexical, prin cuvinte diferite, nu prin formele aceluiași cuvînt, morfologic"[19].

Trăsătura pertinentă *realmente morfologică* a categoriei aspectului verbal rus constă în opoziția dintre paradigmele

---

[15] *Russkii iazîk*, p. 498, apud Mucinik, *op. cit.*, p. 103 ; Bondarko-Bulanin, *op. cit.*, p. 47—48 ; vezi de asemenea și Al. Rosetti, *Istoria limbii române :* „Gradul de desăvîrșire a acțiunii exprimate de verb poate fi redat prin mijloace felurite, dar noțiunea de aspect verbal, exprimat printr-o *flexiune anumită*, e rareori redată : *dormi* (imperfectiv), față de *adormi*" (perfectiv), p. 306 ; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, 1956, p. 564 ; A. Zacordonet, *Problema existenței aspectului verbal în limba română*, în AnStUI, Tom. VII, 1961, p. 89—97 ; Maria Clopoțel, *Despre „aspectul" verbal în graiurile bănățene*, în St. UBB, 1964, fasciculus I, Cluj, p. 122—127 ; A. Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, p. 123.

[16] *Op. cit.*, p. 103.

[17] *Système du verbe russe*, Praga, 1927, p. 95.

[18] *Sovremennîi russkii iazîk, Morfologhiia* (curs) sub redacția lui V. V. Vinogradov, p. 323 (apud I. P. Mucinik, *op. cit.*, p. 104).

[19] *Art. cit.*, p. 29.

verbelor corelative aspectual : cele imperfective au trei timpuri (prezent, trecut şi viitor compus), iar cele perfective, două (viitorul simplu, omonim cu prezentul verbelor imperfective, şi trecutul).

Mulţi cercetători absolutizează modalitatea de exprimare a aspectului verbului slav şi-i neagă existenţa în limbile în care este redat prin mijloace gramaticale specifice limbilor respective.

După aceştia, prezenţa aspectului într-o limbă este condiţionată de manifestarea lui prin corelaţia între verbe cu radical şi sens lexical comun.

Potrivit teoriei menţionate, G. P. Klepikova contestă funcţia aspectuală a formei gramaticalizate din limbile iberice *estar* + gerunziu, care exprimă o acţiune în desfăşurare[20].

Mai mult, unii cercetători consideră că numai în limba rusă aspectul se redă prin mijloace morfologice (deşi acestea sînt prin excelenţă lexicale, derivative), iar adevăratele mijloace morfologice cu valoare aspectuală nu sînt recunoscute ca atare :

„În limbile Europei apusene, de pildă, care nu dispun de mijloace morfologice pentru redarea relaţiilor aspective, acestea pot fi exprimate, într-o anumită măsură, cu ajutorul diverselor timpuri... Totuşi, oricît de importantă ar fi această folosire a categoriilor temporale în sens aspectiv, categoria aspectului — categorie gramaticală — există numai în acele limbi în care se exprimă prin mijloace morfologice. Astfel de limbi sînt în primul rînd limbile slave“[21].

În aceeaşi lucrare se afirmă că „în limba engleză nu există o categorie gramaticală a aspectului“, deşi se ştie că această limbă dispune de o formă gramaticală cu valoare aspectuală, echivalentă cu imperfectivul rus (The Continuous Aspect : *I am going*).

5. Aspectul şi timpul sînt categorii gramaticale distincte. Adesea ele se interferează, ceea ce este perfect logic, dacă se ţine seama de faptul că amîndouă caracterizează acţiunea verbală. Categoria timpului reflectă raportul acţiunii faţă

[20] *Art. cit.*, p. 198.
[21] R. A. Budagov, *op. cit.*, p. 338—339.

de momentul vorbirii sau față de momentul în care se desfășoară altă acțiune. Timpul nu depinde de valoarea lexicală a verbului. În indo-europeană aspectul prima asupra timpului, iar în limbile slave își menține încă această preponderență.

Manifestarea aspectului are loc în diferite planuri temporale, pe care le determină, în grade diferite, în funcție de limbi. Astfel, în limba rusă o acțiune care se desfășoară în prezent este compatibilă cu aspectul imperfectiv, dar neadmisă de aspectul perfectiv. Defectivitatea de timpul prezent a paradigmei verbului care exprimă o acțiune globală, nefazică, se datorează aspectului perfectiv al verbului respectiv.

Se știe însă că expresia aceleiași categorii gramaticale nu este identică în toate limbile care o cunosc. Punctul de vedere care limitează categoria aspectului numai la tipul formal din limbile slave este caracterizat de Jens Holt ca „prea restrîns și prea simplist“[22].

Studiul comparativ al limbilor a dus la concluzia că în greacă, de exemplu, opoziția aspectuală se manifestă între formele temporale ale aceluiași verb, nu între două serii de verbe cu aceeași rădăcină și cu sens lexical comun, ca, de exemplu, în limbile slave.

Cu alte cuvinte, se admite că în elină aceleași forme gramaticale cumulează valori gramaticale temporale și aspectuale[23].

Ed. Harmann[24] și Erwin Koschmieder[25] disociază categoria așa-zisului aspect verbal în aspect propriu-zis și moduri ale acțiunii (Aktionsarten).

---

[22] *Op. cit.*, p. 55 ; vezi și C. Poghirc, *Cu privire la aspectul verbal în limba română*, în LR II, 1953, p. 17—22.

[23] Georg Curtius, *Die Bildung der Tempora und Modi im Griechischen und Lateinischen sprachvergleichend dargstellt* ; K. Brugmann, *Griechische Grammatik* ; B. Delbrück, *Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen* ; H. Paul, *Principien der Sprachgeschichte* ; A. Philippide, *Istoria limbii române*, I. *Principii de istoria limbii*, p. 194—199 ; Idem, *Gramatica elementară a limbii române*, p. 327—335 ; W. Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen* III, p. 115—139.

[24] *Objektive und subjektive Aktionsart*, în IF XLV, Strassbourg, 1927.

[25] *Zeitbezug und Sprache. Ein Beitrag zur Aspekt und Tempusfrage.*

Scanned with OKEN Scanner

Unii cercetători au semnalat apoi o corespondență între valorile imperfectivului și perfectivului slav, pe de o parte, și valorile aspectuale ale formelor temporale din celelalte limbi, pe de altă parte[26].

Aspectul verbal este admis actualmente de numeroși lingviști de mare autoritate și pentru limbile în care se exprimă flexionar și în multe manuale și tratate de gramatică ale limbilor moderne occidentale figurează alături de celelalte categorii gramaticale[27].

Lingvistica noastră abordează categoria aspectului verbal încă din jumătatea a doua a secolului trecut.

Astfel, concepția despre aspectul verbal a neogramaticului H. Paul[28] se reflectă în lucrările lui A. Philippide[29].

Aproximativ în același timp aplică tangențial la studiul limbii române conceptul de aspect verbal, înțeles ca Aktionsart, romaniști consacrați ca Gustav Weigand[30], W. Meyer-Lübke[31], Heidler[32].

---

[26] Jens Holt, *op. cit.*, p. 77; E. Seidel, *Zu dem funktionen der Vergangenheitstempora im Rumänischen*, în BL VII, 1939, p. 65—82; A. Zacordonet, *art. cit.*, p. 94; J. Šabršula, *art. cit.*, p. 57 etc.

[27] Vezi, de exemplu, Gustave Guillaume, *Temps et verbe*; L. Hjelmslev, *Essais linguistiques*, p. 157 și urm.; K. Togeby, *Structure immanente de la langue française*; R. L. Wagner, J. Pinchon, *Grammaire du français classique et moderne*; J. Dubois, *Grammaire structurale du français. Le verbe*; *Grammaire Larousse du français contemporain*; Roch Valin, *Les aspects du verbe français*, în „Omagiu lui Al. Rosetti", p. 967—975; Ernest Richer, *Grammaire française pour notre temps*.

[28] *Op. cit*; vezi și I. Iordan, *Alexandru I. Philippide*, p. 7.

[29] *Istoria limbii române* I, 1894, p. 194—199 și *Gramatica elementară a limbii române*, p. 327—335.

[30] *Der banater Dialekt*, în JIRS III, Leipzig, 1896, p. 198—332.

[31] *Grammatik der romanischen Sprachen* III, p. 115—139.

[32] *Zum Gebrauch der Tempora im Rumänischen*, în JIRS XVI, Leipzig, 1910, p. 1—73.

Scanned with OKEN Scanner

Ulterior cercetările în acest domeniu se intensifică, fără să se ajungă la un punct de vedere unanim acceptat.

Investigaţia cu privire la aspectul verbului românesc s-a dezvoltat în două direcţii principale, după cum geneza fenomenului a fost pusă în legătură cu evoluţia stratului latin sau cu superstratul slav.

Pornind de la premisa evidentă a preponderenţei covîrşitoare a elementului latin în toate compartimentele limbii române, unii lingvişti au căutat şi originea aspectului verbal în structura limbii latine, după exemplul celorlalte limbi romanice care s-au format şi dezvoltat independent de limbile slave.

Ei admit principiul că unul şi acelaşi conţinut categorial — în speţă, aspectul verbal — poate îmbrăca, în limbi diferite, modalităţi de expresie diferite şi, ca atare, că este posibilă existenţa aspectului verbal şi în limbile care folosesc pentru redarea lui altfel de procedee decît slava, de exemplu, în care aspectul şi timpul se opun între ele şi prin formă.

Aceşti lingvişti au în vedere existenţa de morfeme gramaticale polivalente, ca, de exemplu, desinenţa *-ră* a formei *lăudară*, care amalgamează categoriile de mod (indicativ), timp (perfectul simplu), număr (plural), persoană (a III-a) şi diateză (activă).

În consecinţă, aceleaşi morfeme flexionare pot să exprime simultan pe lîngă alte categorii gramaticale şi pe cea de aspect. De asemenea o categorie logică poate să fie gramaticalizată într-o limbă într-un grad mai mare decît în alta, sau, pur şi simplu, să lipsească.

După această teorie, paradigma unuia şi aceluiaşi verb conţine atît forme aspectuale perfective, cît şi imperfective.

Alţi cercetători au abordat această problemă din unghiul limbilor slave, care au exercitat asupra românei cea mai îndelungată şi mai puternică influenţă.

Ei au identificat aspectul ca atare cu modalitatea lui de exprimare în limbile slave. Şi anume, prezenţa aspectului a fost condiţionată de existenţa corelaţiei aspectuale între pa-

radigmele unor unităţi lexicale distincte, dar cu rădăcină şi sens lexical comune. Unul dintre membrii corelaţiei aspectuale este derivatul celuilalt cu ajutorul unui prefix sau sufix, ori chiar cu prefix şi sufix concomitent.

Prin urmare, în limbile slave, întreaga paradigmă a unui verb se caracterizează, în genere, printr-un singur fel de aspect, fie perfectiv, fie imperfectiv.

6.1. Dintre lingviştii noştri, cercetările asupra aspectului verbului românesc le iniţiază A. Philippide în *Istoria limbii române*, I, *Principii de istoria limbii* şi mai ales în *Gramatica elementară a limbii române*, în care îi consacră capitolul intitulat *Status actionis*[33], denumire prin care autorul ei înţelege aspectul verbal.

Philippide abordează problema aspectului verbal din unghi morfologic, sub influenţa neogramaticilor, în special a lui H. Paul.

De altfel, acest punct de vedere este şi singurul adecvat situaţiei din limbile indo-europene, cu excepţia celor slave.

Pentru lingvistul ieşean, formele temporale cumulează şi valori aspectuale : formele de prezent şi imperfect marchează o *actio continua*, *iterativa* sau *instans* (pe punctul de a începe) ; perfectul simplu, o *actio aorista* (momentană) ; perfectul compus şi mai mult ca perfectul, o *actio perfecta* ; viitorul I şi viitorul II, o *actio continua* sau *iterativa*.

Ca toţi contemporanii săi, Philippide confundă conceptul de aspect verbal cu cel de mod al acţiunii, care-i de ordin lexical.

În acest caz e firesc să nu se stabilească o corelaţie aspectuală justă între formele temporale. Philippide aplică şi la limba română ideea — curentă la neogramatici — că forma de prezent a verbelor momentane (punctuale, instantanee), nu indică o acţiune prezentă, ci una trecută sau viitoare.

---

[33] P. 327—335. Se ştie că *Gramatica elementară a limbii române* nu este propriu-zis o *gramatică* şi cu atît mai puţin una *elementară*, ci o culegere bogată şi valoroasă de material ilustrativ în vederea întocmirii unei istorii a limbii române, din care primul volum apăruse în 1894.

Din păcate, această primă și apreciabilă contribuție la studiul aspectului verbal în română — mai instructivă prin cantitatea și varietatea exemplelor ilustrative decît prin orizontul teoretic — n-a avut ecou imediat în lingvistica noastră.

Ideile lui Philippide asupra aspectului verbal sînt preluate critic și dezvoltate de un discipol al acestuia, G. Ivănescu, în articolul *Cronica lingvistică*[34] : *Eugen Seidel, Zu den Funktionen der Vergangenheistempora im Rumänischen* și într-o amplă comunicare susținută la cel de al VIII-lea Congres internațional al lingviștilor, la Oslo, în 1957[35].

Autorul adoptă teza universalității aspectului verbal și a diversității expresiei acestuia, deci limba română are un sistem aspectual, ai cărui termeni corelativi sînt imperfectivul și perfectivul.

Faptul că româna nu posedă mărci specifice pentru aspect (morfeme derivative), ca limbile slave, nu este decisiv în privința existenței categoriei aspectului verbal. Desinențele și sufixele morfologice, diferite în cadrul paradigmei aceluiași verb, îndeplinesc funcție aspectuală pertinentă la fel cu prefixele și sufixele slave.

Formele temporale ale verbului românesc exprimă concomitent și aspectul.

Lingviștii care neagă existența aspectului verbal în română iau în considerație numai forma acestuia, în loc să plece de la ambele planuri ale semnului lingvistic — formă și semnificație — cum se impune în lingvistică[36].

În lumina acestei concepții, autorul analizează, pornind de la poziția lui Philippide, valorile aspectuale manifestate de formele temporale ale verbului românesc. Aspectul verbal este definit ca o categorie gramaticală care exprimă acțiunea ca neterminată (imperfectivă) sau terminată (perfectivă)[37].

---

[34] Publicat în Îl V, 1940, 7, p. 128—138.

[35] *Le temps, l'aspect et la durée de l'action dans les langues indo-européennes*, apărută în „Mélanges Oslo", p. 23—61.

[36] *Ibidem*, p. 41, 56—58.

[37] Vezi în privința categoriei de aspect verbal și Jens Holt, *op. cit.*, p. 55, 75—82

Prezentul și imperfectul redau acțiuni imperfective, în curs de realizare : *scrie, scria.*

Forma de prezent a verbelor momentane exprimă de fapt o acțiune viitoare perfectivă, adică pe punctul de a fi realizată (o *actio instans*, cum o denumește Philippide), aidoma verbului perfectiv rus : *plec* „plec imediat", „voi pleca".

Viitorul anterior, perfectul simplu, perfectul compus și mai mult ca perfectul indică acțiuni terminate (perfective).

Aspectul perfectiv nu trebuie confundat cu durata acțiunii, pentru că verbul durativ poate să fie nu numai imperfectiv, ci și perfectiv, cînd se află la perfectul simplu, perfectul compus, mai mult ca perfect sau viitor : *scrise, a scris, scrisese, va scrie, va fi scris.*

Actio aorista a lui Philippide este, în realitate, o *actio perfecta*, ca cea exprimată prin perfectul compus și mai mult ca perfect.

Forma de perfect compus a numeroase verbe redau acțiuni perfective rezultative la timpul prezent : *m-am îmbolnăvit* echivalează cu „sînt bolnav"[38], iar mai mult ca perfectul aceloraşi verbe este sinonim cu un imperfect : *mă îmbolnăvisem* „eram bolnav".

G. Ivănescu rectifică de asemenea părerea lui A. Philippide că viitorul exprimă o acțiune imperfectivă *(actio continua)*, susținînd că acțiunile viitoare sînt perfective.

După ce se clasifică formele timpurilor trecute ale indicativului în imperfective (imperfectul) și perfective (perfectul simplu, perfectul compus, mai mult ca perfectul), se conchide că pe acestea „nu trebuie să le considerăm forme temporale, ci forme aspectuale ale trecutului ; imperfectul, perfectul, mai mult ca perfectul nu se raportează la timp, ci la aspect. Trebuie să vorbim de un trecut imperfect(iv) și de altul perfect(iv)"[39].

Toate considerațiile precedente referitoare la aspectul verbal în limba română — precizează G. Ivănescu — sînt valabile numai în condițiile exprimării lui prin mijloace morfo-

[38] Vezi și E. Seidel, *art. cit., p. 71*, care îl numește *„Präteritum* (oder*Perfekt*) *Präsens"*.

[39] *Art. cit.*, p. 58.

logice, deci prin formele temporale, şi fără a se recurge la procedee sintactice sau lexicale, care rămîn în afara aspectului verbal propriu-zis.

Tangenţial abordează problema aspectului verbal în română şi N. Drăganu, reluînd teoria şi aproape integral şi terminologia lui Philippide[40].

Articolul lui C. Poghirc, *Cu privire la aspectul verbal în limba română* se înscrie printre contribuţiile notabile la studiul acestei categorii gramaticale[41].

Autorul porneşte de la definiţia dată aspectului verbal de V. V. Vinogradov[42], pe baza criteriului duratei şi al gradului de realizare a procesului exprimat de verb, în care nu se face distincţie între aspect şi modul acţiunii, între categoriile gramaticale şi cele lexicale.

În articolul menţionat este demn de relevat principiul că opoziţia aspectuală „se realizează deosebit în diferitele limbi care posedă aspectul verbal", care îi permite să identifice aspectul atît în limbile în care acesta este redat prin mijloace morfologice, flexionare (ca în greacă, latină, engleză etc.), cît şi în limbile în care este marcat prin morfeme derivative (ca în limbile slave).

Limba română a conservat în general aspectul verbal latin „deşi mult mai slab"; verbele slave intrate în limba română au transformat categoria aspectului într-o categorie lexicală. Corelaţie aspectuală între verbe derivate din aceeaşi rădăcină" aproape că nu există în româneşte... Nu am găsit decît verbele *a dormi — a adormi* (primul denumind acţiunea durativă, al doilea acţiunea incoativă) şi *a grăi — a agrăi* (acţiunea intrării în vorbă cu cineva, acţiunea de a-l acosta)".

În traducerile actuale din limba rusă — afirmă C. Poghirc — opoziţia dintre perfectul verbelor perfective şi perfectul verbelor imperfective se redă în româneşte prin corelaţia perfect-imperfect în general.

---

[40] *Op. cit.*, p. 44—45.

[41] LR II, 1953, 6, p. 17—22.

[42] *Op. cit.*, p. 477—539.

C. Poghirc adaugă, de asemenea, că pentru redarea aspectului verbal, româna recurge şi la verbe auxiliare de aspect, adverbe şi particule, conchizînd că „aspectul verbal nu constituie în româneşte o categorie bine închegată, un sistem“.

În linii generale, acelaşi punct de vedere asupra aspectului verbal apare la Iorgu Iordan[43], S. Berejan[44], Florica Dimitrescu[45], *Gramatica limbii române* I, 1966[46].

Florica Dimitrescu enumără printre mijloacele de exprimare a aspectului verbal şi elipsa verbelor de mişcare[47], precum şi locuţiunile verbale, care îndeplinesc această funcţie mai pregnant şi mai frecvent decît verbele simple.

Valoarea imperfectivă şi perfectivă a timpurilor este remarcată, incidental, şi de Ana Canarache în două studii consacrate raportului dintre sensul lexical al verbelor şi paradigma lor[48].

Iorgu Iordan, V. Guţu Romalo şi Al. Niculescu aprofundează raportul dintre categoria timpului şi categoria aspectului, ajungînd la concluzii relativ diferite de cele trase de G. Ivănescu : „Categoria gramaticală a timpului include deci în conţinutul său două componente, una principală, constantă : raportarea acţiunii la momentul vorbirii, şi alta secundară, care se manifestă numai în anumite timpuri : aspectul... La viitor, deşi prezentă, valoarea aspectuală nu are caracter pertinent... viitorul (I), ca şi prezentul indicativ sau conjunctiv etc., este indiferent în ce priveşte categoria aspectului, întrucît exprimă, în egală măsură, o acţiune durativă (*voi cînta, voi lucra, voi veghea* etc.) sau o acţiune punctuală (*voi sfîrşi, voi arunca, voi găsi* etc.)“[49].

---

[43] *Op. cit.*, p. 423—426, 450, 564.

[44] *Procedee sintactice de exprimare a aspectului verbal*, în „Limbă şi lit. mold., 1958, 2, p. 36—42.

[45] *Locuţiunile verbale în limba română*, p. 115—119.

[46] P. 40.

[47] Vezi Al. Niculescu, *Observaţii asupra folosirii construcţiilor eliptice de predicat în stilul narativ al lui B. Delavrancea*, în SG I, 1956, p. 181—192.

[48] *Observaţii asupra cîtorva verbe defective din cauza sensului lor*, în LR VIII, 1959, 2, p. 56—58 ; *Perfectul compus în texte narative*, în LR, 1965, 6, p. 689—695.

[49] *Op. cit.*, p. 226—227.

Scanned with OKEN Scanner

Pe cînd în locul citat mai sus se admite manifestarea aspectului verbal (considerat, e drept, ca o categorie gramaticală secundară) și prin mijloace morfologice (formele temporale), în alt loc[50], dimpotrivă, se limitează posibilitatea exprimării lui la procedee lexicale sau sintactice.

Observăm, de asemenea, că se confundă aspectul verbal cu modul acțiunii („acțiune durativă", „acțiune momentană")[51].

Deopotrivă de competent în materie de aspect verbal slav și romanic, Jan Šabršula descrie mijloacele de care se servește limba română pentru redarea categoriei aspectului verbal[52].

Adoptînd o definiție semantică, întemeiată pe ultimele cercetări în acest domeniu, Šabršula înțelege prin aspectul verbal conceperea acțiunii de către vorbitor ca perfectivă (globală, terminată) sau imperfectivă (non-globală, în desfășurare).

El distinge categoria gramaticală de aspect de categoriile lexicale denumite modul acțiunii, caracterul procesului, subaspect, durată, faza acțiunii etc.

În limba română, ca și în celelalte limbi romanice — afirmă Šabršula — aspectul propriu-zis se exprimă prin procedee morfologice (forme temporale) sau morfosintactice (conjuncție, locuțiune conjuncțională).

El admite, la fel cu G. Ivănescu, că prezentul și imperfectul indicativului românesc redau valori aspectuale imperfective, corespunzătoare unor forme imperfective cehe. Indicativul prezent este perfectiv numai cînd are sens de viitor: **vin** *la voi* „voi veni la voi".

Ca și în limbile slave, aspectul imperfectiv și subaspectul iterativ se servesc de aceleași mijloace de expresie: **mergeam** *pe drum și* **cădeam**.

---

[50] *Ibidem*, p. 55—56.

[51] În realitate același verb — de exemplu, durativul *a domni* — prezintă aspect imperfectiv la unele timpuri *(domnește, domnea)* și aspect perfectiv la altele *(a domnit, domnise)*, întrucît opoziția aspectuală (acțiune neîncheiată-acțiune încheiată) se manifestă în cadrul paradigmei verbului respectiv independent de valoarea lui lexicală (liniară, punctuală).

[52] *Art. cit.*

Pentru celelalte forme temporale, la indicativ sau la restul modurilor, situaţia este mai complicată : perfectul simplu, perfectul compus, mai mult ca perfectul, viitorul şi viitorul anterior nu au în mod necesar echivalente perfective în limbile slave.

Semnificaţia aspectuală a unor forme temporale se subliniază uneori prin combinaţia cu conjuncţii sau locuţiuni conjucţionale, ca : *pe cînd, în timp ce* etc.

Este necesar să se analizeze şi sensul lexical al verbelor, căci la celelalte timpuri decît prezent şi imperfect se constată o corespondenţă relativă între valoarea lexicală nonconclusivă (mînechiată : *a căuta*) şi aspectul imperfectiv, pe de o parte, şi valoarea lexicală conclusivă (încheiată : *a găsi*) şi aspectul perfectiv, pe de altă parte.

Caracterul conclusiv sau neconclusiv al verbului românesc nu trebuie confundat totuşi, respectiv, cu aspectul perfectiv sau imperfectiv slav. Un verb conclusiv la imperfect, care exprimă o acţiune iterativă, poate să echivaleze cu aspectul imperfectiv slav.

Subaspectele pot să fie redate în româneşte prin procedee lexicale şi sintactice multiple :

a. prin rădăcină : *a avea / a găsi ;*

b. prin prefixe : *a dormi / a adormi ;*

c. prin sufixe : *a pica / a picura ;*

d. prin perifraze verbale (cu ajutorul verbelor semiauxiliare de aspect) ; *începe să plouă, continuă să plouă, termină de plouat ;*

f. prin locuţiuni verbo-adverbiale (formate din verb semiauxiliar de aspect şi complement prepoziţional : *a intra în vorbă, a bufni în rîs ;*

g. prin repetiţia verbului : *merse* şi *merse ;*

h. prin diferite părţi de vorbire neverbale : *îmi tot scrie, a bate măr.*

Jan Šabršula subliniază, în concluzie, că limba română n-a asimilat sistemul aspectual slav, dar că ea exprimă, la fel cu celelalte limbi romanice, toate nuanţele aspectului slav.

Scanned with OKEN Scanner

6.2. Alți cercetători ai aspectului verbal al limbii române pornesc de la premisa că o categorie logică implică aceeași modalitate de exprimare în toate limbile în care se manifestă.

Cum în limbile slave categoria aspectului cunoaște o formă specifică, derivată, distinctă de aceea a categoriei timpului, acest tip de marcare a aspectului verbal a fost absolutizat.

Astfel, Petar Skok afirmă că verbul românesc nu posedă aspect decît din punct de vedere semantic, fiindcă această noțiune nu este exprimată prin mărci morfologice de felul celor din limbile slave[53].

Skok pune cel dintîi problema transpunerii aspectului „morfologic" slav în „aspect semantic" românesc.

El urmărește soarta sufixelor aspectuale slave *-ui(tăinui) -ăi (chițăi)* și *-ni(duhni)* în dacoromână și constată că ele nu se aplică verbelor moștenite din latină, în schimb istroromâna s-a adaptat, recent, la sistemul aspectual slav.

De asemenea, unele verbe slave imperfective *(a lovi, a găsi)* au devenit în română perfective terminative.

Eugen Seidel recomandă să se folosească termenii *aspect* și *subaspect* numai cu privire la acele limbi în care există categorii formale specifice de exprimare, ca în limbile slave sau în germană (Aktionsarten)[54].

Formele temporale pot să marcheze, de asemenea, aspectul și subaspectul, dar ele constituie un sistem numai în limbile în care categoria timpului se situează pe un plan secundar față de categoria aspectului — ceea ce nu este cazul în limbile romanice.

Pe baza comparației cu limbile slave din est și vest, Seidel remarcă o paralelă între funcțiile aspectului imperfectiv și acelea ale timpului imperefct, pe de o parte, și între aspectul perfectiv și perfectul simplu, pe de altă parte"[55].

---

[53] *Quelques observations sur les changements sémantiques verbaux en roumain*, în DR IX, 1936—1938, București, 1938, p. 214—219.

[54] *Art. cit.*, p. 69—70.

[55] *Ibidem*, p. 82; A. Meillet, *Sur les caractères du verbe*, în „Linguistique historique et linguistique générale" ed. II, 1926, p. 184, observă, de asemenea, o corespondență între valorile aspectuale ale timpurilor verbului grec și aspectul verbal slav.

Sextil Pușcariu, Al. Rosetti, Al. Graur, A. Ciobanu, Gh. Bolocan, G. P. Klepikova, A. Zacordoneț, I. Pătruț, M. Cloposel, O. Vințeler și Andrei Mișan neagă, de asemenea, existența categoriei aspectului verbal în limba română, în termeni mai mult sau mai puțin categorici.

Pentru Sextil Pușcariu, „aspectul verbal nu face parte din structura internă a limbii române" fiindcă nu se recurge la derivație în acest scop"[56].

Al. Rosetti contestă formelor temporale valoarea aspectuală : „În română, ca și în celelalte limbi romanice, verbul exprimă în genere timpul, fără considerație față de durata acțiunii"[57].

În *Gramatica Academiei*, vol. I, 1954, se susține că „în românește nu există o categorie morfologică a aspectului decît doar în cazul verbelor *a dormi* (acțiune imperfectivă) — *a adormi* (acțiune perfectivă). Categoria aspectului se exprimă în românește sau prin mijloace lexicale *a umbla — a merge*... sau prin mijloace sintactice, adică cu ajutorul unui verb ajutător"[58].

Invocînd aceleași exemple ca *Gramatica Academiei*, Al. Graur respinge, de asemenea, teza că româna ar reda aspectul verbal prin mijloace flexionare : „Limba română, ca și celelalte limbi romanice, nu exprimă diferențele de aspecte cu ajutorul timpurilor, așa cum face, de exemplu, greaca"[59].

Spre deosebire de toți lingviștii, români și străini, Al. Graur consideră că interesul limbii române literare pentru „starea acțiunii" reprezintă un reflex slav : „... ni se pare imposibil să vedem aici altceva decît unul dintre elementele in-

---

[56] *Limba română*, p. 53.

[57] ILR, p. 306. În *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècle tirées des archives de Bistritza* admisese că aspectul și timpul se manifestă în română prin formele flexionare (p. 34).

[58] Pag. 254.

[59] *Observații asupra întrebuințării timpurilor în românește*, în LL, 1955, p. 137 ; Idem, *Tendințele actuale ale limbii române*, p. 182. Într-o notă ulterioară referitoare la aceeași problemă, Al. Graur își schimbă părerea menționată : „Aceasta arată că valorile aspectuale ale timpurilor se împletesc cu nuanțele semantice ale verbelor" *(Urme de aspect în românește*, în LR XVIII, 1969, 4, p. 326).

fluenței slave asupra limbii române, deși, ce e drept, amănuntele nu concordă"[60].

G. P. Klepikova formulează cu cea mai mare claritate teoria lexicală (derivativă) asupra aspectului verbal, care se exprimă prin „perechi corelate de forme ale unuia și aceluiași verb. Această opoziție trebuie să treacă consecvent nu printr-un oarecare plan temporal, ci prin toate ; e important, de exemplu, ca toate formele simple să aibă o singură valoare de aspect, iar cele derivate o valoare unică de aspect opus. Numai în acest caz se poate recunoaște că aceste serii de forme se află în opoziție de aspect"[61].

Gh. Bolocan studiază chestiunea raportului dintre trecutul perfectiv și cel imperfectiv din rusă și valorile aspectuale ale timpurilor verbului românesc în diferite stiluri funcționale ale limbii[62].

A dăinuit multă vreme prejudecata corespondenței dintre trecutul imperfectiv rusesc și imperfectul românesc, pe de o parte, și dintre trecutul perfectiv rusesc și perfectul compus din română, pe de altă parte.

Rezultatele statistice obținute de Gh. Bolocan din analiza cîtorva traduceri bune din limba rusă în română sînt deosebit de instructive din acest punct de vedere.

Procedeele de redare a aspectului din rusă variază considerabil în funcție de stilurile limbii. Astfel trecutului imperfectiv rusesc îi corespunde în română imperfectul în proporție de 70,27% în stilul științific și de 35,52% în stilul beletristic, trecutul perfectiv din rusă este tradus în proporție de 96,34% prin perfectul compus în lucrările științifice, iar în operele literare este redat prin perfectul simplu (50,43%), perfectul compus (17,07%), prezentul istoric (20,73%), imperfect etc.

Sînt cazuri cînd una și aceeași formă imperfectivă de trecut *(sidel)* din același pasaj se traduce o dată prin imperfect *stătea)*, altădată prin mai mult ca perfect *(stătuse)*.

---

[60] *Observații asupra întrebuințării timpurilor în românește*, p. 140.
[61] *Art. cit.*, p. 198.
[62] *Despre traducerea aspectelor verbale din rusă în română*, în LR VIII, 1959, 1 ,p. 74—80.

Explicaţia acestei situaţii complexe rezidă în faptul că aspectul verbului slav poate să fie redat în românește prin procedee lingvistice variate : morfologice, sintactice, lexicale, de formare a cuvintelor.

A. Zacordoneţ face unele observaţii remarcabile cu privire la raportul dintre aspectul verbal în română şi rusă[63].

Faptul că verbele românești nu formează corelaţii aspectuale nu implică apartenenţa lor exclusivă la unul sau la celălalt dintre aspecte.

În principiu orice verb românesc are ambele aspecte (perfectiv, imperfectiv), opoziţia dintre ele manifestîndu-se prin formele temporale. Ca atare, *a merge,* de exemplu, nu poate fi încadrat cu întreaga sa paradigmă în clasa verbelor perfective sau a celor imperfective. Semnificaţia sa aspectuală nu trebuie confundată cu cea lexicală (modul acţiunii).

Funcţia generală a aspectului imperfectiv poate să fie exprimată, în grade diferite, de orice timp românesc. Cele mai apte sînt însă timpurile prezent, imperfect şi viitor, care desemnează o acţiune în desfăşurare.

În anumite contexte, imperfectul redă o acţiune perfectivă ; „în anul 1936 *apărea* a III-a ediţie".

Celelalte timpuri trecute (perfectul simplu, perfectul compus şi mai mult ca perfectul) pot exprima diferite nuanţe ale aspectului perfectiv, însă perfectul simplu este cel mai apt să redea aspectul perfectiv al verbelor momentane.

Mai mult ca perfectul mai marchează şi un raport temporal specific, anterioritatea faţă de altă acţiune trecută, raport pe care o limbă cu o singură formă pentru timpul trecut, ca limba rusă, nu-l poate exprima decît prin mijloace lexicale.

Concluzia autorului este că „fără să aibă o expresie morfologică specială, categoria aspectului este exprimată foarte bine cu ajutorul timpurilor".

Ca toţi ligviştii care se orientează în definirea aspectului după tipul lui de exprimare din limbile slave („un sistem gramatical perfect bazat pe sufixe, prefixe şi pe alternanţe fo-

---

[63] *Problema existenţei aspectului verbal în limba română,* în An StUI, Secţiunea III, VII, 1961, p. 89—97.

netice"), A. Zacordonet consideră că „aspectul verbal nu există și nici nu este necesar în limba română", deși admite echivalență între aspectul slav și sistemul timpurilor din limba română.

Analizînd structura morfologică a verbelor românești de origine slavă și constatînd că aspectul slav nu se reflectă în limba română (cu excepția dialectului istroromân), I. Pătruț conchide că „limba română nu cunoaște aspectul verbal"[64].

Continuînd și aprofundînd cercetările asupra aspectului verbelor românești împrumutate din slavă, O. Vințeler ajunge la concluzia că aspectul slav se transformă în sens lexical, că „pentru limba română nu se poate vorbi de aspect" și că nuanțele aspectuale caracteristice unor verbe nu se datoresc timpului ca atare, ci conținutului semantic al verbelor și contextului[65].

Un alt lingvist clujean, Andrei Mișan, este de asemenea de părere „că nu este posibilă delimitarea și definirea unei categorii gramaticale a aspectului la verbul românesc"[66].

6.3. Comentariile noastre anterioare cu privire la aspectul verbal s-au limitat la limba română comună contemporană. Deși în mult mai mică măsură, totuși atenția lingviștilor s-a îndreptat și spre unele ramificații teritoriale ale acesteia.

În unele graiuri și dialecte se constată o apreciabilă influență slavă, manifestată după separarea dialectelor.

În amplul studiu consacrat subdialectului bănățean[67], Gustav Weigand notează între alte particularități ale graiului sud-bănățean și prefixele verbale *do-*, care indică o acțiune terminată („după ce am *doplecat*") și *ză-*, care nu este glosat *(zăuit)*.

---

[64] *Despre structura morfologică a verbelor românești de origine slavă*, în CL VIII, 1963, 2, p. 229—235.

[65] *Cu privire la nuanțele de aspect ale verbelor românești de origine slavă*, în SCL XX, 1969, 1, p. 81—92.

[66] *Art. cit.*, p. 265.

[67] *Art. cit.*, p. 232—331.

Particularităţi ale modului acţiunii specifice graiului bănăţean sînt relevate şi în lucrări dialectale cu o arie mai întinsă datorate lui Iosif Popovici[68], Sextil Puşcariu[69] şi A Philippide[70].

O descriere detaliată a fenomenului discutat şi o interpretare a lui la nivelul lingvisticii actuale dă Maria Clopoţel[71], care înregistrează în graiurile din sudul Banatului preverbele *do-*, *pro-* şi *zăi-*, de origine sîrbească : *a doaduce* „a aduce tot", *a docurge* „a curge tot", *a domulge* „a sfîrşi de muls" etc., *a proafla* „a afla din nou", *a proface* „a face din nou", *a zăuita* „a uita" etc.

Primele două preverbe califică acţiunea exprimată de verbul primitiv : *do-* marchează o semnificaţie terminativă, iar *pro-*, iterativă ; *zăi-* nu modifică sensul verbului de bază.

Cu toate că prefixele *do-* şi *pro-* sînt productive, totuşi ele cedează sub presiunea limbii literare.

Autoarea consideră că verbele prefixate aparţin categoriei subaspectului.

Fenomene similare se atestă şi în alte graiuri dacoromâne. Astfel Romulus Todoran înregistrează în judeţul Cluj sufixele cu valoare iterativă *-ăli* şi *-ăi*, în corelaţii ca *prăda/prădăli, minţi/minţăi*[72].

Aşa cum observă şi O. Vinţeler[73], cei doi membri ai opoziţiei subaspectuale precedente aparţin la sisteme diferite : unul, limbii comune, iar celălalt, graiului local.

Dialectele sud-dunărene au atras în mai mare măsură atenţia cercetătorilor în privinţa aspectului verbal, pentru că asupra lor influenţa slavă s-a manifestat mai durabil şi mai activ.

În monografia asupra dialectului meglenoromân, Theodor Capidan notează cîteva prefixe verbale de origine bulgară care

---

[68] *Dialectele române din Istoria I*, Halle, 1914, p. 112.
[69] *Op. cit.*, p. 53.
[70] *Originea românilor*, II, Iaşi, 1927, p. 477—478.
[71] *Despre aspectul verbal în graiurile bănăţene*, în St.UBB, fasciculus I, Cluj, 1964, p. 122—127.
[72] *Material dialectal* II. *Graiul din Vîlcele*, în „Materiale şi cercetări dialectale", 1960, p. 48—49.
[73] *Art. cit.*, p. 88.

indică diferite moduri ale acțiunii : *du-*, foarte productiv, are valoare terminativă : *duscap* „scap de tot" ; *iz-* exprimă, de asemenea, o acțiune încheiată : *izbat* „bat peste tot" ; *pri-* are sens iterativ : *privin* „vin din nou", iar *ză-* incoativ : *zăling* „încep să ling"[74].

Influența slavă — sub formă sîrbo-croată și slovenă — s-a exercitat cu cea mai mare intensitate și cu efecte dezagregante evidente asupra dialectului istroromân, afectîndu-i și structura internă.

Cei aproape două mii de vorbitori ai istroromânei sînt cu toții bilingvi perfecți, folosind idiomul matern numai în conversația familială[75].

Cel dintîi lingvist român care semnalează influența sud-slavă asupra aspectului verbal al istroromânei este Iosif Popovici[76].

Apoi Sextil Pușcariu aprofundează problema remarcînd la istroromână existența unei sensibilități pentru aspectul verbal, pe care îl exprimă fie prin mijloace lexicale (*muncă* „mînca", imperfectiv — *poídi* „a isprăvi cu mîncarea, a consuma", perfectiv), fie prin mijloace derivative (*misli* „a se gîndi", imperfectiv — *nemisli* „a se gîndi la ceva", *domisli* „a-și aduce aminte", *pomisli* „a se gîndi", *predomisli* „a se răsgîndi", *zmisli* „a se gîndi", toate perfective — *mislivęí* „a se tot gîndi", iterativ)[77].

Comparînd meglenoromâna și istroromâna sub raportul aspectului verbal, G. P. Klepikova relevă o deosebire esențială între cele două dialecte : meglenoromâna a împrumutat din bulgară numai prefixe lexicale, cu ajutorul cărora exprimă diferite moduri ale acțiunii, iar în istroromână au intrat și su-

---

[74] *Meglenoromânii* I, p. 196—202.

[75] Vezi, I. Coteanu, *Cum dispare o limbă (istroromâna)*; Idem, *A propos des langues mixtes (sur l'istro-roumain)*, în „Melanges Oslo", p. 129 — 148 ; Radu Flora, *Despre stadiul actual al istroromâniei*, în FD IV, 1962, p. 135—170 ; August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*.

[76] *Op. cit.*, p. 111.

[77] *Studii istroromâne* II, p. 251—253 ; Idem, *Limba română*, p. 53. Vezi și A. Philippide, *Originea românilor* II, p. 529—534.

fixe de reimperfectivare, grație cărora s-a constituit și se dezvoltă activ categoria aspectului verbal *(rescl'ide/rescl'idovęi, zedurmi/zedurmivęi pripravi/pripravlęi)*[78].

În privința aspectului verbal, aromâna concordă cu daco-româna[79].

7.1. În abordarea problemei aspectului verbal pornim de la distincția netă dintre categoria de aspect și cea de mod al acțiunii.

Aspectul verbal este o categorie gramaticală. El constă din sistemul de forme pe care le îmbracă verbul pentru a marca gradul de realizare a acțiunii respective : aspectul perfectiv desemnează o acțiune terminată, deci globală, iar aspectul imperfectiv, una în curs de desfășurare.

Categoria aspectului cuprinde totalitatea verbelor, deci valorile gramaticale aspectuale sînt foarte abstracte și se suprapun peste valorile lexicale specifice ale verbelor.

Aspectul perfectiv și cel imperfectiv se opun reciproc, formînd o corelație binară. Perfectivul, mai pregnant din punct de vedere semantic, reprezintă membrul marcat al opoziției.

În principiu modalitatea de exprimare a aspectului verbal variază în funcție de fiecare limbă.

Limba română nu dispune de mijloace specifice pentru marcarea aspectului verbal, ca limbile slave, de exemplu, în care morfemele aspectuale diferă de cele temporale. În română formele temporale cumulează și funcții aspectuale.

Sincretismul categorial al unuia și aceluiași semn lingvistic este un fenomen curent. Astfel, desinența *-i* de la forma perfectului simplu *lăudai* amalgamează categoriile gramaticale de mod, timp, număr, persoană și diateză[80].

---

[78] *Art. cit.*, p. 192—194. Vezi și I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, p. 170—175 ; Aceeași concluzie la A. Kovačec, *op. cit.*, p. 123—130.

[79] Th. Capidan, *Aromâna. Dialectul aromân* ; Petar Skok, *art. cit.*, p. 215.

[80] Cf., de exemplu, L. Hjelmslev, *Essais linguistiques*, op, cit., p. 111; L. Wagner, J. Pinchon, *op. cit.*, p. 23 ; A. Martinet, *op. cit.*, p. 102 ; Jean Dubois, *op. cit.*, p. 178—180, Ataliba T. de Castilho, *Sur l'aspect verbal en portugais*, în RRL XV, 1970, 3, p. 247—249.

Corelația aspectuală se realizează prin mijloace morfologice în cadrul paradigmei fiecărui verb și, în consecință, pe baza aceluiași sens lexical.

Așadar, în semnificantul verbal se amalgamează semnificații diferite : pe de o parte valorile categoriale (aspect, timp, mod etc.), iar pe de altă parte valoarea lexicală, proprie întregii paradigme a verbului respectiv.

Categoria aspectului verbal în română nu poate fi negată din moment ce se constată o corelație semantică perfectiv/imperfectiv realizată printr-o corelație morfematică.

Natural, teza noastră este valabilă numai în condițiile interpretării aspectului verbal ca o categorie gramaticală circumscrisă strict la sensurile de perfectiv (global, integral, încheiat) și imperfectiv (neglobal, cursiv, neîncheiat) exprimate prin forme flexionare, adică așa cum este concepută în ultimul timp pentru limbile neslave de cercetători cu autoritate, slaviști și neslaviști.

Dacă aspectul se confundă cu modul acțiunii (verbe cu sens durativ, momentan, incoativ, iterativ etc.), potrivit concepției tradiționale, firește că în acest caz nu mai poate fi vorba de o categorie gramaticală a aspectului care să se definească printr-o formă flexionară și un conținut categorial foarte abstract.

Mulți lingviști consideră că în limba română timpul ar reprezenta o categorie gramaticală mai importantă decît aspectul.

Noi nu împărtășim acest punct de vedere. Aceeași formă verbală cumulează în egală măsură valori temporale și valori aspectuale, situează acțiunea în timp și o descrie ca terminată (perfectivă) sau neterminată (imperfectivă).

Cu alte cuvinte, forma temporală amalgamează data și imaginea acțiunii.

Se susține, de asemenea, că în română categoria aspectului ar fi mai concretă decît categoria timpului.

Noi sîntem de părerea opusă. Conceptul de aspect propriu-zis este mai general decît cel de timp : o acțiune imperfectivă se poate exprima, de exemplu, prin forme de prezent și de imperfect *(citește, citea)*, iar o acțiune perfectivă, prin

toate formele perfectului şi viitorului (*citi, a citit, citise, va citi, va fi citit*).

Prin urmare noţiunea de timp este subordonată faţă de cea de aspect.

În interacţiune cu *aspectul verbal* se află modul acţiunii, numit şi *subaspect, caracterul acţiunii, ordinea procesului* etc.

Conceptul de mod al acţiunii este de ordin lexical şi desemnează clase de verbe caracterizate prin anumite trăsături ale acţiunii. Astfel există verbe durative, momentane, incoative, rezultative, intensive, iterative, evolutive etc.

În limbile slave unul şi acelaşi mod de acţiune poate să aparţină ambelor aspecte sau numai unuia dintre ele. În rusă adesea modul acţiunii primează asupra aspectului, determinînd defectivitatea acestuia.

În consecinţă, există verbe imperfective tantum (*ojidat'* „a aştepta") sau perfective tantum (*zabludit'sea* „a se rătăci").

Modul acţiunii limitativ (momentan) sau nelimitativ (durativ) cuprinde, în română ca şi în rusă, întregul lexic verbal, deci este cel mai general şi mai legat de categoria aspectului. Înrudite pe planul conţinutului, aspectul şi modul acţiunii se deosebesc tranşant sub raportul exprimării.

Datorită interferenţei dintre aspect şi modul acţiunii, în lingvistica rusă s-a creat recent conceptul de *aspectualitate*, care include aspectul, ca nucleu al aspectualităţii, şi modul acţiunii, ca element periferic[81].

Adoptăm şi noi termenul de aspectualitate, pe care îl adaptăm la specificul românei : aspectul perfectiv/imperfectiv, exprimat prin mijloace morfologice (formele temporale), reprezintă elementul esenţial al aspectualităţii, iar variatele moduri ale acţiunii, redate prin procedee sintactice, derivative, lexicale, constituie elementele marginale.

Acelaşi mod al acţiunii caracterizează întreaga paradigmă a verbului, pe cînd opoziţia aspectuală se stabileşte între diferite forme ale paradigmei aceluiaşi verb. Astfel, verbul *a privi*, durativ ca mod al acţiunii, îşi menţine acest sens lexical la toate timpurile, pe cînd sub raport aspectual, prezentul

---

[81] A. V. Bondarko şi L. L. Bulanin, *op. cit.*, p. 5, 48.

(privește) este imperfectiv, iar perfectul compus *(a privit)*, perfectiv.

Și în limba română se remarcă o interacțiune între categoria aspectului și modul acțiunii. Aspectul condiționează uneori modul acțiunii.

Astfel, un verb momentan folosit la imperfect (formă imperfectivă) devine sau durativ *(Căprioara sta singură și* **murea** *sub pletele mestecenilor*. Sadoveanu) sau iterativ (prelungirea duratei se realizează prin repetarea acțiunii : **tremura** *de emoție*).

Alteori modul acțiunii influențează manifestarea aspectului : întrebuințarea unor verbe durative la perfectul simplu nu este posibilă decît în contexte în care acțiunea este limitată printr-un determinant, iar în alte cazuri este exclusă: **suferi de mizerie*, **iubi o colegă*[82].

7.2. Noi admitem că româna posedă aspect verbal, pe care îl exprimă prin mijloace pur morfologice.

O acțiune care se desfășoară în prezent este ipso facto imperfectivă. Numai verbele durative exprimă acțiuni liniare : *merge*.

Formele de prezent ale verbelor momentane (punctuale) marchează acțiuni perfective, fiindcă producerea lor nu implică timp, începutul și sfîrșitul acțiunii aproape coincizînd. Un astfel de prezent indică realmente o acțiune perfectivă la viitor (actio instans), cum se consideră în limba rusă, sau la trecut, ca în limba sîrbă și în unele graiuri bulgărești de apus, deci *plec* înseamnă „voi pleca“ sau „plecai“, în funcție de situație[83].

Imperfectul este prin excelență un timp de aspect imperfectiv, corespunzător modului de acțiune durativ : *studia*.

Tot prin imperfect se redă, în cazul verbelor momentane, subaspectul iterativ : *ciocănea în masă*.

---

[82] Cf. considerațiile judicioase cu privire la interacțiunea dintre modul acțiunii și aspect la Ana Canarache, *Observații asupra cîtorva verbe defective din cauza sensului lor*, în LR VIII, 1959, 2, p. 56—58 ; *Perfectul compus în texte narative*, în LR XIV, 1965, 6, p. 689—695.

[83] G. P. Klepikova, *art. cit.*, p. 199.

Folosit nemarcat (cu sens de perfect), imperfectul poate exprima și acțiuni perfective : *atunci* **se năștea** și *viitorul mare poet* („s-a născut").

Unele verbe momentane își prelungesc durata acțiunii cînd se întrebuințează la imperfect : *seara* **venea** *și prin bradul de pe pisc trecu o oftare* (Sadoveanu).

Formele de perfect simplu, perfect compus și mai mult ca perfect redau aspectul perfectiv, acțiuni încheiate, relativ independent de durata lor : *citii, am citit, citisem.*

Cele trei timpuri perfective se deosebesc între ele fie în privința modului acțiunii, fie în privința raporturilor temporale.

Astfel, perfectul simplu indică acțiuni relativ limitate, unele verbe cu sens durativ marcat fiind incompatibile cu acest timp : **urî*, **zăcu*, **domni*.

Perfectul compus al unor verbe exprimă o acțiune încheiată ale cărei efecte se manifestă și în prezent : *am obosit* „sînt obosit" (perfectum präsens sau perfectul rezultativ).

Mai mult ca perfectul marchează o acțiune perfectivă care precedă altă acțiune perfectivă : *după ce* **răsfoise** *cărțile recent apărute,* **a cumpărat** *cîteva mai interesante.*

Viitorul și viitorul anterior desemnează acțiuni perfective, concepute ca încheiate în viitor : *voi transporta materialele* „voi duce pînă la capăt acțiunea de transportare a materialelor" ; *voi redacta lucrarea după ce* **mă voi fi documentat** „voi duce pînă la capăt redactarea lucrării după ce voi fi terminat cu documentarea".

Între viitor și viitorul anterior există numai opoziție temporală (acțiunea redată prin viitorul anterior precedă pe cea redată prin viitor), nu și aspectuală (ambele fiind perfective).

Comparînd sferele categoriilor de aspect și de timp în română, rezultă că primul este mai abstract decît al doilea.

Subliniem, în concluzie, că despre un anumit verb românesc nu se poate afirma că este exclusiv perfectiv sau imperfectiv, ca despre verbele slave ; paradigma oricărui verb românesc se scindează în opoziții aspectuale binare în funcție

Scanned with OKEN Scanner

de timpuri : prezentul și imperfectul sînt în general imperfective, iar celelalte timpuri, perfective.

De asemenea, avînd în vedere că unei categorii gramaticale dintr-o limbă îi poate corespunde o expresie diferită (gramaticală sau lexicală) în altă limbă, nu surprinde neconcordanța relativă dintre aspectul imperfectiv slav și timpurile imperfective din română, pe de o parte, și dintre perfectivul slav și timpurile perfective românești, pe de altă parte.

8. Corelația formelor temporale servește la marcarea nucleului aspectualității, la reprezentarea acțiunii ca încheiată sau neîncheiată.

Elementele periferice ale aspectualității (subaspectul sau modul acțiunii) se indică prin mijloace lexico-sintactice, sintactice, lexicale și derivative.

8.1. Unul din cele mai frecvente procedee lexico-sintactice utilizate în română pentru exprimarea modului acțiunii îl constituie perifraza verbală formată dintr-un verb semiauxiliar de aspect și un verb principal la conjunctiv, infinitiv sau supin, care alcătuiesc împreună o unitate semantică și sintactică indisolubilă.

Perifraza verbală prezintă o singură idee verbală, cu categorii gramaticale unice de aspect, timp și mod.

În sintagma *au început să cînte*, acțiunea principală, durativă, *cîntarea*, exprimată de verbul de bază, este limitată de semiauxiliarul regent *au început* la faza ei inițială. Aspectul perfectiv al semiauxiliarului (începutul *cîntării* s-a terminat) fuzionează cu aspectul imperfectiv al conjunctivului *să cînte*, rezultînd pentru perifrază o valoare aspectuală globală perfectiv-imperfectivă.

Sensul temporal de ansamblu al sintagmei discutate este indicat de semiauxiliar, care prezintă acțiunea din perspectiva trecutului către prezent.

Modalitatea perifrazei este imprimată de modul auxiliarului : acțiunea este reală, corespunzător modului indicativ, la care se află semiauxiliarul, nu posibilă, cum ar indica modul conjunctiv al verbului principal.

Verbul semiauxiliar de aspect s-a delexicalizat numai parțial, abstractizîndu-se, de aceea el nu trebuie tratat ca un

auxiliar morfologic. În cazul perifrazei verbale se produce doar o tendință de gramaticalizare, care variază ca grad, de la un semiauxiliar la altul.

Printre indicii gramaticali primordiali ai perifrazei verbale se consideră comunitatea subiectului și funcția ei sintactică unică de predicat verbal compus[84].

V. Guțu Romalo nu admite existența verbelor semiauxiliare de aspect și, implicit, nici pe aceea a predicatului verbal compus, format cu ajutorul acestora[85].

Gramatica Academiei, ediția a II-a, 1966, neagă existența semiauxiliarelor de aspect și, de asemenea, pe aceea a predicatului verbal compus[86].

Verbele semiauxiliare de aspect sînt apte să redea prin conținutul lor lexical gradul de realizare a acțiunii exprimate de verbul principal. Sub acest raport, ele se clasifică în trei grupe :

a. verbe incoative, care arată că acțiunea începe să se efectueze ;

b. verbe durative, care desemnează o acțiune liniară, de oarecare întindere ;

c. verbe terminative, care indică momentul final al acțiunii.

Cele mai numeroase dintre semiauxiliare sînt incoative și aparțin, după conținutul lexical, la două categorii :

a. verbe apte să exprime începutul unui proces chiar cînd sînt folosite de sine stătător sau absolut : *a începe, a porni* și, sporadic, *a se repezi, a sări ;*

---

[84] Cf. Gh. Nedioglu, *Predicatul verbal*, în LR V, 1956, 5, p. 23—36 ; Finuța Asan și Laura Vasiliu, *Unele aspecte ale sintaxei infinitivului în limba română*, în SG I, p. 97—113 ; S. Berejan, *Procedee sintactice de exprimare a aspectului verbal*, în *Limba și lit. mold.*, 1958, 2, p. 36—42 ; A. Ciobanu, *Conjunctivul în componența sintagmelor predicative incoative*, în *Limba și lit. mold.*, 1959, 3, p. 10—18 ; C. Dimitriu, *Observații în legătură cu verbele semiauxiliare de aspect*, în LR XVI, 1967, 4, p. 297—303.

[85] *Semiauxiliare de aspect ?*, în LR X, 1961, 1, p. 3—15.

[86] Vol. I, p. 204 ; vol. II, p. 98.

b. verbe care indică începutul procesului numai în combinaţii sintactice cu alte verbe la conjunctiv sau infinitiv : *a prinde, a apuca, a da, a sta, a pune* şi *a încerca.*

8.1.1. Cel mai frecvent întrebuinţat dintre semiauxiliarele incoative este *a începe,* care izolează momentul iniţial al unei acţiuni durative, fără ca totuşi să-i anihileze ideea continuităţii. În felul acesta perifraza verbală în ansamblu dobîndeşte valoare incoativ-durativă : *Biata mama începe a plînge* (*Tinereţe,* p. 137). Semiauxiliarul incoativ *a începe* poate să transforme verbul momentan de bază în durativ : *Ţugulea începuse a aţipi lîngă foc* (*Tinereţe,* p. 105) şi un verb momentan care indică o acţiune unică, în verb iterativ : *Începuse să fulgere* (*Tinereţe,* p. 195). În unele contexte, *a prinde* este sinonim cu *a începe,* însă se foloseşte cu mult mai puţin decît acesta în limba literară : *Gloata a prins a fugi* (Z. Stancu, D., p. 180).

Un mod al acţiunii caracteristic prezintă verbul *a sta.* Durativ ca verb autonom, el marchează ca semiauxiliar un moment prealabil manifestării acţiunii redate de verbul principal. În propoziţia *Stînca stă să se prăvale / În prăpastia adîncă* (Eminescu, O. A., p. 61), acţiunea exprimată de conjunctivul *să se prăvale* este pe punctul de a se produce (actio instans).

Tot o acţiune neefectuată desemnează semiauxiliarul *a da.* Dacă *a sta* înfăţişează acţiunea perifrazei ca iminentă, *a da* transmite verbului fundamental un sens conativ. În propoziţia *Am dat să ridic dreapta spre frunte* (Caragiale, O., p. 111), acţiunea *ridicării* este numai încercată, dar nerealizată nici în faza ei iniţială.

Semiauxiliarul incoativ *a porni,* de asemenea cu valoare momentană, imprimă perifrazei un dinamism cu mult mai viu decît *a începe : Nişte femei porniră să ţipe* (Rebreanu, I., p. 40).

Semiauxiliarul *a apuca* are valoare incoativă la diateza reflexivă şi terminativă la cea activă : *Şi îndată se apucă să povestească cum n-a rămas nici picior de boier între Roşiori*

și Alexandria (Rebreanu, R., p. 420) ; *Apucă să mai facă trei pași și Talpa țup ! în urma lui vodă* (Ispirescu, B., p. 242).

8.1.2. Subaspectul durativ sau liniar se obține prin îmbinarea semiauxiliarelor *a continua, a urma* cu un conjunctiv sau infinitiv de asemenea durativ sau iterativ : *Nu răspunse nimic Anei, ci urmă să privească cu jind la ceata flăcăilor* (Rebreanu, I., p. 18), *Țugurlan continuă să tacă* (M. Preda, M., p. 266).

Aceeași valoare continuativă transmit verbului la conjunctiv sau infinitiv și semiauxiliarele *a se opri, a conteni, a înceta* cînd sînt la forma negativă : *Despa... n-avea să contenească să mă înțepe* (Z. Stancu, P.N., p. 66) ; *Arghelina, care nu încetase a zbiera, începu să alerge prin fața frontului* (Rebreanu, R., p. 482).

8.1.3. Momentul final al acțiunii se marchează prin semiauxiliare terminative : *a înceta, a isprăvi, a sfîrși, a conteni, a mîntui, a termina, a se opri, a apuca* etc., combinate cu verbe la conjunctiv, infinitiv sau supin : *Ai isprăvit de colindat lunca ?* (Z. Stancu, P.N., p. 7) ; *Din cînd în cînd se oprea din cîntat* (M. Preda, M.I., p. 245) ; *Femeia terminase de strîns masa* (M. Preda, M.I., p. 174) ; *Azi-noapte de-abia apucase a ațipi cînd l-au sculat* (Rebreanu, R., p. 402).

În exemplul precedent, *a apuca* modifică semnificația verbului momentan *a ațipi*, conferindu-i valoare durativă.

La forma negativă, *a apuca* indică suprapunerea peste partea finală a acțiunii exprimate de verbul principal al perifrazei a unei alte acțiuni : *Nu apuc eu să mă așez bine că odată mă pomenesc cu ceva în spate* (M. Preda, M.I., p. 262).

După cum se observă, semiauxiliarele terminative au valoare momentană, ca și cele incoative, și sînt cu mult mai numeroase decît cele continuative.

8.2. Prin procedeul lexico-sintactic al semiauxiliarelor de aspect, acțiunea liniară a verbului fundamental este limitată la una din fazele sale principale : inițială, evolutivă, terminală.

Scanned with OKEN Scanner

Româna dispune însă şi de un procedeu pur sintactic pentru manifestarea modului acţiunii : repetiţia[87].

Prin reluarea, în anumite condiţii, a verbului se exprimă caracterul durativ, intensiv, iterativ sau progresiv al acţiunii.

Această construcţie constă din forme verbale identice fonematic şi intonaţional sau din repetarea derivată a formei precedente cu prefixul *răs- (răz-)*: *Merseră, merseră cale lungă peste ape şi munţi (Tinereţe,* p. 333) ; *Număra şi răznumăra* (I. Lăncrănjan, C.I., p. 159) ; *Am căutat, am căutat şi dacă am văzut că n-o mai găsesc, am făcut alta nouă (Tinereţe,* p. 232).

Elementele constitutive ale repetiţiei pot să fie coordonate prin parataxă, conjuncţia copulativă *şi* sau subordonate prin cuvintele relative *cît* şi *ce* (=cît) : *Se duce, se duce, se duce pînă ajunge acolo (Tinereţe,* p. 189) ; *Şi merse cît merse, deodată se trezeşte în ţara şoarecelui (Tinereţe,* p. 148) ; *Mai trece ce trece, o zi, două... (Tinereţe,* p. 114) ; *Atunci se apucăra la trîntă şi se luptară şi se luptară pînă cînd zmeul băgă pe Prîslea în pămînt pînă la glezne (Tinereţe,* p. 251).

Repetiţia constituită din termeni coordonaţi între ei exprimă o acţiune de durată mai lungă decît cea bazată pe raport de subordonare.

Adesea între membrele repetiţiei se intercalează subiectul, care este comun formelor verbale identice, sau compliniri adverbale care indică durata ori frecvenţa prin valoarea lor lexicală : *Şi s-o luptat ei, s-o luptat pîn-acu l-o omorît pe zmău (Tinereţe,* p. 234) ; *Făt-Frumos încalecă pe cal şi se duse şi iar se duse (Tinereţe,* p. 169) ; *Agheran nu ascultă de mine, ci să dusă, să tot dusă (Tinereţe,* p. 198) ; *Se duseră şi iar se mai duseră cale lungă (Tinereţe,* p. 263) ; *Merge o zi, merge două, merge nouăzeci şi nouă (Tinereţe,* p. 122).

---

[87] J. Byck, *La répétition en roumain,* BL II, 1934, p. 67—85 ; I. Iordan, *Stilistica limbii române,* p. 261—265 ; V. Guţu Romalo, *Repetiţia, procedeu sintactic de exprimare a aspectului în limba română,* în SCL XI, 1960, 3, p. 485—493 ; *Gramatica Academiei,* vol. II, 1954, p. 248—255 ; ediţia 1966, p. 407—415.

Scanned with OKEN Scanner

Subaspectul durativ se exprimă și prin interjecții cu valoare verbală : *Porniră împreună... și haide, haide... ajunseră la Fîntîna Ielelor* (*Tinerețe*, p. 102).

Așa cum rezultă de altfel și din exemplele precedente, procedeul repetiției caracterizează vorbirea populară și familiară, precum și limba scriitorilor care folosesc stilul oral.

8.3. Unii cercetători atribuie funcție aspectuală și elipsei[88]. Acesta este un procedeu sintactic reprezentat printr-o construcție din care se omit unul sau mai multe cuvinte, care se deduc din context. În felul acesta se reliefează esențialul enunțului, stilul cîștigînd în concizie și expresivitate. Elipsa abundă în vorbirea populară și familiară, preocupată să marcheze doar elementele importante ale comunicării.

Relevînd frecvența sintagmelor nominale în stilul narativ al lui B. Delavrancea rezultate din suprimarea verbelor declarandi, sentiendi și de mișcare, Al. Niculescu afirmă că prin elipsa predicatului „se poate sublinia caracterul momentan (punctual) al unor acțiuni" și „exprima mai evident aspectul perfectiv"[89].

Noi considerăm că trebuie făcută o distincție tranșantă între tempoul accelerat al stilului nominal realizat prin elipsa verbului, caracterul momentan sau durativ al acțiunii, proprii valorii lexicale a verbului neexprimat, și categoria gramaticală a aspectului verbal, marcată morfologic în română.

Fiind o categorie verbală, aspectul unei sintagme nominale se reduce în realitate la aspectul verbului omis. Elipsa simplifică și precipită narațiunea, dar nu influențează aspectul verbului eliminat.

Astfel în enunțul eliptic [mergeau] *pe ciulini, pe rugi, pe țepi ca pe niște saltele*[90], ritmul accelerat al narațiunii nu conferă verbului dedus *mergeau* nici „caracter momentan (punctual)" și nici „aspect perfectiv".

---

[88] Al. Niculescu, *Observații asupra folosirii construcțiilor eliptice de predicat în stilul narativ al lui B. Delavrancea*, în SG I, 1956, p. 181—192 ; Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, București, 1958, p. 115—119.

[89] *Ibidem*, p. 192.

[90] *Ibidem*, p. 186.

Conchidem, deci, că elipsa predicatului nu reprezintă în română un procedeu de redare a categoriei aspectului verbal.

8.4. Un registru mai bogat şi nuanţat de subaspecte se realizează prin mijloace lexicale, adică prin semnificaţia specifică a fiecărui verb.

Astfel, *a trăi* desemnează o acţiune durativă, *a tresări*, una momentană, *a porni*, una incoativă, *a arunca*, una ingresivă, *a isprăvi*, una terminativă, *a muri*, una unică, *a ciocăni*, una iterativă, *a creşte*, una evolutivă etc.

Pentru marcarea acţiunilor momentane, româna recurge uneori la interjecţii cu valoare verbală: *Şoricelul zvîc în tufă* (*Tinereţe*, p. 272); *Capra ţîşt! în dreapta, ţîşt! în stînga, se depărta mereu* (P. Ispirescu, B., p. 75).

Adesea verbele pot să fie dispuse în corelaţie subaspectuală durativ/momentan ca, de exemplu: *a căuta/a găsi, a alerga/a ajunge, a urmări/a prinde, a cerceta/a descoperi, a călători/a sosi, a ţine/a arunca, a sta/a porni* etc.

Aceste opoziţii binare nu pot fi considerate de ordin aspectual, deoarece ele se bazează pe sensul lexical al verbelor şi nu se manifestă prin mijloace morfologice.

Corelaţia aspectuală imperfectiv/perfectiv se redă, aşa cum am arătat la 7.2., prin sistemul formelor temporale, independent de modul acţiunii.

8.5. Printre mijloacele apte să exprime modul acţiunii se numără şi locuţiunile verbale, adică grupul de cuvinte mai mult sau mai puţin sudate care corespunde ca valoare lexicală şi caracteristici gramaticale unui verb. Locuţiunea verbală conţine totdeauna şi un verb. Echivalînd funcţional cu verbul, locuţiunea verbală are şi capacitatea de a reda modul acţiunii. Majoritatea locuţiunilor verbale prezintă valori subaspectuale incoative: *a o lua la fugă, a da în clocot, a i se dezlega limba, a se face ziuă* etc.

Verbele incluse în locuţiunile precedente sînt momentane. Alte locuţiuni momentane sînt lipsite de caracter incoativ: *a da chiot, a lua fiinţă, a scoate un oftat (suspin), a-i trece prin minte (gînd), a-l fura somnul* etc.

Scanned with OKEN Scanner

Locuțiunile verbale cu caracter iterativ sînt cu mult mai puțin numeroase : *a da cu gura, a face zile fripte (mofturi, nazuri)* etc.[91].

Unele locuțiuni verbale marchează acțiuni durative : *a sta de vorbă, a ține de vorbă, a fi în vigoare* etc. [92].

8.6. Modul acțiunii rezidă în însăși valoarea lexicală a verbului. Anumite valori subaspectuale ale acțiunii verbale pot să fie marcate însă și prin alte părți de vorbire dependente de verb : adverb, locuțiune adverbială, numerale adverbiale, locuțiuni conjuncționale.

Părțile de vorbire menționate redau prin însuși conținutul lor durata, continuitatea, frecvența, progresia : *Ce* **tot** *sfarmi tu la piatră zile întregi?* (*Tinerețe*, p. 181) ; *Pescăruș a plecat* **iar** *la cale lungă* (*Tinerețe*, p. 227) ; *Ți-am* **mai** *spus-o* (Brătescu-Voinești, P., 198) ; **Mereu** *va crește umbra-i* (Eminescu, O.A.I, p. 135), *dormea* **bușteau**, **Cu cît** *cuget mai mult,* **cu atît** *văd că asta-i calea cea bună* (Sadoveanu, O.X., p. 167).

Prin acumularea cuvintelor din această categorie ideea duratei și a frecvenței se potențează :

Mereu *se vor* **tot** *bate* (Eminescu, O.A., p. 135) ; *Se duseră și iar se mai duseră* (*Tinerețe*, p. 263) ; De zece ori *se* **mai** *întoarse din drum, ca să* **mai** *privească,* **încă o dată** (Delavrancea, O., p. 290) ; *Vai,* **tot mai** *gîndești la anii cînd visam în academii,* (Eminescu, O.A., p. 142).

8.7. Se știe că exprimarea aspectului verbal în limbile slave se bazează pe mijloace derivative. În verbele de origine slavă împrumutate de română[93], categoria aspectului s-a neutralizat, afixele aspectuale slave fiind asimilate de români numai cu semnificația lor lexicală[94]. Prefixele și sufixele, de diferite proveniențe, marchează, însă, sporadic în dacoromână valori subaspectuale.

---

[91] Apud Florica Dimitrescu, *op. cit.*, p. 117—118.

[92] Ap. J. Šabršula, *art. cit.*, p. 65.

[93] După O. Vințeler, *art. cit.*, p. 83, numărul verbelor românești de origine slavă care figurează în DLRM se ridică la 316.

[94] Cu excepția dialectului istroromân, în care categoria aspectului de tip sud-slav este în curs de dezvoltare.

Denominativele derivate cu prefixul *în-(îm-)* desemnează, între altele, o schimbare a stării, un proces incoativ, și evolutiv în același timp : *a îmbătrîni* indică odată cu stadiul inițial al acțiunii („începe să devină bătrîn") și continuarea acestuia („îmbătrînește mereu, din ce în ce mai mult").

Acest prefix este productiv și în prezent : *a înlemni (lemn), a se împrieteni (prieten), a înflori (floare), a înfrunzi (frunză), a înfrumuseța (frumusețe), a se înroși (roșu), a se îmbolnăvi (bolnav), a încărunți (cărunt)* etc.

Prefixul *stră-* formează, de la verbe, derivate care marchează intensificarea acțiunii exprimate de verbul simplu : *a străluci*, „a luci puternic", *a strălumina* „a lumina puternic".

Preverbul *re-*, deosebit de productiv, exprimă, printre alte valori, și pe cea iterativă : *a reactualiza, a readuce, a readapta, a reafirma, a reaminti, a reangaja, a reașeza* etc.

Cu preverbul de origine slavă *răs-(răz-)* se alcătuiesc deverbative care indică repetarea sau intensificarea acțiunii redate de verbul primitiv : *a răsciti, a răscoace, a răsfierbe, a răzda, a răzdiscuta* etc.

9. În concluzie, româna posedă categoria aspectului verbal, pe care o redă prin mijloace morfologice, reprezentate de formele temporale.

Modul acțiunii cunoaște procedee de exprimare variate, dintre care unele sporadice : perifraza verbală, repetiția, semnificația lexicală a verbelor conținută de rădăcină și modificată de diferite afixe derivative, locuțiunea verbală, elemente lexicale neverbale din context.

Limba română dispune de modalități apte să manifeste toate nuanțele corespunzătoare aspectului verbal slav, însă ea se diferențiază tranșant de limbile slave prin mijloacele de realizare a sistemului său aspectual, care este de tip romanic.

Scanned with OKEN Scanner

IV. Modul

1. O altă categorie gramaticală specifică verbului este modul.

Majoritatea speciilor lui figurează în primele gramatici ale limbii române, fără să fie însoțite însă de o definiție generală[1].

Abia în 1937 Iordu Iordan formulează în *Gramatica limbii române* o definiție, pe care o reia în ediția din 1946, precum și în *Limba română contemporană*, cu modificări nesemnificative : „Modul exprimă raportul dintre subiectul vorbitor și acțiune sau altfel spus, chipul cum vorbitorul privește acțiunea pornind de la realitate“[2].

În *Structura morfologică a limbii române contemporane* se adoptă o definiție mai complicată, după V. V. Vinogradov și R. Jakobson[3], în care se introduc, pe lîngă acțiune, autorul și scopul acesteia : „Modul caracterizează relația care leagă procesul enunțat (evenimentul narat) și pe protagoniștii lui prin referire la locutor (protagonistul procesului enunțării), altfel spus, concepția pe care o are vorbitorul despre relația dintre acțiune, agent și scopul ei“[4].

Definițiile precedente se mențin exclusiv în planul semnificației.

---

[1] Cf., de exemplu, H. Tiktin, *op. cit.*, p. 95 și urm. ; Al. Philippide, *op. cit.*, p. 269 și urm. ; Kr. Sanfeld și H. Olsen, *Syntaxe roumaine*, p. 253 și urm.

[2] 1956, p. 410.

[3] R. Jakobson, *Essais de linguistique générale*, p. 185.

[4] P. 60.

Considerăm că trebuie să procedăm invers, de la expresie spre conținut.

Modalitatea logică nu coincide totdeauna cu modalitatea gramaticală. Aceasta din urmă se redă prin mijloace specific gramaticale.

După concepția logicistă, forma *știai* din versul eminescian : *Dacă tu știai problema astei vieți cu care lupt* ar fi la modul condițional, nu la modul indicativ, pentru că vorbitorul concepe condițional acțiunea exprimată de acest verb.

În consecință, definim categoria gramaticală a modului ca *forma* verbului care indică felul în care vorbitorul consideră acțiunea,[5] starea sau existența.

Așadar, opunem logismului lui Ferdinand Brunot[6], principiul formal preconizat, între alții, de J. Damourette și E. Pichon[7].

2. Categoria gramaticală a modului verbal nu trebuie să se confunde cu conceptul de mod al acțiunii, care este componenta periferică a aspectualității.

În limba română expresia celor două concepte este comună. Astfel forma verbală *privesc* (care de altfel mai indică și alte categorii gramaticale : diateza, aspectul, timpul, persoana și numărul), marchează totodată modul indicativ și modul durativ al acțiunii.

Modul este o categorie gramaticală foarte generală, constituită din mai multe specii (indicativ, conjunctiv, condițional etc.), opozabile între ele prin particularități flexionare și valori specifice, pe cînd modul acțiunii este un concept lexical comun întregii paradigme verbale, care desemnează clase de verbe caracterizate prin același tip de desfășurare a acțiunii : durativ, momentan, ingresiv, incoativ, continuativ, rezultativ, intensiv, iterativ etc.

---

[5] Definiții similare la Al. Rosetti și J. Byck, *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, p. 159 ; *Gramatica Academiei*, vol. I, 1954, p. 251 ; Idem, ediția 1966, p. 215.

[6] *... a pensée et la langue*, „Il faut se résoudre à dresser des méthodes de langage, où les faits ne soient plus rangés d'après l'ordre des signes, mais d'après l'ordre des idées" (p. XX).

[7] *Des mots à la pensée. Essai de grammaire de la langue française.*

De altfel categoria gramaticală a modului și modul acțiunii sînt net deosebite între ele sub raportul conținutului, încît numai denumirea lor, parțial identică, ar putea să creeze o oarecare ambiguitate.

Subliniem ideea că deși cele două concepte considerate sînt deosebite, totuși între ele există interferențe ; oricare formă a paradigmei verbale cumulează valoarea categoriei modului și valoarea lexicală a modului acțiunii.

3. Acțiunea exprimată de verb poate să fie considerată de vorbitor ca reală, posibilă, probabilă, dorită, presupusă, poruncită.

Variatele modalități ale acțiunii, stării sau existenței pot să fie redate prin mijloace gramaticale, lexicale și fonetice.

Astfel, în următoarele două enunțuri, modalitatea *posibilității* este manifestată prin procedee gramaticale :

S-ar spune *că e semnul de hotar al unui imperiu, dominînd și apărînd lumea de la picioarele lui.* Bogza, S. P., p. 14 (prin modul conjunctiv) ;

Mîine **mă pot pomeni** *c-am rămas singur.* Rebreanu, R., p. 348 (prin verbul semiauxiliar de modalitate *a putea*).

În propoziția **Poate** *a făcut bine* (Stancu, P. N., p. 406) ideea de posibilitate este redată lexical (prin adverbul *poate*)[8], iar în *Ce să-i faci !* (Lăncrănjan, C. II, p. 390), prin mijloace gramaticale și suprasegmentale (intonaționale).

4. Se impune să distingem între categoria gramaticală a modului verbal și modalitatea globală a propoziției căreia îi aparține verbul considerat.

Orice propoziție reflectă atitudinea vorbitorului față de întregul enunț, în care verbul nu reprezintă decît un constituent. E posibil ca modul exprimat prin verb să fie coroborat, atenuat sau anihilat de alte mijloace de redare a modalității pe care le conține propoziția respectivă.

Astfel modalitatea sigură marcată de verbele la modul indicativ din propozițiile următoare este influențată diferit de adverbele determinante respective, și anume, intensificată în *Îți face* **într-adevăr** *plăcere* (H. Lovinescu, C. S., p. 98),

[8] Cf. și A. Philippide, *op. cit.*, p. 325—326.

diminuată în **Parcă** *miroase a pîine caldă* (A. Mihale, N. I., p. 29).

5. O problemă primordială cu privire la modurile verbului este aceea a numărului lor. Se ştie că în această materie nu s-a realizat încă un consens între specialişti. Astfel, spre a ne referi deocamdată numai la două gramatici notorii din aceeaşi perioadă, Tiktin înregistrează nouă moduri[9], iar A. Philippide, opt[10]. Şi trebuie să mai adăugăm că Tiktin admite în realitate numai patru moduri, faţă de celelalte cinci manifestînd o rezervă expresă : „Afară de cele patru moduri propriu-zise" [indicativul, conjunctivul, condiţionalul şi imperativul], verbul mai formează încă cinci nume, care de obicei se numără de asemenea printre moduri şi anume : două substantive : infinitivul *(a face, facere)* supinul *(făcut)* şi trei adjective : *gerunziul (făcînd),* participiul *(făcut),* adjectivul verbal *(făcător)*".

În gramaticile mai recente, la Iorgu Iordan apar şapte[11] şi opt[12], la Al. Rosetti şi J. Byck[13] nouă, număr la care se fixează şi *Gramatica Academiei*[14].

Semnalăm, de asemenea, că în unele lucrări aceeaşi denumire acoperă un conţinut deosebit : sfera participiului include şi supinul[15].

Uneori acelaşi concept poartă nume diferite. Astfel, participiul prezent din lucrările lui A. Philippide este unul şi acelaşi mod cu gerunziul din alte gramatici.

5.1. Cel mai contestat dintre moduri este supinul. Tiktin îl clasează printre moduri numai în virtutea corespondenţei lui cu cel latin *(eo venatum = mă duc la vînat)* şi a tradiţiei gramaticale româneşti, însă, după părerea lui, supinul se situează „afară de cele patru moduri propriu-zise", fiind un

---

[9] H. Tiktin, *op. cit.*, p. 95—96.
[10] A. Philippide, *op. cit.*, p. 74—138.
[11] *Gramatica limbii române*, 1946, p. 179—181.
[12] *Limba română contemporană*, 1956, p. 410—416.
[13] *Op. cit.*, p. 159.
[14] Ediţia din 1954, vol. I, p. 267—286 ; ediţia din 1966, vol. I, p. 216.
[15] A. Philippide, *op. cit.*, p. 321—325 ; Iorgu Iordan, *Gramatica limbii române*, 1946, p. 183 ; Sever Pop, *Grammaire roumaine*, p. 403.

Scanned with OKEN Scanner

„substantiv verbal[16]. A. Philippide îl ignorează ca denumire, dar îl tratează în cadrul participiului[17].

În același an cu *Gramatica elementară a limbii române* a lui A. Philippide, V. Cireș publică în revista *Arhiva* din Iași un articol documentat în care contestă existența supinului în limba română[18].

După un istoric minuțios al problemei, V. Cireș afirmă că prezența supinului printre modurile verbului românesc în toate gramaticile de inspirație latinistă nu se justifică din punct de vedere științific și trebuie interpretată ca „o pioasă relicvă din exagerările școlii latiniste“[19].

El observă că nici o altă limbă romanică nu cunoaște supinul, deci acest mod al latinei clasice dispăruse din sistemul verbal al latinei populare.

Așa-zisul supin românesc reprezintă participiul trecut latin substantivat, avînd numai aparența supinului latin. La fel cu supinul latinesc — continuă V. Cireș — supinul românesc are unele trăsături sintagmatice verbale, ca, de exemplu, capacitatea de a se combina cu un substantiv în acuzativ : „mă duc la vînat iepuri“[20].

În *Gramatica limbii române* Iorgu Iordan[21] îi urmează pe A. Philippide și V. Cireș, însă în lucrările ulterioare include supinul în paradigma verbului[22].

Într-un articol consacrat „modurilor nepersonale“, Matilda Caragiu-Marioțeanu reia punctul de vedere al lui V. Cireș asupra supinului în română, sprijinindu-se pe o argumentație suplimentară :

a. posibilitatea de a se forma substantive abstracte verbale din participiile verbelor intranzitive care nu sînt folosite ca adjective : *mersul, oftatul, plugăritul ;*

---

[16] Tiktin, *op. cit.*, p. 96—97.
[17] A. Philippide, *op. cit.*, p. 321—325.
[18] *Participiul și supinul*, în ArhI VIII, 1897, p. 535—543.
[19] *Art. cit.*, p. 542.
[20] *Ibid.*, p. 541.
[21] Ediția din 1946, p. 181.
[22] *Limba română contemporană*, p. 416 ; *Structura morfologică a limbii române contemporane*, p. 208—209.

b. limbile română şi franceză cunosc participii trecute de formă feminină folosite ca substantive abstracte : *agonisita, fapta, l'arrivée* etc.

Aceste substantive verbale n-ar putea proveni din supine, pentru că limbile romanice occidentale n-au păstrat acest mod latin ;

c. Kr. Sandfeld semnalează şi în albaneză cazuri analoage de substantive.

Pe baza acestor considerente, autoarea conchide peremptoriu că în limba română nu există supin[23].

Poziţia Matildei Caragiu-Marioţeanu a fost combătută şi a rămas izolată, căci lucrările lingvistice apărute ulterior înregistrează supinul printre modurile nepersonale ale verbului român[24].

5.2. Gerunziul a fost confundat cu participiul prezent de cîţiva lingvişti. Astfel, A. Philippide inserează în paradigma conjugării active un „participiu prezent" (*oftînd, căzînd* etc.), care nu este altceva decît gerunziul, iar la diateza pasivă un „participiu trecut", denumit de majoritatea gramaticilor „participiu" pur şi simplu (*scris, iubit* etc.)[25].

Iorgu Iordan îşi însuşeşte acest punct de vedere în *Gramatica limbii române*[26], dar îl retractează în lucrările ulterioare[27].

Gh. Ghibănescu şi Sever Pop admit pentru aceeaşi formă *(hăulind)* atît denumirea de participiu prezent, cît şi pe cea de gerunziu[28].

---

[23] M. Caragiu-Marioţeanu, *„Moduri nepersonale"*, în SCL XVIII, 1962, p. 29—42.

[24] ILR, vol. I., p. 190 ; *Gramatica Academiei*, vol. I., 1966, p. 233—234 ; Iorgu Iordan, V. Guţu Romalo, Al. Niculescu, *op. cit.*, p. 208—209 ; V. Guţu Romalo, *Morfologia structurală a limbii române*, p. 164 ; Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, p. 238 ; etc.

[25] A. Philippide, *op. cit.*, p. 125, 138.

[26] Ediţia din 1946, p. 181.

[27] *Limba română contemporană*, p. 776.

[28] *Întrebuinţarea particip. prezent (gerunziul)*, în ArhI XI, 1900, p. 234—237 ; *Grammaire roumaine*, p. 401.

Scanned with OKEN Scanner

Încă în secolul trecut unii cercetători propuneau ca acest mod să fie numit gerunziu, nu participiu prezent[29]. Tiktin contribuie cu excelentul său manual de gramatică a limbii române[30] la consacrarea denumirii de gerunziu, singura justificată din punct de vedere etimologic şi funcţional. Se ştie că participiul prezent a fost total eliminat de gerunziu încă din perioada latinei tîrzii[31].

5.3. Situaţia prezumtivului este cu mult mai complicată decît a modurilor discutate în prealabil. El continuă să fie obiect de controversă.

Reprezentînd un fenomen lingvistic real, nu se putea să nu fie sesizat de cercetători. Disputa s-a axat în primul rînd asupra formelor şi a denumirii conceptului.

H. Tiktin înregistrează în gramatica sa printre formele „mai puţin uzitate" şi „viitorul perifrastic" *va fi gîndind*, fără alt comentariu[32].

Aceeaşi formă figurează în paradigma conjugării active din *Gramatica elementară a limbii române* a lui A. Philippide sub denumirea de modul *potenţial prezent*[33].

Cele trei variante ale prezumtivului apar pentru prima dată grupate laolaltă la Gh. Ghibănescu, însă sub denumiri diferite : **prezumtivul :** *oi fi avînd*, **oblicul :** *aş fi avînd*, **dubitativul :** *să fi avînd*[34].

Kr. Sandfeld şi H. Olsen indică numai două tipuri de forme din această clasă : *va fi zicînd* şi *ar fi ajutînd*, care marchează probabilitatea, îndoiala, repartizîndu-le, respectiv, la viitor[35] şi la condiţional[36].

Iorgu Iordan menţionează cele trei specii de forme perifrastice sinonime care exprimă incertitudinea cu denumiri

---

[29] V. Cireş, *op. cit.*, p. 542.
[30] Ediţia I apare în 1891.
[31] ILR, vol. I, p. 189 ; Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, p. 201.
[32] *Op. cit.*, p. 121.
[33] P. 118.
[34] *Întrebuinţarea participiului prezent (gerunziul)*, în ArhI XI, 1900, p. 234—237.
[35] *Op. cit.*, p. 367.
[36] *Ibid.*, p. 367.

parţial identice cu cele ale lui Ghibănescu : **prezumtivul** sau **potenţialul** *(va fi dormind)*, **modul oblic** *(ar fi zicînd)*, iar pentru formele compuse cu conjunctivul prezent al auxiliarului *a fi* nu indică nici o denumire *(să fi spunînd)*[37].

Al. Rosetti şi J. Byck adoptă denumirea de **prezumtiv** pentru modul în discuţie, însă îi reduc paradigma la forma alcătuită din viitorul auxiliarului a fi şi gerunziu *(O fi avînd)*[38].

Gramaticile Academiei admit modul **prezumtiv**, dar se deosebesc între ele în privinţa concepţiei despre formele acestuia.

Astfel, ediţia din 1954 înţelege prin prezumtiv formele compuse din viitorul auxiliarului *a fi* şi gerunziu *(va fi crezînd)*, respectiv participiu *(va fi primit)*[39].

Ediţia din 1963 extinde conceptul de prezumtiv la trei categorii de forme, toate constituite din gerunziu şi din viitorul, prezentul conjunctivului sau prezentul condiţionalului verbului *a fi : voi fi lucrînd, să fi lucrînd, aş fi lucrînd*[40].

Cu implicaţii mai importante pentru evoluţia controversei asupra modului prezumtiv este articolul lui Eugen Seidel, *Problema modurilor în limba română*[41], pe care îl abordăm numai sub unghiul problemei analizate aici.

E. Seidel observă că atît limba română veche, cît şi cea nouă cunosc numeroase formaţii cu gerunziul, încît se poate vorbi realmente de o *conjugare perifrastică* în care frecvenţa maximă ar deţine-o modurile **prezumtiv** *(or fi trăind)* şi **oblic** *(aş fi jurînd)*.

O altă formă viabilă inclusă în această conjugare perifrastică gerunzială este cea compusă din conjunctivul prezent al verbului *a fi* şi gerunziu *(să fi spunînd)*.

---

[37] *Gramatica limbii române*, 1946, p. 184 ; *Stilistica limbii române*, p. 164—166 ; *Limba română contemporană*, 1956, p. 432—434.

[38] *Op. cit.*, p. 161. În alt loc din opera citată, autorii, reluînd o părere emisă de Ghibănescu în *art. cit.*, p. 236, consideră însă prezumtivul o formă compusă de *viitor anterior* în care participiul trecut este înlocuit cu participiul prezent : *va fi spunînd* (p. 83).

[39] Vol. I, p. 284.

[40] Vol. I, p. 271.

[41] În SCŞt VI, nr. 3—4, Cluj, 1955, p. 7—12.

Scanned with OKEN Scanner

Toate formele conjugării perifrastice gerunziale — continuă autorul — marchează eventualitatea, dubiul, probabilitatea.

Avînd în vedere faptul că modurile conjugării perifrastice prezintă trăsături comune structurale (compunerea cu auxiliarul *a fi* și gerunziul verbului de conjugat) și semantice (exprimă prin excelență îndoiala), E. Seidel propune să li se atribuie o denumire unică, aceea de *modus eventualis.*

Elena Slave preia din lucrarea menționată a lui E. Seidel ideile cardinale referitoare la problema în discuție și le parafrazează în articolul intitulat *Prezumtivul*[42].

Formele perifrastice constituite din gerunziul verbului de conjugat și viitorul, prezentul conjunctivului și prezentul condiționalului auxiliarului *a fi,* precum și formele viitorului anterior, conjunctivului perfect și condiționalului perfect ale verbului de conjugat se înglobează într-o conjugare specială, care exprimă presupunerea, îndoiala.

Această conjugare prezintă categoriile gramaticale de diateză, mod, timp, persoană și număr.

Formele de prezent (în structura cărora intră și gerunziul) sînt specifice conjugării prezumtive, iar formele de perfect sînt omonime cu cele ale viitorului anterior, conjunctivului perfect sau condiționalului perfect.

Teza Elenei Slave asupra conjugării prezumtive este adoptată fără rezerve de Al. Graur[43].

Ediția din 1963 a *Gramaticii Academiei* tratează prezumtivul nu ca o conjugare specială, ci ca un mod care posedă numai timpul prezent. Sensurile de perfect se redau prin formele altor moduri și timpuri.

„Cu valoare de prezumtiv se folosesc și formele de viitor, viitor anterior, conjunctiv și condițional-optativ“[44].

---

[42] În SG II, 1957, p. 53—60.
[43] *Tendințele actuale ale limbii române,* p. 205—206.
[44] Vol. I, p. 271.

Scanned with OKEN Scanner

Şi totuşi printre formele compuse ale diatezei active se inserează şi una de prezumtiv perfect *(voi fi chemat)* omonimă cu cea de viitor anterior[45].

De altfel ezitările *Gramaticii Academiei* (ediţia din 1963, p. 216) în problema raportului dintre forma şi conţinutul modurilor se reflectă şi în privinţa condiţionalului, optativului şi potenţialului, care sînt tratate cînd ca valori ale modului condiţional, cînd ca moduri autonome, omonime.

În Structura morfologică a limbii române contemporane prezumtivul este un mod cu forme multiple, dintre care unele specifice (cele compuse cu gerunziul), iar altele omonime cu cele ale altor moduri şi timpuri :

„Dacă în ce priveşte originea, formele prezumtivului derivă, fără îndoială, din formele de viitor anterior indicativ sau din cele de perfect conjunctiv sau condiţional, din punctul de vedere al limbii contemporane, paradigmele menţionate reprezintă forme *sinonime,* forme în care se realizează unul şi acelaşi mod : *prezumtivul.*

Prezumtivul prezent cunoaşte... şi forme omonime cu indicativul viitor : *Am un vecin, are cinci fete, cinci băieţi... Cum* ***i-o ţine*** *nu ştiu.* Gr. N. I, p. 151.

Ca şi în cazul perfectului prezumtiv omonim cu viitorul anterior, diferenţa se face clar pe baza valorii temporale ; ca forme de prezumtiv, formaţiile menţionate exprimă o acţiune prezentă, iar ca forme ale indicativului, acţiuni viitoare“[46].

Din locul citat precedent rezultă că autorii tratatului menţionat interpretează fiecare valoare modală a unei forme flexionare modale ca reprezentată prin altă formă modală, omonimă.

Altfel spus, polisemia categoriilor gramaticale este dizolvată în omonimie.

În speţă, *o ţine (va ţine)* ar fi o formă de modul indicativ cînd marchează certitudinea şi formă de modul prezumtiv cînd exprimă îndoiala, eventualitatea.

---

[45] Vol. I, p. 252 ; de asemenea la p. 248 se vorbeşte de prezumtivul perfect.

[46] P. 222—223. Pentru forme de prezumtiv perfect, vezi şi Matilda Caragiu-Marioţeanu, *art. cit.,* p. 41.

Dacă în cazul prezumtivului sensul primează asupra formei, în cazul condiționalului, dimpotrivă, se acordă prioritate formei : „Toate aceste valori reprezintă același mod, care poate fi numit cu termenul curent de *condițional (optativ)* sau poate mai adecvat, *potențial*“[47].

6. De regulă, modurile se clasifică în personale (indicativul, conjunctivul, condiționalul, imperativul și prezumtivul) și nepersonale (infinitivul, gerunziul, participiul și supinul), după cum categoria gramaticală a persoanei este marcată sau nu prin morfeme flexionare[48].

Unii cercetători subliniază în special diferențele dintre cele două categorii de moduri, cele nepersonale fiind tratate în bloc drept „nume verbale“ sau „forme nominale“, entități esențial deosebite de cele personale, cu care n-ar avea nici o contingență, și admise în paradigma verbului numai în virtutea unei tradiții lipsite de orice temei gramatical[49].

Alți lingviști împart așa-numitele moduri nepersonale în două clase, diametral opuse : forme nominale *(infinitivul lung, participiul trecut și gerunziul)*, „care interesează flexiunea nominală și nu pe cea verbală“, și *infinitivul scurt* și *gerunziul-verb* care „sînt forme pur verbale“[50].

Ceilalți cercetători se situează în privința raporturilor dintre cele două categorii de moduri între pozițiile extreme descrise mai sus.

De altfel unele insuficiențe logice (și lingvistice) ale clasificării consacrate a modurilor după criteriul morfologic al categoriei de persoană au fost sesizate încă din secolul trecut.

Astfel, A. Lambrior semnala în 1883 că perfectul conjunctivului este impersonal (nepersonal), prezentînd „pentru toate persoanele și pentru amîndouă numerele“ aceeași formă[51], și totuși este înglobat între modurile personale.

---

[47] *Ibidem*, p. 221.

[48] Vezi, de exemplu, *Gramatica Academiei*, 1966, p. 216 ; I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu, *op. cit.*, p. 201.

[49] Cf., de exemplu, Tiktin, *op. cit.*, p. 95—96 ; I. Iordan, *Limba română contemporană*, p. 416.

[50] Matilda Caragiu-Marioțeanu, *op. cit.*, p. 38.

[51] Alex. Lambrior, *Ceva despre conjunctivul românesc*, în RIAF, 1883, p. 39.

Scanned with OKEN Scanner

Această idee reapare în toate gramaticile, însă fără corolarul corespunzător, conjunctivul perfect continuînd să figureze în ele printre modurile personale[52].

De asemenea Iorgu Iordan observă sincretismul tuturor formelor prezumtivului compuse cu conjunctivul auxiliarului *a fi (să fi muncind)*, dar nu include această variantă a prezumtivului printre modurile nepersonale[53].

Aceeaşi inconsecvenţă apare şi în *Gramatica Academiei*, ediţia 1966[54].

O poziţie parţial originală în problema clasificării modurilor adoptă Matilda Caragiu-Marioţeanu[55].

Autoarea consideră că „împărţirea modurilor în *personale* şi *nepersonale* nu corespunde realităţii lingvistice[56], în consecinţă trebuie să se renunţe la ea.

În primul rînd se exclude supinul dintre moduri, fiindcă este un substantiv verbal de origine participială, „deci termenul respectiv trebuie scos din gramatica limbii române“[57].

Participiul[58] nu prezintă valoare modală proprie nici cînd intră în structura formelor compuse, iar infinitivul lung, participiul-adjectiv şi substantiv şi gerunziul-adjectiv sînt forme nominale, care interesează declinarea, nu conjugarea[59].

Aşadar, după părerea autoarei, dintre „pretinsele“ moduri nepersonale numai infinitivul scurt şi gerunziul-verb sînt moduri adevărate, însă nu moduri nepersonale, pentru că „un indice gramatical al persoanei îl constituie alăturarea pronumelui reflexiv (în acuzativ sau în dativ) la cele trei persoane

---

[52] Vezi, de ex., H. Tiktin, *op. cit.*, p. 118, A. Philippide, *op. cit.*, p. 117 ; I. Iordan, *Gramatica limbii române*, 1946, p. 195 ; Al. Rosetti şi J. Byck, *op. cit.*, p. 16[illegible], *Gramatica Academiei*, vol. I, 1954, p. 284 ; vol. I, 1966, p. 271.

[53] *Limba română contemporană*, p. 432.

[54] P. 271.

[55] *Art. cit.*

[56] *Ibidem*, p. 29.

[57] *Ibidem*, p. 42.

[58] Autoarea îl denumeşte nejustificat „participiu trecut“, pentru că nu se opune unui participiu prezent.

[59] *Ibidem*, p. 42.

Scanned with OKEN Scanner

și la ambele numere, potrivit cu persoana care face și, eventual, suferă acțiunea"[60].

În continuare, teza că infinitivul scurt și gerunziul sînt moduri personale datorită indicilor contextuali de persoană este susținută și pe baza criteriului morfologic al *componenței* (simple sau compuse) și al *paradigmei* : variabile (cu morfeme verbale explicite) și invariabile (cu morfeme verbale implicite : prezintă un sincretism parțial sau total al persoanelor, timpurilor).

Formele verbale invariabile sînt : conjunctivul perfect, infinitivul scurt, gerunziul și participiul trecut (sic)[61].

După părerea noastră, clasa formelor verbale invariabile sus-menționate conține unele lacune și erori :

a. trebuia să se includă și prezumtivul compus cu conjunctivul prezent al auxiliarului *a fi : (eu, tu, el, noi, voi, ei) să fi auzind ;*

b. participiul este într-adevăr invariabil în structura formelor active și reflexive, dar în formele pasive este variabil : *sînt lăudat (lăudată), sînt lăudați (lăudate)* — și totuși nu figurează și printre formele verbale variabile ;

c. infinitivul perfect lipsește din paradigma formelor verbale ;

d. infinitivul scurt nu prezintă un sincretism... al timpurilor, din moment ce are forme distincte pentru prezent și pentru perfect.

O problemă importantă pe care o ridică articolul citat al Matildei Caragiu-Marioțeanu este aceea a exprimării de către infinitivul scurt și gerunziul-verb a categoriei de persoană prin „morfeme implicite".

Nici unul dintre așa-zisele moduri nepersonale nu prezintă vreo marcă morfologică de persoană, în orice condiții sintagmatice s-ar afla. E drept că în anumite structuri sintactice persoana formelor respective se deduce, dar aceasta nu înseamnă că avem a face cu exprimarea flexionară a categoriei de persoană a modurilor considerate : *făcînd ei ; înainte de a porni*

[60] *Ibidem*, p. 39.
[61] P. 41.

noi ; ducîndu-mă, ducîndu-te, ducîndu-se ; fără a mă teme, a te teme, a se teme etc.

Sub influenţa glosematicianului Emilio Alarcos Llorach[62], autoarea defineşte structuralist aşa-numitele moduri nepersonale.

Astfel, infinitivul scurt şi gerunziul (verb) ar exprima categoriile de diateză, persoană, timp şi mod prin morfeme implicite (zero) şi ar funcţiona ca predicate în propoziţii. Prin urmare aceste două moduri ar fi personale.

Se ştie că L. Hjelmslev abordează problema morfemelor zero (pe care le numeşte *convertite*) în special în studiul *Essai d'une théorie des morphèmes* (în TCLC, *Essais linguistiques*, p. 152—164) şi explică pe baza lor fenomenul recţiunii.

El reduce recţiunea la concordanţă, admiţînd existenţa aceluiaşi morfem atît la determinant (variabilă), cît şi la determinat (constantă), chiar dacă determinantul este cuvînt invariabil.

De exemplu, în sintagma *utinam ludant*, categoria de mod a subjonctivului ar exista şi la *utinam*, dar sub formă convertită (implicită, zero).

Considerăm că utilizarea morfemului zero în descriere trebuie făcută cu foarte multă rezervă, şi anume, exclusiv în paradigmele în care marchează o opoziţie evidentă. Altminteri devine un procedeu artificial, ineficient, arbitrar.

Despre folosirea abuzivă a morfemului zero, H. A. Gleason afirmă pe bună dreptate : „Si nous nous mettons à employer librement le zéro il n'y a pas de raison de s'arrêter... il faut toujours résister à la tentation de prendre un zéro trop au sérieux" (*Introduction à la linguistique*, p. 63).

În formele verbale compuse (analitice) alcătuite cu infinitivul lung (*Să nu crezi că Smaranda doarme*, **dormire-ai** *som-*

---

[62] *Gramática estructural*, Madrid, 1951, p. 107—108.
Vezi cu privire la morfemul zero şi J. Rizescu, *Observaţii asupra morfemului zero*, în PLG IV, 1962, p. 113—125. Punctul de vedere al M. Caragiu-Marioţeanu asupra exprimării categoriei de persoană prin morfeme implicite este combătut şi de I. Iordan, V. Guţu Romalo, Al. Niculescu, *op. cit.*, p. 209.

nul de veci. Creangă, O., p. 56), cu infinitivul scurt (**Va străluci** *odată vremii / Norocul nostru, -al tuturora.* Goga, P., p. 6), cu gerunziul, exceptînd varianta prezumtivului formată cu conjunctivul auxiliarului *a fi,* (*Ce-***i fi avînd** *cu mine,* Preda, M., p. 204) sau în majoritatea celor cu participiul (*Peste vreo două zile l-***am întîlnit** *foarte schimbat.* Camil Petrescu, P., p. 402) categoria persoanei este marcată morfologic, prin verbul auxiliar.

De aici nu rezultă că infinitivul, gerunziul şi participiul în calitatea de constituenţi ai modurilor personale compuse ar fi străine de categoria de persoană, chiar dacă nu au „valoare modală în sine" şi „forma verbală compusă (aparţinînd la două sau trei baze verbale) exprimă o *singură* valoare modală" (p. 42).

Pentru cei care admit existenţa predicatului compus, problema exprimării categoriei de persoană se pune aproape în aceiaşi termeni şi pentru supin, indisociabil de auxiliarul de modalitate, care poartă indicii categoriilor gramaticale :

Nu m-am însurat eu cînd **am fost de însurat**. Creangă, O., p. 173[63].

Caracterizarea modurilor nepersonale se face şi sub raport sintagmatic.

Am văzut că infinitivul scurt, gerunziul şi participiul comportă subiect.

Natura verbală a modurilor nepersonale se manifestă şi prin admiterea determinantelor specifice verbului la mod personal, cum sînt complementele şi propoziţiile subordonate :

Agentul de legătură îmi dă, de pe malul celălalt, învîrtind **braţul deasupra capului,** *semnalul retragerii* (Camil Petrescu, U. N., p. 300).

---

[63] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană,* 1956, p. 563—564 ; Valeria Guţu Romalo, *Semiauxiliarele de mod,* în SG I, 1956, p. 57—81 ; Pompiliu Dumitraşcu, *În legătură cu predicatul multiplu şi cel complex,* în CL IX, 1964, 1, p. 59—66 ;
S. Berejan, *Procedee sintactice de exprimare a aspectului verbal,* în „Limba şi lit. mold. I, 1958, 2, p. 41 ;
A. Ciobanu, *Conjunctivul în componenţa sintagmelor predicative incoative,* în „Limba şi lit. mold. II, 1959, 3, p. 18 ;
C. Săteanu, *Predicatul compus,* în CL XI, 1966, 2, p. 243—252.

Scanned with OKEN Scanner

Au încercat să se apere aruncîndu-se **în șanțuri** *sau ascunzîndu-se* **după mașini** (A. Mihale, VR, 1964, 1, p. 57).

A vorbi **de poet** *este ca și cum ai striga într-o peșteră* (Arghezi, T. C., p. 174).

Pintea nu se sfia a-i spune **că-l bănuiești** (Slavici, O., I., p. 159).

Condus **de Prund,** *Filip trecut într-o cameră vecină* (Galan, B. I., p. 42).

Dar cînd auzeam de legănat **copilul,** *nu știu cum îmi venea* (Creangă, O. I, p. 48).

Sta zîmbind **de-o amintire, pe genunchi** *scriind* **o carte**
S-o trimită dragei sale, de la Argeș mai departe (Eminescu, O. A., p. 149).

Chiar numai pe baza analizei succinte de mai sus, credem că putem afirma că nici un mod nepersonal nu este o formă exclusiv nominală, nici chiar infinitivul lung, care participă la constituirea condiționalului prezent inversat.

Ca atare, considerăm legitimă menținerea clasei modurilor nepersonale, care se opune clasei modurilor personale sub raportul modalității de exprimare a categoriilor gramaticale.

Totodată se impune revizuirea repartizării modurilor în cele două clase sus-menționate potrivit realității lingvistice contemporane.

Modurile personale, adică acelea care prezintă desinență pentru exprimarea categoriei de persoană, sînt următoarele: indicativul, conjunctivul prezent, condiționalul, imperativul și prezumtivul format cu viitorul sau condiționalul auxiliarului *a fi (vor fi știind, vei fi știind* etc., *aș fi gîndind, ai fi gîndind* etc.).

Nu toate verbele prezintă, la modurile personale, forme pentru toate cele trei persoane gramaticale și chiar verbele personale cu paradigma de regulă completă la unele moduri personale cunosc la alte moduri personale un sincretism total al formelor de persoană.

Astfel, marea majoritate a verbelor au, la cele mai multe moduri personale, forme distincte pentru fiecare persoană.

Categoria verbelor *unipersonale* se conjugă la modurile personale numai la persoana a III-a, deci nu apar la imperativ.

Imperativul tuturor verbelor tripersonale prezintă forme exclusiv pentru persoana a II-a, singular și plural, prin urmare imperativul este un mod unipersonal.

Conjunctivul perfect activ se clasează printre modurile *nepersonale* (în limba literară), pentru că unica formă sub care se prezintă nu poartă marca nici unei persoane gramaticale.

Aceeași omonimie a tuturor formelor apare și la prezumtivul format cu conjunctivul auxiliarului *a fi : (eu, tu, el, noi, voi, ei) să fi prevăzînd.*

Un caz parțial diferit reprezintă conjunctivul perfect pasiv, care este tot *nepersonal : (eu, tu, el) să fi fost ajutat (ajutată), (noi, voi, ei) să fi fost ajutați (ajutate),* dar, spre deosebire de conjunctivul perfect activ și de varianta mai sus menționată a prezumtivului, poartă mărcile numărului și genului.

Modurile nepersonale, adică acelea cu categoria persoanei nemarcată flexionar, sînt : infinitivul, gerunziul, participiul, supinul, conjunctivul perfect activ și pasiv și varianta prezumtivului alcătuită din conjunctivul prezent al auxiliarului *a fi* și gerunziul verbului de conjugat.

Modurile nepersonale prezintă, în general, caracteristici verbale și caracteristici nominale dozate diferit de la un mod la altul.

Trăsăturile nominale ale modurilor nepersonale (infinitivul lung, infinitivul scurt, gerunziul, participiul și supinul) constau din elemente de flexiune (cu excepția infinitivului scurt) și distribuție nominală, iar caracteristicile lor verbale se traduc prin comportare sintactică verbală și participare la formarea unor moduri personale compuse.

Dintre modurile nepersonale, conjuctivul perfect și prezumtivul alcătuit cu conjunctivul auxiliarului *a fi (să fi dorind)* nu cunosc nici una din caracteristicile formelor nominale, opunîndu-se modurilor personale exclusiv prin sincretismul tuturor formelor de persoană și număr.

7. Modurile personale și cele nepersonale sînt caracterizate și după criteriul sintactic, denumindu-se respectiv, predicative și nepredicative.

Scanned with OKEN Scanner

Conceptele de *mod personal* şi *mod predicativ* nu sînt identice în primul rînd pentru că denumirea de *predicativ* se concepe de obicei limitată la modurile personale ale predicatului verbal şi nu se extinde şi la modurile personale ale verbului copulativ din componenţa predicatului nominal.

Dacă verbul copulativ la mod personal se consideră *verb nepredicativ*[64], deşi este element constitutiv al predicatului, rezultă că sfera de *mod personal* este supraordonată celei de *mod predicativ*.

Cu alte cuvinte, după *Gramatica Academiei,* în predicatul nominal *este inteligent,* verbului copulativ *este* — la un mod personal, parte integrantă a predicatului — i se contestă calitatea de *predicativ,* pentru motivul că nu constituie *singur* predicatul, în schimb elementul nominal *inteligent* se tratează ca (nume) *predicativ*[65].

Modurile nepersonale nu pot fi considerate în totalitatea lor ca *nepredicative.*

Infinitivul scurt, participiul şi gerunziul sînt totdeauna predicative cînd apar în formele compuse ale modurilor personale *(voi scrie, am văzut, ar fi existînd)* şi se înglobează în paradigma verbului.

Supinul face parte din predicatul verbal compus, în care perifraza predicativă manifestă tendinţă de gramaticalizare, fiind în curs de morfologizare, sub formă analitică :

Cum **nu aveam** *altceva mai bun* **de făcut,** *am intrat în vorbă cu ele“* (Z. Stancu, P. N., p. 183).

De asemenea conjunctivul perfect activ, conjunctivul perfect pasiv şi prezumtivul format cu conjunctivul prezent al auxiliarului *a fi,* deşi moduri nepersonale, sînt totuşi incontestabil predicative.

În consecinţă, afirmaţia din *Structura morfologică a limbii române contemporane* că „cele două grupări în moduri predicative şi nepredicative, personale şi nepersonale, coincid“[66] trebuie rectificată.

---

[64] *Gramatica Academiei,* vol. I, 1966, p. 206.
[65] *Op. cit.,* vol. II, p. 99—105.
[66] Pag. 201, nota 1.

8. Modurile nepersonale funcţionează atît ca părţi principale, cît şi ca părţi secundare de propoziţie.

Am văzut în paragraful precedent că verbele la moduri nepersonale pot să aibă rol de predicat verbal în forme compuse cu verbe auxiliare sau semiauxiliare la moduri personale.

Infinitivul şi supinul apar de asemenea în funcţie de nume predicative :

A conduce înseamnă **a vedea** *în viitor* (E. Barbu, F. L., p. 78).

Se poate asta ? Vorba nu este **de crezut** (Sadoveanu, O. X, p. 91).

Infinitivul, supinul şi gerunziul pot să fie, de asemenea, subiecte :

A nu munci *într-o zi este un lucru împotriva naturii* (Barbu, F. L., p. 253).

Pe vremea aceea era greu **de venit** *la Bucureşti, mai ales că nu era drum de fier* (Brătescu-Voinești, P., p. 303).

Se vede **fulgerînd**[67].

9. Între expresia şi conţinutul modurilor personale nu există o corespondenţă biunivocă.

Pe de o parte, o formă modală exprimă valori modale multiple, prin neutralizarea, în anumite contexte, a valorii categoriale specifice şi folosirea nemarcată cu valoarea altor moduri.

Astfel, conjunctivul are sens de condiţional (**Să-*i* fi cerut** *nu ţi-ar fi dat.* Călinescu, E. O., p. 309), de imperativ (**Să taci ! Să taci !** Rebreanu, R., p. 437) şi de prezumtiv (**Să fi avut** *patruzeci de ani,* Hogaş, O., p. 167).

Pe de altă parte, aceeaşi valoare modală se redă prin forme ale mai multor moduri.

De exemplu, valoarea de prezumtiv se poate exprima prin modul indicativ (*Aşa* **o fi** *pe la voi.* Pavel Dan, U. B., p. 167), prin conjunctiv (**Să fi trecut** *două săptămîni,* E. Barbu, G., p. 180), prin condiţional (*Miuleţ, cică,* **n-ar fi ştiut** *nimic.*

---

[67] *Gramatica Academiei,* ediţia 1966, are o atitudine contradictorie în această chestiune. În vol. I, p. 216 se afirmă că „modurile nepersonale şi nepredicative... au funcţie de părţi secundare de propoziţie", iar în alte locuri din aceeaşi lucrare se susţine punctul de vedere opus, că subiectul şi numele predicativ se pot exprima prin infinitiv şi prin supin (vol. II, p. 89, p. 103).

Scanned with OKEN Scanner

M. Preda, D., p. 150) şi prin prezumtiv (*Femeia lui Cuţui poate spune despre Bogza că* **ar fi avînd** *visuri urîte.* Sadoveanu, O. X, p. 640[68].

În analiza şi clasificarea acestor fenomene lingivistice complexe, pornim de la formă, pe care o înţelegem în sens larg, incluzînd deopotrivă structura morfologică şi pe cea sintactică (contextuală).

Acest principiu fundamental a fost formulat concis şi clar, între alţii, de Martinet : „à chaque différence de sens correspond nécessairement une différence de forme quelque part dans le message — un élément linguistique n'a réellement de sens que dans un contexte et une situation donnés ; en soi, un monème ou un signe plus complexe ne comporte que des virtualités sémantiques dont certaines seulement se réalisent effectivement dans un acte de parole déterminé..."[69].

T. Slama-Cazacu relevă funcţia contextului în limbaj în termeni şi mai precişi : „Dacă, pe de altă parte, semnul are, virtual, nuclei semnificativi diverşi şi cîteodată chiar contradictorii, în schimb ansamblul prezent, actual, contextul enunţului, al întregului fragment de vorbire — cu posibilităţile lui de a potenţa, de a nuanţa şi chiar de a crea uneori — este cel care delimitează semnificaţiile, actualizînd una singură, pe care o completează apoi, conferindu-i o valoare specifică, prin colaborarea tuturor celorlalte componente ale expresiei actuale"[70].

Morfologia şi sintaxa reprezintă tipuri formale de niveluri deosebite.

Abordarea problemei modurilor din punct de vedere exclusiv morfologic şi semantic este unilaterală.

Această metodologie ar implica reducerea studiului modurilor la o simplă inventariere a sensurilor fiecărei forme mo-

---

[68] Cf. în privinţa relaţiei dintre formă şi conţinut, L. Hjelmslev, TCLC, *Essais linguistiques*, p. 51.

[69] A. Martinet, *op. cit.*, p. 35—36 ; S. Stati, *Probleme actuale ale semanticii lingvistice*, în „Limbaj, logică, filozofie", p. 42, şi în special T. Slama-Cazacu, *Limbaj şi context*, p. 288—317, şi *Introducere în psiholingvistică*, p. 70—105.

[70] *Introducere în psiholingvistică*, p. 97.

Scanned with OKEN Scanner

dale polisemantice şi ar crea impresia, falsă, că oricare din aceste valori ar putea să fie folosită în orice context.

Astfel, Kr. Sandfeld şi H. Olsen atestă unsprezece sensuri ale modului conjunctiv..., diferenţiate însă între ele în funcţie de contextele în care apar, de distribuţie[71].

În realitate fiecare din variantele semantice ale unei forme modale este determinată de o formă de nivel superior, contextul în care se încadrează, anturajul ei lexical : „Soulignons donc ceci : une unité linguistique ne sera reçue telle que si on peut l'identifier dans une unité plus haute"[72].

10.1. Valoarea specifică a modurilor se manifestă numai într-un context zero, adică în cadrul paradigmei, cînd ele sînt opozabile.

Presiunea contextului determină diferenţierea valorilor aceleiaşi forme, valori care de regulă se exprimă prin forme dispuse în distribuţie complementară.

Polisemia gramaticală nu se distinge esenţial de polisemia lexicală.

Modul indicativ exprimă de regulă o acţiune, stare sau existenţă considerată de vorbitor ca reală, sigură.

El este modul adecvat pentru enunţarea prin excelenţă a constatărilor, a expunerilor obiective :

Radu o **întovărăşi** *pînă la poartă* (Cezar Petrescu, Î., p. 430).

În principiu această semnificaţie se manifestă atît în propoziţiile independente, cît şi în cele regente sau subordonate :

Şi ei **sînt ameninţaţi** *de prăpădul care* **vine** (Rebreanu, R., p. 379).

Evident că în propoziţiile independente simple valoarea proprie a indicativului apare cu mai multă claritate.

În fraza constituită din propoziţii care sînt în raport de coordonare disjunctivă numai acţiunea redată de unul din verbele la indicativ este reală :

Iei, *mă, bilet sau* **te dai** *jos* **(E. Barbu, G., p. 171).**

---

[71] Kr. Sandfeld şi H. Olsen, *op. cit.*, p. 352.

[72] Emile Benveniste, *Les niveaux de l'analyse linguistique*, în „Problèmes de linguistique générale", p. 123.

În perioada ipotetică, realizarea acțiunii din regentă depinde de îndeplinirea celei din subordonată, încît este posibil ca verbele din condițională și condiționată, ambele la indicativ, să exprime acțiuni nesigure :

Dacă **vrei** *îmi* **dai** *bună ziua* (Preda, M. I, p. 386).

Dacă indicativul este mai cu seamă modul obiectivității, nu trebuie să se deducă din aceasta că el ar fi impropriu pentru exprimarea stărilor de conștiință afective :

De ce **taci,** *cînd fermecată / Inima-mi spre tine-***ntorn ?** *Mai* **suna-vei** *dulce corn / Pentru mine vreodată ?* (Eminescu, O. A., p. 202).

10.2. În contexte determinate, indicativul redă valorile altor moduri.

Astfel, indicativul prezent cu un accent mai intens și cu un tempo mai viu marchează o semnificație de imperativ :

Trimiți *doi oameni să se apropie de bara vărgată. Cu patru oameni* **pătrunzi** *la el, cu armele întinse și-i* **explici** *că s-a declarat războiul... Dumneata, firește,* **vii** *imediat după el și înconjuri cazarma* (Camil Petrescu, U. N., p. 223).

10.3. Indicativul imperfect cu valoare de condițional perfect apare frecvent în perioadele ipotetice, atît în condițională, cît și în condiționată :

Dacă **aruncai** *privirea împrejur,* **vedeai** *drumul de țară șerpuind spre culme, iar la vale* **nu zăreai** *decît iarbă* (Ghilia, C., p. 317).

Alteori indicativul imperfect sinonim cu condiționalul perfect se folosește numai în una din membrele perioadei ipotetice, alternînd cu condiționalul perfect sau cu conjunctivul perfect :

Să fi dat *mii de lei,* **nu găseai** *fir de mac printre nisip* (Creangă, O., p. 225).

M-aș fi compromis *de-l* **ascultam** (Beniuc, M. C., p. 450).

Indicativul imperfect echivalent cu un condițional perfect se întîlnește și în propoziții care conțin un complement circumstanțial condițional cu sens ireal :

Atunci *eu* **nu** *mai* **rătăceam** / *Pe-atîtea căi răzleţe* / *Şi-aveaţi şi voi în curte-acum* / *Un stîlp la bătrîneţe* (Goga, P., p. 22).

Să ne ierţi, Grigoriţă dragă, că n-am ştiut nimic, **alte lăsam** *toate şi* **veneam** *să aduc ultimul omagiu venerabilului tău părinte* (Rebreanu, R., p. 511).

De asemenea indicativul imperfect are valoare de condiţional perfect în prima propoziţie dintr-o frază formată prin coordonare adversativă, dacă propoziţia introdusă prin conjuncţia adversativă se poate substitui cu o condiţională :

Participam *şi eu, dar nu m-aţi invitat* (dacă m-aţi fi invitat).

Altminteri, indicativul imperfect îşi menţine valoarea modală specifică :

Preşedintele ***Prunoiu*** **se gîndea** *el că s-ar putea să se procopsească, dar totuşi* **nu se îngrijora** ***atît de tare cît*** *îşi închipuia Pascu* (Preda, D., p. 92).

Sînt destul de frecvente cazurile cînd indicativul imperfect cu sens de condiţional perfect apare într-o propoziţie cauzală pe lîngă care se subînţelege o subordonată condiţională :

Norocul bătrînei că lipsea ; că [dacă nu lipsea] **făcea** *poate greşeala să ţipe şi tîlharii o* **omorau** (Caragiale, O. III, p. 369).

În contextele în care propoziţia cauzală cu verbul la indicativul imperfect nu implică elipsa unei propoziţii condiţionale, imperfectul nu comportă valoare de condiţional perfect :

Nu putuse să mănînce din pom mere coapte, căci... **venea** *oarecine şi le fura (Tinereţe,* p. 246).

Indicativul imperfect determinat de comparative ca *mai bine, mai curînd, mai degrabă,* prezintă valoare de optativ ireal, exprimînd regretul că acţiunea respectivă nu s-a realizat :

Mai bine îi **crăpam** *capul... cînd era de ţîţă, că ăsta-i pieirea mea* (Lăncrănjan, C. I., p. 98).

De altfel într-o perioadă ipotetică oricare dintre timpurile indicativului exprimă o acţiune sau o caracteristică realizabilă dacă nu se îndeplineşte condiţia respectivă :

Dacă **nu mă duc** *acolo s-o scap* **nu** *mai* **sînt** *vrednic de viaţă.* (Sadoveanu, F. J., p. 221).

De asemenea indicativul redă posibilitatea, dacă este determinat de un adverb cu o atare modalitate :

Poate **a făcut** *bine ?* (Z. Stancu, P. N., p. 406).

10.4. Indicativul viitor accentuat mai intens şi cu un tempo precipitat are valoare de imperativ :

Vei duce *pe acuzat la închisoare... Apoi* **vei pleca** *îndată la Lunca,* **vei face** *o percheziţie minuţioasă la locuinţa acuzatului şi-mi* **vei aduce** *toate bagajele şi mai ales toate hîrtiile !* (Rebreanu, P. S., p. 308).

10.5. Formele populare ale viitorului exprimă uneori valoarea modului prezumtiv :

*L-***or** *mai* **cunoaşte** *oare ?* (Lungianu, S., p. 108).

Unde **o fi** *acum această fiinţă ?* (Beniuc, D., p. 20).

Viitorul anterior se foloseşte din ce în ce mai rar ca timp de relaţie care să marcheze o acţiune viitoare premergătoare altei acţiuni viitoare.

El apare, în vorbirea populară şi familiară, mai frecvent ca timp absolut şi cu sens de prezumtiv :

Oare **oi fi strigat ? Oi fi vorbit ? Oi fi zis** *ceva tare ?* (Lăncrănjan, C., III, p. 159).

11.1. Conjunctivul este modul acţiunii, stării sau existenţei posibile, realizabile[73].

---

[73] A. Lambrior, *Ceva despre conjunctivul românesc,* în RIAF, 1883, p. 37—44 ;
A. Philippide, *Gramatica elementară a limbii române,* pag. 272—292 ; W. Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen* III, p. 145 şi urm ; Alwin Piekenhayn, *Der Gebrauch des Konjunktivs in Rumänischen ;* Theodor Gartner, *Darstellung der rumänischen Sprache ;* Bernhard Dimand, *Zur rumänischen Moduslehre ;* Kr. Sandfeld şi H. Olsen, *op. cit.,* p. 352—62.

Conjunctivul prezent este marcat cu conjuncţia *să*, unica opoziţie formală faţă de persoanele I şi a II-a ale indicativului prezent. La persoana a III-a, singular şi plural, unde cele două moduri se diferenţiază prin desinenţă şi alternanţă fonetică, prezenţa morfemului *să* nu mai este indispensabilă.

El cunoaşte în limba română o frecvenţă cu mult superioară aceleia din celelalte limbi romanice, datorită mulţimii şi varietăţii funcţiilor sale.

Sfera lui de întrebuinţare s-a extins într-o măsură considerabilă în detrimentul infinitivului, ca în bulgară şi albaneză, sub influenţa limbii greceşti[74].

R. A. Budagov observă că substituirea infinitivului prin conjunctiv, moduri cu afinităţi între ele, nu este un fenomen exclusiv balcanic[75].

Conjunctivul românesc nu are formă specifică pentru timpul viitor. Acţiunea posterioară se exprimă prin formele conjunctivului prezent.

Valoarea modală specifică a conjunctivului este posibilitatea, ca şi aceea a timpului viitor.

Legătura dintre modalitatea ipotetică a conjunctivului şi aceea a viitorului este mai accentuată în română decît în celelalte limbi romanice[76].

Datorită acestor trăsături specifice, conjunctivul românesc manifestă un registru larg de modalităţi, de la certitudine pînă la îndoială.

N. I. Barbu, *„Să", semn distinctiv al subjonctivului în lb. română*, în B Şt, 1951, 1—2, p. 55—62 ; *Gramatica Academiei*, vol. I, 1954, p. 310—312.
Al. Graur, *Pentru o sintaxă a propoziţiilor principale*, în SG I, 1956, p. 121—139 ;
R. A. Budagov, *Funcţii Koniunctiva*, în „Etiudî po sintaxisu rumînskogo iazîka", Moscova, 1958, p. 104—133 ;
I. Iordan, V. Guţu Romalo şi Al. Niculescu, *op. cit.*, p. 215—218.

[74] Kr. Sandfeld, *Linguistique balcanique*, p. 173 şi urm.
[75] *Op. cit.*
[76] R. A. Budagov, *ibidem*.

Preferința românei pentru conjunctiv se datorește, în parte, caracterului mai concret și mai clar al acestuia în comparație cu infinitivul, întrucît el marchează formal persoana și numărul.

Concurența dintre cele două moduri menționate s-a manifestat în permanență, cu intensitate variată, în toate situațiile în care apare infinitivul.

În secolul al XIX-lea, conjunctivul pierde sensibil terenul datorită în special influenței limbii franceze. După un oarecare reviriment, conjunctivul se află din nou în regres.

Totuși, uneori uzul oscilează chiar în aceleași contexte și în vorbirea aceleiași persoane între conjunctiv și infinitiv :

Parcă nu-mi vine să **cred** (Beniuc, M. C., p. 180).

Îmi vine a **crede** *că toate-s nimică* (Eminescu, O. A., p. 43).

Eu nu cînt că știu **cînta**... *Eu nu cînt că știu* să **cînt** (Banuș, P., p. 143).

Nu pot face *altfel* (Lăncrănjan, C. I, p. 275).

Nu pot să-l **cumpăr** (Stancu, J., p. 281).

Înainte **de a ne despărți**... (Lăncrănjan, C. III, p. 445).

Înainte să se **așeze** *la masă*... (Preda, M. I, p. 314).

De regulă, în cazurile în care conjunctivul apare în locul infinitivului, modul indicativ al verbului regent transmite și verbului dependent la conjunctiv caracter real :

A ***îndrăznit*** să **pună** *piciorul acolo, în locul nostru din Obreja.* Lăncrănjan, C. II, p. 179 (= *a pus*).

Nici mie nu mi-a convenit să **mă ascund** *de lume ca o ciumată.* Călinescu, E. O., p. 150 (= *m-am ascuns*).

Conjunctivul dependent de un condițional perfect sau de un imperfect cu valoare de condițional perfect marchează o acțiune, stare sau existență ireală :

Dacă ar fi consimțit acum trei săptămîni să **îndulcească** *numai nițeluș condițiile învoielilor, azi n-ar mai avea nici o grijă* (Rebreanu, R., p. 298).

Alt bărbat, în locul lui, și-ar fi pierdut răbdarea și ori îi punea picioru-n prag, **s-o potolească**, *ori o trimitea-napoi la babacu-său, la Hagi Cănuță*... (Caragiale, O. III, p. 160).

Scanned with OKEN Scanner

Totuşi în unele contexte conjunctivul apare cu valoarea sa modală specifică, adică exprimă o acţiune posibilă, chiar dacă regentul său se află la indicativ :

M-am uitat iarăşi în urmă, **să**-*l mai* **văd** *o dată pe bătrîn, pe tata.* Lăncrănjan, C. II., p. 179 (*m-am uitat* în mod sigur, dar este problematic dacă am putut „*să*-l mai *văd*").

Am trimis pe unul călare, **să afle** *ce se întîmplă pe acolo* (Stancu, D., p. 158).

Valoarea ipotetică a conjunctivului din frazele precedente este determinată de contextul verbal sau de cel situaţional, ori de ambele simultan.

Conjunctivul se foloseşte mai frecvent în propoziţii subordonate.

În propoziţiile principale interogative, prin verbul la conjunctiv se urmăreşte obţinerea de informaţii în legătură cu diferite acţiuni trecute, prezente sau viitoare :

Şi eu, Fănică, ce **să fac ? Să mor ?** (Caragiale, O. I, p. 145).

În funcţie de semantica verbului regent, conjunctivul interogativ poate să redea o ezitare :

Am stat mult în cumpănă : **să vin** *ori* **să nu vin,** *ş-acu după ce am venit, nu ştiu ce să fac :* **să spun** *ori* **să nu spun ?** (Sadoveanu, O. X, p. 350).

Aceeaşi valoare are şi conjunctivul interogativ indirect :

Se uită la turnuleţul de vase de pe masă : **să** *le mai* **puie** *la loc în seara asta ori* **să** *le* **lase** *pînă dimineaţa ?* (Agîrbiceanu, O. IV, p. 12).

În contexte interogative determinate (propoziţii interogative retorice), conjunctivul afirmativ reprezintă o negaţie, iar conjunctivul negativ, o afirmaţie :

Cum **să** *vă* **las** *la vreme de noapte în locuri rele ?* Sadoveanu, O. X., p. 41 (=*nu* vă *las*).

Cum **să nu mă iuţesc,** *onorabile ?* Caragiale, O. I, p. 122 (=*mă iuţesc*).

11.2. Construcţia interogativă *ce să văd,* la diferite persoane gramaticale, se foloseşte uneori în limbajul popular pentru a anunţa fapte neprevăzute, impresionante :

Cînd se uită, ce **să vază ?** *o păsărică drăgulică şi frumuşică sta pe o ramură...* (Ispirescu, B., p. 79).

Cînd ce **să vezi ?** *unde venea măre asupra lui năbădăioasa de scorpie* (Ispirescu, B., p. 79).

11.3. În propoziţii principale afective, cu un contur intonaţional descendent şi un tempo sacadat, conjunctivul prezent exprimă o acţiune trecută reală, care provoacă surprindere, indignare :

Ce ticăloşie ! **Să trimiţi** *pe front oameni bolnavi !* Rebreanu, P. S., p. 166 (=*au trimis*).

Să se sfădească *şi* **să se ciondănească** *ei din pricina altora, pentru nimica... !* Lăncrănjan, C. III, p. 159).

11.4. Uneori la o întrebare directă sau indirectă cu verbul la modul indicativ se răspunde printr-o întrebare directă, în care verbul din prima propoziţie se repetă la modul conjunctiv.

Procedeul acesta se foloseşte în două situaţii :

a. pentru precizarea unei întrebări prea generale :

— *De ce* **nu staţi ?**

— *Unde* **să stăm ?** (Mocanu, S., p. 149) ;

b. cînd întrebarea reluată nu comportă alt răspuns decît prima, răspuns pe care de altfel vorbitorul îl cunoaşte şi îl dă imediat :

— *Fata mea, cum mă* **iubeşti** *tu pe mine ?*

— *Cum* **să** *te* **iubesc,** *tată ? Iaca eu te iubesc ca mierea* (Ispirescu, B., p. 258).

Am întrebat-o ce mai **fac** *vecinii noştri.*

— *Bine, ce* **să facă,** *sînt sănătoşi toţi* (Lăncrănjan, C. III, p. 407).

11.5. În funcţie de contexte, conjunctivul se prezintă adesea nemarcat.

De cele mai multe ori conjunctivul apare, la prezent şi la perfect, cu valoare de condiţional :

Să am *eu acuma atîţia bani în pungă, nu mi-ar mai trebui alta !* (Creangă, O., p. 221).

Unde ajungea el pînă acum, **să-şi fi văzut** *el de treburi cumsecade şi* **să-şi fi păstrat** *banii care i-au trecut prin mînă ?* (Brătescu-Voineşti, P., p. 54).

Scanned with OKEN Scanner

11.6. Uneori condiția se subordonează concesiei ; în contextele de această natură, conjunctivul se folosește de obicei fără conjuncția *să* :

Locul tot nu ți-l dau, **să știu** *bine că mă bagă-n temniță*
Zică *cine ce va vrea / Eu tot joc pe voia mea* (Jarnik și (Lăncrănjan, C. III, p. 140).
Bîrseanu, D., p. 209).

11.7. Conjunctivul prezent are alteori valoare de optativ, marcînd o urare sau o imprecație (care nu-i decît o urare cu caracter negativ) ;

Să ne vedem *sănătoși și* **s-auzim** *de bine, nene Ivane* (Stancu, J., p. 277).

În astfel de enunțuri, persoana a III-a fără **să** a conjunctivului este urmată adesea de conjunctivul cu **să** al aceluiași verb :

Bată-*vă norocu* **să** *vă* **bată** (Lăncrănjan, C. I, p. 290).
Arză-*l focu* **să**-*l* **arză** *și* **să**-*l* **frigă** *și* **să**-*l* **spulbere !** (Lăncrănjan, C. II, p. 18).

11.8. Conjunctivul interogativ apare în unele contexte cu sens potențial :

Apoi ce **să facem,** *dom'perceptor, ce* **să facem ?** (Rebreanu, R., p. 200).

Ce **să caut** *eu acolo ?* (Stancu, P. N., p. 376).

11.9. În propoziții principale, conjunctivul prezent cu semnificație de imperativ poate să manifeste o gamă întreagă de stări psihice : ordin, sfat, rugăminte, îndemn :

Vel-logofete — *a poruncit Domnul* — **să se adune** *divanul...* **Să se judece** *și* **să se aleagă** *dreptatea* (Sadoveanu, O. XVIII, p. 436).

Să nu dai *libertatea pe nimic !* (Beniuc, P., p. 169).

Să țineți *minte, copii,* **să nu uitați, să spuneți** *mai tîrziu copiilor voștri !* (Stancu, D., p. 181).

Să nu pleci, *Laie ! a strigat Parasca din urmă.* **Să nu** *mă lași singură aici !* (Lăncrănjan, C. I., p. 445).

11.10. În propoziții principale cu intonație descendentă, conjunctivul are valoare de prezumtiv :

Să fi trecut *două săptămîni* (E. Barbu, p. 180).
Să fie *un ceas de la plecare* (Brătescu-Voinești, P., p. 57).

Scanned with OKEN Scanner

12.1. Modul condiţional indică o acţiune, stare sau existenţă a cărei realizare depinde, în general, de îndeplinirea unei condiţii.

Ei, Ştefane, dacă tatăl tău **ar fi fost** *ceva mai strîngător, dacă* **n-ar fi risipit** *atît, v-***ar fi lăsat** *şi vouă să trăiţi altfel decît trăiţi* (Camil Petrescu, U. N., p. 45).

Aşa cum ilustrează şi exemplul precedent, condiţionalul poate să apară atît în propoziţia regentă, cît şi în propoziţia condiţională.

Uneori condiţionalul se foloseşte fie numai în propoziţia regentă :

Ar fi fost *mai bucuros să-l fi întîlnit undeva întîmplător* (Rebreanu, P. S., p. 195), fie numai în condiţională :

Aveam de gînd să-l caut şi să-l poftesc eu la mine, în caz că **n-ar fi venit** *singur şi de bună voie* (Lăncrănjan, C. II, p. 489).

Condiţionalului perfect dintr-o propoziţie a perioadei ipotetice îi poate corespunde în propoziţia cealaltă a perioadei conjunctivul perfect sau indicativul imperfect, cum rezultă din frazele anterioare.

12.2. Condiţia se mai poate exprima şi printr-un complement circumstanţial condiţional, propoziţia respectivă avînd verbul la condiţional sau la indicativ imperfect :

În locul său, orice bărbat serios **ar fi cărat** *pietre* (Barbu, F. L., p. 465).

Folosirea condiţionalului nu se limitează însă numai la tipurile de construcţii specificate în prealabil.

12.3. Acest mod se întîlneşte atît în propoziţii principale, cît şi în toate categoriile de propoziţii subordonate, cu excepţia celor finale şi a celor de relaţie şi cunoaşte o largă întrebuinţare nemarcată.

Mai frecvent apare în propoziţiile subordonate comparative condiţionale, în concesive ipotetice şi în atributive, manifestînd valori ipotetice, ireale :

*Din cînd în cînd se trezea ca şi cînd cineva i-***ar fi pus** *o mînă pe umăr şi l-***ar fi scuturat** *brusc.* Barbu, S. N., p. 77. (comparativă condiţională).

Chiar **dacă aș fi** *eu, mi-oi primi osînda de la cine se cuvine.* Sadoveanu, O. X, p. 659 (concesivă ipotetică).

*Din nenorocire unul dintre inginerii tineri pe care l-*ar fi atras *ideea s-a îmbolnăvit tocmai în această perioadă.* C. Chiriță, O., p. 261 (atributivă).

12.4. În alte categorii de subordonate, condiționalul se întîlnește mai rar, exprimînd, de asemenea, eventualitatea, irealitatea.

Numai cine ar fi citit *dincolo de liniștea ei ar fi putut ghici ce gol dureros avea în inimă.* Brătescu-Voinești, P., p. 245 (subiectivă).

Știu că alții ar fi făcut *tot așa.* Sadoveanu, F. J., p. 226 (completivă directă).

Și un moment se gîndi serios cam în ce poziție ar fi *mai bine s-o așeze.* Leu, P., p. 291 (completivă indirectă).

Cînd aș sta *pierdut pe gînduri, peste umăr mi-ar privi.* Eminescu, O. A., p. 157 (temporală).

*Aveți noroc că-mi sînt mai dragi banii decît pustnicia, că v-*aș arăta *eu vouă.* Creangă, O., p. 348 (cauzală).

*Inginerul surîse politicos, pentru a-și ascunde surprinderea față de un adversar mai periculos decît l-*ar fi bănuit. C. Chiriță, P., p. 115 (modală comparativă de inegalitate).

12.5. O altă valoare importantă a condiționalului este cea optativă, care se manifestă atît în propoziții independente, cît și în propoziții principale sau subordonate.

Propozițiile principale cu sens optativ sînt adesea exclamative și se construiesc cu conjuncția *de*, mult mai rar cu *dacă* sau adverbe :

*Numai de n-*ar începe *ăia aratul... !* (Lăncrănjan, C. III., p. 141).

*Dac-*aș putea *să-l ajung înainte de a trece* (Sadoveanu, F.J., p. 226).

*Cum s-*ar juca *și el cu ceilalți copii !*

În alte contexte, propoziția principală optativă poate să fie coordonată cu o adversativă :

Închinare-aș *murgului, / dar mi-i murgul vită mută / N-are gură să-mi răspundă (Balade,* p. 254).

sau să aibă funcție de regentă :

Te-aș **privi** *o viață-ntreagă în cununa ta de raze*
Pe cînd mîna ta cea albă părul galben îl netează
(Eminescu, O. A., p. 105).

Adesea propoziția optativă este subordonată :

Ți-am spus **că aș participa** *bucuros dacă ai consimți.*

12.6. Condiționalul cu valoare de optativ se folosește, de asemenea, în urări. În această situație, elementele constitutive ale verbului se pot inversa, iar dacă între ele se intercalează un pronume personal ori reflexiv verbul de conjugat se află la infinitivul scurt (infinitivul propriu-zis) :

Nu-i nimic. Copii strengari / — Ei, auzi ! **Vedea-i-aș** *mari* (Coșbuc, V., p. 189).

Cînd forma verbală este inversată și nu se intercalează un pronume se întrebuințează infinitivul lung :

Fir *-ar ei să fie, cu schimburile lor cu tot !* (Lăncrănjan, C. III, p. 141).

Imprecația se exprimă prin excelență cu ajutorul condiționalului, care este întărit adesea prin reluarea verbului la conjunctiv :

Numai el e de vină, **pîrli-l-ar** *dracii,* **mînca-l-ar** *ciorile să-l mănînce !* (Lăncrănjan, C. III, p. 94).

Usca-s-ar *izvoarele toate și marea / Și* **stinge-s-ar** *soarele ca lumînarea* (Arghezi, S. I, p. 140).

Ca și în cazul urării favorabile, condiționalul cu forma inversată din imprecații se construiește cu infinitivul lung dacă este la forma afirmativă și nu se intercalează un pronume personal sau reflexiv :

Să nu crezi că Smaranda doarme, **dormire-ai** *somnul de veci, să dormi !* (Creangă, O., p. 25).

12.7. Condiționalul exprimă în anumite contexte o nuanță de politețe, de modestie. Vorbitorul evită modul indicativ (prezent), care-i prea tranșant, deci relativ ireverențios atunci cînd soliciți bunăvoința cuiva.

*Domnule căpitan, v-***aș ruga** *să-mi dați voie sîmbătă și duminică pînă la Cîmpulung* (Camil Petrescu, U. N., p. 173).

Aș îndrăzni, *stăpîne, să-ți spun ca să fii fără nici o grijă* (Sadoveanu, F. J., p. 177).

Scanned with OKEN Scanner

12.8. Condiţionalul prezintă tot atît de frecvent şi valoare de potenţial, adică o acţiune, stare sau existenţă posibilă, dar a cărei realizare nu este în funcţie de o condiţie :

Ai spune *că toţi s-au trezit dintr-un vis care anunţa un miracol* (Cezar Petrescu, C. V., p. 288).

Nici nu mi-aş fi închipuit, *tată, că te poate pasiona atît de mult politica* (Rebreanu, R., p. 249).

12.9. În sfîrşit, condiţionalul se foloseşte în unele contexte cu valoare de prezumtiv, prin el relatîndu-se acţiuni cunoscute din spusele altora şi faţă de autenticitatea cărora vorbitorul manifestă îndoială :

Ce zvonuri am auzit eu în iarmaroc la Tuchilaţi ? Că Nicoară Potcoavă... **ar fi tăiat** *străjile palatului domnesc şi a cătat pe Petru-Vodă, care* **ar fi uneltit** *la împăratul turcesc pieirea lui Ion-Vodă al nostru* (Sadoveanu, O. XVIII, p. 18).

Alexandru Russo **s-ar fi născut,** *după Alecsandri, în Munţii Moldovei...* (Haneş, *Russo*, p. 5)[77].

13.1. Modul imperativ redă toate nuanţele voinţei, colorate afectiv în grade variate : ordin, sfat, îndemn, rugăminte, concesie, ameninţare etc.[78].

Imperativul este un mod unipersonal şi în cazul verbelor personale, avînd forme specifice numai pentru persoana a II-a, la ambele numere.

Formele de imperativ ale unor verbe, la persoana a II-a singular sînt omografe, dar nu şi omofone cu cele de persoana a II-a singular a indicativului prezent, de care se disting printr-o intonaţie mai înaltă (*şezi, treci, mergi, plîngi, rîzi, fugi* etc.

---

[77] Apud Sandfeld-Olsen, *op. cit.*, p. 366.

[78] Al. Philippide, *op. cit.*, p. 301—302 ; H. Tiktin, *op. cit.*, p. 202—203 ; J. Byck, *Imperativul în limba română*, în BL III 1935, în „Studii şi articole", p. 131—142 ; Kr. Sandfeld şi H. Olsen, *op. cit.*, p. 304—307 ; I. Iordan, *Gramatica limbii române*, 1946, p. 197—198 ; Rosetti şi J. Byck, *op. cit.*, p. 161 ; I. Iordan, *Stilistica limbii române*, p. 158—160 ; I. Iordan, *Limba română contemporană*, p. 414—416 ; *Gramatica Academiei*, vol. I, ed. 1954, p. 277—278 ; 314—315 ; ed. 1966, vol. I, p. 222—223 ; 263—265 ; Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, p. 202—203.

Scanned with OKEN Scanner

La persoana a II-a plural a imperativului, intonația reprezintă, la toate verbele, singura marcă prin care acest mod se opune indicativului : *(voi) cîntați / cîntați (voi) !, (voi) ședeți / ședeți (voi) !* etc.

Imperativul se folosește atît în propoziții principale, cît și (mult mai rar) în propoziții subordonate finale sau concesive :

Ia cana și du-te de-mi **adu** *cu mîna ta niște rubiniu să-mi treacă de urît.* Bassarabescu, S. A., p. 80 (finală).

Bate *-mă,* **omoară** *-mă,* **fă** *ce vrei tu, da eu de lăsat nu te las să pleci !* Lăncrănjan, C. III, p. 141 (concesivă)[79].

Uneori imperativul se construiește și cu pronumele personal, care se poate așeza fie în urma verbului (poziția cea mai frecventă), fie înaintea acestuia, ca la modul indicativ :

Tu lasă *-l departe să zboare* (Goga, P., p. 39).

Ce e rău și ce e bine / **tu te-ntreabă** *și* **socoate** (Eminescu, O. A., p. 191)[80].

Vorbitorul socotește acțiunea redată prin imperativ ca realizabilă într-un viitor mai mult sau mai puțin apropiat, sigură ; de fapt îndeplinirea ei este în funcție de atitudinea persoanei căreia acesta i se adresează.

Spre deosebire de indicativ, care-i un mod prin excelență obiectiv, imperativul manifestă valori afective și voliționale diverse, în raport cu contextul verbal și extralingvistic respectiv :

— ordinul :

Spune ! *a strigat Vodă sărind la Strămurare și zguduindu-l de umeri* (Sadoveanu, O. XVIII, p. 417).

— îndemnul, sfatul :

---

[79] Iordan—Guțu—Niculescu afirmă că imperativul „nu apare decît în pozițiile principale" (*op. cit.*, p. 223).

[80] Exemplele acestea demonstrează că nu poate fi absolutizată părerea că „omonimia dintre indicativul prezent și imperativ este soluționată și prin poziția diferită a pronumelui față de forma verbală : „comp. *tu vezi* și *vezi tu !*" (Iordan—Guțu—Niculescu, *op. cit.*, p. 224). Considerăm, de asemenea, că formele verbale de imperativ care sînt omografe cu cele de indicativ prezent nu sînt și omonime cu acestea, deoarece li se opun și prin intonație (morfem suprasegmental), nu numai prin semnificația categorială. Vezi și A. Martinet, *op. cit.*, p. 61, 64, 101).

Scanned with OKEN Scanner

Sau **taci** *sau* **zi** *ceva mai bun decît tăcerea!* (*Proverbe*, p. 290).

— rugămintea :

O, **arată** *-mi -te iară-n haină lungă de mătasă* (Eminescu, O. A., p. 154).

Construcţiile cu verbul la imperativ prin care se invocă divinitatea apar adesea sub formă fixă, fără legături sintactice cu contextul şi cu valoare de locuţiune interjecţională :

Cu toate acestea, acum, tocmai acum, nu s-ar fi legat, **Doamne ferește,** *de nimeni* (Slavici, O., p. 229).

— indispoziţie, ameninţare deghizată sub forma unui îndemn îngăduitor :

Rîdeţi ! *grăi Pupăză, apoi se scutură pe mîini, ieşi din moară, se puse pe un buştean şi rămase bosumflat* (Slavici, O. I, p. 237).

13.2. O valoare stilistică remarcabilă prezintă aşa-numitul *imperativ dramatic,* care substituie un indicativ în limba populară şi familiară.

Graţie acestui procedeu, o comunicare plată cînd este redată prin indicativ, dobîndeşte o sensibilă expresivitate şi dinamism.

Transpunerea verbului la imperativ conferă expunerii caracter actual, concret, dramatic, datorită faptului că acest mod are numai timpul prezent, persoana a II-a, deci implică acţiuni care se desfăşoară sub ochii vorbitorului şi un partener (real sau fictiv), cu care acesta întreţine dialogul :

Nu ştiu cum li s-au întîlnit privirile la toţi odată şi atunci au început a rîde... ***şi rîzi !*** Brătescu-Voineşti, P., p. 310 (=au rîs).

Aşa cum rezultă şi din acest exemplu, verbul la imperativ este la timpul prezent, persoana a II-a singular, deşi substituie un verb la perfectul compus, persoana a III-a plural.

Prin urmare schimbarea modului antrenează şi modificarea timpului, persoanei şi numărului, dacă verbul substituit nu se află la prezent, persoana a II-a singular.

Scanned with OKEN Scanner

Imperativul dramatic prezintă numai aparenţă de imperativ, în realitate marcînd acţiuni sigure, reale, specifice modului indicativ.

14. Prezumtivul este modul care exprimă o acţiune, stare sau existenţă considerată de vorbitor ca presupusă, probabilă.

Am descris sub 5.3. formele acestui mod, alcătuite din indicativul viitor, conjunctivul prezent sau condiţionalul prezent al verbului auxiliar *a fi* şi gerunziul verbului de conjugat.

Gerunziul are forme proprii numai la timpul prezent. Valoarea de prezumtiv se mai redă şi prin modurile indicativ (viitor, viitor anterior), conjunctiv şi condiţional.

Prezumtivul apare de predilecţie în propoziţii principale dubitative interogative sau enunţiative :

Ce minuni şi basme **vor fi spunînd** *aceştia patru* ? (Sadoveanu, F. J., p. 659).

Cu cine să-l **fi confundînd** ? (Gaz. lit. XIV, 1967, 8, p. 4).

Se întîlneşte destul de frecvent şi în propoziţii interogative indirecte :

Ghiţă se întreba mereu **ce va fi avînd** *nevastă-sa să-i spună* (Slavici, O., p. 142).

Cu prezumtivul se construiesc şi alte categorii de subordonate :

I s-a părut chiar că **va fi cunoscînd** *pe acei călăreţi* (Sadoveanu, O., p. 442).

Ce-i pasă de gîndurile ce-şi **va fi făcînd** *lumea* (Slavici, O. I., p. 159).

De ce **vei fi fiind** *tu aşa de mîhnit eu nu pricep* (Sadoveanu, O. XVII, p. 280).

*Du-te acolo, că te-***or fi aşteptînd** (Preda, D., p. 100).

Valoarea de prezumtiv perfect se redă prin viitorul anterior (cînd nu este în relaţie cu viitorul), conjunctivul perfect şi optativul perfect :

*Ce-***or fi făptuit** ? *întrebă femeia cu grijă pe unul dintre munteni* (Sadoveanu, O. X, p. 579).

Să fi mers *un sfert de ceas* (Barbu, G., p. 477).

*Cică i-***ar fi dat** *Anghel dreptate* (Preda, D., p. 150).

Scanned with OKEN Scanner

15.1. Infinitivul[81] este un mod nepersonal, în sensul că nu comportă marcă de persoană. El exprimă o acțiune generală, abstractă.

O caracteristică a limbii române constă în utilizarea infinitivului într-o măsură sensibil mai mică decît în celelalte limbi romanice, acesta fiind înlocuit în majoritatea cazurilor prin conjunctiv și uneori chiar prin indicativ : *je l'entends* **venir** — *îl aud* **că vine.**

Pierderea infinitivului reprezintă o particularitate balcanică, prin care româna se apropie de greacă, bulgară și albaneză.

Se admite în genere că originea acestui fenomen ar fi grecească.

---

[81] H. Tiktin, *op. cit.*, p. 114 ; W. Meyer-Lübke, *op. cit.*, p. 139 și urm. ; A. Philippide, *op. cit.*, p. 302—312 ; Kr. Sandfeld, *Der Schwund des Infinitivs im Rumänischen und in den Balkansprachen*, în JIRS IX, 1902, p. 75—131 ; Bernhard Dimand, *Zur rumänischen Moduslehre ;* Kr. Sandfeld, *Linguistique balcanique ;* Kr. Sandfeld et H. Olsen, *op. cit.*, 1936, p. 253—271 ; S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 340 ; Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, p. 356—361 ; Al. Rosetti și J. Byck, *op. cit.* p. 161—163 ; Ilie Bacinschi, *L'infinitif et les moyens de son remplacement ;* Jules Herczeg, *Syntaxe de l'infinitif dans l'Histoire des Roumains de N. Bălcescu*, în „Etudes slaves et roumaines" vol. II, Bulletin de l'Institut de philologie slave et de l'Institut des langues romanes à l'Université de Budapest, 1949, p. 103—110 ; *Gramatica Academiei*, ed. 1954, p. 315—318 ; I. Iordan, *Limba română contemporană*, p. 416 ; G. Rohlfs, *La perdita dell'infinito nelle lingue balcaniche et nell'Italia meridionale*, în „Omagiu Iordan", p. 733—144 ; Laura Vasiliu, *Cîteva observații asupra folosirii infinitivului în limba română actuală*, în LR VIII, 1959, 5, 36—39 ; J. Byck, *Origine de l'infinitif abrégé en roumain*, în „Recueil d'études romanes", Buc., 1959, p. 9—12 ; M. Caragiu-Marioțeanu, *„Moduri nepersonale"*, în SCL XIII, 1962, 1, p. 29—42 ; Ana Canarache, *Folosirea infinitivului lung*, în LR XI, 1962, 3, p. 314—317 ; Magdalena Vulpe, *Repartizarea geografică a construcțiilor cu infinitivul în limba română*, în FD V, 1963, p. 123—153 ; *Gramatica Academiei*, 1966, p. 224—228 ; I. Iordan, V. Guțu Romalo și Al. Niculescu, *op. cit.*, p. 202—207 ; I. Diaconescu, *Observații cu privire la valoarea infinitivului în română*, în LR XVII, 1968, 2, p. 111—121 ; I. Mării, *Infinitivul lung cu valoare verbală*, în CL XIII, 1968, 2, p. 327—331 ; Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, p. 322—324 ; B. Berceanu, *Sistemul gramatical al limbii române*, p. 203.

Scanned with OKEN Scanner

Procesul substituirii infinitivului în română este mai avansat în limba populară şi familiară decît în cea literară.

Repartiţia acestui mod variază nu numai în raport cu stilurile limbii, ci şi teritorial. Cercetările de geografie lingvistică demonstrează că în nord-vestul ţării (în graiul maramureşean şi în cel crişean) infinitivul prezintă cea mai mare vitalitate[82], situaţie care ar pleda în favoarea originii greceşti a fenomenului de dispariţie a infinitivului.

Alţi cercetători semnalează o frecvenţă mai intensă a infinitivului în raport cu conjunctivul şi în graiurile transilvănene[83].

În restul ţării, raportul frecvenţei dintre infinitiv şi alte moduri fluctuează în funcţie de particularităţile semantice, sintactice şi stilistice ale fiecărui context.

15.2. Tratăm separat cele două forme de infinitiv, care se opun pe plan paradigmatic, cît şi pe plan sintagmatic.

În româna comună actuală, substantivarea infinitivului lung s-a generalizat, afară de cazul în care participă la formarea condiţionalului prezent inversat şi chiar atunci dacă între el şi verbul auxiliar nu se intercalează un pronume personal sau reflexiv (**închinare**-*aş murgului !*, dar **jelui**-*m*-*aş*), cînd îşi menţine întreaga sa valoare verbală.

Infinitivul lung cu morfemul *a* şi valoare verbală mai persistă sporadic în două arii : în subdialectul maramureşean şi în cel crişean (*de*-**a cîntare**)[84].

Un caz de infinitiv lung nesubstantivat apare şi la I. Creangă : *„am croit-o la fugă spre Humuleşti, uitîndu-mă înapoi, să văd nu mă ajunge moşneagul ; căci îmi era acum* **a scăpare** *de dînsul“*[85].

Infinitivul lung substantivat cunoaşte grade diferite de abstractizare ; unele îşi păstrează ideea de acţiune, caracteris-

---

[82] S. Puşcariu, *op. cit.*, p. 340 ; Magdalena Vulpe, *op. cit.*

[83] D. Şandru, *Enquêtes linguistiques... Lăpuşul de Sus*, în BL III, p. 130 ; Idem, *District de Năsăud*, în BL VI, 1938, p. 190 ; V. Rusu, *Contribuţii la descrierea graiurilor dacoromâne*, în FD V, 1963, p. 90.

[84] I. Mării, *art. cit.*, p. 327—331.

[85] *Op. cit.*, p. 45.

tică verbului originar *(creştere, plimbare),* iar altele au dobîndit valoare concretă *(avere, clădire).*

Ca substantiv, infinitivul lung dobîndeşte categoriile nominale de caz, gen şi număr.

15.3. Nu ne vom referi nici la infinitivul scurt care intră în componenţa formelor de viitor, condiţional prezent şi imperativ negativ, la diatezele activă şi reflexivă, cînd îşi menţine toate categoriile gramaticale specifice verbului şi nu are nici o contingenţă morfologică cu numele.

Cu privire la infinitivul scurt în alte contexte decît cînd apare ca parte integrantă a formelor menţionate mai sus, se ridică în primul rînd problema dacă natura lui este pur verbală[86], exclusiv nominală (substantivală)[87] sau mixtă[88].

15.4. Natura verbală a infinitivului scurt se manifestă atît pe plan paradigmatic, cît şi pe plan sintagmatic.

Sub raport paradigmatic, infinitivul scurt se caracterizează prin prezenţa categoriilor verbale de mod, diateză şi timp.

15.4.1. Forma infinitivului scurt se opune celorlalte moduri prin morfeme specifice discontinui : a *lauda,* a *vedea,* a *spune,* a *iubi,* a *hotărî.*

Sub raport semantic, infinitivul scurt denumeşte acţiunea exprimată de verb şi o prezintă ca posibilă. Între valoarea infinitivului şi aceea a conjunctivului există afinitate, ceea ce explică şi posibilitatea substituirii lor în numeroase contexte.

15.4.2. În paradigma verbală, infinitivul scurt apare cu forme distincte pentru categoria timpului, la prezent *(a lăuda)* şi la perfect *(a fi lăudat).*

Aceste forme sînt analitice şi complet gramaticalizate.

Infinitivul prezent se marchează printr-un morfem disociat într-un element prepus *a* şi unul postpus, caracteristic fiecărei conjugări : I-*a,* II-*ea,* III-*e,* IV-*i, î.*

---

[86] M. Caragiu-Marioţeanu, *art. cit.* ; Ion Diaconescu, *art. cit.*

[87] I. Iordan, *Gramatica limbii române,* p. 180 ; *Limba rom. cont.,* p. 416.

[88] *Gramatica Academiei,* ed. 1954, p. 315—318 ; ed. 1966, p. 224—228; Finuţa Asan şi Laura Vasiliu, *art. cit.* etc.

În anumite structuri, infinitivul prezent apare fără elementul *a* :

— în formele compuse de viitor *(voi lăuda)* și de condițional *(aș lăuda)* ;

— la imperativul negativ *(nu lăuda)* ;

— după verbele *a putea (pot lăuda)* și *a ști (știu cînta)* ;

— după pronumele relative *cine, ce* și adverbele relative *cînd, cum, unde,* precedate de *a avea* și *a fi (n-are cine cînta, nu-i ce discuta, am unde merge, aveam cum călători, n-am cînd pregăti).*

15.4.3. Formele infinitivului se opun între ele și în funcție de diateză : *activ — a scrie, pasiv — a fi apreciat (de cineva),* reflexiv — *a se teme.*

Structura acesteia, absolut gramaticalizată, este analitică.

15.4.4. Categoria de persoană și cea de număr, care sînt amalgamate, nu se realizează prin mijloace morfologice.

E drept că ideea de persoană și de număr a infinitivului se deduce din context, prin raportarea acestuia la un subiect sau pronume reflexiv, dar de aci nu rezultă că infinitivul marchează categoriile de persoană și număr.

Sub acest raport, infinitivul este un mod nepersonal.

Totuși, manifestarea conceptului persoanei de către modul infinitiv, fie chiar și prin procedee sintagmatice, reprezintă o trăsătură care apropie acest mod de verb, nu de nume.

15.5. Comportarea sintagmatică a infinitivului demonstrează indiscutabil natura sa verbală. El admite complinirile exclusiv sau parțial caracteristice verbului : complement, nume predicativ în nominativ, atribut circumstanțial și element predicativ suplimentar, dar nu și atribut, ca substantivul :

a. nume predicativ :

Fără a fi **tehnician,** *la aceasta mă pricep și eu.*

b. complement direct :

Plecasem din Rușii-de-Vede pentru a-mi căuta prin alte ținuturi ale pămîntului **pîinea** *și* **rostul** (Stancu, P. N., p. 15).

c. complement indirect :

Pentru cine acceptase însă existența pe muche de cuțit, spre a contribui **la schimbarea** *rosturilor lumii, nu se mai*

putea pune întrebarea : să intru, să nu intru ? (Beniuc, M. C., p. 506).

d. complement circumstanţial :

Înainte de a ieşi **în drum,** *m-am împiedicat...* Lăncrănjan C. II, p. 40 (de loc).

Nu credeam să-nvăţ a muri **vreodată.** Eminescu, O. A., p. 194 (de timp).

Nici o pravilă nu opreşte de a întîmpina răul **cu rău.** *Proclamaţia lui Tudor Vladimirescu* (instrumental).

Îi părea un lucru nedrept să fie silit a se destăinui **faţă cu un om** *pe care nu-l mai văzuse niciodată.* Slavici, O. I, p. 154 (de mod).

e. atribut circumstanţial :

Emoţionat şi intimidat, *Trestie nici nu putea mulţumi îndeajuns.* Arghezi, L., p. 118 (atribut circumstanţial de cauză).

f. element predicativ suplimentar :

Toate le făcuse din dragostea de a o vedea **veselă şi mulţumită** (Slavici, O. I, p. 159).

15.6. Capacitatea infinitivului de a se construi cu subiect constituie de asemenea un indiciu al caracterului său verbal :

Aţipisem mai înainte de a fi plecat **ei** (Slavici, O. I, p. 156).

15.7. Substituţia prin infinitiv a unor moduri pledează tot în favoarea naturii sale verbale :

— a imperativului sau conjunctivului cu valoare de imperativ :

A se păstra *la răcoare.*

— a conjunctivului :

Adormiseşi ? întrebă apoi într-o doară fără **a ridica** *nici acum privirile* (Galan, B. II, p. 173).

— a supinului :

E uşor **a scrie** *versuri / Cînd nimic nu ai a spune* (Eminescu, O. A., p. 222).

De altfel, chiar în aceeaşi poezie versul final are supin, echivalent cu infinitivul : *Cînd nimic nu ai* **de spus.**

15.8. Funcţiile sintactice ale infinitivului scurt sînt considerate de unii cercetători concludente în privinţa naturii lui substantivale.

Într-adevăr, infinitivul are o serie de roluri sintactice comune cu substantivul :

1. subiect :

A face *istorie înseamnă în primul rînd a-ţi da seama de vremurile pe care le trăieşti, a le compara cu tot ce a făcut omenirea mai înainte* (Chiriţă, P., p. 92).

2. nume predicative :

A conduce înseamnă **a vedea** *în viitor* (E. Barbu, F. L., p. 78).

3. atribut :

Ce observase la ceilalţi era tocmai forţa **de a trăi** *în viitor,* **de a construi** *în gînd, acolo, între zidurile închisorii, planuri,* **de a se pregăti** *pentru acel viitor care nu era privit ca o himeră* (Barbu, F. L., p. 270).

4. complement direct :

Căci întreb, la ce-am începe să-ncercăm în luptă dreaptă **A turna** *în formă nouă limba veche şi-nţeleaptă ?* (Eminescu, O. A., p. 141).

5. complement indirect :

Acum cînd chiar Pintea nu se sfia **a-i spune** *că-l bănuieşte, el se simţea mai bun decît îl credeau alţii* (Slavici, O. I, p. 159).

6. complement circumstanţial :

a. *Mergea drept înainte,* **fără a mai îndrăzni** *să-şi ridice ochii de la pămînt.* Slavici, O. I, p. 157 (de mod).

b. *De altfel le-am discutat cu tovarăşul Lupşa* **înainte de a** *le* **publica.** Beniuc, M. C., p. 231 (de timp).

c. *Stăturăm, deci, la umbra unui mesteacăn,* **spre a ne odihni** *şi* **a ne sătura** *ochii şi sufletul de această măreaţă privelişte.* Hogaş, D. M., p. 12 (de scop).

d. *Am început cercetările* **prin a verifica** *atent locuinţa lui Dumitru Medrea.* H. Zinca, S. S. F., 1963, p. 14 (instrumental).

e. *Aşa că mă pricep* **în a deosebi** *puterea şi ştiinţa unui om.* C. Chiriţă, P., p. 275 (de relaţie).

f. *Mi-ar fi drag să te am alături de mine, dar mi-e teamă că,* **în loc de a avea** *un sprijin, aş avea o piedică.* Rebreanu, R., p. 301 (opoziţional).

Din analiza funcţiilor sintactice ale infinitivului scurt, ilustrată prin exemplele precedente, rezultă că acestea coincid, în genere, cu acelea ale substantivului.

În majoritatea acestor construcţii, însă, infinitivul poate să fie substituit şi de modul conjunctiv (constituind propoziţii subordonate corespunzătoare : subiective, predicative, completive, circumstanţiale), deci sînt concludente pentru natura substantivală a infinitivului numai structurile în care nu poate să apară şi conjunctivul (exemplul 6.d.).

Aceleaşi exemple mai arată că infinitivul construit cu unele prepoziţii *(în, la, prin)* este livresc, abuziv, în parte calchiat după modele străine[91].

15.9. Infinitivul scurt nu prezintă nici una din categoriile nominale (gen, număr, caz) şi nu admite nici articularea.

Considerăm justificată, atît pe plan paradigmatic, cît şi pe plan sintagmatic, încadrarea lui în sistemul verbului, ca mod nepersonal, fără a-i contesta unele afinităţi cu numele (capacitatea de a se construi cu prepoziţii şi de a se folosi cu anumite funcţii sintactice)[92].

16.1. Sub raport morfologic, participiul[93] independent şi cel cu rol de element component al diatezei pasive seamănă cu adjectivul, caracterizîndu-se prin categoriile de gen, număr şi caz, marcate prin aceleaşi morfeme ca acestea : *citit, citită, citiţi, citite.*

În privinţa valorii, participiul independent prezintă ca stare rezultatul unei acţiuni terminate. Numele obiectului căruia i se atribuie starea respectivă are funcţii sintactice variate :

---

[91] Tiktin, *op. cit.*, p. 193—194.

[92] Precizăm însă că şi adverbul se poate construi cu prepoziţie : *Supărările de ieri şi de alaltăieri erau date uitării* (Lăncrănjan, C. I, p. 258). Cf. *Gramatica Academiei*, ed. 1966 : „Faptul că se poate construi cu diferite prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale este tot o trăsătură care ţine de natura substantivală a infinitivului" (vol. I, p. 226). Acelaşi punct de vedere apare la I. Iordan, V. Guţu Romalo, Al. Niculescu, *op. cit.* : „construcţia cu prepoziţie apropie infinitivul de nume" (p. 207).

[93] H. Tiktin, *op. cit.*, p. 168—169 ; A. Philippide, *op. cit.*, p. 317—321 ; V. Cireş, *Participiul şi supinul în limba română*, în Arh I, VIII, 1897, p. 535—543 ; Arnold Pancratz, *Das Partizipium Perfekti Passivi und seine Anwendung im Rumänischen*, în BA, Leipzig, 1925, p. 71—149 ;

O frază **strecurată** *într-un articol, un gînd* **plasat** *printre rînduri, au azi un efect mai mare decît lucrurile* **spuse** *direct* (Beniuc, M. C., p. 223).

Cu ajutorul unui determinant, participiul poate să indice anterioritatea imediată a acţiunii exprimate de el în raport cu cea redată prin verbul regent :

Odată *aşezată, prinţesa se documentă* (Călinescu, B. I., p. 407).

16.2. Cu toate că nu manifestă formal categoria diatezei, participiul prezintă valorile celor trei diateze[94].

Majoritatea participiilor verbelor active tranzitive au sens pasiv : *admis* „care a fost admis", *cîntat, lăudat, cerut, propus.*

Participiile unor verbe tranzitive cumulează atît sens pasiv, cît şi activ : (om) *băut* „care a băut", *cîştigat, învăţat, mîncat, ordonat* etc. (ceai) *băut* „care a fost băut", (sumă) *cîştigată,* (lecţie) *învăţată,* (cozonac) *mîncat,* (măsură) *ordonată* etc.

Sensul participiilor verbelor intranzitive este activ : *îngheţat* „care a îngheţat", *însetat, înfrunzit, intrat, răcit, turbat* etc.

Participiile verbelor reflexive au valoare reflexivă : (om) *odihnit* „care s-a odihnit", *pripit, răcorit, primenit, înfumurat* etc.

Kr. Sandfeld şi H. Olsen, *op. cit.*, p. 295—301 ; I. Iordan, *Gramatica limbii române*, 1946, p. 180—181 ; Al. Rosetti şi J. Byck, *op. cit.*, p. 164—165 ; Gyula Herczeg, *La syntaxe du participe passé dans la langue littéraire roumaine*, în „Acta linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae", Budapesta, 1952, p. 211—223 ; R. Ocheşeanu şi L. Vasiliu, *Despre valoarea verbală şi adjectivală a participiului*, în LR III, 1954, p. 16—21 ; *Gramatica Academiei*, 1954, p. 318—320 ; I. Iordan, *Limba română contemporană*, 1956, p. 416—420. S. Stati, *Valorile participiului*, în LR VII, 1958, p. 27—38 ; V. Marin, *Participiul şi categoria modului*, în „Limba şi lit. mold. II, 1959, 1, p. 72—74 ; Matilda Caragiu-Marioţeanu, *„Moduri nepersonale"*, în SCL XIII, 1962, 1, p. 29—42 ; V. Guţu Romalo, *Un procedeu distribuţional de delimitare a paradigmelor*, în SCL XV, 1964, 1, p. 59—68 ; Academia R.P.R., *Istoria limbii române* I, 1965, p. 190—195 ; *Gramatica Academiei*, vol. I, 1966, p. 228—231 ; I. Iordan, V. Guţu Romalo, Al. Niculescu, *op. cit.*, p. 210—212 ; B. Berceanu, *op. cit.*, p. 203—205.

[94] Vezi în special A. Philippide, *op. cit.*, p. 317—321 şi S. Stati, *art. cit.*

Participiile verbelor care adoptă forma mai multor diateze reflectă sensul acestora : *descheiat* „care a fost descheiat“ și „care s-a descheiat“, *convins* „care a fost convins“ și „care s-a convins“, (pom) crescut „care a crescut“, (pasăre) *crescută* (în gospodărie) „care a fost crescută“.

16.3. Participiul care exprimă starea, calitatea, fără nici o indicație temporală asupra acțiunii respective s-a transformat în adjective : *tăcut, indignat, mîhnit, încercat, supărat, înfocat, uscat, zgîrcit* etc.

Participiul adjectival comportă categoria morfologică a comparației, specifică adjectivului *(mai avut, cel mai mulțumit)*, precum și articol demonstrativ *(prietenul cel apreciat, devotat)*.

El se poate îndepărta și mai mult de originea sa verbală, substantivîndu-se prin articulare :

Nemulțumitului *i se ia darul (Zicătoare).*

Țipă în stradă că **un necunoscut** *te-a pălmuit și îndată, printre cetățenii strînși din curiozitate, unii îți vor lua apărarea...* (Călinescu, B. I., p. 497).

16.4. Pe lîngă categoriile morfologice de gen, număr și caz, participiul are și funcții sintactice comune cu adjectivul :

— atribut :

Cum revarsă luna plină **liniștita** *ei splendoare !* (Eminescu, O. A., p. 140).

— nume predicativ :

Pierdut *e totu-n zarea tinereții* (Eminescu, O. A., p. 197).

— element predicativ suplimentar :

Am trăit cu toții **dezbrăcați...** (Preda, M. I, p. 507).

— atribut circumstanțial :

Întors *în țară după aproape un an de hoinăreli flămînde, îmi luasem, în portul Constanța, rămas bun de la marinari.* Stancu, P. N., p. 107 (temporal).

Erminia, **impresionată** *de fața suptă a lui Gonzalv, stărui pe lîngă Hergot să meargă să-l vadă acasă.* Călinescu, B. I., p. 677 (cauzal).

Recunoscut, *ar fi făcut impresia unui om în căutare de popularitate ieftină.* Călinescu, B. I., p. 394 (condițional).

Dezlănțuită *brusc acum cinzeci de ani, industria petrolieră română izbuti totuși ca în acest scurt răstim să-și creeze o fizionomie proprie.* Bogza, S.P.I, p. 20 (concesiv).

16.5. Atît participiul, cît și adjectivul admit determinante în dativ sau cu prepoziție : *împrumutat prietenului, inițiat în cercetarea științifică.*

16.6. Unele participii adjectivate formează derivate cu sufixe diminutivale, la fel cu numele : *îmbrăcățel (îmbrăcățică, îmbrăcăței, îmbrăcățele), înspicățel, spălățel, scuturățel, stricățel.*

16.7. În genere gramaticile limbii române consideră participiul ca un mod cu dublu caracter : nominal și verbal. Poziția aceasta trebuie rectificată într-o bună măsură, pentru considerentul că un număr apreciabil de participii nu există decît integrate în sistemul verbal ca elemente constitutive ale formelor compuse de la diatezele activă sau reflexivă.

Astfel marea majoritate a participiilor provenite de la verbe active intranzitive, precum și de la unele verbe active tranzitive nu apar sub formă autonomă : *murit, plutit, rodit, cutezat, exclamat, denotat* etc.

Participiile din această categorie se folosesc numai în cadrul paradigmei verbului, deci asimilarea lor cu adjectivul este exclusă.

16.8. Chiar participiul cu existență independentă de paradigma verbală are unele caracteristici de natură verbală cînd intră în structura formelor compuse ale diatezelor activă și reflexivă : *ei au citit — carte citită.*

În această situație, participiul devine invariabil, și, dacă este tranzitiv și la diateza activă, are distribuție identică cu formele simple ale verbului respectiv, adică se poate construi cu complement direct : *laud, am lăudat un cetățean.*

Regimul direct este cerut de verbul la participiu și nu de auxiliar, deoarece dacă participiul aparține unui verb intranzitiv, forma compusă admite complinirile specifice verbului la participiu, deci nu și un acuzativ : *el a sosit.*

16.9. Participiul independent de conjugare își manifestă natura verbală și prin distribuție, ocupînd poziții din care este exclus participiul-adjectiv.

Scanned with OKEN Scanner

Astfel, participiul-verb poate să se construiască cu complement de agent sau cu nume predicativ.

Numai întunericul scînteia arar, străbătut **de trasoare** *şi fulgerat* **de rachete** (Mihale, N. I., p. 39).

Tînărul ajuns **director** *al ziarului este vecin cu mine.*

În concluzie, majoritatea participiilor au dublu caracter : verbal şi nominal. Unele caracteristici morfologice (apartenenţa la paradigma verbului) şi sintagmatice (distribuţia specifică verbului) justifică includerea lui printre modurile nepersonale.

17.1. Gerunziul[95] se prezintă sub două aspecte : verbal şi nominal. Disputa asupra definirii şi clasificării acestui mod continuă.

Gerunziul-verb exprimă o acţiune în desfăşurare. Gerunziul-adjectiv, foarte puţin uzitat, a devenit o formă nominală, care admite categoriile de gen, număr şi caz, specifice numelui. Se atestă şi gerunzii substantivate : *suferind* „persoană bolnavă“ şi *intrînd* „adîncitură, scobitură“.

17.2. Gerunziul-verb are o frecvenţă intensă şi circulă în toate variantele limbii. El realizează categoria diatezei prin mijloace gramaticalizate :

a. activă :

Cîinii o luaseră spre dînşii, **lătrîndu-***i cu un neastîmpăr din ce în ce mai mare* (Slavici, O. I, p. 127).

b. reflexivă :

A simţit **zbătîndu-se** *în el o dihanie* (Sadoveanu, O. VIII, p. 531).

c. pasivă :

***Lucrarea fiind corectată** chiar în cursul orei şi notată excelent, mă eliberasem de emoţie.*

---

[95] Vezi istoricul denumirii de *gerunziu* sub 5.2. Prezentăm, în continuare, bibliografia problemei ; Al. Rosetti şi J. Byck, *op. cit.*, p. 166 ; Kr. Sandfeld şi H. Olsen, *op. cit.*, p. 287—294 ; *Gramatica Academiei*, vol. I, 1954, p. 320—322 ; I. Iordan, *Limba română contemporană*, p. 416—417, 421—422 ; M. Caragiu, *Sintaxa gerunziului românesc*. în SG II, 1957, p. 68—69 ; M. Caragiu, în *„Moduri nepersonale“*, în SCL XIII, 1962, 1, p. 29—42 ; *Gramatica Academiei*, vol. I, 1966, p. 231—233 ; I. Iordan, V. Guţu Romalo, Al. Niculescu, *op. cit.*, 209—210 ; B. Berceanu, *op. cit.*, p. 203—205.

De altfel formele de diateză ale gerunziului figurează în paradigma verbală[96].

17.3. Gerunziul nu redă categoriile gramaticale de *persoană, număr* şi *timp* prin mijloace morfologice.

Matilda Caragiu-Marioţeanu susţine în cele două studii menţionate că gerunziul-verb indică şi categoriile de persoană şi timp prin „morfeme implicite", Nu împărtăşim acest punct de vedere glosematic. În cazul gerunziului, categoria persoanei se manifestă sintagmatic, adică graţie contextului.

Astfel în enunţul :

Ridicîndu-mă *am mai aruncat odată ochii într-acolo* (Lăncrănjan, C. I, p. 462) e clar că gerunziul *ridicînd* este la persoana I, după cum indică pronumele personal cu valoare reflexivă *mă,* care desemnează aceeaşi persoană cu subiectul.

Problema se pune exact în aceiaşi termeni şi pentru categoria timpului.

În propoziţia :

Copiii, tineretul **ascultîndu** *-i,* **răsfoindu** *-le cărţile, îşi vor alimenta din aceste lecturi proaspete fantezia... (Contemporanul,* 1964, nr. 6, p. 1/5) gerunziile *ascultînd* şi *răsfoind* exprimă acţiuni viitoare, la fel cu verbul regent *îşi vor alimenta,* dar nu prin mijloace flexionare.

În ce priveşte categoria modului, am arătat că redă o acţiune în desfăşurare.

Cu privire la diferitele valori modale concrete ale gerunziului, constatăm o dependenţă strînsă de modul verbului regent :

Ea, **şezînd** *cu el alături, mîna fină i-o întinde,* Eminescu O. A., p. 144 (*şezînd* are sens de indicativ).

Dîndu *-mi din ochiul tău senin / O rază dinadins / În calea timpilor ce vin / O stea s-ar fi aprins.* Eminescu, O. A., p. 189 (*dînd* are sens de condiţional ireal, dedus din context).

17.4. În construcţiile absolute, gerunziul are subiect propriu, diferit de cel al predicatului regent, ceea ce reflectă natura lui verbală :

---

[96] Vezi, de ex., *Gram. Acad.,* 1966, p. 266, 275, 277.

Ei își urmară calea în tăcere, **înșirînd fiecare** *gîndurile* sale (Slavici, O. I, p. 158).

Unii cercetători admit că în astfel de situații gerunziul este mod predicativ[97].

Alteori gerunziul are subiect comun cu predicatul propoziției :

Pe acest Roman Barbă-Roșă la o nevoie... îl răscumpărase de o pedeapsă măria sa **Nicoară Potcoavă,** *împrumutîndu-i douăzeci și cinci de zloți* (Sadoveanu, O. XVIII, p. 448).

Uneori nu are subiect de loc (nici subînțeles, nici inclus, nici dedus) :

Afară ninge prăpădind (Bacovia, S. A., p. 22).

17.5. Un alt argument important în favoarea calității verbale a gerunziului îl constituie natura verbală a recțiunii : capacitatea lui de a dirija determinante caracteristice verbului din paradigma căruia face parte :

a. complement direct :

Astfel, măria sa a biruit multe oști ale asupritorilor, albind cu oasele lor **cîmpurile** *de bătaie* (Sadoveanu, O. XVIII, p. 15).

b. complement indirect :

Trăsnea... sfîrși îngrozitor, spînzurîndu-se **de balconul** *caselor lui Manolache Moldoveanu* (Brătescu-Voinești, P., p. 308).

c. complemente circumstanțiale :

Cînd auzea trăsura oprindu-se **la poartă,** *ea sărea în sus de pe covor.* Camil Petrescu, U. N., p. 56 (de loc).

Adormind **de armonia** *codrului bătut de gînduri...* Eminescu, O. A., p. 82 (de cauză).

Un cintezoi cu perechea sa se giugiuleau prinzîndu-se **cioc în cioc.** Beniuc, M. C., p. 467 (de mod).

Niște albăstrele în cîmpul secerat, o rîndunică săgetînd prin aer **după gîngănii...** *toate vorbeau de liniștea satului...* Beniuc, M. C., p. 478 (de scop).

---

[97] Tiktin, *op. cit.*, p. 157 ; M. Caragiu-Marioțeanu, *Sintaxa gerunziului românesc,* în SG II, p. 61—89 ; idem, „*Moduri nepersonale*", în SCL XIII, 1962, 1, p. 42 ; D. D. Drașoveanu, P. Dumitrașcu și M. Zdrenghea, *Analize gramaticale și stilistice,* p. 48.

17.6. Relevăm, de asemenea, forma gerunziului dependent de conjugare, care se include în paradigma verbului ca element component al modului prezumtiv : *voi fi (să fi, aş fi) gîndind.*

În această situaţie, natura verbală a gerunziului este incontestabilă, el comportîndu-se, din punct de vedere sintagmatic, la fel cu toate celelalte forme de la modurile personale ale verbului respectiv, deci funcţionînd şi ca predicat :

Cîte ordine **vor fi existînd** *pe lumea asta ?* (Sahia, S. A., p. 84).

17.7. Mai puţin caracteristică cu privire la natura verbală a gerunziului, totuşi semnificativă, este aptitudinea lui de a fi complinit de un element predicativ suplimentar, care determină simultan şi un nume :

Şi pe cîmpul gol el vede un copil umblînd **desculţ** (Eminescu, O. A., p. 88).

17.8. Gerunziul îndeplineşte numeroase funcţii sintactice în care poate să apară însă şi numele, precum şi alte forme verbale, personale sau nepersonale :

a. subiect :

Se aude **ţipînd** *la vecin.*

b. complement direct :

De-atîtea nopţi aud **planînd** / *Aud materia plîngînd* (Bacovia, S. A,. p. 9).

c. complemente circumstanţiale :

Anton Filip trecuse Borcea **zburdînd.** Galan, B. II, p. p. 26 (de mod).

Auzind *aceste mărturisiri, Pintea îşi încreţi sprîncenele.* Slavici, O. I, p. 127 (de timp).

Lovind-*o drept în inimă, nu-i mai lăsase timp să-şi plîngă iluziile pierdute.* L. Fulga, St. S., p. 727 (de cauză).

N-aş crede, despre Filip, **judecînd** *din cîte am auzit.* Galan B. II, p. 191 (condiţional).

Agentul de legătură îmi dă, de pe malul celălalt al rîpii, **învîrtind** *braţul deasupra capului, semnalul de retragere.* Petrescu U. N., p. 300 (instrumental).

*Orizontu-***ntunecîndu-***l vin săgeţi de pretutindeni.* Eminescu, O. A., p. 148 (consecutiv).

Chiar **dublîndu-şi** *eforturile n-ar face faţă situaţiei* (concesiv cu nuanţă instrumentală).

d. atribut :

Două găi **rotindu-se** *pe sus în văzduh, apa gîlcevitoare a gîrlei, toate vorbeau de liniştea satului...* (Beniuc, M. C., p. 478).

17.9. Gerunziul apare mai mult în limba scrisă şi reprezintă unul din procedeele uzitate în scopul obţinerii conciziei stilistice.

Datorită varietăţii funcţiilor şi mai cu seamă lipsei mărcilor gramaticale, gerunziul se pretează uneori la interpretări ambigue, deci trebuie folosit cu oarecare precauţie.

18.1. Unii cercetători tratează supinul[98] ca un substantiv verbal şi-l exclud din paradigma verbului, iar alţii îl admit cu mai multe sau mai puţine rezerve.

Considerat pe plan sincronic, supinul se prezintă sub două aspecte : cu şi fără articol.

Forma articulată s-a substantivat în mod absolut, comportîndu-se ca atare pe plan paradigmatic şi pe plan sintagmatic : **mersul** *trenurilor.*

Supinul articulat este un substantiv abstract, omonim cu participiul. El comportă categoriile morfologice de gen şi caz, specifice substantivului. Cunoaşte categoria numărului numai cînd are sens concret : **apusuri** *de soare* („Locul de pe orizont unde apune soarele").

Substantivul verbal provenit din supin admite un atribut ca orice substantiv : **cititul** *cărţilor,* deci nu mai are nici o contingenţă cu paradigma verbului.

Supinul substantivat se poate construi cu prepoziţie (**după culesul** *viei*), iar supinul-verb apare obligatoriu însoţit de prepoziţie, cele mai frecvente fiind *de, la, după, pentru.*

18.2. Supinul-verb denumeşte acţiunea, ca şi infinitivul scurt, cu care-i sinonim.

Supinul propriu-zis nu prezintă categoriile gramaticale de gen, număr şi caz.

Pe plan sintagmatic, supinul îndeplineşte atît funcţii de natură verbală, cît şi de natură substantivală.

---

[98] Vezi 5.1., unde se expune şi istoricul supinului, precum şi bibliografia respectivă.

Scanned with OKEN Scanner

18.3. Caracterul verbal al supinului constă în capacitatea lui de a se construi cu complement, neadmiţînd în nici un context atribut, care este determinantul specific al substantivului :

a. complement direct (bineînţeles dacă verbul este tranzitiv) :

Pe el l-am retrogradat pentru o greşeală, tocmai ca să arăt că în materie de condus **fabrica** *eu uit de prieteni* (Barbu, F. L., p. 312).

b. complement indirect :

Cînd era de trimis ceva **bunicilor,** *eu săream cel dintîi să mă duc.*

c. complemente circumstanţiale :

Pe vremea aceea era greu de venit **în Bucureşti, pentru** *aşa* **lucru,** *mai ales că nu era drum de fier,* Brătescu-Voineşti, P., p. 303 (de loc şi de scop).

18.4. Un alt indiciu al naturii verbale a supinului îl reprezintă funcţia sa de element constitutiv al unei perifraze „premorfologice", care ocupă o poziţie apropiată de formele verbului, fără să se integreze în paradigma acestuia. Astfel de perifraze verbale compuse cu semiauxiliare de mod sau de aspect funcţionează ca predicate verbale compuse :

Şi acum ce **va fi de făcut ?** (Brătescu-Voineşti, P., p. 190).

Ce **avem** *noi, clasa muncitoare,* **de cîştigat** *din această grevă ?* (Z. Stancu, P. N., p. 215).

18.5. Supinul are şi numeroase funcţii comune cu numele (şi chiar cu adverbul) :

a. subiect :

E greu **de văzut** (D. R. Popescu, V. O., p. 255).

b. nume predicativ :

Atunci nu mai rămîne nimica **de făcut** (Caragiale, O. I, p. 146).

c. atribut :

Deasupra se auzea uruitul maşinilor **de tipărit** (E. Barbu, F. L., p. 5).

d. complement direct :

Ia, să-mi dai de mîncare şi **de purtat** *cît mi-a trebui* (Creangă, O. I, p. 172).

e. complement indirect :

Lui Birică numai **de cîntat** *nu-i ardea* (Preda, M. I, p. 32).

f. complemente circumstanţiale :

De căutat *nu l-am mai căutat pe Mitru.* Lăncrănjan, C. II, p. 158 (de relaţie).

Gheorghiţă coborîse cu oile... la vale, **la iernat.** Sadoveanu O. X, p. 518 (de scop, cu nuanţă de loc).

18.6. Opunîndu-se substantivului pe plan morfologic şi în parte şi pe plan sintagmatic (aptitudinea de a primi complement), forma invariabilă a supinului se include în paradigma verbului.

Scanned with OKEN Scanner

V. Timpul

1. În română, ca în majoritatea limbilor, categoria gramaticală a timpului este specifică verbului.

Prin ea se indică raportul temporal, direct sau mediat, al acţiunii, stării sau existenţei exprimate de verb faţă de momentul vorbirii.

Acţiunea anterioară momentului vorbirii se redă în gramatică în general prin timpurile trecutului, cea concomitentă cu momentul vorbirii, prin timpul prezent, iar cea care urmează să se realizeze, prin timpurile viitorului.

Prin adoptarea conceptului de „moment al vorbirii", categoria gramaticală a timpului se deosebeşte de categoria logică (obiectivă) a timpului.

Firește că între cele două noţiuni există o legătură intimă, fiindcă timpul gramatical ar fi de neconceput dacă timpul n-ar constitui şi o categorie a realităţii obiective. Totuşi cele două categorii nu se confundă : timpul obiectiv se desfăşoară independent de atitudinea noastră faţă de el, pe cînd timpul gramatical este determinat în raport cu momentul vorbirii.

Sistemul timpurilor verbale diferă, în general, de la o limbă la alta. Astfel limba română are la trecut patru timpuri, franceza, cinci, rusa, unu.

Trecutul, prezentul şi viitorul reprezintă opoziţii temporale fundamentale.

În numeroase limbi — printre care se numără şi româna — trecutul şi viitorul cunosc forme multiple, care marchează nuanţe temporale variate.

Fiecare mod se distinge prin unul sau mai multe timpuri. Astfel, indicativul se caracterizează prin şapte timpuri (prezentul, imperfectul, perfectul simplu, perfectul compus,

mai mult ca perfectul, viitorul şi viitorul anterior), conjunctivul, condiţionalul şi infinitivul, prin două (prezent şi perfect), imperativul, prezumtivul, gerunziul, participiul şi supinul, prin unu[1].

2. Timpurile a căror acţiune se raportează direct la momentul vorbirii se numesc *absolute*. Cu această valoare funcţionează mai ales prezentul, imperfectul, perfectul simplu, perfectul compus şi viitorul.

Momentul efectuării acţiunii exprimate de unele timpuri se raportează la prezent (momentul enunţării) prin intermediul altor acţiuni sau al unor circumstanţe. Astfel de timpuri

[1] Indicăm mai jos lucrările române şi străine referitoare la categoria timpului în română :
H. Tiktin, *op. cit.*, p. 94—95 ; A. Philippide, *op. cit.*, p. 335—341 ; W. Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen, Syntax*, p. 117—125 ; P. Heidler, *Zum Gebrauch der Tempora im Rumänischen*, în JIRS XVI, 1910, p. 1—73 ; I. Iordan, *Gramatica limbii române*, p. 174—178 ; Al. Rosetti, J. Byck, *op. cit.*, p. 155—159 ; Kr. Sandfeld, H. Olsen, *Syntaxe roumaine*, 1936, p. 253—367 ; E. Seidel, *Zu den Funktionen der Vergangenheitstempora im Rumänischen*, în BL VII, 1939, p. 65—82 ; T. Vianu, *Problema stilistică a imperfectului*, în „Arta prozatorilor români", p. 146—432 ; T. Vianu, *Prezentul etern în naraţiunea istorică*, în „Arta prozatorilor români", p. 433—442 ; T. Vianu, *Tehnica basoreliefului în proza lui N. Bălcescu*, în „Arta prozatorilor români, p. 433—449 ; T. Vianu, *Structure du temps et flexion verbale*, în BL XI, 1943, p. 5—17 ; *Gramatica Academiei*, vol. I, 1954, p. 251, 303—309 ; Al. Rosetti, *Despre valoarea perfectului simplu*, în LR IV, 1955, 4, p. 69—73 ; Al. Graur, *Observaţii asupra întrebuinţării timpurilor în româneşte*, în LL, 1955, p. 134—141 ; Academia R.P.R., *Limba română. Fonetică-Vocabular-Gramatică*, p. 152—156 ; I. Iordan, *Limba română contemporană*, 1956, p. 422—431 ; Al. Georgescu, *Unele probleme ale imperfectului*, în SG I, 1956, p. 83—95 ; Al. Georgescu, *Perfectul simplu în dialectul dacoromân*, în SG II, 1957, p. 29—52 ; Gr. Brîncuş, *Sur la valeur du passé simple en roumain*, în „Mélanges Oslo", p. 159—174 ; Al. Georgescu, *Perfectul simplu în dialectul dacoromân*, în „Omagiu Iordan", p. 317—324 ; V. Titova, *Valoarea temporală a formelor modului condiţional*, în „ imbă şi lit. mold." II, 1959, 1, p. 15—22 ; K. Bottke, *Rumanian Imperfect, Perfect and Plusperfect Indicative*, în „Orbis" IX, 1960, p. 116—118 ; Academia R.S.R., *Gramatica Academiei*, vol. I, 1963, p. 234—243 ; N. Corlăteanu, *Perfectul simplu la Ion Creangă*, în „Omagiu Rosetti", p. 145—146 ; I. Iordan, V. Guţu Romalo, Al. Niculescu, *op. cit.*, p. 225—237 ; B. Berceanu, *op. cit.*, p. 196—199.

se numesc *relative*. Cele mai caracteristice timpuri din această categorie sînt mai mult ca perfectul şi viitorul anterior.

În principiu oricare dintre timpurile considerate absolute se pot folosi ca relative : *Cîţiva negustori mă întrebară dacă nu* **vînd** *crapul*. Z. Stancu, P. N., p. 39 (prezentul indicativului *vînd*, întrebuinţat relativ, echivalează cu perfectul simplu, la care se află regentul său *întrebară*).

Pe de altă parte şi timpurile prin excelenţă relative (mai mult ca perfectul şi viitorul anterior) apar uneori cu întrebuinţare absolută.

Cînd figurează în propoziţii independente sau principale coordonate, aceste timpuri prezintă realmente valori ale altor timpuri sau moduri, în funcţie de context :

Pe cine **iubisem** *eu în scurta-mi şi tulburea-mi viaţă ?* Z. Stancu, P. N., p. 104 (mai mult ca perfectul **iubisem** situează acţiunea respectivă la perfectul compus).

Ce-or **fi vorbit** *atît ?* Camil Petrescu, U. N., p. 119 (forma de viitor anterior *or fi vorbit* are valoare de prezumtiv perfect, nu de viitor anterior al indicativului).

3. Categoria gramaticală a timpului se află în interacţiune cu categoria aspectului.

Timpul situează acţiunea, direct sau indirect, în raport cu momentul enunţării, iar *aspectul* o descrie ca perfectivă (terminată, globală, unitară) sau ca imperfectivă (în desfăşurare).

Ambele categorii gramaticale se redau, în română, prin aceleaşi forme.

Sfera timpului se subordonează celei de aspect, care este, ipso facto, mai generală, mai abstractă. Există opoziţii temporale atît în cadrul perfectivului (perfect simplu, perfect compus, mai mult ca perfect), cît şi în cadrul imperfectivului (prezent, imperfect).

Datorită conexiunii dintre cele două categorii gramaticale considerate, definiţiile date timpurilor includ, în general, şi

---

[2] Vezi şi A. Philippide, *op. cit.*, p. 335.

notele specifice aspectului, pe care de regulă lingvistica noastră nu-l recunoaşte ca o categorie gramaticală sau îl confundă cu modul acţiunii (subaspectul).

4. Potrivit definiţiei, categoria timpului ar părea simplă. Conţinutul ei ar corespunde experienţei reale, ar indica momentul în care se desfăşoară un proces.

Formele *am citit, citesc, voi citi* opun între ele o acţiune anterioară, simultană sau posterioară momentului enunţării ei.

Uzajul demonstrează, însă, că timpul este o categorie gramaticală complicată, dacă nu chiar anarhică, în care contextul abia reuşeşte uneori să stabilească ordinea logică necesară.

Terminologia gramaticală induce adesea în eroare. Formele exprimă numai cîteodată conţinutul categorial aşteptat.

În numeroase cazuri, ele sînt entităţi pur morfologice, „etichete de clasificare“[3], căci între forma timpului şi timpul real există numai uneori corespondenţă.

Astfel, forma de indicativ *prezent* exprimă sens de *prezent actual* (**Trece** *unul din Stănicuţ cu carul.* Z. Stancu, D., p. 12), de *viitor* (**Vine** *mîine cu noi.* Călinescu, E. O., p. 140), de *trecut* (*Atunci Mihai...* **trece** *podul în capul a opt mii de ostaşi şi* se lăsă *cu furie asupra osmanlîilor.* Bălcescu, O. A., II, p. 87) sau de *prezent permanent*, adică de trecut, prezent şi viitor totodată (*Omul cît* **trăieşte învaţă** *şi tot neînvăţat* **moare.** *Proverb) ; trecutul* poate să aibă valoare de *prezent* sau de *viitor* (*Heramin a strigat :* **Dusu-m-am** *şi* **m-am întors** *numaidecît* „mă duc imediat şi mă voi întoarce numaidecît“. Sadoveanu, O. XVIII, p. 444) ; *viitorul* poate să redea valoarea de *trecut* (*Gîndeam că mă* **vei fi uitat.** Negruzzi, P. T., p. 54).

Cu alte cuvinte, în cazuri frecvente opoziţiile de conţinut ale diferitelor forme temporale se neutralizează în contexte determinate şi termenul nemarcat (cu trăsăturile temporale distinctive suprimate) se substituie termenului marcat (însuşindu-şi trăsăturile de conţinut relevante ale acestuia).

[3] *Grammaire Larousse du français contemporain*, p. 334.
[4] Jean Dubois, *Grammaire structurale du français. Le verbe*, p. 176.

Scanned with OKEN Scanner

5.1. În propoziţii principale, *prezentul (prezentul actual)* indică o acţiune, stare sau existenţă care se manifestă în momentul vorbirii :

Ne privim *îndelung, tăcuţi* (Stancu. P. N., p. 5).

La marginea lăstarului un pui de prepeliţă, cu aripa ruptă, stă *zgribulit de frig* (Brătescu-Voineşti, P., p. 229).

Altfel spus, *la prezentul actual* procesul enunţat coincide cu procesul enunţării.

5.2. Forma de prezent, chiar cînd este folosită absolut (adică în propoziţie principală), exprimă valori temporale multiple, în funcţie de context.

În proverbe, definiţii, aforisme, prezentul indică acţiuni cu valabilitate universală şi permanentă, deci şi prezentă. Este aşa-numitul prezent *gnomic*[5]. Verbul respectiv poate să aibă sens durativ sau momentan[6] :

Orice lucru **are** *frumuseţea lui, dar nu oricine o* **vede** (T. Vianu, *Maxime,* p. 90).

Cine **se scoală** *de dimineaţă departe* **ajunge** *(Proverb).*

5.3. Analizînd funcţia stilistică a prezentului, Tudor Vianu distinge pe lîngă prezentul gnomic, „atemporal", şi un *prezent etern,* întrebuinţat în naraţiuni, prin care relatarea unor evenimente la trecut se încheie cu o reflecţie de ordin general redată prin prezent.

Avem a face, în acest caz, tot cu o variantă a prezentului permanent.

Prezentul gnomic poate primi şi el sensul de prezent etern, atunci cînd „încheie o povestire, rezumînd şi extrăgînd substanţa ei generală.

Folosit însă izolat, proverbul nu trezeşte acest sentiment al valabilităţii eterne"[7].

Astfel, epilogul tragic al represiunii din *Răscoala* conţine în partea lui finală următoarea concluzie a unui ţăran, exprimată prin prezentul etern :

---

[5] T. Vianu, *Arta prozatorilor români,* p. 433—442.

[6] Iordan, Guţu Romalo, Niculescu, *op. cit.,* p. 227, afirmă că numai verbele durative realizează semnificaţia de prezent gnomic.

[7] T. Vianu, *op. cit.,* p. 437.

Scanned with OKEN Scanner

N-a sosit încă ceasul dreptății, dar trebuie să sosească odată ș-odată, că lume fără dreptate **nu se poate**[8].

5.4. *Prezentul iterativ* reprezintă o altă specie de prezent, care marchează o acțiune nedeterminată temporal în raport cu momentul vorbirii, deoarece se îndeplinește în repetate rînduri, la anumite intervale.

Periodicitatea acțiunii este indicată de context, în care apare o complinire temporală.

Și mai fac ce fac de mult.

Vara *doina mi-o* **ascult** (Eminescu, O. A., p. 129).

5.5. Uneori prezentul exprimă o acțiune actuală, dar începută în trecut și, în unele cazuri, continuată și în viitor. Circumscrierea duratei se face printr-un complement circumstanțial temporal :

De trei zile-ncoace

Gura nu-ți mai **tace** ! (*Balade* II, p. 463—464).

5.6. Ajutat de context, prezentul poate să redea și o acțiune exclusiv viitoare :

Mîine, **ieșiți** *la culesul viei* (Stancu, D., p. 69).

Valoarea de viitor se degajează cîteodată din semnificația generală a enunțului, fără compliniri circumstanțiale care să marcheze posterioritatea :

Mă duc și **mă întorc** *cu el* (Sadoveanu, O. XIII, p. 811).

Bineînțeles *mă întorc* exprimă un viitor mai îndepărtat de prezent decît *mă duc.*

5.7. Prezentul nemarcat se substituie uneori trecutului, transpunînd în momentul vorbirii întîmplări anterioare. În felul acesta narațiunea devine mai vie, mai impresionantă. Auditorul sau lectorul are iluzia că asistă la reprezentarea unei piese de teatru, că este martor direct al evenimentului. Acest prezent se numește *prezentul istoric* sau *dramatic :*

Sfîrșind aceste pregătiri, Mihai **cugetă** *întru inima sa că împrejurarea* **cere** *neapărat vreo faptă eroică...* **smulge** *o secure ostășească de la un soldat,* **se aruncă** *în coloana vrăjmașă..* **doboară** *pe toți cei ce* **încearcă** *a-i sta împotrivă,* **ajunge** *pe Caraiman-Pașa, îi* **zboară** *capul,* **izbește** *și pe alte capete*

[8] Pag. 526.

Scanned with OKEN Scanner

din vrăjmaşi şi, făcînd minuni de vitejie, se **întoarce** *la ai săi plin de trofee* (N. Bălcescu, O. A. II, p. 89).

5.8. Prezentul istoric absolut alternează adesea cu forme temporale de trecut :

Şi **au mers** *ei încă multă cale... de la o vreme* **deteră** *de o poiană frumoasă. Poiana* **era** *acoperită de-o pajişte verde... Voinic de Plumb le* **spune** *fraţilor să-l aştepte* (*Tinereţe*, p. 11—12).

Graţie acestei aptitudini a prezentului istoric de a se substitui unor timpuri ale trecutului este posibilă tehnica basoreliefului în naraţiuni, prin care se realizează valori stilistice remarcabile : trecutul se despică în diferite planuri, eroii şi evenimentele importante pentru povestitor sînt aduse în lumina prezentului, iar întîmplările antipatice se situează pe planurile estompate ale trecutului[9].

5.9. Ca timp relativ, adică în propoziţii dependente, prezentul exprimă acţiuni simultane cu cele din propoziţia regentă al cărei verb este la trecut sau la viitor :

De la un timp veţi băga de seamă cam de la Tîrgu-Neamţ mai departe că **se vorbeşte** *mai puţin despre Ceahlău* (*Conporanul*, 1967, nr. 29, p. 3).

Hotărîsem **să mă duc** *la rivala mea* (C. Negruzzi, P. T., p. 49).

Deci în astfel de enunţuri, prezentul are valoare de trecut cînd regenta are verbul la un timp trecut şi valoare de viitor cînd regenta are verbul la viitor.

5.10. Într-o frază construită cu prezentul istoric, prezentul relativ din subordonata temporală introdusă prin locuţiunea conjuncţională *după ce* redă o acţiune anterioară faţă de prezentul din regentă[10] :

După ce **pleacă** *Grigoriade, găseşte telegrama „uitată" pe masă* (Camil Petrescu, U. N., p. 203).

6.1. *Imperfectul* desemnează o acţiune neterminată în trecut.

---

[9] Cf. Tudor Vianu, *Tehnica basso-reliefului în proza lui N. Bălcescu*, în „Arta prozatorilor români", p. 443—449.

[10] Cf. şi P. Heidler, *op. cit.*, passim.

Scanned with OKEN Scanner

Spre deosebire de timpurile perfectului, imperfectul absolut prezintă acțiunea în desfășurare și starea ca durînd în momentul dat al trecutului. Acțiunea exprimată prin imperfect poate să dureze și în momentul enunțării ei (orale sau scrise) :

Îl **ascultam** *și* **mă uitam** *cercetător la el* (Lăncrănjan, C. III, p. 304).

Adîncurile muntelui **tăceau.** Sadoveanu, O. XIV, p. 501.

Drept înainte, în zarea plumburie, satul se **zugrăvea** *ca un mușuroi uriaș. Pe de lături, de jurîmprejur, miriștea arămie* se **întindea** *nesfîrșită, tăcută și netedă. Numai ici-colo* **poposeau** *cîrduri de ciori, punctînd cu pistrui negri obrazul pămîntului. Cerul căptușit cu nori tomnatici,* **apăsa** *greu și parcă- și* **afunda** *marginile în orizont* (Rebreanu, R., p. 101—102).

Imperfectul apare frecvent și în monologul interior, cînd scriitorul pune personajul să-și dezvăluie gîndurile fără să recurgă la vorbirea directă sau indirectă legată (subordonată unui cuvînt de declarație) :

Prunoiu se holbă la el cu uimire. Cum **îndrăznea** *Pascu să-i vorbească așa ?* (Preda, D., p. 30).

6.2. Prin repetarea unei acțiuni momentane se creează aparența unei acțiuni durative. Ideea de reluare este subliniată adesea și prin context (determinări circumstanțiale) :

Vîntul **scutura,** *după popasuri egale, coamele pomilor* (Călinescu, E. O., p. 15).

Din cînd în cînd Filip se **oprea, asculta** *foșnetul buruienilor terciuite de atîta frămîntare, apoi* **pornea** *din nou, încă mai înverșunat* (Galan, B. I, p. 75).

6.3. Acțiunea redată prin imperfect este de regulă durativă. Totuși imperfectul nu se opune celorlalte timpuri prin durată. Și acestea pot să exprime o acțiune durativă, fie numai datorită valorii semantice a verbului, fie acesteia și contextului totodată :

După ce **inspectară** *împreună tunurile și oamenii, coborîră în postul de comandă* (Rebreanu, P. S., p. 84).

Încetul cu încetul ploaia **conteni** (Rebreanu, P. S., p. 96).

[11] Vezi și Tudor Vianu, *Problema stilistică a imperfectului*, în „Arta prozatorilor români", p. 397—415.

Scanned with OKEN Scanner

6.4. Am văzut că imperfectul prezintă acțiunea în desfășurare. Construite cu acest timp, unele verbe momentane își modifică valoarea lexicală, dobîndind o durată mai lungă[12]. În felul acesta se obțin efecte stilistice apreciabile :

Cînd ceilalți **adormeau** *sub aripa mamei, el o întreba cu spaimă : — Mamă, nu e așa că o să mă fac bine ?* (Brătescu-Voinești, P., p. 228).

Cînd **răsărea** *luna dinspre Cornățel, au auzit desluşit glasul mamei lor chemîndu-i din capul miriştei* (Brătescu-Voinești, P., p. 228).

6.5. W. Meyer-Lübke semnalează cazuri de imperfect care desemnează o acțiune încheiată, perfectă[13].

Extinderea imperfectului nemarcat asupra perfectului în poezia epică populară și în proza narativă are rațiuni stilistice. Prin acest procedeu evenimentele consumate sînt înfățișate în curs de realizare :

Bine vorba nu **sfîrșea**
Murguleț-u-și **repezea**
Și cu sete mi-l **lovea :**
Capu-n pulbere **cădea** (*Balade* II, p. 258).

Scriam *aceste rînduri în anul 1847.* Bălcescu, O. A. II, p. 82 („am scris").

Într-o seară de la începutul lui iulie 1809... un tînăr de vreo optsprezece ani **intra** *în strada Antim.* Călinescu, E. O., p. 15 („a intrat").

6.6. În jocurile lor, copiii folosesc adesea imperfectul cu valoare de prezent și mai ales de viitor apropiat. Astfel, o fetiță redă fazele unui joc în termenii următori :

***Tu stăteai** aici pe bancă, cu mîinile la ochi. **Noi ne ascundeam** după case, mașini, pomi. Cînd* **ziceam** *„gata", tu ne* **căutai** *pe unde* **eram ascunși.**

E clar, că verbele la imperfect indică acțiuni care se desfășoară în prezent și se continuă în viitor. În niciun caz nu e vorba aici de valorile fundamentale ale imperfectului (durata, repetiția în trecut).

---

[12] Vezi Heidler, *art. cit.* ; B. Cazacu, *Limba română în școală*, în „Cum vorbim", 1949, 5, p. 21.

[13] W. Meyer-Lübke, *op. cit.*, p. 123.

Scanned with OKEN Scanner

6.7. Imperfectul relativ exprimă, în general, o acțiune *simultană* față de altă acțiune trecută redată prin imperfect, perfect simplu, perfect compus, mai mult ca perfect :

a. *Îi creștea inima cînd* **auzea** *ciripitul fetițelor* (Brătescu-Voinești, P., p. 329).

b. *Pe cînd Titu îi* **vorbea** *cu antuziasm și Grigore* **aștepta** *nerăbdător, sosi un tren în gară* (Rebreanu, R., p. 529).

c. *Pe cînd* se **apropia** *de cel din urmă popas, Potcoavă a fost întîmpinat de căpitanul Cozmuță* (Sadoveanu, O. XVIII, p. 227).

d. *Înțelesesem dintr-o ochire că birtul* **tînjea** *cam de multișor după mușterii* (Stancu, P. N., p. 11).

Acțiunea marcată prin imperfect poate să dureze mai mult decît cea din regentă (ex. *b, c, d*) sau să coincidă cu ea (ex. *a*).

În cazul identității sferelor temporale ale verbelor din regentă și dependentă (ex. *a*), durata imperfectului din regentă *(îi creștea inima)* este limitată de propoziția subordonată *(cînd auzea ciripitul fetițelor).*

6.8. Imperfectul desemnează în unele contexte o acțiune *trecută* față de cea din regentă, care se află la imperfect sau perfect :

a. *După* ce **plecam,** *îmi scria mama cum intra în fiecare zi în odaie* (Brătescu-Voinești, P., p. 345).

b. *Întorcîndu-se acasă, porunci calului de făcu grădina de trei ori mai frumoasă decît* **era.** Ispirescu. B., p. 95 (=*fusese*).

c. *Ajunseră la locurile unde* **era** *moșia Scorpiei ; acolo găsiră orașe : pădurile se schimbaseră în cîmpii.* Ispirescu, B., p. 12 (=*fusese*).

Un astfel de imperfect folosit pentru acțiuni anterioare altor acțiuni *trecute* substituie uneori chiar un mai mult ca perfect (ex. *b, c*).

6.9. Imperfectul dintr-o propoziție subordonată introdusă prin conjuncția *pînă,* sau locuțiunile conjuncționale *pînă ce, pînă cînd,* poate să exprime o acțiune posterioară față de o regentă cu predicatul la imperfect :

Își scufunda fața în pernă și plîngea pînă i se **sleiau** *izvoarele ochilor* (Vlahuță, N., 1959, p. 35).

Scanned with OKEN Scanner

Imperfectul cu valoare de viitor în trecut poate să determine şi o regentă cu predicatul la un timp perfect :

Odată cu zorile veni şi trenul care **mergea** *spre Bucureşti, Mă urcai în tren. După cîteva minute locomotiva fluieră şi plecă.* Stancu, P. N., p. 430 (=urma să meargă).

Mult mai frecvente sînt enuţurile în care verbul la imperfect este auxiliar de modalitate într-o perifrază de tipul *avea să, trebuia să, urma să,* marcînd o acţiune posterioară în raport cu cea din regentă :

Cînd şeful de post încheia procesul verbal pe baza căruia Ţugurlan **avea să fie condamnat,** *Moromete dormea.* Preda, M. I, p. 392 (=urma să fie condamnat).

Vedeam pentru întîia oară un om cu care **urma să am de-a face** (Stancu, P. N., p. 54).

Uneori acţiunea viitoare în trecut exprimată prin imperfectul relativ se raportează la un moment al procesului enunţat, reprezentat printr-un complement circumstanţial de timp, după care acesta urmează să se efectueze imediat :

Peste trei ani **izbucnea** *cel de al doilea război mondial* (Preda, M. I, p. 510).

A doua zi **era** *reprezentaţie, dar nu se hotărîse încă cine să cînte doina haiducească între culise* (Caragiale, O. III, 1962, p. 23).

7.1. Tratăm împreună cele două forme de perfect (perfectul simplu şi perfectul compus), deoarece între ele există o mare afinitate. În general ambele exprimă acţiuni efectuate înainte de momentul enunţării.

În prealabil trebuie să precizăm că valorile perfectului simplu variază în funcţie de diferitele variante ale diasistemului. În dacoromâna vorbită, perfectul simplu apare numai într-o arie care cuprinde Oltenia, vestul Munteniei, Banatul şi regiunea Munţilor Apuseni.

Pe majoritatea teritoriului dacoromân, perfectul simplu a fost substituit de perfectul compus, iar în unele zone cele două forme de perfect se interferează[14].

[14] Al. Georgescu, *Perfectul simplu în dialectul dacoromân,* în „Omagiu Iordan".

Scanned with OKEN Scanner

Este interesant de remarcat că şi în alte limbi romanice situaţia celor două forme de perfect meţionate este similară cu cea din română[15].

În limba vorbită în care perfectul simplu şi perfectul compus coexistă, acestea sînt sinonime.

În limba vorbită perfectul simplu marchează o acţiune terminată într-un trecut recent, situat chiar în ziua enunţării. Perfectul simplu nu se foloseşte pentru redarea acţiunilor din ziua precedentă faţă de momentul vorbirii, chiar dacă acestea s-au produs într-un interval de timp sub douăzeci şi patru de ore.

Între momentul efectuării acţiunii indicate prin perfectul simplu şi momentul enunţării acesteia nu trebuie să se interpună o noapte.

Astfel, un oltean cu graiul tradiţional nealterat nu spune *primii aseară o veste mare,* ci numai *am primit aseară o veste mare,* chiar dacă evenimentul considerat s-a produs cu cîteva ore mai înainte.

Deci perfectul simplu din limba vorbită desemnează o acţiune efectuată în ziua enunţării, iar nu în cursul ultimelor douăzeci şi patru de ore, cum se admite de obicei.

Acţiunea anterioară celei exprimate prin perfectul simplu se redă prin perfectul compus sau mai mult ca perfect[16].

Anchetele lingvistice demonstrează că perfectul simplu din limba vorbită cedează sub presiunea limbii literare scrise şi vorbite chiar în Oltenia, aria sa cea mai rezistentă.

Pe măsură ce cultura şi civilizaţia se extind şi intensifică, perfectul simplu este substituit de perfectul compus sau de prezentul istoric. Această tendinţă este mai activă la tineret.

7.2. În limba literară scrisă, perfectul simplu apare alături de perfectul compus la scriitorii din toate regiunile ţării.

---

[15] H. Yvon, *Le passé simple est-il sorti d'usage ?* în „Français moderne", 1963, 3, p. 161—176 ; *Grammaire Larousse du français contemporaine,* p. 346—348 ; Ph. Martinon, *Comment on parle en français,* p. 347.

[16] Vezi şi Al. Rosetti, *art. cit.* ; Gr. Brînduş, *art. cit.*

Scanned with OKEN Scanner

Preferința scriitorilor pentru una sau alta din formele de perfect este determinată de aria lingvistică originară a scriitorului sau de mediul social evocat[17].

Gramatica Academiei[18] susține că „în literatură, perfectul simplu se întrebuințează numai în narațiuni ; în dialog, pentru a evoca exact conversația, se folosește perfectul compus[19].

Realitatea lingvistică infirmă această poziție. Scriitori din ambele arii lingvistice folosesc perfectul simplu nu numai în narațiune, ci și în dialog :

Îl **întrebă :**

— *Ce* **făcuși,** *Filipache, la școală ?*

— **Scrisei ,** *mamă,* **Scrisei** *pînă* **ostenii.**

— *Și* **scriseși** *cum trebuie ?* (Stancu,P.N., p. 62).

Remarcăm că formele de perfect simplu din citatul anterior exprimă acțiuni trecute recente.

Scriitorul cu o limbă moldovenească atît de autentică, Ion Creangă, recurge de asemenea — e drept, rareori — la perfectul simplu în dialog :

— *Moarte pentru moarte, cumătre, arsură pentu arsură, că bine-o* **plesniși** *dinioare cu cuvinte din scriptură* (Creangă, O., p. 131).

Alt mare scriitor moldovean, M. Sadoveanu, alternează perfectul simplu în dialog cu perfectul compus în narațiune sau recurge în dialog la ambele timpuri trecute :

De la Hagiu Mitrea **s-a dus** *la moară.* **A găsit** *pe nenea Ghiță singur.*

— *Ți-***a dat** *cevașilea boier Cristea ? l-***a întrebat** *morarul.*

— *Imi* **dădu,** *că-mi* **spori** *datoria* (Sadoveanu, O. XVII, p. 223),

---

[17] Al. Georgescu, *art. cit.*, p. 42.

[18] Vol. I, p. 239.

[19] Același punct de vedere la Iordan, Guțu Romalo, Niculescu, *op. cit.* : „perfectul simplu se folosește exclusiv în narațiune, pe cînd în dialog, care redă limba vorbită, apare perfectul compus" (p. 233 și 234).

Scanned with OKEN Scanner

Alteori perfectul simplu folosit în dialog se referă la acțiuni mai îndepărtate în timp, care în aria perfectului simplu se redau prin perfectul compus :

— *De ce te* **duseși** *cu căruța a mare a primăriei sîmbătă seara la Frăsinet și* **vămuiși** *strînsura femeilor ?...* **Ai făcut** *asemenea fapte ori nu ?*

— **Luai** *dreptul Stanchii.* **Dădui** *Nastasiei din zestrea nevesti-mi și* **luai** *din recoltă, drept arendă* (Sadoveanu, O. XVII, p. 355).

În celelalte stiluri ale limbi literare perfectul simplu e mai puțin uzitat.

7.3. Acțiunea marcată prin perfectul simplu este încheiată în momentul vorbirii. La acest timp se folosesc atît verbele momentane, cît și cele durative[20] :

Ioanide **se-ntinse** *pe pat cu mîinile sub cap,* **dormită** *îndelung astfel, în fine* **se sculă, ieși,** *apoi* **veni** *cu o lădiță cu chei și cu o pilă* (Călinescu, B. I., p. 161).

Ninse *iarăși... Soarele* **se arătă.** *Și vremea* **curse** *înainte* (Stancu, S., p. 493).

Află *numai că* **se căsătorise** *cu Pascalopol, pe care îl* **urî** *din nou* (Călinescu, E. O., p. 494).

După cum se remarcă din exemplele precedente, verbele care exprimă o durată mai mare sau o stare se întrebuințează la perfectul simplu de regulă însoțite de o complinire (parte de propoziție sau propoziție)[21].

7.4. Adesea perfectul simplu relativ desemnează o acțiune anterioară în raport cu alta redată tot prin perfectul simplu, deci în asemenea situații el are valoare de mai mult ca perfect :

Apoi **se despărțiră,** *după ce* **se îmbrățișară** *și* **plînseră** *ca niște copii (Tinerețe,* p. 115).

Semnificație de mai mult ca perfect poate să dobîndească și perfectul compus în raport cu alt perfect compus în construcție similară :

---

[20] P. Heidler, *art. cit.*, passim ; Sandfeld-Olsen, *op. cit.*, p. 323 ; Al. Georgescu, *art. cit.*, p. 49.

[21] Cf. și Al. Graur, *Observații asupra întrebuințării timpurilor în românește,* p. 136—140).

Scanned with OKEN Scanner

După ce s-au **dus** *leşii,* m-am **luat** *cît colea pe urma lor pînă la Cotnar* (Negruzzi, P. T., p. 130).

7.5. În limbajul familiar, perfectul compus indică uneori o acţiune pe punctul de a se efectua (viitor apropiat) sau care se efectuează înaintea altei acţiuni viitoare (viitorul anterior) sau a unei circumstanţe temporale :

Nu vreţi să-l ajutaţi, vînd partea mea de pămînt şi am **terminat** *povestea.* Preda, M. I, p. 414 *(voi termina).*

Pînă mîine s-a *şi* **terminat** *cu rebeliunea.* Beniuc, M. C., p. 178 (se va fi terminat).

În exemplul ultim de mai sus, datarea acţiunii se face în funcţie de un complement circumstanţial temporal.

Acţiunea (terminarea) se petrece posterior momentului vorbirii (în intervalul de timp circumscris de complementul circumstanţial *pînă mîine),* însă anterior împlinirii acestei perioade.

Într-o categorie de propoziţii subordonate temporale, perfectul simplu şi perfectul compus indică acţiuni posterioare în trecut :

Vînătorul îl **urmări** *cu privirea pînă* se **pierdu** *cu totul în pădure* (Chiriţă, P., p. 91).

La plecarea trenului a **făcut** *semn cu batista pînă nu* s-au *mai* **putut vedea** (Bassarabescu, S. A., p. 64).

8.1. Mai mult ca perfectul este, în general, un timp relativ. El desemnează o acţiune terminată înaintea alteia tot trecute.

Mai mult ca perfectul poate să fie în relaţie cu un verb la oricare din timpurile trecute, inclusiv la mai mult ca perfect :

Transcriam brutal faptele, aşa cum le **văzusem** *şi aşa cum le* **auzisem** (Stancu, P. N., p. 418).

A doua zi pe la prînz, după ce **treierase** *şi* îşi **cărase** *paiele acasă, Tugurlan se duse la Ion al lui Miai* (Preda, M. I, p. 367).

Într-o sîmbătă seara am luat banii de la un om la care **lucrasem** *toată săptămîna* (Lăncrănjan, C. I., p. 157).

Aflasem că **ieşise** *cel dintîi din şcoala militară* (Brătescu-Voineşti, P., p. 37).

Scanned with OKEN Scanner

După ce stătuse *un timp alături de ceilalţi, Mantaroşie* ieşise *apoi pe nesimţite din casă* (Preda, M. I, p. 476).

8.2. Cîteodată mai mult ca perfectul apare în relaţie cu prezentul (actual sau istoric) :

Ştiu eu ce mă **apucase ?** (Agîrbiceanu, O. IV, p. 49).

Se pare că **umblase** *mult şi repede* (Agîrbiceanu, O. IV, p. 377).

8.3. În unele contexte, mai mult ca perfectul marchează acţiuni progresive simultane cu alte acţiuni exprimate prin acelaşi timp :

Dar pe măsură ce **înaintasem,** *grădina se schimbase* (Brătescu-Voineşti, P., p. 42).

8.4. Relativ frecvente sînt cazurile în care mai mult ca perfectul desemnează acţiuni posterioare faţă de altele redate tot prin mai mult ca perfect :

Acolo întîlnise pe postelnicul, căruia îi **repetase** *acuzarea ce Zoe făcuse Elenei* (Bolintineanu, O. A., p. 284).

Aripele ambiţiei bătuseră cu atîta putere aerul din jur, încît îl **ridicaseră** *pînă la candidatura de deputat* (Agîrbiceanu, O. IV, p. 196)[22].

8.5. Mai mult ca perfectul poate să se raporteze şi la un complement circumstanţial de timp :

Aceasta **se-ntîmplase la doi ani** *după ce familia Macavei se mutase la oraş* (Agîrbiceanu, O. IV, p. 194).

Înainte de a termina, *Pavel* **înţelesese** *importanţa deosebită pentru ambele hale* (Chiriţă, O., p. 527)[23].

---

[22] Din exemplele de mai sus rezultă că mai mult ca perfectul exprimă acţiuni anterioare nu numai faţă de imperfect şi de perfect (cum se susţine în general ; cf. I. Iordan, Guţu Romalo, Niculescu, *op. cit.*, p. 236), ci şi faţă de prezent şi mai mult ca perfect. În plus, mai mult ca perfectul desemnează şi acţiuni simultane şi posterioare în raport cu altele redate tot prin mai mult ca perfect.

[23] Tudor Vianu credea a fi descoperit în fraza *Pe lîngă datornicii turci ce erau în ţară sub Alexandru, se mai adăugaseră şi alţii* (Bălcescu, O. A. II, p. 23) un mai mult ca perfect care reprezintă un moment posterior faţă de un imperfect. (*Arta prozatorilor români*, p. 424). „Curioasa derogare de la regula generală nu e semnalată de gramatici" — afirmă, în continuare, Vianu.
În realitate relaţia dintre imperfectul *erau* şi mai mult ca perfectul *adăugaseră* este absolut normală şi remarcată de gramatici. Acţiunea

Scanned with OKEN Scanner

8.6. Uneori mai mult ca perfectul absolut are valoare de perfect simplu sau perfect compus :

Nu pot să stau, **venisem** *să-l caut pe amicul Felix.* Călinescu, E. O., p. 448 *(venii,* eventual *am venit).*

8.7. W. Meyer — Lübke susţine că folosirea mai mult ca perfectului este justificată numai în frază.

Realitatea lingvistică nu-l confirmă. Mai mult ca perfectul poate să figureze şi în propoziţii independente :

De unde **izvorîse** *poemul ? Pe cine* **cunoscusem** *eu cu obrazul rotund şi galben ca luna ?* (Stancu, P. N., p. 291).

Cei doi prieteni, Alexandru şi Georges, **se retrăseseră** *în camera lor de culcare* (Bolintineanu, O. A. II, p. 176).

8.8. Cercetările de lingvistică stilistică ale lui Tudor Vianu[24] au dus la concluzia că mai mult ca perfectul este un timp narativ. La prozatorii noştri vechi (C. Negruzzi, N. Filimon, D. Bolintineanu, Al. Odobescu etc.) acest timp serveşte la fixarea cadrului, a momentului de la care începe evoluţia evenimentelor relatate.

Tehnica epică a scriitorilor din această categorie constă din utilizarea mai mult ca perfectului pentru evocarea antecedentelor naraţiunii şi determinarea succesiunii evenimentelor expuse.

La scriitorii mai noi (Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, G. Călinescu, Gala Galaction, T. Arghezi etc.), frecvenţa mai mult ca perfectului scade.

Cauza acestui fenomen rezidă în modificarea tehnicii naraţiunii prin renunţarea la înfăţişarea antecedentelor evenimentelor relatate şi prin substituirea parţială a povestirii cu prezentarea directă[25].

---

redată prin *erau* este durativă şi *simultană* la un moment dat cu cea exprimată prin *adăugaseră* (unii datornici se aflau în ţară mai de mult, iar la aceştia se mai adăugaseră la un moment dat alţii, continuînd să stea în ţară cu toţii), deci starea şi acţiunea indicate de cele două verbe considerate sînt în raport de coincidenţă parţială.

[24] *Op. cit.,* p. 139.

[25] T. Vianu, *Tehnica basso-reliefului în proza lui N. Bălcescu,* în „Arta prozatorilor români", p. 443—449.

Scanned with OKEN Scanner

9.1. În cadrul paradigmei verbale, viitorul se opune celorlalte două timpuri fundamentale : prezentul şi trecutul. El exprimă o acţiune care urmează să se realizeze.

Sistemul verbal românesc comportă două timpuri pentru redarea acestei categorii : *viitorul* (I) şi *viitorul anterior.*

Acţiunea exprimată prin viitorul absolut urmează să se efectueze după momentul vorbirii :

Sosi-va *oare la vreme ?* (Bălcescu, O. A. II, p. 88).

Acţiunea viitoare poate să fie separată de prezent printr-un interval de timp marcat de un complement circumstanţial temporal :

Peste cîteva zile *nu voi mai fi pe lume* (Bolintineanu, O.A., p. 95).

9.2. Cu valoare relativă, viitorul marchează în unele contexte o acţiune anterioară în raport cu altă acţiune viitoare (trecutul în viitor) :

După ce **voi muri** *nu voi mai vedea stelele* (Stancu, S., p. 521).

Acuma vîntul curge într-acolo cătinel, dar cum **va sta,** *prinde-va a suna mai tare* (Sadoveanu, O. XVIII, p. 145).

Viitorul din propoziţiile circumstanţiale temporale precedente are valoare de viitor anterior.

9.3. Graţie contextului, viitorul poate să exprime opoziţia prezent-viitor, trecut-viitor, viitor-viitor, adică o acţiune posterioară alteia prezente, trecute sau viitoare :

Mă gîndesc că **n-om găsi** *popas cînd ne va trebui* (Sadoveanu, O. XVIII, p. 138).

Nu ştia ce **va răspunde** *Lică* (Slavici, O. I, p. 154).

În clipa asta am simţit că **voi dezerta** *pentru trei zile* (Camil Petrescu, U. N., p. 133).

Un popor întreg jurase că **va muri** *pentru patrie şi libertate* (Bălcescu, O. A. II, p. 82)[26].

---

[26] Aşadar este unilaterală părerea unanim acceptată în lingvistica noastră că viitorul exprimă o acţiune ce se va efectua după momentul vorbirii (de ex. *Gram. Acad.*, vol. I, p 240 ; Iordan, Guţu Romalo, Niculescu, *op. cit.*, p. 229), întrucît acest timp exprimă şi o acţiune care urmează să se realizeze după alta situată în trecut.

Vom trage pînă **vom distruge** *tranşeele* (Camil Petrescu, U. N., p. 343).

Evenimentul ulterior situat în viitor se referă uneori la un prezent cu valoare de viitor.

Pînă ce **s-or strînge** *norii vremii rele, noi ajungem* (Sadoveanu, O. XVIII, p. 144).

Verbele la viitor cu funcţie de predicat în propoziţii principale coordonate exprimă în unele cazuri acţiuni succesive (una posterioară în raport cu alta anterioară), corespunzător realităţii reflectate :

Aşa, repede vom ajunge la prietenii noştri şi curînd **ne vom întoarce** (Sadoveanu, O. XVIII, p. 141).

9.4. Viitorul relativ poate să desemneze şi acţiuni simultane :

Schimbarea adevărată **nu va fi** *decît atunci cînd* **vor dispărea** *toţi şi cînd pămîntul* **va fi stăpînit** *de cei care-l muncesc !* (Rebreanu, R., p. 131).

Să nu socoată acest Vartic că noi **nu ne-om aduce aminte** *cînd* **ne-om întoarce** *cu măria sa Nicoară* (Sadoveanu, O. XVIII, p. 134).

9.5. Viitorul anterior este un timp relativ. El exprimă, în general, o acţiune care se petrece înaintea altei acţiuni sau circumstanţe viitoare :

Atunci se va repezi la ţară şi nu va pleca de acolo pînă **nu va fi încheiat** *vînzarea* (Rebreanu, R., p. 246).

Cuconu Epaminonda va explica proprietarului, care **va fi citit** *în ziare că la moşia dumnealui s-a spînzurat un băiat* (Brătescu-Voineşti, P., p. 106).

9.6. Viitorul anterior dependent de un prezent, imperfect sau perfect comportă, în unele contexte, valoare de perfect sau mai mult ca perfect :

a. *Cît* **voi fi dormit** *nu ştiu, destul că, într-un tîrziu, mă deşteptai.* Hogaş, O., p. 233 *(am dormit).*

b. *Ce-i* **vei fi spus** *despre galeria cea nouă nu-s decît vorbe de clacă.* Agîrbiceanu, A., p. 275 *(ai spus).*

Valoare de perfect sau mai mult ca perfect poate să prezinte şi un viitor anterior dintr-o propoziţie principală :

c. **Voi fi făcut** *eu ce voi fi făcut, nu-i vorbă, dar am făcut așa că oricine poate să creadă ce-i place, însă nimeni nu știe nimic.* Slavici, O. I, p. 120 (*am făcut* eu ce-*am făcut*, dar *am făcut*...).

d. **Va fi rămas** *așa vreun ceas; întunericul copleșise tot jurul, numai pe vatra din tindă mai lumina un ochi de jar.* Agîrbiceanu, O. IV, p. 7 (*rămăsese*).

Enunțurile de mai sus demonstrează incontestabil că acțiunile exprimate prin viitorul anterior sînt reale, certe; nesiguranța, probabilitatea din unele exemple precedente privește nu acțiunea însăși, ci alte elemente ale enunțului intim legate de verb: în ex. *a*, durata acțiunii (*cît*); în ex. *b*, obiectul acțiunii (*ce*).

9.7. Viitorul anterior își menține valoarea temporală specifică și atunci cînd determină verbe care exprimă o acțiune posterioară față de altă acțiune în trecut:

Silvestru Boiangiu își întocmi o listă de vreo treizeci de oameni pe care voia s-o mai rumege după ce **va fi ascultat** *pe pîndari* (Rebreanu, R., p. 124).

În exemplul precedent, *voia (s-o rumege)* desemnează o acțiune ulterioară (echivalentă cu *urma s-o rumege*) în raport cu cea exprimată prin *întocmi*, iar acțiunea redată prin *va fi ascultat* este anterioară față de cea indicată de *voia (s-o rumege)*.

Deci nu se poate absolutiza ideea să „viitorul anterior exprimă o acțiune care se va petrece în viitor față de *momentul vorbirii*", cum se susține de regulă[27].

9.8. În română, formele de viitor sînt concurate într-o măsură apreciabilă de alți membri ai paradigmei verbale.

Astfel, viitorul (I) este substituit de forme nemarcate ale prezentului și imperfectului indicativ sau de perifraze cu verbul la imperfect: *avea să, trebuia să, urma să.*

---

[27] Cf. *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 241; Iordan, Guțu Romalo, Niculescu, *op. cit.*, p. 229. Nu sîntem de acord nici cu teza că participiul formei de viitor anterior este invariabil (Iordan, Guțu Romalo, Niculescu, *op. cit.*, p. 230), deoarece în cazul viitorului pasiv, participiul prezintă formă variabilă: *vor trece la acțiune după ce* **va fi (fost) verificată** *întreaga aparatură.*

Scanned with OKEN Scanner

Poziția viitorului anterior este cu mult mai precară. El a rămas o formă aproape exclusiv livrescă. În limba vorbită (populară și literară), viitorul anterior a cedat aproape complet locul contextelor alcătuite din viitor și diferite compliniri temporale.

10.1. Sistemul temporal al conjunctivului se distinge net de acela al indicativului. Sfera fiecăruia din cele două timpuri ale conjunctivului este sensibil mai întinsă decît aceea a oricăruia din cele șapte timpuri ale indicativului.

Pe cînd la indicativ trecutul și viitorul cunosc forme multiple, conjunctivul nu dispune de o formă proprie pentru viitor.

Funcția de prezent și de viitor a conjunctivului este cumulată de una și aceeași formă.

Pe de altă parte, conjunctivul apare prin excelență în propoziții subordonate. Ca timp relativ, valoarea lui temporală este imprimată de verbul regent[28].

Funcția temporală a prezentului se manifestă clar în propoziții independente, reprezentînd fie o acțiune situată în momentul actual, fie într-un viitor mai mult sau mai puțin apropiat de prezent :

Să ne facem *pregătirile domol și în taină* (Sadoveanu, O. XVII, p. 289).

Ce **să** *mai* **lămurim ?** (Lăncrănjan, C. III, p. 10).

10.2. Alteori prezentul conjunctivului are valoare temporală permanentă, caracteristică proverbelor, aforismelor *(prezentul gnomic) :*

Să ședem *strîmb* **și să judecăm** *drept (Proverbe,* p. 294).

10.3. În propoziție dependentă, prezentul conjunctivului își primește valoarea temporală de la verbul regent, exprimînd o acțiune simultană sau posterioară în raport cu aceasta :

Pămîntul tot nu-l dau, **să știu** *că mă bagă în temniță* (Lăncrănjan, C. III, p. 140).

Îi ziceam **să taie** *o pasăre* (Brătescu-Voinești, P., p. 107).

Din sfera mea venii cu greu

Ca să-ți **urmez** *chemarea* (Eminescu, O. A., p. 167).

A trecut **să** *ne* **vadă** (Stancu, P. N., p. 226).

---

[28] Cf. în special A. Philippide, *op. cit.*, p. 333.

Hotărîsem să **mă duc** *la rivala mea* (Negruzzi, P. T., p. 45).

Voi şti să **mă achit** *de toate îndatoririle* (Bassarabescu, S. A., p. 49).

Să-l fi aruncat jos din tren, să-*l* **înveţe** *minte* (Preda, D., p. 66).

Aş fi vrut totuşi să **spun** *şi eu două vorbe* (Camil Petrescu, U. N., p. 29).

10.4. După un verb la imperativ, conjunctivul prezent se situează net în perspectiva viitorului :

Scoală-l să **se ducă** *acolo imediat* (Preda, D., p. 63).

10.5. Folosit absolut, perfectul conjunctivului exprimă valoare de trecut :

Măcar şef de echipă să *mă* **fi pus** *(Nuvela* III, p. 113).

În relaţie cu un verb la orice timp, conjunctivul perfect marchează anterioritate :

Nu-i plăcea de boier **s-***o* **fi picat** *cu ceară* (C. S. Nicolăescu-Plopşor, T. T., p. 111).

Să nu fi fost *blestematul de deal, nu s-ar fi întîmplat nimic* (Barbu, G., p. 181).

10.6. Dintre cele două timpuri ale conjunctivului, perfectul se foloseşte sensibil mai puţin, deoarece este concurat de prezentul conjunctivului, care are capacitatea de a exprima orice valoare temporală, prin simultaneitate cu acţiunea redată de timpul din regentă.

11.1. La fel cu conjunctivul, condiţionalul exprimă relaţii temporale mai puţin diferenţiate decît indicativul[29].

În română condiţionalul are două timpuri : prezentul şi perfectul.

Condiţionalul prezent, cel absolut ca şi cel relativ, redă atît valoare de prezent, cît şi de viitor, la care acest mod nu cunoaşte o formă specifică :

Şi chiar dacă **ar fi** *om de treabă şi* **ar avea** *gînduri serioase tot* **nu** *le-***ar putea** *înfăptui decît peste vreo cinci ani, cînd va termina studiile* (Rebreanu, I., p. 85).

*De-***am ajunge** *odată la Bucureşti* (Stancu, J., p. 287).

[29] Cf. în special Al. Philippide, *op. cit.*, p. 337, 340—341 ; V. Titova, *art. cit.*

Scanned with OKEN Scanner

Sensul de viitor al prezentului *ar putea* și *am ajunge* este coroborat și de context.

11.2. Condiționalul prezent poate exprima și un prezent permanent (prezentul gnomic), valabil pentru trecut, prezent și viitor :

Ce bine **ar fi** *dacă viața* **s-ar potrivi** *cu visurile* (Rebreanu, I., p. 239).

De- **ar muri** *omul de cîte ori se bolnăvește,* **n-ar** *mai* **fi** *oameni pe pămînt* (*Proverbe,* p. 112).

11.3. În relație cu un timp trecut, condiționalul prezent indică uneori o acțiune simultană sau posterioară față de alta realizată în trecut :

Pe Roza Lang n-o uita și chiar se gîndea cum **ar putea-o** *așeza și pe ea în cadrul vieții lui noi* (Rebreanu, I., p. 232).

Am auzit că **s-ar afla** *un viteaz cu faimă ieșit din părțile noastre* (Sadoveanu, O. XVIII, p. 445).

11.4. Folosit relativ, condiționalul prezent poate să desemneze o acțiune simultană sau posterioară în raport cu o acțiune viitoare :

Va înțelege că m- **ar bucura** *vizita lui.*

11.5. Condiționalul perfect, absolut sau relativ, se situează în general pe un plan temporal mai precis delimitat, în trecut :

*Nici nu mi-***aș fi închipuit,** *tată, că te poate pasiona atît de mult politica* (Rebreanu, R., p. 249).

Știu că alții **ar fi făcut** *tot așa* (Sadoveanu, F.J., p. 226).

11.6. În unele contexte, condiționalul perfect se întrebuințează nemarcat pentru condiționalul prezent :

Acum **ar fi fost** *nevoie de un duhovnic sufletesc, care să-i înțeleagă tulburarea.* Rebreanu, I., p. 185 *(acum ar fi nevoie).*

*I-***aș fi putut** *face jalba și acuma, dar vă trebuie trăsura lui Belciug la bal.* Rebreanu, I., p. 130 *(i-aș putea face jalba și acuma).*

Valoarea de prezent a conjunctivului perfect se degajează din context, din complinirea temporală *acuma.*

11.7. În perioadele condiționale cu ambele verbe la condiționalul prezent sau trecut, acțiunea din propoziția condițio-

nală este anterioară celei din regentă, chiar cînd se exprimă prin formele aceluiaşi timp, deoarece, logic, condiţia precedă acţiunea condiţionată :

Ţi-aş face un rău dacă ţi-aş **da** (Lăncrănjan, C.III, p. 436).

*Dacă un străin l-***ar fi văzut** *cum închidea uşa, ar fi crezut că omul se teme grozav să nu spargă ceva* (Preda, M. I, p. 504).

11.8. Sferele celor două timpuri ale condiţionalului se delimitează prin excelenţă în enunţurile în care ele se opun :

Ar fi auzit *că acuma* **ar fi** *bucuros să-i dea fata* (Rebreanu, I., p. 217).

Dacă **ar fi învăţat** *carte, poate că azi* **ar fi** *şi el printre dansatori* (Rebreanu, I., 147).

Valoarea temporală a conjunctivului prezent din cele două exemple precedente ar fi clară chiar şi fără ajutorul determinantelor *acuma*, respectiv *azi*.

12.1. Imperativul cunoaşte un singur timp, prezentul, limitat la o singură persoană, a II-a, la singular şi la plural.

Se foloseşte uneori absolut. El marchează o acţiune actuală sau care urmează să se realizeze în viitor :

***Mai* cîntă,** *lăutare, mai* **cîntă** (Goga, P., p. 44).

Gîndule, pasăre rară,

Zboară *peste vreme,*

Zboară, (*Flori*, p. 435).

12.2. Un caz particular de imperativ îl constituie aşa-numitul imperativ dramatic sau narativ, în care imperativul poate să prezinte valoarea unor timpuri ale indicativului.

În anumite contexte, imperativul nemarcat se substituie indicativului, indiferent de timpul, persoana şi numărul formei de indicativ înlocuite :

Ne-am abătut pe la o ţuică... una-două-trei... pe urmă **dă-i** *cu bere,* **dă-i** *cu vin,* **dă-i** *cu vin,* **dă-i** *cu bere. A făcut cinste d. Nae.* Caragiale, O. II, p. 127 *(i-am dat cu bere i-am dat cu vin...).*

Nu ştiu cum li s-au întîlnit privirile la toţi odată şi atunci au început a rîde unul de altul... ***şi rîzi !*** Brătescu-Voineşti, P., p. 310 *(au rîs).*

Prin urmare imperativul poate să exprime şi valoarea de trecut, nu numai de prezent şi viitor, cînd substituie o formă de indicativ la timpul trecut.

13. Prezumtivul are forme numai pentru timpul prezent. Cu valoare de prezumtiv trecut funcţionează formele de viitor anterior, conjunctiv perfect şi condiţional perfect, despre care nu este cazul să discutăm în acest paragraf.

Prezumtivul se situează mai precis în prezent decît conjunctivul prezent, condiţionalul prezent şi imperativul :

Ce minuni şi basme **vor fi spunînd** *aceştia patru ?* (Sadoveanu, O XVIII, p. 659).

La Praguri **s-ar fi aflînd** *voinici care uneori se mînie că nu le-a izbîndit bine o treabă şi apoi trag cu săgeata în nouri.* (Sadoveanu, O. XVIII, p. 20).

14.1. Chestiunea manifestării categoriei de timp la modurile nepersonale este controversată. Matilda Caragiu-Marioţeanu, de exemplu, consideră că „infinitivul scurt şi gerunziul (verb) exprimă categoriile verbale de diateză, persoană, *timp* şi mod prin morfeme implicite, nediferenţiate“[30].

Majoritatea cercetătorilor nu admit acest punct de vedere.

Dintre modurile nepersonale, infinitivul prezintă o situaţie specială sub raportul exprimării categoriei timpului. Anume, el cunoaşte două forme temporale : infinitivul prezent şi infinitivul perfect.

Cu funcţie de subiect sau de nume predicativ într-o propoziţie principală, infinitivul prezent redă o acţiune situată într-un timp nedeterminat, general, permanent :

A nu iubi, *nu-i nimica* — **a nu putea iubi** *e grozav* (Eminescu, P. L., p. 119).

A lăuda *în faţă e* a **batjocori** *(Proverbe,* p. 25).

14.2. Construit dependent, infinitivul dobîndeşte, în general, valoarea temporală a verbului determinat sau a diferitelor compliniri temporale :

Altceva nu ştii **zice** (Lăncrănjan, C. II, p. 118).

Mergea drept înainte, fără **a** *mai* **îndrăzni** *să-şi ridice ochii de la pămînt* (Slavici, O. I, p. 157).

[30] *„Moduri nepersonale“*, p. 42.

Sperau amîndoi că vor sfîrşi prin **a se convinge** (Rebreanu, R., p. 247).

14.3. În enunţuri cu infinitivul prezent precedat de locuţiunea prepoziţională *înainte de,* acţiunea respectivă este posterioară în raport cu acţiunea verbului determinat :

Se cunoştea că vorbiseră ceva **înainte de a veni** *eu* (Lăncrănjan, C. I, p. 69).

Tot posterioară este şi acţiunea exprimată de infinitivul prezent cu funcţie de complement circumstanţial final faţă de acţiunea marcată de verbul determinat, indiferent de timpul la care se află acesta :

Căci toţi se nasc spre **a muri**

Şi mor spre **a se naşte** (Eminescu, O. A., p. 175).

Plecasem din Ruşii-de-Vede pentru **a-mi căuta** *prin alte ţinuturi ale pămîntului pîinea şi rostul* (Stancu, P. N., p. 16).

14.4. Infinitivul perfect se întrebuinţează foarte rar. El desemnează o acţiune terminată în trecut :

Se vede **a fi fost trimis** *într-adins de Mihai-Vodă* (Bălcescu, O. A. II, p. 74).

Recunoscu şi propria sa vină, de **a nu fi luat** *în serios nemulţumirea pedagogului după primul contact cu Lucian* (Beniuc, M. C., p. 127).

14.5. Precedat de locuţiunea prepoziţională *înainte de,* infinitivul perfect exprimă posterioritatea în trecut :

Aţipisem **înainte de a fi plecat** *ei* (Slavici, O. I., p. 156).

15. După cum se ştie, gerunziul este o formă verbală invariabilă.

Ca atare el nu poate exprima prin mijloace flexionare categoria timpului. Totuşi, acţiunea redată de un gerunziu se încadrează în timp cu ajutorul verbului determinat.

Se întrebuinţează numai dependent. De regulă acţiunea marcată de un gerunziu se situează în sfera temporală a verbului complinit :

Abia dacă în cîte o clipă se mai aude **lovindu-se** *de geam vreo muscă ce zbîrnîie pe dinafară* (Bassarabescu, S. A., p. 15).

Auzindu-*l* **întrebînd** *astfel, vreo cîţiva* **se ridicaseră** *şi* **se** *apropiaseră şi ei* (Preda, M. I, p. 146).

Scanned with OKEN Scanner

Iar deasupra tuturora va vorbi vreun mititel.

Nu **slăvindu-** *te pe tine...* **lustruindu-se** *pe el* (Eminescu, O. A., p. 139).

16.1. În discuţia asupra categoriei temporale a participiului nu vom lua în consideraţie formele verbale compuse şi supracompuse constituite cu ajutorul acestuia : *am lăudat, am fost lăudat.*

Participiul exprimă o acţiune trecută, sub formă de calitate, indiferent dacă verbul este activ *(pom înfrunzit)*, reflexiv *(om odihnit)* sau pasiv *(distanţă parcursă).*

16.2. Participiul care aparţine unei construcţii absolute sau are subiect comun cu predicatul propoziţiei din care face parte indică o acţiune care se află în acelaşi raport temporal cu acţiunea exprimată de predicatul propoziţiei ca şi verbul din structura de adîncime din care provine prin transformare, adică simultană (ca în exemplul a, *infra)* sau anterioară (ca în *b, c, d, infra).*

a. **Condus** *de Prund, Filip trecu într-o cameră vecină* (Galan, B. I, p. 42.).

b. **Ajunşi** *în stradă, se apucaseră de mînă şi plecaseră de-a lungul Dîmboviţei spre casă.* Barbu, S. N., p. 342 *(ajunşi* = după ce *ajunseseră).*

c. *Am nişte rochii pentru Sabina.* **Prefăcute,** *au să-i vină foarte bine.* (Cezar Petrescu, C. V., p. 229).

d. *Tinereţea odată* **trecută,** *caracterul doctorului nu s-a schimbat.* (Valeriu Ciobanu, *H. P. Bengescu,* p. 179).

In ultimul exemplu, raportul temporal dintre cele două verbe este marcat, în plus, şi de context (adverbul *odată,* care indică o anterioritate recentă).

17. Supinul denumeşte acţiunea şi cumulează caracteristici sintagmatice comune substantivului şi verbului[31].

Exprimînd un proces, supinul implică şi ideea de timp, pe care însă n-o exprimă flexionar, deoarece este o formă invariabilă.

---

[31] *Gramatica Academiei,* vol. I, p. 233—234 ; Iordan, Guţu Romalo, Niculescu, *op. cit.,* p. 208—209 ; Matilda Caragiu, *op. cit.,* contestă existenţa acestui mod în română.

Temporalitatea supinului se degajă din context, fiind determinată mai cu seamă de verbul la care se referă[32] :

Nu răsuflase însă nicăieri nimic care să dea **de gîndit** *(Preda, M. II, p. 154).*

D-apoi tu nici **de păscut** *gîştele nu eşti bun* (Creangă, O., p. 170).

[32] A. Philippide, *op. cit.*, p. 340.

Scanned with OKEN Scanner

VI. Persoana

1.1. Persoana verbală este una dintre categoriile gramaticale cel mai puțin elucidate. Gramaticile mai vechi ale limbii române nu definesc conceptul de persoană, ci se limitează la enumerarea celor trei persoane verbale, fără să indice criteriul de clasificare[1]. Unele dintre ele raportează persoana verbului la persoana pronumelui corespunzător fără alte explicații[2].

1.2. Sextil Pușcariu privește problema din unghi semantic : „Acestea (verbele personale) exprimă o stare, o acțiune, un proces sau un eveniment în raport cu vorbitorul (persoana „eu"), ascultătorul (persoana „tu") sau cu a treia persoană („el", „ea"). Tot ca a treia persoană e considerat și cel ce nu e nici „eu", nici „tu", nici „el" („ea"), ci „altul" („alta") sau nehotărîtul „cineva"...[3].

Definiția precedentă este ambiguă. Într-un enunț, același verb personal se poate referi simultan și la persoana care vorbește, și la cea cu care se vorbește, precum și la cea despre care se vorbește, ca în exemplele : *eu te-am salvat, tu ai fost salvat de mine, el a fost propus de tine.* În prima din aceste construcții, persoana verbului este impusă de vorbitor *(eu am salvat),* nu de interlocutor *(te),* iar în exemplul următor, dim-

---

[1] Cf., de exemplu, cîteva din gramaticile mai importante : H. Tiktin, *op. cit.*, p. 93 ; A. Philippide, *Gramatica elementară a limbii române*, p. 74—144 ; Iorgu Iordan, *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, p. 173 și 174 (ed. I, 1937) ; Al. Rosetti și J. Byck, *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, p. 69—70 (Ed. I, 1943).

[2] Cf., de exemplu, A. Rosetti și J. Byck, *op. cit.* : „Ca și la pronume, deosebim la verb trei persoane (pers. 1, a 2-a și a 3-a)" (p. 69).

[3] *Limba română* I, p. 150.

potrivă, interlocutorul determină persoana verbului *(tu ai fost salvat)*, nu vorbitorul *(de mine)*.

1.3. Tributare *Gramaticii limbii ruse* a Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S.[4], *Limba română contemporană*[5] a acad. Iorgu Iordan şi gramaticile elaborate de Academie[6] introduc în definiţia categoriei gramaticale de persoană verbală şi conceptul de „*autor al acţiunii*" :

„Redînd o acţiune, verbul implică şi noţiunea de *autor* al acestei acţiuni. Autorul acţiunii poate fi persoana I, a II-a sau a III-a.

Persoana este forma pe care o ia verbul pentru a arăta că acţiunea este făcută de cel care vorbeşte (pers. I), de cel cu care vorbeşte (pers. a II-a), sau de altcineva în afară de cei doi vorbitori (pers. a III-a)"[7].

Definiţia citată mai sus porneşte de la premisa, numai parţial justă, că persoana verbului este imprimată de *autorul* acţiunii. De exemplu, în enunţul *ştirea a fost adusă de mine*, persoana verbului (pers. a III-a) se orientează după persoana obiectului acţiunii *(ştirea)*, nu după aceea a vorbitorului *(de mine*, pers. I), care este şi autorul acţiunii exprimate de verbul respectiv[8].

1.4. Un punct de vedere asupra categoriei de persoană verbală sensibil deosebit de cele prezentate anterior apare la acad. Iorgu Iordan, Valeria Guţu Romalo şi Al. Niculescu, *Structura morfologcă a limbii române contemporane*[9], în care se reflectă concepţia despre categoria persoanei gramaticale susţinută de Roman Jakobson[10] şi Emile Benveniste[11].

---

[4] Vol. I, p. 467 (ed. I, 1952).
[5] Ed. 1956, p. 509 (ed. I, 1954).
[6] *Gramatica Academiei*, vol. I, 1954, p. 249—250 ; *Limba română. Fonetică-Vocabular-Gramatică*, p. 126 ; *Gramatica Academiei*, vol. I, 1966, p. 243.
[7] *Gramatica Academiei*, vol. I, 1966, p. 243.
[8] Cf. şi Gh. Trandafir, *Consideraţii asupra categoriilor de persoană, număr şi diateză*, în LR XIV, 1965, 1, p. 121—128.
[9] P. 59—60.
[10] *Essais de linguistique générale*, p. 181—182.
[11] *Structure des relations de personne dans le verbe*, publicat în BSL XLIII (1946), fasc. 1, nr. 126 şi republicat în „Problèmes de linguistique générale", p. 225—236.

Scanned with OKEN Scanner

În vederea clasificării categoriilor verbale, R. Jakobson stabileşte două distincţii primordiale : între *enunţare* în sine şi *obiectul* acesteia (materia enunţată), pe de o parte, şi între *actul* sau *procesul* în sine şi *protagoniştii* săi *(l'agent* et *le patient* sau *destinator* şi *destinatar),* pe de altă parte.

În consecinţă, trebuie să deosebim patru factori : un eveniment povestit (enunţul), procesul enunţării, protagoniştii procesului enunţat şi protagoniştii procesului enunţării (destinator şi destinatar).

Categoria persoanei se defineşte prin raportul dintre protagoniştii procesului enunţat şi protagoniştii procesului enunţării, adică după un criteriu semantic.

Astfel, persoana I marchează identitatea unuia din protagoniştii enunţului cu agentul enunţării (destinatorul, vorbitorul), iar persoana a II-a, identitatea unuia din protagoniştii enunţului cu „pacientul" (destinatarul, cel căruia i se adresează vorbitorul), actual sau potenţial al procesului enunţării.

Jakobson admite, ca şi Emile Benveniste, numai persoanele I şi a II-a, iar „aşa-zisa persoană a III-a" este considerată *non-persoană.*

Emile Benveniste susţine, în două studii[12], că între pronumele de persoanele I şi a II-a, pe de o parte, şi pronumele de persoana a III-a, pe de altă parte, există diferenţe tranşante de natură şi funcţie.

Reducînd relaţiile dintre pronumele personale la opoziţii binare, E. Benveniste conchide :

„Ainsi, les expressions de la personne verbale sont dans leur ensemble organisées par deux corrélations constantes :

a. corrélation de personnalité opposant les pronoms *je/tu* à la non-personne *il* ;

b. corrélation de subjectivité, interieure à la précédente et opposant *je* à *tu*"[13].

Criteriul de definire şi clasificare a persoanelor gramaticale propus de Jakobson este inadecvat. În acelaşi enunţ pot să apară ambii protagonişti, destinatorul şi destinatarul, iar

[12] *La nature des pronoms,* în *op. cit.,* p. 251—257 şi *Structure des relations de personne dans le verbe,* în *op. cit.,* p. 225—236.

[13] *Structure...,* p. 236.

din definiţia menţionată nu rezultă cu necesitate care din protagonişti determină, în acest caz, persoana verbului. De exemplu, în fiecare din enunţurile *eu sînt lăudat de tine* şi *tu mă lauzi* apar atît destinatorul *(eu, mă)*, cît şi destinatarul *(de tine, tu)*, iar persoana verbului coincide în primul exemplu cu persoana destinatorului, iar în al doilea, cu persoana destinatarului, deşi raporturile logice dintre protagonişti şi acţiune sînt identice în ambele construcţii.

Definiţia persoanei verbale propusă de Jakobson nu corespunde în mod absolut nici enunţului care comportă un singur protagonist : în exemplul *mă plouă*, verbul nu este la persoana I, deşi protagonistul enunţului coincide cu destinatorul *(mă)*.

Adăugăm că *Structura morfologică a limbii române contemporane* nu rămîne consecventă tezei despre persoana verbală adoptate în capitolul *Categorii gramaticale ale limbii române*[14], în restul lucrării renunţîndu-se la considerarea persoanei a III-a ca o non-persoană.

1.5. Concluzii. Am văzut că nici una din definiţiile discutate mai sus nu este satisfăcătoare, pentru că se bazează pe criterii semantice.

În realitate, raportul dintre acţiune, autorul acţiunii sau unul dintre protagoniştii enunţului, pe de o parte, şi cel care vorbeşte, cel căruia i se vorbeşte sau cel despre care se vorbeşte, pe de altă parte, nu se exprimă necondiţionat prin persoana I, respectiv prin persoana a II-a sau a III-a.

În enunţurile cu verbele la diateza pasivă sau la reflexivul pasiv : *eu sînt propus de el, tu eşti înţeles de mine, el este apreciat de noi, măsura s-a luat de tine*, persoana verbelor este în funcţie de persoana subiectelor gramaticale, deşi acestea nu denumesc pe autorul acţiunii (care îndeplineşte funcţia de complement de agent).

Persoana verbelor la diateza pasivă şi la reflexivul pasiv depinde de persoana obiectului acţiunii, iar persoana verbelor la diateza activă şi la celelalte categorii de reflexive (cu excep-

[14] Pag. 59—60. Cf., de exemplu : „Categoria persoanei include, ca şi la pronume, valorile de persoana I, a II-a şi a III-a" (p. 237).

ţia reflexivului unipersonal) coincide cu persoana autorului acţiunii (*eu citesc, eu mă gîndesc, ei se salută* etc).

De asemenea, unul din protagoniştii enunţului poate să desemneze pe cel care vorbeşte şi totuşi verbul să nu fie la persoana I *(îmi şade bine, îmi pasă).*

Problema persoanei verbale trebuie transpusă din domeniul semanticii în acela al sintaxei. Persoana verbului rezultă din acordul predicatului cu subiectul. Opoziţia ternară a persoanelor verbului reflectă corelaţia dintre persoanele subiectelor respective.

Aşadar, persoana verbului este dirijată de persoana subiectului gramatical (cu excepţia unor verbe unipersonale), indiferent dacă acesta este autorul sau obiectul acţiunii exprimate de verbul respectiv.

Categoria gramaticală a persoanei este forma pe care o ia verbul pentru a marca identitatea subiectului cu cel care vorbeşte (persoana I : *eu laud, eu mă laud, eu sînt lăudat*), cu cel căruia i se vorbeşte (persoana a II-a : *tu lauzi, tu te lauzi, tu eşti lăudat*) sau cu persoana, lucrul ori ideea despre care se vorbeşte (persoana a III-a : *el laudă, el se laudă, el este lăudat*)[15].

2.1. În multe lucrări lingvistice româneşti, noţiunile de *unipersonal* şi *impersonal* (sau *nepersonal*) se tratează ca identice, folosindu-se fie ambii termeni, fie numai unul dintre ei. Astfel, A. Philippide întrebuinţează exclusiv pe *unipersonal*[16], N. Drăganu[17], pe *impersonal*, iar H. Tiktin[18], Iorgu Iordan[19], Al. Rosetti şi J. Byck[20], pe amîndoi.

2.2. Pentru Sextil Puşcariu cele două concepte sînt distincte : „Verbele *unipersonale*, adică cele care ca desinenţă ver-

---

[15] Bibliografia categoriei de persoană verbală este relativ redusă. Multe din capitolele sau studiile consacrate categoriilor gramaticale o ignorează, considerînd-o prea simplă. Cf., de exemplu : J. Vendryes, *Le langage*, p. 106—135 ; Jerzy Kurylowicz, *L'évolution des catégories grammaticales*, în „Problèmes du langage", p. 54—71 ; R. A. Budagov, *Introducere în ştiinţa limbii*, p. 328—352.

[16] *Op. cit.*, p. 144.

[17] *Elemente de sintaxă a limbii române*, p. 39.

[18] *Op. cit.*, p. 93.

[19] *Op. cit.*, p. 171.

[20] *Op. cit.*, p. 69.

bală ţin de persoana a III-a, dar care, ca sens, se leagă de ideea „*eu*“, „*tu*“ sau „*el*“ : *mi se pare, ţi se pare* etc., *mă doare, te doare, îl doare* etc... Dacă trecem acum la verbele (sau *construcţiile nominale*) *impersonale*, ca *plouă, ninge, se luminează de ziuă, e duminică* etc., constatăm că acestea sînt oarecum autonome, că nu au nici un gol în jurul lor“[21].

Observăm că Sextil Puşcariu defineşte şi clasifică verbele în *unipersonale* şi *impersonale* după criterii diferite : verbele unipersonale, după criteriul morfologic („ca desinenţă ţin de persoana a III-a“), iar verbele impersonale, după cel sintagmatic (sînt avalente).

În realitate şi paradigma verbelor impersonale se caracterizează prin existenţa unei singure persoane, a III-a, deci ele sînt şi unipersonale.

2.3. Acad. Iorgu Iordan aduce unele precizări judicioase referitoare la conţinutul celor două noţiuni considerate : „Verbele *impersonale* (sau *nepersonale*)... pot avea numai persoana a III-a. Acestora li se mai spune şi *unipersonale*, din cauză că au o singură persoană. Trebuie să facem însă o deosebire precisă între aceşti doi termeni, care nu sînt de loc sinonimi. Unul, şi anume ultimul, se referă la forma verbului... *Impersonal* (sau *nepersonal*) ne trimite la conţinutul verbului : acţiunea în discuţie n-are persoană în sens material, n-are autor pe care să-l putem identifica şi, deci, exprima printr-un cuvînt. Este cazul verbelor *fulgeră, ninge, plouă* etc., care pot fi numite *impersonale proprii* (sau propriu-zise) şi al unor verbe de felul lui *a întuneca, a se părea* etc., care sînt, de fapt, verbe personale, dar în anumite condiţii, capătă formă şi sens de verbe impersonale (*...pari obosit astăzi*, alături de *se pare că... îmi pare bine* etc.) şi de aceea li se spune *impersonale improprii*“[22].

Nu sîntem însă de acord cu domnia sa cînd susţine că un verb ca *pare* din expresia *îmi pare bine*, citată mai sus, are *sens impersonal*, deoarece ideea de persoană există şi se mani-

---

[21] *Op. cit.*, p. 154—155. Un punct de vedere similar apare la Gh. Poalelungi, într-un amplu studiu *Despre propoziţiile impersonale în limba română*, în „Materiale ale sesiunii ştiinţifice a Institutului pedagogic din Bucureşti pe anul 1956“, p. 45—81.

[22] *Op. cit.*, p. 407.

festă prin pronumele în dativ *îmi (îţi, îi, ne, vă, le)*, numit şi subiect logic[23].

2.4. Fragmentul din *Limba română contemporană* citat mai sus figurează şi în *Structura morfologică a limbii române contemporane*[24], unde vine în contradicţie cu alte pasaje în care se abordează aceeaşi problemă.

Astfel, verbul *şade*, din expresia *îmi (îţi* etc.) *şade bine*[25] se consideră *„numai unipersonal"*, iar *nu cu formă şi sens impersonal*, cum se tratează *pare* din expresia *îmi pare bine* (discutată mai sus), deşi identitatea structurală a celor două expresii este evidentă.

În acest tratat se dă *verbelor personale* o definiţie formală şi anume, pe baza relaţiei sintactice *verb-subiect*[26]. Analiza sintagmatică propusă aci este inoperantă pentru definirea verbelor impersonale la nivelul morfologic (paradigmatic).

După criteriul menţionat, verbele impersonale n-ar cunoaşte categoria morfologică a persoanei, ceea ce nu corespunde realităţii lingvistice, fiindcă impersonalele *a ninge, a ploua* etc. realizează forma persoanei a III-a singular la toate modurile personale.

O altă deficienţă a acestui criteriu constă în faptul că pe baza lui nu se poate degaja clasa verbelor unipersonale de tipul *îmi pasă*.

Tot aci, însă, aplicîndu-se criteriul morfologic, se ajunge la o concluzie justă : conceptul de *verb impersonal* nu se mai opune lui *personal*, ci i se subordonează : toate verbele impersonale realizează categoria persoanei a III-a singular, deci sînt unipersonale[27].

În legătură cu analiza distribuţională practicată în *Structura morfologică a limbii române contemporane*, adăugăm că nu toate verbele care admit relaţia verb-subiect sînt (tri)personale, ci o parte dintre ele sînt unipersonale : *mi (ţi, i, ni, vi, li) se cuvine o recompensă, mă (te, îl, ne, vă, îi) dor mîinile,*

---

[23] Cf. în această privinţă şi S. Puşcariu, *op. cit.*, p. 154.
[24] P. 190—191.
[25] P. 188.
[26] P. 180.
[27] P. 190.

deci în cadrul categoriei de verbe personale se manifestă opoziţia *verbe (tri)personale — verbe unipersonale.*

Relevăm faptul că subiectul unor verbe unipersonale (al acelora care indică acţiuni şi stări specifice animatelor care nu sînt persoane şi inanimatelor : *el (ea) miaună, mugeşte, pîlpîie, înfrunzeşte* etc., luate în sensul lor propriu) este chiar autorul acţiunii exprimate de verbul respectiv.

Pe de altă parte, nu toate verbele care nu realizează combinaţia verb-subiect sînt impersonale (ca sens) : *îmi (îţi, îi, ne, vă, le) pasă.*

2.5. Gramaticile limbii române alcătuite de Institutul de lingvistică al Academiei R.S.R. adoptă poziţii relativ diferite cu privire la cele două concepte în discuţie. După *Gramatica Academiei* din 1954, verbele unipersonale posedă exclusiv persoana a III-a, ca, de exemplu, *plouă, ninge, se înserează,* iar verbe impersonale ar fi acelea care ar implica un autor al acţiunii, pe care vorbitorul „nu vrea sau nu poate să-l precizeze... : *sună la uşă... nu ştii de unde sare iepurele... să fim pregătiţi din timp*“[28].

Din acest loc citat rezultă, pe de o parte, că verbele unipersonale *plouă, ninge, se înserează* n-ar fi impersonale, iar pe de altă parte că verbele impersonale ar comporta nu numai persoana a III-a, ci şi persoanele I şi a II-a, la ambele numere.

2.6. În tratatul de gramatică al Academiei din 1956, dimpotrivă, se admite identitatea noţiunilor de *unipersonal* şi *impersonal* : „Verbele unipersonale sînt în acelaşi timp impersonale“[29].

2.7. Într-un pasaj din *Gramatica Academiei,* ediţia din 1966, cele două noţiuni considerate se opun : *unipersonal* se raportează la formă (structura morfologică), iar *impersonal,* la „întrebuinţare“ : „Verbele care au formă numai pentru persoana a III-a singular“, fie că n-au subiect *(plouă),* fie că „au ca subiect o propoziţie sau, uneori, chiar un substantiv sau un substitut de substantiv care nu este autorul acţiunii : *îmi tre-*

[28] P. 250.
[29] *Limba română. Fonetică-Vocabular-Gramatică,* p. 126—127.

Scanned with OKEN Scanner

buie o cămaşă, mi se cade (cuvine) o bucăţică... sînt unipersonale prin formă şi impersonale prin întrebuinţare"[30].

În paragraful imediat următor, optica se inversează, termenul de *impersonal* desemnînd structura morfologică, adică formele verbelor personale „care în anumite situaţii sînt folosite numai la persoana a III-a singular... *sună la uşă... se zice că ai fost plecat... era să cad... îmi place ciocolata...*"[31].

Este o contradicţie in adjecto să tratezi pe *sună, se zice, place, ca forme impersonale,* cînd ele reprezintă evident forme personale, şi anume, forme de persoana a III-a[32].

Această teză implică şi nonsensul că *modurile personale* (în speţă, indicativul) cunosc şi *forme impersonale*[33].

---

[30] P. 244.

[31] P. 244.

[32] Cf. şi W. Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen,* III, *Syntax,* p. 112 ; Otto Jespersen, *The Philosophy of Grammar,* p. 217 ; Marouzeau, *Lexique de la terminologie lingustique,* p. 118 ; F. Brunot, *La pensée et la langue,* p. 283 ; M. Grevisse, *Le bon usage,* p. 529 ; *Grammaire Larousse du français contemporain,* p. 324—325 ; Lucien Tesnière, *Eléments de syntaxe structurale,* p. 239.

În *Propoziţia subiectivă,* Ecaterina Teodorescu clasifică verbele, după criteriul sintagmatic, în *personale* (cele cu subiectul sau subiectiva în stînga verbului : *scriu, latră, curge*), *unipersonale* (cele cu subiectul sau subiectiva în dreapta verbului : *trebuie, se cuvine, mă doare*) şi *impersonale* (cele care nu comportă subiect sau subiectivă : *plouă, îmi pasă*), iar după criteriul semantic, în *verbe personale* şi *impersonale (impersonale prin conţinut* şi *impersonale ca formă)* (p. 51—53). Clasificarea după criteriul semantic este ilogică, pentru că se bazează, de fapt, pe două criterii simultan, pe sens şi pe formă : *impersonale după conţinut* şi *impersonale după formă.* Conceptul de *verb unipersonal* ar fi trebuit astfel definit încît sfera lui să includă şi verbe ca *a lătra, a germina,* tratate de autoare ca *personale.*

[33] Eronată este şi analiza perifrazei verbale la diateza activă *era să cad,* interpretată ca o formă verbală la pasivul reflexiv *(era)* şi o propoziţie subiectivă *(să cad).* Afirmaţia că „verbele unipersonale prin formă şi impersonale prin întrebuinţare... au formă numai pentru persoana a III-a singular", este infirmată de construcţii ca *mi se cuvin două bucăţi,* în care verbul prezintă formă şi de persoana a III-a plural. De asemenea, nu rezistă nici părerea că forme verbale unipersonale de tipul *îmi place* (din exemplul *îmi place ciocolata*) au ca subiect numai un „nume de lucru sau de situaţie sau propoziţie subiectivă" (p. 244). Pe lîngă astfel de verbe pot să funcţioneze tot aşa de bine ca subiect şi nume de persoane : *îmi place Maria, îmi plac oamenii inteligenţi.*

2.8. În definirea conceptelor de *verb unipersonal* și *verb impersonal* adoptăm criteriul morfologic, căruia îi subordonăm pe cel sintagmatic și pe cel semantic[34].

2.9. Sub raport morfologic, alături de verbele cu mărci pentru cele trei persoane gramaticale, există verbe caracterizate exclusiv prin forma persoanei a III-a, numite și *unipersonale propriu-zise, statutare* sau *permanente (a ploua, a-i păsa)* și verbe cu paradigma completă, dar care, în anumite condiții sintactice, se întrebuințează numai la persoana a III-a, ca, de exemplu, *a conveni (convin, convii, convine* etc., dar precedat de un pronume personal în dativ : *îmi convine, îți convine, ne convine* etc.), *a se interesa (mă interesez, te interesezi* etc., dar după un pronume personal în acuzativ : *mă interesează, îl interesează, ne interesează* etc.), numite *unipersonale prin întrebuințare, condiționate sintactic, improprii* sau *accidentale.*

Tot în categoria unipersonalelor se includ și verbele care nu admit, din motive semantice, un subiect nume de persoană. Ca atare ele nu posedă decît persoana a III-a : *ouă, guiță, germinează* etc.

2.10. Verbele statutar unipersonale, ca și cele condiționat unipersonale sînt fie la diateza activă : *fulgeră, trebuie, îmi place, mă frige, mă importă* etc., fie la diateza reflexivă : *se luminează, se cuvine, se crede, se face, se întîmplă, se zice* etc.

Unele verbe unipersonale cunosc atît forma activă, cît și pe cea reflexivă : *înserează — se înserează, înnoptează — se înnoptează* etc.

2.11. Într-un enunț verbele unipersonale se folosesc fie autonome : *amurgește, se înnorează* etc., fie ca părți integrante

---

[34] Cf. și Loius Hjelmslev, *Pour une sémantique structurale*, în TCLC 1959 : „... corrélations (morphologiques) et relations (ou rapports syntagmatiques) se conditionnent mutuellement et le secret du mécanisme grammatical est dans le jeu combiné entre catégories morphologiques contractant des relations syntaxiques... et unités syntagmatiques contractant des corrélations et formant catégories..." (p. 97) ; Georges Galichet, *Méthodologie grammaticale. Etude psychologique des structures* ; „Il faut donc passer plus loin que l'étude des structures statiques et aller jusqu'aux structures fonctionnelles... Se tenir essentiellement sur le plan morphologique c'est se condamner à n'apercevoir que la partie superficielle (quoique indispensable) de la langue", (p. 12—13).

ale unei expresii sau locuţiuni : *se face ziuă, e necesar, mi-e dor, îmi merge rău, îmi şade bine* etc.

2.12. După criteriul sintagmatic, verbele unipersonale se împart în mai multe categorii.

2.13.1. Unele verbe unipersonale, independente sau înglobate în expresii ori locuţiuni, nu contractează relaţie cu un substantiv (sau substitut al acestuia) în nominativ : *plouă, ninge, se crapă de ziuă, îmi pasă, îmi pare rău, mi se urăşte, nu-mi arde (de joacă)* etc.

2.13.2. Alte verbe unipersonale (independente sau incluse în expresii şi locuţiuni) intră în relaţie cu un substantiv (sau substitut al acestuia) în nominativ : *îmi trebuie o carte, mi se cuvine respect, îmi place spectacolul, mă interesează acest scriitor, mă doare sufletul* etc.

Subiectul acestor verbe unipersonale nu reprezintă pe autorul acţiunii sau pe purtătorul stării exprimate de verb, care este indicat prin pronumele personal cu funcţie de complement direct sau indirect.

2.13.3. Altă clasă de verbe unipersonale comportă un subiect care este autorul acţiunii exprimate de verb : *miaună, izvorăşte.*

2.14. Unipersonalele care au subiect se acordă cu el şi în număr, deci ele posedă la persoana a III-a formă atît de singular, cît şi de plural : *îmi convine soluţia — îmi convin soluţiile, pomul înfrunzeşte — pomii înfrunzesc, mă doare capul — mă dor ochii.*

2.15. Majoritatea verbelor statutar sau condiţionat unipersonale care au subiect admit şi propoziţie subiectivă : *Întîi şi întîi mă interesează ce se petrece cu noi.* Lăncrănjan, C. I. p. 165 ; *Nici unuia nu-i venea în cap ce să facă.* Creangă, O., p. 247.

2.16. Unele verbe şi expresii verbale unipersonale care nu se construiesc cu subiect sau cu propoziţie subiectivă dirijează o propoziţie completivă indirectă : *Nu-mi pasă dacă nu participă ; îmi pare bine că ai venit* (cu nuanţă cauzală).

2.17. Unipersonalele impersonale nu admit nici subiect, nici propoziţie subiectivă sau completivă indirectă.

Scanned with OKEN Scanner

2.18.1. Sub raport *semantic,* verbele unipersonale (atît cele statutare, cît şi cele condiţionate sintactic sau semantic) se clasifică după cum urmează :

— *verbe tripersonale,* care exprimă acţiuni sau stări referitoare la un autor sau purtător reprezentat printr-un nume de persoană sau substitut al acestuia, cu funcţie de complement direct sau indirect (subiect logic) ; *îmi (îţi, îi, ne, vă, le) place spectacolul, mă (te, îl, ne, vă, îi) apucă dorul ;*

2.18.2. — *verbe unipersonale,* care nu primesc un subiect nume de persoană ; subiectul este autorul acţiunii sau se caracterizează prin starea exprimată de verb : *mugeşte, fermentează, înfrunzeşte, se inflamează, supurează.*

2.18.3. — *verbe impersonale,* care exprimă fenomene meteorologice. Ele nu comportă subiect nici din clasa animatelor, nici din clasa neanimatelor. În cazul lor interesează acţiunea, nu şi agentul acesteia, care nu este nici conceput : *ninge, se înserează ;*

2.18.4. — *verbe nedeterminate în privinţa persoanei,* al căror subiect nu este precizat : *Deportaţii... socotind că se trage în ei, se culcară la pămînt* (Călinescu, S. N., p. 529).

2.19. Conceptul de *verb impersonal* este subordonat celui de *verb unipersonal,* fiindcă toate verbele impersonale sînt unipersonale, dar numai o parte din verbele unipersonale sînt impersonale.

2.20. Unele verbe statutar sau condiţionat unipersonale manifestă din ce în ce mai marcat tendinţa de a deveni personale.

Astfel verbele unipersonale de modalitate *a trebui* şi *a fi* se folosesc, în vorbire şi în scris, cu subiecte la orice persoană gramaticală, cu care se acordă :

Iar noi trebuirăm să-i destăinuim în cele din urmă rana noastră ascunsă (Blaga, H., p. 236) ;

Tatăl şi fiica trebuiau să trăiască (Bart, E., p. 230) ;

Eram să întreb cine e domnişoara care cîntă la pian. (Brătescu-V., P., p. 165).

2.21. În general accepţia termenului *impersonal* variază după cum el se raportează la conceptul de verb sau la cel de mod : în sintagma *verb impersonal* înseamnă verb care exprimă

fenomene meteorologice şi, deci, care nu implică un subiect gramatical (totuşi are forma persoanei a III-a), iar în sintagma *mod impersonal* (nepersonal) indică forme verbale care exclud marca oricărei persoane gramaticale, ca : infinitivul, gerunziul, participiul şi supinul, adică aşa-numitele forme nominale ale verbului, care, cu excepţia supinului, admit un subiect dacă aparţin paradigmei unui verb personal : *Auzind* **Ipate** *aceasta, părerea lui de bine* (Creangă, O., p. 176) ;

Înainte de a fi ajuns **noi** *acasă, ningea în lege* (Lăncrănjan, C. I, p. 201).

Odată sosită **ea**, *se ştia că îndată îşi va face apariţia şi marele pontif* (Eugeniu Speranţia, *Amintiri*, p. 44).

După cum se constată, definirea celor două concepte se face după criterii diferite : semantic, în cazul verbului impersonal, morfologic, în cazul modului impersonal (nepersonal).

3.1. Considerate sub raportul categoriei de persoană, verbele se clasifică, de regulă, în *personale* şi *unipersonale*. Exprimarea categoriei de persoană este în funcţie şi de categoria modului. Atît verbele personale, cît şi cele unipersonale nu realizează flexionar categoria persoanei la *modurile nepersonale* (sau *impersonale*), adică la infinitiv, gerunziu, participiu şi supin.

Categoria persoanei se manifestă diferit şi în cadrul modurilor personale ale *verbelor personale*, adică la indicativ, conjunctiv, condiţional, imperativ şi prezumtiv.

La diateza activă, indicativul, conjunctivul prezent, condiţionalul şi formele de prezumtiv compuse cu viitorul şi condiţionalul auxiliarului *a fi* ale verbelor personale se caracterizează prin desinenţe specifice la cele trei persoane, la toate timpurile şi la ambele numere.

Conjunctivul perfect, imperativul şi prezumtivul format cu conjunctivul auxiliarului *a fi* se află într-o situaţie specială în privinţa manifestării categoriei de persoană.

3.2.1. Astfel, în limba actuală, conjunctivul perfect al diatezei active este impersonal[35] (nepersonal) : există o singură

[35] Îl numim *impersonal* (nepersonal) şi nu unipersonal, pentru că nu poartă marca morfologică a nici unei persoane gramaticale ; formele *unipersonale* au desinenţa persoanei a III-a.

formă pentru toate cele trei persoane, la singular și la plural *(eu, tu, el, noi, voi, ei) să fi lăudat.*

Valoarea de persoană a formelor de conjunctiv perfect, nemarcată morfologic, este redată prin mijloace sintactice, și anume, prin pronumele sau substantivul în nominativ cu funcție de subiect.

3.2.2. Imperativul este un mod personal, cu categoria persoanei exprimată prin desinență specifică, însă defectiv de persoanele I și a III-a. El cunoaște, deci, o singură persoană, a II-a, la singular și plural. Valoarea de imperativ este incompatibilă cu persoana I singular, dar apare la persoana I plural și se exprimă prin forma corespunzătoare de conjunctiv : *Să mergem să luăm în primire dreptul nostru !* (Lăncrănjan, C. I., p. 326).

Subiectul (exprimat sau subînțeles) unui conjunctiv la persoana I plural cu valoare de imperativ este reprezentat printr-un pronume personal inclusiv (noi = „eu și tu", „eu și el", „eu și voi", „eu și alții").

Valoarea de imperativ se redă la persoana a III-a, singular și plural, prin forma de conjunctiv :

Toată lumea, cu mic cu mare, **să iasă** *în capul satului !* Rebreanu, R., p. 468 ;

Facă *alții rînduială la dînșii acasă !* Sadoveanu, O. XVII, p. 587.

Le persoana a II-a singular și plural, forma specifică de imperativ este dublată frecvent de cea de conjunctiv, iar uneori imperativul și conjunctivul cu sens de imperativ coexistă în același enunț :

Să-ți alegi *oameni zdraveni de patrulă !* Camil Petrescu, U. N., p. 261.

Rămîneți *sănătoși, oameni buni, și* **să nu vă abateți** *nici în viitor de pe calea cea dreaptă !* Rebreanu, R., p. 475.

În consecință, imperativul este un mod unipersonal la toate verbele personale, avînd formă numai de persoana a II-a.

3.2.3. Există însă o clasă de verbe cu subiectul autor al acțiunii care, datorită sensului lor lexical, sînt unipersonale la toate modurile personale. Este cazul verbelor care exprimă acțiuni caracteristice animatelor care nu sînt persoane și ne-

Scanned with OKEN Scanner

animatelor atunci cînd se folosesc în sens propriu : *behăie, nechează, izvorăşte* etc.

Astfel de verbe se construiesc cu persoana a III-a, întrucît persoanele I şi a II-a apar numai în condiţiile acţiunilor şi stărilor proprii oamenilor[36].

În general, verbele unipersonale de tipul celor descrise mai sus se consideră ca personale, avîndu-se în vedere că au subiect exprimat printr-un nume în nominativ care reprezintă pe autorul acţiunii respective şi că majoritatea lor cunosc formele tuturor persoanelor atunci cînd se întrebuinţează în sens figurat.

3.2.4. Dintre formele prezumtivului, cea constituită cu conjunctivul auxiliarului *a fi* este *impersonală (nepersonală),* cunoaşte o formă unică pentru cele trei persoane, la singular şi la plural : *(eu, tu, el, noi, voi, ei) să fi gîndind.*

3.3. Verbele unipersonale realizează, la modurile personale, o singură persoană, a III-a, fie numai la numărul singular *(ninge),* fie la ambele numere *(mi se cuvine mai mult respect, i se cuvin laude).*

4.1. În limba română persoanele se disting prin opoziţia dintre desinenţe. Uneori categoria persoanei se exprimă redundant, la desinenţa verbului (mijloc morfologic) adăugîndu-se şi pronumele sau substantivul cu funcţie de subiect (mijloc sintactic).

Flexiunea verbală a românei este relativ bogată şi suficientă să diferenţieze persoanele între ele, de aceea norma limbii noastre actuale se caracterizează prin folosirea verbului fără pronume personal : *ascult, citeşti, merge, discutăm, priviţi* etc.

Prezenţa pronumelui personal se justifică de cele mai multe ori prin raţiuni stilistice, pentru a sublinia ideea de persoană sau opoziţia dintre diferite persoane care săvîrşesc, suferă sau săvîrşesc şi suferă concomitent acţiunea exprimată de verb :

[36] Unele verbe din această categorie se folosesc, cu sens figurat, şi la celelalte persoane (*Urlu către ai mei...*" Camil Petrescu, U.N., p. 230), iar altele, nu : *a măcăi, a oua* etc.

Eu nu ţi-aş dori vreodată să ajungi să ne cunoşti (Eminescu, O. A, p. 147).

Ce ţi-am făcut eu ţie, ce mi-ai făcut tu mie,
Ca ţara ta să fie cu-a mea în duşmănie ? (Arghezi, S. III, p. 95).

Unipersonalele impersonale redau categoria persoanei exclusiv prin desinenţă : *tună, fulgeră.*

La modurile personale, verbele personale cu întrebuinţare unipersonală de tipul *a conveni, a frige* exprimă categoria persoanei prin mărci morfologice cînd sînt personale (*convin, convii, convine, convenim* etc., *frig, frigi, frige, frigem* etc.), iar prin mijloace sintactice (complement direct ori indirect redat prin pronume personal) cînd sînt unipersonale : *îmi, (îţi, îi, ne, vă, le) convine, mă (te, îl, ne, vă, îi) frige.*

La modurile nepersonale (impersonale) ale verbelor personale, categoria persoanei se deduce din context (pronume reflexiv, substantiv sau pronume cu funcţie de subiect) : *frigîndu-mă (eu) la deget, frigîndu-te (tu), frigîndu-se (el)* etc., *convenind noi (voi, ei) să cumpărăm,* iar la unele verbe unipersonale se redă prin pronume personal în acuzativ sau în dativ cu funcţie de complement direct sau indirect : *frigîndu-mă, frigîndu-te, frigîndu-l (flacăra), convenindu-mi, convenindu-ţi, convenindu-i (propunerea).*

4.2. Uneori folosirea pronumelui personal cu funcţie de subiect este reclamată de nevoia de claritate a comunicării, nu de intenţii stilistice.

De exemplu, în enunţul *Îndată ce bătrînul va duce cea mai mică firimitură la gură,* ea *va şi sări în picioare“* (Gib Mihăescu, N. II, p. 135) prezenţa pronumelui *ea* este indispensabilă, căci altminteri s-ar deduce că *bătrînul... va sări în picioare,* nu altcineva.

4.3. În limbile în care flexiunea verbală conţine relativ multe forme omonime, categoria persoanei se marchează prin opoziţia aşa-ziselor *pronume de conjugare,* care se comportă ca nişte instrumente gramaticale (prefixe) şi se integrează în paradigma verbului : *je chante, tu chantes, il chante, ils chantent ; I see, you see, he (she, it) sees, we see, you see, they see.*

Scanned with OKEN Scanner

De altfel și în română se uzează de același procedeu pentru exprimarea categoriei de persoană a formelor omonime, dacă aceasta nu se deduce din context : *eu să fi promis, tu să fi promis, eu cîntai* (perfectul simplu), *tu cîntai* (imperfectul).

Chiar în limbi cu desinențe personale mai variate decît franceza, diferențierea persoanelor se face redundant, prin desinențe și prin pronumele personal, a cărui prezență alături de formele verbului este obligatorie, ca, de exemplu, în germană : *ich frage, du fragst, er fragt, wir fragen, ihr fragt, sie fragen.*

5.1. În limbajul afectiv apar frecvent discordanțe între persoana gramaticală și cea reală.

Uneori expresivitatea se potențează prin substituirea persoanei I singular cu persoana a II-a singular, asociată cu transformarea vorbirii indirecte în vorbire directă. Comunicarea în discuție este fie exclamativă, fie interogativă. Ea reprezintă un soliloc, în care vorbitorul se dedublează și dialoghează cu sine însuși, („autoapostrofă"), spunîndu-și adesea și numele :

Alerg... Mi-l aducea dobitoaca pe brațe ; d-abia-l scoseră... din gura dulăului. Ce **să vezi ?** *tăvălit, leșinat și moale ca o cîrpă.* Caragiale, O. II, p. 221 *(să văd).*

Na ! Dănilă — zice el în gîndul său — **așa-i c-ai sfeclit-o ?** Creangă, O., p. 356.

5.2. În propoziții interogative introduse prin *care*, persoana a II-a apare, la ambele numere, în locul persoanei a III-a, Corespunzător normei acordului gramatical, interogativul *care* ar trebui să impună verbului persoana a III-a. Derogarea de la regula acordului este determinată de sens, de situație.

Persoana desemnată prin pronumele interogativ se află în postura persoanei a II-a, căci ei i se adresează vorbitorul. În cele din urmă, acordul după înțeles primează asupra celui gramatical.

Și în acest caz avem de-a face cu o vorbire directă :

Care **ești** *mă și de ce* **nu dormi** *la ora asta ?* (Lăncrănjan, C. II, p. 304).

Care **bateți,** *mă așa ?* (Ghilia, C., p. 294).

5.3. În propozițiile atributive introduse prin pronumele relativ *care* și *ce* cu funcție de subiect, verbul este fie la per-

soana I sau a II-a, după sens, fie la persoana a III-a, după norma gramaticală :

Sînt însă omul care **nădăjduiesc** *că* **voi apuca** *vremuri bune* (VR. I, 1964, p. 89) ; *nădăjduiesc* şi *voi apuca* sînt la persoana I, ca vorbitorul *(eu)*, nu la persoana a III-a, cerută de subiectul *care*.

Mătăluţă, eşti singurul care **te** *cam* **codeai**, *la început* (Bassarabescu, S. A., p. 258) : *codeai* are persoana interlocutorului, după sens, nu pe aceea a subiecului *(care)*.

Alteori contradicţia dintre persoana reală şi cea gramaticală se rezolvă în favoarea celei din urmă :

Sînt un om care **a fugit** *de neplăceri toată viaţa* (Barbu, F. L., p. 97).

5.4. O expresivitate apreciabilă se realizează prin utilizarea persoanei a II-a singular a imperativului în locul persoanei I, a II-a, sau a III-a a indicativului. Persoana substituită poate să fie la singular sau la plural, la diateza activă sau reflexivă, şi la orice timp. În această situaţie, imperativul nu se acordă în persoană cu subiecul respectiv decît dacă acesta este la persoana a II-a.

Prin transpunerea la modul imperativ şi la timpul prezent, singurul timp al imperativului, acţiunea dobîndeşte caracter oarecum dramatic, actual[37].

Vai de mine ! moare băieţelul ! **Stropeşte**-*l cu apă !* **Dă**-*i cu odicolon la nas !.. .Ce-am pătimit, numai eu ştiu...* Caragiale, O. II, p. 222 (l-*am stropit...* i-*am dat*).

Eu vă vorbesc frumos şi voi **dă**-*i şi* **dă**-*i cu prostia* (Rebreanu, R., p. 310).

Şi lăsară pe Ileana Cosînzeana singură acasă şi ei se luară la drum, şi **du-te, du-te** *pînă ce ajunseră într-o pădure. (Tinereţe,* p. 151).

5.5. Uneori persoanele I şi a II-a se înlocuiesc prin persoana a III-a. Schimbarea persoanei verbului apare ca rezultat al înlocuirii pronumelui personal cu funcţie de subiect al verbului respectiv prin numele propriu sau un nume comun care desemnează pe locutor sau pe interlocutor ori, cîteodată, prin-

[37] Cf. şi Iordan, Guţu Romalo, Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 224—225.

tr-un pronume de persoana a III-a : *Spune babei ce te chinuieşte, că, de unde ştii, poate* **să-ţi ajute** *şi ea ceva.* Creangă, O., p. 460 (*să-ţi ajut şi eu*).

Strig : Búbico ! Búbico ! unde **e** *băiatul ?!...* (Către *Búbico :*) *Mai* **merge** *la Zambilica băiatul ?* Caragiale, C. II, p. 221 (*=eşti... mergi*).

5.6. În unele construcţii persoana a III-a care substituie persoana I sau a II-a este reprezentată prin *omul.*

E vorba de enunţuri în care se exprimă un reproş, o nemulţumire. *Omul* desemnează o persoană concretă, determinată, distingîndu-se astfel de situaţiile, mai frecvente, în care prezintă valoare generală (şi de care ne vom ocupa în capitolul următor) :

Ei ! zice băiatul ; mi-am găsit beleaua cu baba asta... Înţelege odată, babo, cînd îţi **spune** *omul !* Caragiale, O, III, p. 180 (*spun eu*).

N-are *omul cu ce să-şi caute sănătatea, şi ea risipeşte banii pe nimicuri ! (eu n-am).*

6. Menţionăm încă o situaţie, în care înlocuirea de persoane se asociază cu schimbarea numărului. Astfel persoana I plural stă în locul persoanei a II-a sau a III-a singular :

Noi **nu sîntem** *mojici...* (Caragiale, O. II, p. 219) (spune „cucoana" despre Búbico, în prezenţa acestuia, cu sensul : *tu nu eşti mojic* sau *el nu este mojic*).

Farfuridi — **Să nu ne iuţim,** stimabile...

Tipătescu — *Cum* să **nu mă iuţesc,** *onorabile...* Caragiale, O. I, p. 122 (*să nu ne iuţim=să nu te iuţeşti*).

6.1. Am văzut în capitolul anterior că nu există totdeauna concordanţă între forma şi valoarea gramaticală a unei persoane, deoarece intervin substituiri de persoane.

Astfel, în enunţul *Se pune deci baba la fugă,* **du-te, du-te,** *pînă ce ajunge pe feciori (Tinereţe,* p. 153), *du-te* are forma persoanei a II-a şi sens de persoana a III-a : *se duce.*

În exemplul precedent, valoarea persoanei înlocuite este determinată (a III-a), se raportează la un anumit obiect (*baba*), chiar dacă forma aparţine altei persoane (a II-a).

Scanned with OKEN Scanner

De data aceasta abordăm alt aspect al discrepanței dintre formă și conținutul persoanei verbale, și anume, sensul general al unor persoane gramaticale[38].

În astfel de enunțuri, persoana verbului se acordă gramatical cu persoana subiectului, dar atît sensul subiectului, cît și acela al verbului se extind asupra tuturor persoanelor gramaticale.

De exemplu, în proverbul **Nu vinde** *pielea ursului din pădure*, formal *vinde* este la persoana a II-a, ca și subiectul inclus în desinență, însă sensul lui este general, valabil pentru toate persoanele gramaticale, adică nu numai *nu vinde tu*, ci nici *eu*, nici *el*, nici *altcineva*.

În limba română valoarea generală a persoanei se exprimă prin mai multe forme flexionare :

6.2.1. *Persoana I singular*, diateza activă și reflexivă.

Cercetările recente au conchis că și persoana I singular de la diateza activă și reflexivă prezintă valoare personală generală, însă în mai mică măsură decît celelalte persoane care se caracterizează prin această trăsătură gramaticală. Acest fenomen apare prin excelență în proverbe :

De multe-n lume **am dat** și **nu m-am învățat.**

Spune-mi cu cine te însoțești, ca **să-ți spun** *cine ești* (*Proverbe*, p. 301).

Taci tu, **să vorbesc** *eu* (*Proverbe*, p. 313).

Ce folos că **citesc** *orice carte bisericească ; dacă nu știi a însemna măcar cît de cît, e greu* (Creangă, O., p. 25).

În ultimul exemplu, vorbitorul se gîndește în primul rînd la situația lui *(citesc)* pe care apoi o generalizează, considerînd-o valabilă pentru oricine. Tocmai de aceea se folosește în continuare persoana a II-a *(știi)*, care funcționează mai frecvent cu sens personal general[39].

---

[38] Cf. în această privință și Kr. Sandfeld și H. Olsen, *op. cit.*, p. 303.

[39] P. Beneš, *Le sens général de la première personne du singulier*, în „Sbornik Praci filosof. Fakulty, 12, 1963, p. 127—131. Ideea aceasta i-a fost sugerată lui P. Beneš de *Amintiri din copilărie* de Ion Creangă, pe care a tradus-o în cehă.

6.2.2. *persoana a II-a singular*, diateza activă :

Rabzi, rabzi şi oftezi *pînă* **nu** *mai* **poţi** *şi apoi...* (Rebreanu, R., p. 204).

Persoana a II-a singular cu sens general apare prin excelenţă în proverbe, care conţin adevăruri aplicabile adesea tuturor persoanelor gramaticale :

Bate *fierul pînă e cald ;* **Nu rupe** *floarea, dacă* **vrei** *să* **-i vezi** *rodul ;* **Nu da** *vrabia din mînă pe cioara de pe gard*[40].

6.2.3. *persoana a III-a singular a reflexivului :*

Se cunoaşte *că* **se lucrează** (*Dramaturgia*, p. 127).

Ce **se scrie** *cu condeiul nu* **se taie** *cu toporul (Proverb).*

6.2.4. *Persoana I plural*, diateza activă :

Învăţăm *pentru viaţă, nu pentru şcoală.*

Să şedem *strîmb şi* **să judecăm** *drept (Proverb).*

6.2.5. *Persoana a III-a singular* cu subiectul *omul.*

Din exemplele precedente rezultă că verbul cu persoana nedeterminată are în general subiectul inclus în desinenţă. Uneori însă subiectul nedeterminat se exprimă prin substantivul *omul :*

Omul *se satură repede de război* (Mihale, F., p. 29).

Omul *cît trăieşte învaţă şi tot neînvăţat moare (Proverb).*

6.2.6. De regulă printre persoanele nedeterminate se include şi persoana a III-a singular sau plural (arhaică) a unor verbe la diateza activă, ilustrată prin exemple ca : *bate la uşă, scrie-n gazetă*[41], *a anunţat la radio*[42].

Trebuie făcută o distincţie netă, sub raportul conţinutului, între această categorie de verbe şi cele prezentate anterior. La cazurile de sub 6.2.1.—6.2.5. inclusiv se discută verbe a

---

[40] Persoana a II-a singular nu este nedeterminată în toate situaţiile, cum se consideră în *Gramatica Academiei*, din care extragem următorul pasaj : „persoana a II-a singular (persoana a II-a generală) în locul persoanei I sau a III-a : **grăbeşte-te, aşteaptă**-*l cu masa şi el întîrzie*“ (*„mă grăbesc, îl aştept cu masa şi el întîrzie“*)“, (ediţia a II-a, vol. I, p. 244). Chiar din textul citat rezultă că acţiunea exprimată de *grăbeşte-te şi aşteaptă-l* este săvîrşită de o persoană definită (per. I).

[41] *Gramatica Academiei* II, 1966, p. 93—94.

[42] I. Iordan, V. Guţu Romalo, Al. Niculescu, *op. cit.*, p. 239.

căror persoană are valoare generală, vizînd în acelaşi timp pe oricare din persoanele gramaticale, pe cînd în construcţii ca cele de la 6.2.6. acţiunea se atribuie exclusiv persoanei a III-a.

Ceea ce apare nedeterminat în acest ultim caz nu este persoana gramaticală (care este definită : a III-a), ci persoana fizică, autorul acţiunii (care nu poate fi de persoana I sau a II-a).

În consecinţă, această categorie de verbe nu trebuie luată în consideraţie cînd se discută problema sensului nedeterminat („general") al persoanei gramaticale a verbului.

Scanned with OKEN Scanner

VII. Numărul

1. Categoria gramaticală a numărului este comună tuturor părţilor de vorbire flexibile şi constă, în română, din două valori opuse : singularul şi pluralul.

Trebuie să facem o deosebire netă între conţinutul acestei categorii gramaticale la substantiv (şi substitutele acestuia), pe de o parte, şi la celelalte clase lexico-gramaticale flexibile, pe de altă parte.

În cazul substantivului, numărul reflectă realitatea extralingvistică într-o măsură mai mare decît celelalte categorii gramaticale[1].

Conceptul de unitate şi cel de pluralitate se bazează pe experienţa vorbitorului şi se exprimă prin mărci flexionare.

---

[1] Tocmai datorită acestui grad mai mare de concordanţă dintre real şi gramatical, categoria numărului a fost abordată succint şi sporadic de cercetători. În gramaticile mai vechi acest concept nici nu se defineşte.

Dintre lucrările mai recente, vezi Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, p. 142—143 ; Nicolae Drăganu, *Elemente de sintaxă a limbii române*, p. 52—53 ; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, p. 241—242 ; *Gramatica Academiei*, vol. I, 1954, p. 250 ; vol. I, 1966, p. 37, 243—245 ; Gh. Trandafir, *Consideraţii asupra categoriilor verbale de persoană, număr şi diateză*, în LR XIV, 1965, 1, p. 125—128 ; Iordan, Guţu Romalo, Niculescu, *op. cit.*, p. 58—59, 237—238 ; Maria Manoliu, *Puncte de vedere asupra categoriilor gramaticale*, în LR XVII, 2, 101—108.

În literatura de specialitate străină situaţia este aceeaşi. Vezi de ex. : J. Vendryes, *op. cit.*, p. 114—116 ; L. Hjelmslev, TCLC XII — *Essais linguistiques*, 1959, p. 157—161 ; Academiia Nauk SSSR, *Grammatika russkogo iazîka* I, p. 466—470 ; R. Jakobson, *op. cit.*, p. 182 ; M. Grevisse, *op, cit.*, p. 547 ; Ernest Richer, *Grammaire française pour notre temps*, p. 112—113.

La verb categoria numărului se distinge printr-o semantică şi o modalitate de manifestare deosebite de acelea ale substantivului.

În română numărul nu dispune de mărci specifice. El se exprimă prin aceeaşi formă cu categoriile de mod, timp, aspect, persoană şi diateză.

Gramatica Academiei descrie persoana verbului în termenii următori :

„Prin cele două numere — singularul şi pluralul — se arată dacă e vorba... de o acţiune săvîrşită de un singur autor sau de mai mulţi *(mergea-mergeau)*“[2].

Din acest loc citat rezultă că numărul verbului este impus de numărul autorilor acţiunii.

Părerea de mai sus este unilaterală. Ea corespunde numai enunţurilor cu verbul (predicatul) la diateza activă şi unor categorii de verbe reflexive :

Titu **sosi** *acasă tocmai cînd bătrînii îi* **simţeau** *lipsa* (Rebreanu, I., p. 339).

Oamenii **se trag** *un pas îndărăt* (Stancu, D., p. 71).

Definiţia numărului propusă de *Gramatica Academiei* nu este aplicabilă construcţiilor pasive şi reflexive cu sens pasiv :

Strigătul lui Boiangiu **fu reluat** *de mai multe glasuri* (Rebreanu, R., p. 501).

Propunerile **s-au analizat** *atent de comisie.*

În exemplele precedente, numărul verbelor *fu reluat* şi *s-au analizat* nu corespunde cu numărul autorilor acţiunii *(glasuri,* respectiv *comisie),* ci cu acela al obiectelor acţiunii, care funcţionează ca subiecte gramaticale în propoziţiile respective *(strigătul ; propunerile).*

Aşadar categoria verbală a numărului reprezintă efectul acordului cu subiectul respectiv, indiferent dacă acesta este autorul sau obiectul acţiunii[3].

2.1. Conceptele de *singular* şi *plural* la verbe nu se justifică semantic, în sensul că ele nu corespund realităţii (una

[2] Vol. I, 1966, p. 37. Acelaşi punct de vedere este parafrazat la p. 243.

[3] Sau, cum s-ar exprima, în termeni structuralişti, Maria Manoliu : numărul este, la verb, o categorie iterativă conectantă (*art. cit.*, p. 108).

sau mai multe acțiuni), ci sînt regizate de numărul subiectelor respective, adică reprezintă simpli indici formali.

Ca și în cazul celorlalte categorii gramaticale, există uneori și la verb contradicție între forma categoriei numărului și conținutul acesteia (de fapt contradicția este generată de subiectul respectiv).

În majoritatea acestor situații speciale este vorba de neutralizarea valorii de plural și utilizarea nemarcată a formei de plural la numărul singular.

Astfel, pluralul persoanei I substituie uneori singularul pentru exprimarea modestiei. Recurgînd la pluralul persoanei I, vorbitorul își estompează personalitatea prin integrarea în masă, într-o categorie oarecare :

— *Bine ai venit, Făt-Frumos ! Ce cauți pe aici ?*

— Căutăm, *zise el, tinerețe fără bătrînețe* (Ispirescu, B., p. 10).

— *Pe unde au pătruns hoții, măi creștine ?*

— *De, parcă noi* știm, *zise pîndarul amărît* (Rebreanu, R., p. 131).

2.2. Tot modestie marchează și *pluralul autorului,* folosit de unii scriitori cînd se referă la ei înșiși :

Prin studiile de literatură comparată — scrie Al. Dima — **nu tindem să umbrim** *originalitatea creatoare a literaturii naționale, ci dimpotrivă* **năzuim s-o circumscriem și s-o întărim, să extragem,** ***cu alte cuvinte, aurul din minereul eterogen al celorlalte componente ale operei literare*** *(Conceptul,* p. 9).

2.3. În alte contexte, pluralul persoanei a II-a, redă un sentiment de politețe :

Al nostru **sînteți** *acum, tovarășe arhitect, îl întîmpină unul din ei...* **Să veniți să** ***ne*** **vedeți** *și acolo* (Călinescu, S. N., p. 789).

2.4. În unele contexte afective cu topică determinată și rostire într-un tempo mai viu, pluralul persoanei I a conjunctivului prezent indică dezaprobare, ironie :

— *Moș Ioane, vezi colo în ogradă, la mine, bolovanul cel mare ? Ia fă bine și adă-l ici lîngă mine !*

— S-avem *iertare, cucoane, n-om putè, că doar acolo-i greutate nu șagă* (Creangă, O., p. 89).

Același enunț, pronunțat precipitat și pe un ton energic și mai înalt exprimă un sentiment de indignare :

S-avem *iertare ! Sînteți complet dezinformat.*

2.5. În stilul administrativ, șeful unei instituții sau întreprinderi recurge la pluralul persoanei I (pluralul autorității) în actele oficiale pe care le emite :

***Vă* facem** *cunoscut că vi s-a acordat gradația de merit.*

2.6. O situație inversă, de neutralizare a valorii de singular apare în contextele cu imperativul narativ sau dramatic, în care persoana a II-a singular substituie pluralul, indiferent de persoana gramaticală la care se află :

Și lăsară pe Ileana Cosînzeana singură acasă și ei ***se luară la drum și*** **du-te, du-te,** *pînă ce ajunseră într-o pădure* (*Tinerețe*, p. 151).

Scanned with OKEN Scanner

VIII. Concluzii

1. Lucrarea noastră își propune să prezinte stadiul actual al cercetărilor asupra categoriilor gramaticale ale verbului în limba română contemporană și poziția noastră în această problematică deosebit de controversată.

Pentru atingerea obiectivului vizat, a fost necesară analiza critică a tezelor emise în această materie.

Cum era și firesc, în centrul atenției noastre au stat operele reprezentative, între care primul loc îl ocupă *Gramatica Academiei*.

Ne-am însușit rezultatele considerate valabile din gramatica tradițională și n-am ezitat să adoptăm cuceririle teoretice, metodologice și terminologice ale școlilor lingvistice structuraliste care marchează un progres real în domeniul disciplinei noastre.

De altfel, elemente structuraliste esențiale au fost asimilate de lingviști români cu mai bine de patru decenii în urmă, cum just observă Dimitrie Macrea despre Sextil Pușcariu[1].

2. Pornim de la doctrina saussuriană că limba este un sistem de termeni interdependenți, organizați pe două planuri : paradigmatic și sintagmatic.

Categoriile gramaticale se descriu și definesc adecvat în primul rînd după criteriul formal, dar fără ignorarea conținutului.

Conceptul de *formă* este interpretat în sens larg, atît la nivelul morfologic, cît și la cel sintagmatic.

Deși recunoaștem ambele laturi ale cuvîntului, nu pierdem însă din vedere că între acestea nu există totdeauna un raport

---

[1] Cf. D. Macrea, *op. cit.*, p. 203.

de biunivocitate : unele forme categoriale sînt polivalente, iar un anumit sens categorial se exprimă adesea prin forme multiple.

Numai asocierea inducţiei şi a deducţiei este eficientă ; numai astfel se realizează unitatea în varietate.

Cîteodată apar şi fenomene categoriale pur formale (de exemplu, forma de plural a verbului, care nu-i decît o convenţie gramaticală) sau sensuri categoriale nerealizate formal (de exemplu desinenţa zero pentru persoana I la indicativul prezent : *fug* în opoziţie cu *fugi, fuge).*

Valoarea categorială a unei forme este exprimată de structura morfologică asociată cu cea sintagmatică.

Sensul virtual al unei forme gramaticale se actualizează numai prin integrarea acesteia într-o unitate de nivel superior, într-un context.

3. Concepem limba ca un fenomen social dinamic, deci prioritatea acordată sincroniei nu exclude diacronia.

Procedăm după metodologia dialectică, inductiv, ridicîndu-ne spre generalizări din ce în ce mai largi, a căror valabilitate ştiinţifică o verificăm, apoi, deductiv, prin aplicare la fenomenul concret.

Aşadar calea investigaţiei duce de la sistemele particulare prin care se realizează limba la diasistem, esenţa acesteia, şi revine la punctul de plecare, la vorbire.

În consecinţă, admitem formalizarea, cu condiţia să nu fie alterată semnificaţia fenomenului concret pe care îl reprezintă.

Am semnalat uneori şi aspecte cantitative ale fenomenelor, fără să efectuăm însă statistici riguroase.

4. Cea mai disputată categorie gramaticală a verbului este diateza. Definirea acesteia reclamă clarificarea în prealabil a conceptelor de tranzitivitate şi intranzitivitate.

Pentru noi tranzitivitatea şi intranzitivitatea sînt concepte de ordin lexical, nemarcate morfologic. Pe plan sintagmatic, tranzitivitatea se manifestă prin recţiunea verbului, prin capacitatea lui de a se combina cu un obiect în mod direct

Scanned with OKEN Scanner

(tranzitivitate directă) sau indirect, adică prin intermediul unei prepoziții (tranzitivitate indirectă)[2].

Numai verbele tranzitive cu regimul în acuzativ se pot transpune la diateza pasivă.

Întrucît sensul lexical al verbului nu se schimbă prin transformarea construcției active în pasivă, rezultă că verbul respectiv își menține tranzitivitatea și la diateza pasivă, obiectul acțiunii fiind reprezentat, în acest caz, de subiectul gramatical : știrea *a fost adusă de mama.*

Obiectul reflexivului pasiv are de asemenea funcție de subiect : *se vede* **lacul**[3].

Prin urmare verbele tranzitive directe cunosc diatezele activă, pasivă și reflexivă.

Toate verbele pasive sînt tranzitive, în timp ce, diateza reflexivă cuprinde și verbe corelative unor active intranzitive *(așa se trăiește demn)* sau chiar exclusiv reflexive *(a se încumeta, a se făli).*

Marea majoritate a verbelor cumulează valori tranzitive și intranzitive, încît practic este imposibilă clasificarea tranșantă a verbelor în exclusiv tranzitive sau exclusiv intranzitive.

Obiectul verbelor tranzitive se poate construi diferit în cadrul aceleiași limbi sau în limbi deosebite, atît pe plan sincronic, cît și pe plan diacronic.

Definiția sintagmatică a tranzitivității este preferabilă celei semantice, bineînțeles cu condiția să fie adecvată, adică să includă toate verbele obiective.

---

[2] Cf. J. Marouzeau, *op. cit., p.* 231 ; M. Grevisse, *op. cit.*, p. 524 ; *Grammaire Larousse du français contemporain,* p. 70 ; E. M. Galkina-Fedoruk, K. V. Gorșkova, N. M. Șanskii, *op. cit.*, p. 338 ; A. Isačenko, *op. cit.*, p. 350 ; Sorin Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, p. 70 ; Gh. N. Dragomirescu, *Despre unele noțiuni gramaticale și nomenclatura lor, p.* 161.

[3] Cf. *Grammatika russkogo iazîka,* vol. I, p. 414 ; Lucien Tesnière, *op. cit., p.* 242 ; J. Dubois, *Grammaire structurale du français. Le verbe, p.* 24, 81 ; S. Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, p. 77 ; Em. Vasiliu, Sanda Golopenția-Eretescu, *Sintaxa transformațională a limbii române, p.* 276—277.

Scanned with OKEN Scanner

În definirea şi clasificarea diatezelor, adoptăm criteriul morfologic, căruia îi subordonăm pe cel semantic în clasificările interioare.

Nu sîntem de acord cu definiţia diatezei din *Gramatica Academiei,* după care această categorie gramaticală ar arăta „în ce raport se află acţiunea pe care o exprimă cu autorul acestei acţiuni"[4].

Autorul acţiunii nu poate constitui un criteriu pentru definirea şi clasificarea diatezelor, pentru că el poate să fie unul şi acelaşi pentru toate diatezele : *el laudă, el se laudă, sînteţi lăudaţi de el.*

Nu putem subscrie la aplicarea criteriului semantic în clasificarea diatezelor : „Verbele construite cu pronumele reflexive care, datorită *sensului lor (pasiv)* pot fi înlocuite cu acelaşi verb la diateza pasivă cu *a fi,* aparţin diatezei pasive" *(se aude trenul)*[5].

Definirea diatezei reflexive din *Gramatica Academiei* după criteriul imposibilităţii de a substitui pronumele reflexiv printr-un pronume personal sau printr-un substantiv în acelaşi caz cu el este unilaterală, deoarece există o categorie de verbe al căror pronume reflexiv se poate înlocui cu un pronume personal sau cu un substantiv în acelaşi caz cu el şi care, totuşi, sînt reflexive, nu active : *el se supără (el mă supără) ; el îşi aminteşte (el aminteşte fratelui).*

Cercetătorii care definesc şi clasifică diatezele după criteriul formei se situează, în privinţa diatezei reflexive, pe două poziţii principale : unii tratează ca reflexiv orice verb activ însoţit de un pronume reflexiv acordat cu el în număr şi persoană, iar alţii disting pronumele reflexiv cu valoare lexicală autonomă (şi, implicit, cu funcţie sintactică proprie) de pronumele reflexiv delexicalizat (simplă marcă morfologică).

Adepţii celui de al doilea punct de vedere expus mai sus includ în diateza reflexivă numai verbele asociate cu pronume reflexive nesubstituibile prin pronume personale sau substantive în acelaşi caz, cum sînt reflexivele dinamice,

[4] Vol. I, p. 208.
[5] *Gramatica Academiei,* vol. I, p. 210.

impersonale şi unele eventive, iar verbele însoţite de un pronume reflexiv care poate să fie înlocuit cu un pronume personal sau un substantiv în acelaşi caz se consideră construcţii plurilexematice cu verbul la diateza activă[6].

După părerea noastră, diateza reflexivă înglobează toate verbele construite cu un pronume reflexiv în dativ sau în acuzativ de aceeaşi persoană, indiferent dacă acesta este simplu element de flexiune analitică în cadrul paradigmei verbale sau îşi mai menţine valoarea lexicală şi, implicit, funcţia de complement direct sau indirect.

În construcţiile *el se laudă* şi *el îl laudă*, pronumele *se* şi *îl* se află în raport de comutare, pentru că înlocuirea lui *se* prin *îl* (ambele în acelaşi caz şi cu funcţie de complement direct) antrenează o schimbare de sens (dispariţia valorii reflexive), deci pronumele reflexiv *se* şi pronumele personal *îl* (sau un substantiv în acelaşi caz) nu se află în raport de variaţie liberă (de identitate funcţională)[7].

Ca atare, considerăm pronumele reflexiv din astfel de construcţii o marcă a diatezei reflexive care îşi mai păstrează valoarea lexicală, analog cu adverbul *foarte* din forma superlativului absolut : *foarte inteligent* („Flexiune perifrastică")[8].

Noi admitem că nu numai diateza activă prezintă caracter morfologic, ci şi cea pasivă şi reflexivă. Iorgu Iordan, Valeria Guţu Romalo, Al. Niculescu[9], ca şi Sorin Stati[10], susţin că diateza pasivă ar fi o categorie sintactică, pentru că se redă prin „grupări de elemente".

În acest caz, nici formele compuse ale diatezei active n-ar trebui să mai figureze în paradigma diatezei active (de ex. *am plecat, voi spune).*

Socotim improprie denumirea de *verbe pronominale* aplicată reflexivelor obiective, reciproce şi posesive, care numai

---

[6] *Gramatica Academiei,* Vol. I, p. 210 ; S. Stati, *Problema diatezelor,* p. 44 ; I. Iordan, Guţu Romalo, Niculescu, *op. cit.,* p. 195—196.

[7] Cf. cu privire la reflexivul obiectiv şi Graur, *Diatezele,* p. 18.

[8] I. Iordan, Guţu Romalo, Niculescu, *op. cit.,* p. 65 ; S. Stati, *Teorie şi metodă în sintaxă,* p. 55, nota 10.

[9] *Op. cit.,* p. 196.

[10] *Teorie şi metodă în sintaxă,* p. 55.

Scanned with OKEN Scanner

accidental se construiesc cu pronume reflexiv, dar neadmisă pentru verbele care se prezintă frecvent sau exclusiv însoțite de pronume reflexiv, cum sînt reflexivele dinamice (*el se făleşte*, impersonale (*se luminează de ziuă*) şi eventive (*el se îmbujorează*).

Diatezele se pot defini şi prin metoda distributivă. Diateza activă se exprimă prin formula *Nn+V*, în care *V* are mărcile de persoană şi de număr ale lui *Nn*, iar în formele compuse participiul este invariabil (*pomii au înfrunzit*).

Verbele active impersonale au valenţa de nominativ zero, deci formula lor definitorie se limitează la *V* (*ninge*).

Diateza pasivă se poate descrie prin formula distributivă (*Nn + a fi + Vp*), cu condiţia ca verbul la participiu să se acorde în număr şi gen cu *Nn*, iar secvenţa *a fi + participiu* să fie substituibilă cu reflexivul pasiv al verbului respectiv la acelaşi timp cu *a fi*: *scopul a fost atins — scopul s-a atins*, dar *fructele sînt coapte* nu este sinonimă cu *fructele se coc*.

Complementul de agent nu este definitoriu pentru diateza pasivă, fiindcă el poate determina şi un verb la participiu cu valoare adjectivală : *daunele produse* **de inundaţii.**

Diateza reflexivă se defineşte prin formula distributivă *Nn+Pa(Pd)+V*[11].

Reflexivele unipersonale cu sens impersonal nu admit nume în nominativ : *se întunecă* (*Pa+V*).

Formula distributivă menţionată a diatezei reflexive acoperă structuri eterogene şi valori categoriale numeroase, în funcţie de sensul lexical al verbului şi al subiectului, precum şi de context.

Aşadar, descrierea formalizată exprimă, la un nivel superior de abstractizare, rezultatele obţinute prin analiza formală clasică, dar adesea în detrimetrul valorilor categoriale specifice.

5. Definiţia aspectului constituie încă obiectul unei vii controverse chiar şi în limbile în care el posedă mijloace specifice de exprimare, cum sînt, de exemplu, limbile slave.

---

[11] *Nn*=nume în nominativ ; *V*=verb, *Vp.*=verb la participiu ; *Pa*=pronume reflexiv în acuzativ ; *Pd*=pronume reflexiv în dativ.

Majoritatea cercetătorilor absolutizează modalitatea de exprimare a aspectului slav şi-i contestă existenţa în limbile în care se redă prin mijloace caracteristice limbilor respective.

Aspectul verbal este admis actualmente de numeroşi lingvişti de mare autoritate şi pentru limbile în care se marchează flexionar, iar în multe tratate de gramatică ale limbilor occidentale figurează alături de celelalte categorii gramaticale.

Pornind de la premisa evidentă a preponderenţei covîrşitoare a elementului latin în toate compartimentele limbii române, unii lingvişti au căutat şi originea aspectului verbal în structura limbii latine, după modelul celorlalte limbii romanice, care s-au format şi dezvoltat independent de limbile slave.

Ei admit principiul că unul şi acelaşi conţinut categorial — în speţă aspectul verbal — poate îmbrăca, în limbi diferite, modalităţi de expresie deosebite şi ca atare, că este posibilă existenţa aspectului verbal şi în limbile care folosesc pentru redarea lui altfel de procedee decît slava.

După această teorie, paradigma unuia şi aceluiaşi verb conţine atît forme aspectuale perfective, cît şi imperfective, pe cînd în limbile slave aspectul este condiţionat de existenţa corelaţiei aspectuale între paradigmele unor unităţi lexicale distincte, dar cu rădăcini şi sens lexical comune. În limbile slave, unul dintre membrii corelaţiei aspectuale este derivatul celuilalt cu ajutorul unui prefix sau sufix, ori chiar simultan cu prefix şi sufix. Prin urmare în limbile slave întreaga paradigmă a unui verb se caracterizează, în genere, printr-un singur fel de aspect, fie perfectiv, fie imperfectiv.

Cercetările asupra aspectului verbului românesc au fost iniţiate de A. Philippide, sub influenţa neogramaticilor, care, spre sfîrşitul secolului trecut, confundau conceptul de aspect verbal cu cel de mod al acţiunii (Aktionsart), care-i de ordin lexical.

Concepţia lui Philippide a fost preluată critic şi dezvoltată de unul din cei mai consecvenţi discipoli ai acestuia, G. Ivănescu, după care aspectul exprimă acţiunea ca neter-

minată (imperfectivă) sau terminată (perfectivă) și se manifestă prin formele temporale ale verbului.

Pe aceeași poziție se situează, recent, și lingvistul ceh Jan Šabršula.

Noi împărtășim același punct de vedere. Pornim de la distincția netă dintre categoria de aspect și cea de mod al acțiunii. Aspectul verbal este o categorie gramaticală, care constă din sistemul de forme pe care le îmbracă verbul pentru a exprima gradul de realizare a acțiunii ; aspectul perfectiv desemnează o acțiune terminată, deci globală, iar aspectul imperfectiv, una în curs de desfășurare.

Valoarea aspectuală este foarte abstractă și se suprapune peste valoarea lexicală specifică fiecărui verb.

Aspectul perfectiv și cel imperfectiv se opun reciproc, formînd o corelație binară. În română formele temporale cumulează și valori aspectuale.

Polivalența categorială a unuia și aceluiași formant este un fenomen curent în orice limbă. Martinet îl numește *amalgamare* a semnificanților (*op. cit.*, p. 102).

Corelația aspectuală se realizează prin mijloace morfologice în cadrul paradigmei fiecărui verb și, în consecință, pe baza aceluiași sens lexical.

În interacțiune cu aspectul verbal se află *modul acțiunii* (numit și *subaspect*), care este un concept de ordin lexical și desemnează clase de verbe caracterizate prin anumite trăsături ale acțiunii.

Astfel există verbe durative, momentane, incoative, rezultative, intensive, iterative, evolutive etc.

Datorită interferenței dintre aspect și modul acțiunii, în lingvistica rusă s-a creat recent conceptul de ***aspectualitate***, care include aspectul, ca nucleu al aspectualității, iar modul acțiunii, indicii lexicali neverbali și mijloacele sintactice care participă la caracterizarea desfășurării acțiunii, ca element periferic.

Adoptăm și noi termenul de aspectualitate, pe care îl adaptăm la specificul limbii române : aspectul perfectiv/imperfectiv, exprimat prin mijloace morfologice (formele temporale), reprezintă elementul fundamental al aspectualității.

Scanned with OKEN Scanner

iar variatele moduri ale acțiunii, redate prin procedee sintactice, derivative, lexicale, constituie elementele marginale.

Același mod al acțiunii caracterizează întreaga paradigmă a verbului, pe cînd opoziția aspectuală se manifestă între diferiți membri ai paradigmei aceluiași verb.

Și în română se constată o interacțiune între categoria aspectului și modul acțiunii.

Astfel, un verb momentan folosit la imperfect (formă imperfectivă) devine ipso facto sau durativ *(puiul murea)* sau iterativ *(clipea)*.

În alte cazuri, modul acțiunii influențează manifestarea aspectului : întrebuințarea unor verbe durative este incompatibilă cu perfectul simplu *(lîncezi)*.

Prezentul verbelor durative exprimă acțiuni liniare : *privește*.

Formele de prezent ale verbelor momentane (punctuale) marchează acțiuni perfective, fiindcă efectuarea lor nu presupune timp, începutul și sfîrșitul acțiunii aproape coincizînd. Un atare prezent indică realmente o acțiune perfectivă la viitor (cum se consideră în limba rusă) sau la trecut (ca în limba sîrbă și în unele graiuri bulgărești de apus), deci *plec* înseamnă „voi pleca" sau „plecai", în funcție de situație.

Imperfectul este un timp prin excelență imperfectiv, corespunzător subaspectului durativ *(studia)*.

Tot prin imperfect se redă, în cazul verbelor momentane, subaspectul iterativ *(ciocănea)*.

Folosit nemarcat (cu sens de perfect), imperfectul poate exprima și acțiuni perfective : *atunci* **apărea** *importanta lucrare* („a apărut").

Verbele momentane își prelungesc durata acțiunii cînd se întrebuințează la imperfect (*Seara* **venea** *și prin bradul de pe pisc trecu o oftare*. Sadoveanu).

Formele de perfect simplu, perfect compus și mai mult ca perfect redau aspectul perfectiv, acțiuni încheiate, relativ independent de durata lor : *scrisei, am scris, scrisesem*.

Cele trei timpuri perfective menționate se opun între ele în privința raporturilor temporale, iar în cazul verbelor cu sens durativ marcat, și în privința modului acțiunii.

Astfel, perfectul simplu exprimă acțiuni relativ limitate, încît unele verbe durative sînt incompatibile cu acest timp : **zăcu*.

Perfectul compus al unor verbe redă acțiuni terminate ale căror efecte se manifestă în prezent : *am obosit* „sînt obosit" (perfectul rezultativ).

Mai mult ca perfectul marchează o acțiune perfectivă care precedă altă acțiune perfectivă : *abia după ce-l salutase l-a recunoscut*.

Viitorul și viitorul anterior desemnează acțiuni perfective, concepute ca încheiate în viitor : *după ce o voi fi citit, o voi restitui*.

Între viitor și viitorul anterior există numai opoziție temporală, nu și aspectuală (ambele acțiuni fiind perfective).

Așadar, un anumit verb românesc nu poate fi calificat drept perfectiv sau imperfectiv, ca în slavă. Paradigma oricărui verb românesc se scindează în opoziții binare în funcție de timpuri : prezentul și imperfectul sînt în general imperfective, iar celelalte timpuri, perfective.

De asemenea, ținînd seama de faptul că expresia aceleiași categorii gramaticale poate să difere de la o limbă la alta, nu trebuie să surprindă neconcordanța parțială dintre aspectul imperfectiv slav și timpurile imperfective din română, pe de o parte, și dintre perfectivul slav și timpurile perfective românești, pe de altă parte.

Corelația formelor temporale servește la marcarea nucleului aspectualității. Elementele periferice ale aspectualității (subaspectul sau modul acțiunii) se redau prin mijloace lexico-sintactice, sintactice, lexicale și derivative.

Unul din cele mai frecvente procedee lexico-sintactice utilizate în română pentru exprimarea modului acțiunii îl constituie perifraza verbală formată dintr-un verb așa-numit semiauxiliar de aspect și un verb principal la conjunctiv, infinitiv, participiu sau supin, care alcătuiesc împreună o unitate semantică și sintactică indisolubilă.

O astfel de perifrază verbală prezintă o singură idee verbală caracterizată prin același aspect, timp și mod.

Scanned with OKEN Scanner

Verbul semiauxiliar de aspect s-a delexicalizat numai parțial, deci el este în curs de gramaticalizare, care variază, ca grad, de la un semiauxiliar la altul.

Printre indicii gramaticali esențiali ai perifrazei verbale se află comunitatea subiectului și funcția sintactică de predicat verbal compus.

Gramatica Academiei, ca și alți cercetători, nu admit existența așa-numitului semiauxiliar de aspect în limba română și, implicit, nici pe aceea a predicatului verbal compus.

Semiauxiliarele de aspect redau prin conținutul lor lexical gradul de realizare a acțiunii exprimate de verbul principal. Ele se clasifică în verbe incoative (*a începe, a porni, a prinde, a apuca, a da, a sta, a pune* etc.), continuative (*a continua, a urma*) și terminative (*a înceta, a isprăvi, a sfîrși, a conteni, a termina, a mîntui, a apuca* etc.).

Semiauxiliarele incoative și cele terminative au valoare momentană, iar cele continuative, durativă.

Modul acțiunii mai poate fi exprimat și printr-un procedeu pur sintactic : *repetiția* (**merseră, merseră** *cale lungă...*).

Repetiția cu valoare subaspectuală durativă, intensivă, iterativă sau progresivă poate să constea și din interjecții cu sens verbal : *porniră împreună... și* **haide, haide...** *ajunseră*.

Cele mai frecvente și variate moduri ale acțiunii se manifestă prin mijloace lexicale, adică prin semnificația specifică a fiecărui verb : *a domni* (durativ), *a pleca* (momentan), *a crește* (evolutiv), *a clipi* (iterativ) etc.

Printre mijloacele de exprimare a modului acțiunii se numără și locuțiunile, care prezintă mai ales valoare incoativă : *a o lua la fugă, a da în clocot, a se face ziuă* etc.

Modul acțiunii se poate reda și prin adverbe, locuțiuni adverbiale și locuțiuni conjuncționale.

În verbele de origine slavă intrate în dacoromână, categoria aspectului s-a neutralizat, morfemele aspectuale slave fiind asimilate de români numai cu valoarea lor lexicală.

Prefixele și sufixele românești, de diferite origini, marchează, însă, în dacoromână sporadic valori subaspectuale : denominativele formate cu prefixul *în-(îm-)* indică uneori un

proces incoativ şi evolutiv *(a îmbătrîni)*, cele cu preverbul *stră-*, intensificarea acţiunii *(a străluci)*, cele cu *re-*, o acţiune repetată *(a reaminti)*, cele cu *răs-(răz-)*, intensificarea acţiunii *(a răscoace, a răzdiscuta)*.

În concluzie, considerăm că româna posedă categoria aspectului verbal, pe care o exprimă prin mijloace morfologice (forme temporale opuse binar).

Modul acţiunii, categorie lexicală, cunoaşte procedee variate de redare : perifraza verbală, repetiţia, valoarea lexicală a verbului şi a locuţiunii verbale, elemente neverbale din context.

Limba noastră redă toate nuanţele aspectului verbal slav, însă se diferenţiază tranşant de limbile slave prin mijloacele de realizare a sistemului său aspectual, care o apropie de limbile romanice.

6. Definim categoria gramaticală a modului ca forma verbului care indică felul în care vorbitorul consideră acţiunea, starea sau existenţa.

Categoria gramaticală a modului nu trebuie confundată cu conceptul lexical de *mod al acţiunii* (subaspect), care este o componentă secundară a aspectualităţii.

În limba română, mijloacele de exprimare a categoriei modului şi a modului acţiunii coincid. Astfel, *merge* indică totodată (pe lîngă alte categorii gramaticale) modul indicativ şi modul durativ al acţiunii.

Variatele modalităţi ale acţiunii pot fi redate prin mijloace gramaticale, lexicale şi fonetice.

Se impune să distingem între categoria gramaticală a modului verbal şi modalitatea globală a propoziţiei în care este integrat verbul considerat.

Admitem polisemia formelor modale. Astfel, considerăm că o formă de viitor anterior prezintă, în anumite contexte, valoare de prezumtiv trecut, deci nu sîntem de acord cu teza că fiecare valoare a unei forme flexionare modale este redată prin altă formă modală, omonimă. Astfel noi considerăm că în enunţul *Să ştii că* **s-o fi supărat** (Bassarabescu, S.A., p. 99), **s-o fi supărat** este o formă de viitor anterior cu valoare de prezumtiv perfect, iar nu o formă de prezumtiv perfect.

Scanned with OKEN Scanner

Aşadar socotim că avem de a face, în astfel de cazuri, cu polisemie gramaticală, nu cu forme gramaticale multiple omonime.

De regulă modurile verbale se clasifică în personale (indicativul, conjunctivul, condiţionalul, imperativul şi prezumtivul) şi nepersonale (infinitivul, gerunziul, participiul şi supinul).

Cîţiva cercetători împart modurile nepersonale în două clase diametral opuse : forme nominale *(infinitivul lung, participiul trecut, supinul* şi *gerunziul),* care aparţin flexiunii nominale, şi „forme pur verbale"[12], ca *infinitivul scurt* şi *gerunziul-verb,* care ar exprima categoriile verbale de diateză, persoană, timp şi mod prin „morfeme implicite"[13].

După părerea noastră, deducerea categoriei gramaticale din context nu trebuie confundată cu exprimarea categoriei gramaticale prin mărci morfologice, flexionar.

Astfel, în contextul **mergînd** *ei o bucată bună de drum,* ideea de persoană a gerunziului *mergînd* rezultă din context (persoana a III-a), dar acest fapt nu justifică teza că gerunziul ar exprima categoria persoanei.

În formele verbale compuse alcătuite cu infinitivul lung, infinitivul scurt, gerunziul sau în majoritatea celor cu participiul, categoria persoanei este marcată prin flexiunea verbului auxiliar.

Pentru cei care admit existenţa predicatului compus, persoana supinului este marcată de semiauxiliarul de modalitate, care poartă indicii categoriilor gramaticale : *Nu m-am însurat cînd* **am fost de însurat** (Creangă).

Caracterizarea modurilor personale şi nepersonale se face şi după criteriul sintagmatic. Infinitivul scurt, gerunziul şi participiul comportă subiect.

Natura verbală a modurilor nepersonale se manifestă şi prin admiterea determinantelor specifice verbului respectiv la

---

[12] Matilda Caragiu-Marioţeanu, *art. cit.,* p. 38.

[13] Idem, *ibidem,* p. 42. Teoria „morfemelor implicite" ale unor moduri nepersonale este respinsă şi de Iorgu Iordan, Valeria Guţu Romalo şi Al. Niculescu, *op. cit.,* p. 209.

modurile personale, cum sînt complementele și anumite categorii de propoziții subordonate.

Considerăm că nici un mod nepersonal nu este o formă exclusiv nominală, nici chiar infinitivul lung, care intră în structura condiționalului prezent inversat *(lăudare-aș)*.

În consecință, opinăm pentru menținerea clasei modurilor nepersonale, care, însă, trebuie opusă clasei modurilor personale sub raportul modalității de exprimare a categoriilor gramaticale.

Totodată se impune revizuirea repartizării modurilor în cele două clase sus-menționate corespunzător realității lingvistice contemporane.

Modurile personale, adică acelea care prezintă desinență pentru exprimarea categoriei de persoană, sînt următoarele: indicativul, conjunctivul prezent, condiționalul, imperativul și prezumtivul format cu viitorul sau condiționalul auxiliarului *a fi: voi fi gîndind, vei fi gîndind* etc., *aș fi primind, ai fi primind* etc.

Nu toate verbele prezintă, la modurile personale, forme pentru cele trei persoane gramaticale și chiar verbele personale cu paradigma completă la unele moduri personale cunosc la alte moduri personale un sincretism total al formelor de persoană.

Astfel, verbele unipersonale se conjugă la modurile personale numai la persoana a III-a, deci nu comportă imperativ.

Imperativul tuturor verbelor tripersonale are forme exclusiv pentru persoana a II-a, la ambele numere, prin urmare imperativul este un *mod unipersonal*.

Conjunctivul perfect activ este un *mod nepersonal* (sau impersonal, pentru că nu poartă, în limba literară, marca nici unei persoane gramaticale determinate): *(eu, tu, el, noi, voi, ei) să fi văzut*.

Același sincretism total apare și la prezumtivul format cu conjunctivul auxiliarului *a fi: (eu, tu, el, noi, voi, ei) să fi admițînd*.

Un caz relativ diferit de cele precedente reprezintă conjunctivul perfect pasiv, care este tot *nepersonal*: *(eu, tu, el) să fi fost înțeles, (noi, voi, ei) să fi fost înțeleși*, dar care,

spre deosebire de conjunctivul perfect activ și de varianta specificată a prezumtivului, are desinențe de număr și de gen.

Modurile nepersonale, adică acelea cu categoria persoanei nemarcată flexionar, sînt : infinitivul, gerunziul, participiul, supinul, conjunctivul perfect activ, conjunctivul perfect pasiv și varianta prezumtivului alcătuită din conjunctivul prezent al auxiliarului *a fi* și gerunziul verbului de conjugat.

Modurile nepersonale prezintă, în general, caracteristici verbale și caracteristici nominale dozate diferit de la un mod la altul.

Particularitățile nominale ale majorității modurilor nepersonale (infinitivul lung, infinitivul scurt, gerunziul, participiul și supinul) constau din elemente de flexiune (cu excepția infinitivului scurt) și distribuție nominală, iar particularitățile lor verbale se manifestă prin comportare sintagmatică verbală și apartenența la unele moduri personale compuse.

Modurile personale și cele nepersonale se caracterizează de obicei și după criteriul sintactic, denumindu-se predicative, respectiv nepredicative.

În realitate conceptele de *mod personal* și *mod predicativ* nu coincid, în primul rînd pentru că denumirea de *predicativ* se limitează de obicei la modurile personale ale predicatului verbal și nu include și modurile personale ale verbului copulativ din componența predicatului nominal.

Dacă verbul copulativ la mod personal se tratează ca *nepredicativ*[14], deși este parte integrantă a predicatului, rezultă că sfera noțiunii de *mod personal* este supraordonată celei de *mod predicativ*.

Infinitivul scurt, participiul și gerunziul sînt totdeauna predicative cînd sînt elemente constitutive ale modurilor personale compuse și se înglobează în paradigma verbului.

Supinul face parte din predicatul verbal compus, în care perifraza verbală este în curs de morfologizare, sub formă analitică : **nu aveam de făcut** *nimic mai bun*.

Conjunctivul perfect activ, conjunctivul perfect pasiv și prezumtivul format cu conjunctivul prezent al auxiliarului *a fi*, deși nepersonale, sînt totuși predicative.

---

[14] Cf. *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 206.

Scanned with OKEN Scanner

Modurile nepersonale funcționează atît ca părți principale, cît și ca părți secundare de propoziție.

Între expresia și conținutul modurilor nu există, în general, biunivocitate.

Pe de o parte, o formă modală exprimă valori modale multiple, prin neutralizarea, în anumite contexte, a valorii categoriale specifice și folosirea nemarcată cu valoarea altor moduri.

Pe de altă parte, aceeași valoare modală se redă prin forme modale multiple.

Morfologia și sintaxa reprezintă tipuri formale de niveluri deosebite. Abordarea problemei modurilor din punct de vedere exclusiv morfologic și semantic este unilaterală.

Această metodologie ar implica reducerea studiului modurilor la o simplă inventariere a sensurilor fiecărei forme modale polisemantice și ar lăsa impresia, falsă, că oricare din aceste valori ar putea să fie folosită în orice context.

Valoarea specifică a modurilor se manifestă numai într-un context zero, adică în cadrul paradigmei, cînd ele sînt opozabile.

Presiunea contextului determină diferențierea valorilor aceleiași forme modale, valori care, de regulă, se exprimă prin forme dispuse în distribuție complementară.

7. Categoria gramaticală a timpului indică raportul temporal, direct sau mediat, al acțiunii exprimate de verb față de momentul vorbirii.

Sistemul timpurilor diferă, în general, de la o limbă la alta.

Astfel, limba română are pentru redarea trecutului patru timpuri, franceza, cinci, rusa, unu.

Trecutul, prezentul și viitorul reprezintă opoziții temporale fundamentale.

În multe limbi — printre care se numără și româna — trecutul și viitorul cunosc forme multiple, care marchează nuanțe temporale variate.

Timpurile a căror acțiune se referă direct la momentul vorbirii se numesc absolute, iar cele care exprimă acțiuni raportate la prezent prin intermediul altor timpuri se numesc

Scanned with OKEN Scanner

relative. Cele mai caracteristice timpuri relative sînt mai mult ca perfectul și viitorul anterior.

Categoria gramaticală a timpului se află în interacțiune cu categoria aspectului : *timpul* situează acțiunea, direct sau indirect, în raport cu momentul enunțării, iar *aspectul* o descrie ca perfectivă (terminată, globală) sau ca imperfectivă (în desfășurare).

Ambele categorii gramaticale se redau, în română, prin aceleași forme, amalgamate. Sfera timpului se subordonează celei de aspect, care este, ipso facto, mai abstractă, mai generală. Există opoziții temporale atît în cadrul aspectului perfectiv (perfect simplu, perfect compus, mai mult ca perfect), cît și în cadrul celui imperfectiv (prezent, imperfect).

Datorită conexiunii dintre cele două categorii gramaticale considerate, definițiile date timpurilor includ, în general, și notele specifice aspectului, pe care de regulă lingvistica noastră nu-l recunoaște ca o categorie gramaticală sau îl confundă cu modul acțiunii.

Timpul este o categorie gramaticală complexă. Formele gramaticale exprimă numai uneori conținutul categorial așteptat. În numeroase cazuri ele sînt simple convenții gramaticale, „etichete de clasificare“[15].

Astfel forma de indicativ *prezent* cumulează valoare temporală de *prezent actual (scrie)* de *viitor (mîine te vizitez)*, de *trecut (Atunci Mihai se lasă cu furie asupra osmanlîilor)* sau de *prezent permanent (Apa trece, pietrele rămîn)*.

Astfel spus, în cazuri frecvente opozițiile de conținut ale diferitelor forme temporale se neutralizează în contexte determinate și termenul nemarcat (cu trăsăturile temporale distinctive suprimate) se substituie termenului marcat (devine sinonim cu altă formă temporală).

8. În tratatele de gramatică fundamentale ale limbii noastre se introduce în definiția categoriei de persoană gramaticală și conceptul de *autor al acțiunii (sau locutor, interlocutor)*[16].

---

[15] Cf. *Grammaire Larousse du français contemporain*, p. 334.

[16] Cf. de ex., *Gramatica Academiei*, vol. I, p. 243 ; Iordan, Guțu Romalo, Niculescu, *op. cit.*, p. 60.

Scanned with OKEN Scanner

Spre deosebire de celelalte categorii gramaticale verbale, categoria persoanei şi aceea a numărului sînt independente în mod absolut de realitatea extralingvistică.

Categoria timpului este impusă, în general, de timpul real, de raportul dintre momentul săvîrşirii acţiunii şi momentul vorbirii (*scrisei* este la perfect pentru că marchează un proces anterior momentului enunţării lui), pe cînd persoana verbului este dictată de persoana subiectului, ca efect al acordului, deci este un fenomen pur gramatical (sintactic).

De aceea nu împărtăşim punctul de vedere după care se consideră că persoana verbală este determinată exclusiv de autorul acţiunii.

În enunţurile cu verbul la diateza activă sau la majoritatea reflexivelor, persoana verbului coincide cu persoana autorului acţiunii, dar în construcţiile cu verbele la diateza pasivă sau la reflexivul pasiv, persoana verbului diferă de persoana autorului acţiunii (care îndeplineşte funcţia de complement de agent): *el a fost recomandat de mine* (*a fost recomandat*: persoana a III-a; *de mine*, autorul acţiunii: persoana I).

Persoana verbului este regizată de persoana subiectului gramatical (cu excepţia unei categorii de verbe unipersonale), indiferent dacă acesta reprezintă pe autorul sau obiectul acţiunii.

În consecinţă, definim categoria gramaticală a persoanei ca forma pe care o ia verbul, prin acord cu subiectul, pentru a marca identitatea acestuia din urmă cu cel care vorbeşte (pers. I), cu cel căruia i se vorbeşte (pers. a II-a) sau cu persoana, lucrul ori ideea despre care se vorbeşte.

În definirea conceptelor de *verb unipersonal* şi *verb impersonal* adoptăm criteriul morfologic, căruia îi subsumăm pe cel sintagmatic şi pe cel semantic.

Sub raport morfologic, pe lîngă verbele cu mărci flexionare pentru cele trei persoane gramaticale, există verbe caracterizate exclusiv prin persoana a III-a, numite *unipersonale propriu-zise, statutare* sau *permanente* (*a ninge, a-i păsa*) şi verbe cu paradigma completă, dar care, în anumite sintagme se întrebuinţează numai la persoana a III-a, ca, de

exemplu : *a conveni (convin, convii, convine* etc., dar precedat de un pronume în dativ : *îmi convine, îţi convine, îi convine, ne convine), a se interesa (mă interesez, te interesezi* etc., dar *mă interesează, te interesează, vă interesează), numite unipersonale* prin *întrebuinţare, condiţionate* sau *accidentale.*

Tot ca unipersonale trebuie tratate şi verbele care nu admit, din cauza incompatibilităţii semantice, un subiect nume de persoană : *a oua, a germina* etc.

Verbele statutar unipersonale, ca şi cele condiţionat unipersonale, aparţin fie diatezei active *(plouă, îmi place, mă frige),* fie diatezei reflexive *(se luminează, se întîmplă, se zice).*

Unele verbe unipersonale admit ambele forme, fără modificarea valorii lexicale : *înnoptează — se înnoptează.*

După criteriul distributiv, verbele unipersonale se clasifică în mai multe categorii.

Parte din verbele unipersonale (autonome sau integrate în locuţiuni) contractează relaţii cu un nume în nominativ, la ambele numere *(îmi place spectacolul — îmi plac spectacolele),* iar altele nu *(plouă, se crapă de ziuă, îmi pare rău).*

Subiectele verbelor unipersonale precedente nu reprezintă pe autorul sau pe purtătorul stării exprimate de verb, dar există şi o clasă de verbe unipersonale care comportă un subiect autor al acţiunii marcate de verb *(a cotcodăci).*

Majoritatea verbelor statutar sau condiţionat unipersonale care au subiect admit şi propoziţii subiective : *mă interesează ce perspective li se deschid.*

Unele verbe şi expresii unipersonale care nu se construiesc cu subiect sau cu propoziţie subiectivă pot regiza o propoziţie completivă indirectă : *nu-mi pasă dacă se opune.*

Unipersonalele impersonale nu admit nici subiect, nici propoziţie subiectivă sau completivă indirectă.

Sub raport semantic, verbele unipersonale (atît cele statutare, cît şi cele condiţionate sintactic) se clasifică după cum urmează :

a. *verbe tripersonale,* care exprimă acţiuni sau stări referitoare la un autor sau purtător reprezentat printr-un nume de persoană sau substitut al acestuia, cu funcţie de comple-

ment direct sau indirect : *îmi (îți, îi, ne, vă, le) place poezia, mă (te, îl, ne, vă, îi) apucă dorul* ;

b. *verbe unipersonale*, care nu se construiesc cu un subiect nume de persoană ; subiectul este autorul acțiunii sau se caracterizează prin starea exprimată de verb : *ouă, înfrunzește* ;

c. *verbe impersonale*, care exprimă fenomene meteorologice ; ele nu comportă subiect ;

d. *verbe nedeterminate în privința persoanei*, al căror autor nu este precizat : *se procedează just.*

Conceptul de *verb impersonal* este subordonat celui de verb unipersonal, fiindcă toate verbele impersonale sînt unipersonale, dar numai o parte din verbele unipersonale sînt impersonale.

Unele verbe statutar sau condiționat unipersonale manifestă tendința de a deveni personale : *noi trebuirăm să-i destăinuim* (Blaga, H., p. 236) ; *eram să te întreb* (Brătescu-Voinești, P., p. 165).

În limbajul metalingvistic, accepția termenului *impersonal* diferă în funcție de raportarea lui la conceptul de *verb* sau la cel de *mod*. Cînd se aplică la verb, *impersonal* este privit sub raport semantic : *verb impersonal* „care exprimă o acțiune ce nu se poate atribui unei persoane, fiind vorba de fenomene naturale" *(fulguia)*, iar cînd se referă la mod, *impersonal* este considerat din punct de vedere morfologic „formă verbală care nu indică flexionar persoana gramaticală" (infinitivul, gerunziul, participiul și supinul).

În limba română actuală, persoanele se diferențiază prin desinențe, de aceea folosirea în acest scop și a pronumelui sau substantivului cu funcție de subiect apare în genere ca redundantă.

Verbele unipersonale impersonale redau categoria persoanei exclusiv prin desinență : *burează.*

La modurile personale, verbele personale cu întrebuințare unipersonală de tipul *a conveni, a frige* exprimă categoria persoanei prin mărci morfologice cînd sînt personale (*convin, convii, convine* etc., *frig, frigi, frige* etc.) și prin mijloace

sintactice (complement direct sau indirect redat prin pronume personal) cînd sînt unipersonale : *îmi (îți, îi, ne, vă, le) convine, mă (te, îl, ne, vă, îi) frige.*

Între persoana gramaticală și cea reală apar frecvent discordanțe, în special în vorbirea afectivă.

Tot referitor la raportul dintre forma și conținutul persoanei gramaticale este interesant de relevat sensul general al unor persoane gramaticale.

Este îndeobște cunoscută valoarea generală (nedeterminată) a persoanelor a II-a singular (**Poți** *fi erou fără* **să pustiești** *pămîntul.* Boileau), a III-a singular a reflexivului (**Se cunoaște** că se **lucrează** *temeinic),* a III-a singular a diatezei active cu subiectul **omul** *(Dumneata nu ai de unde să afli, pentru că* **nu** te **vede omul** *de dimineață pînă seara,* Barbu, F.L., p. 21) și I plural (**Să ședem** *strîmb și* **să judecăm** *drept).*

Romanistul ceh P. Beneš, traducătorul în cehă al *Amintirilor din copilărie* de Ion Creangă, sesizează valoare generală și la persoana I singular : *Spune-mi cu cine te însoțești, ca* să *ți* **spun** *cine ești (Proverb)*[17].

9. În română, categoria gramaticală a numărului se exprimă prin aceeași formă cu modul, timpul, aspectul, persoana și diateza.

Gramatica Academiei descrie categoria numărului astfel : „Prin cele două numere — singularul și pluralul — se arată dacă e vorba . . . de o acțiune săvîrșită de un singur autor sau de mai mulți *(mergea—mergeau)*“[18].

Afirmația de mai sus este numai parțial valabilă. Ea corespunde numai enunțurilor cu verbul la diateza activă și unor categorii de reflexive.

Numărul verbelor la diateza pasivă și la cea reflexiv-pasivă este dirijat de numărul obiectului acțiunii (cu funcție de subiect), nu de numărul autorului acțiunii (cu funcție de complement de agent) : **Propunerea a fost adoptată (s-a adoptat)** *de toți colaboratorii.*

---

[17] P. Beneš, *art. cit.*

[18] *Vol. I,* 1966, p. 37.

În realitate, la verb categoria numărului este un fenomen strict formal, rezultat al acordului cu subiectul gramatical.

Adesea valoarea de plural se neutralizează și forma de plural se utilizează nemarcat la numărul singular : *pluralul autorității, pluralul modestiei, pluralul autorului, pluralul politeții.*

În enunțuri care conțin un imperativ narativ (dramatic) poate să apară și fenomenul invers, acela al folosirii nemarcate a persoanei a II-a singular în locul pluralului persoanelor I, a II-a și a III-a.

Pînă și la mine, în curte, toți chiriașii, cum se adună la taifas, repede ajung la țărani ș-apoi **dă**-*i și* **dă**-*i cu problema și cu chestia* (Rebreanu, R., p. 81).

10. Lucrarea noastră abordează categoriile gramaticale ale verbului atît sub aspectul lor concret, cît și sub cel abstract, fără să ignoreze latura lor semantică la nici un nivel al analizei.

Compararea cu alte limbi vizează relevarea trăsăturilor specifice ale limbii române sau a unor fenomene pe care româna le are în comun cu acestea.

Mulțimea și varietatea problemelor discutate, pe baza unei bibliografii române și străine, și bogăția materialului ilustrativ demonstrează complexitatea problemelor tratate, poziția noastră față de soluțiile anterioare și contribuția la studiul temei propuse.

Scanned with OKEN Scanner

Bibliografie
A. Studii

1. Appel, T., *L'objet direct personnel et la transitivité verbale roumaine*, în „X-ème Congrès International des linguistes. Résumés des communications, București, 1967, p. 14.
2. Asan, Finuța, *Raportul dintre diateze și tranzitivitate*, în SCL XI, 1960, 3, p. 341—348.
3. Asan, Finuța, Vasiliu, Laura, *Unele aspecte ale sintaxei infinitivului în limba română*, în SG I, 1956, p. 97—113.
4. Bacinski, I., *L'infinitif et les moyens de son remplacement*, București, 1946.
5. Barbu, N. I., *Sintaxa limbii române după metoda istorico-stilistică*, București, 1945.
6. Beneš, P., *Le sens général de la première personne du singulier*, în „Sbornik Praci filosof. Fakulty", 1963, 12, p. 127—131.
7. Benveniste, E., *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1966.
8. Berceanu, B. B., *Sistemul gramatical al limbii române*, București, 1971.
9. Berea, El., *Observații asupra diatezei pasive în limba română*, în SCL XIII, 1966, 5, p. 567—578.
10. Berejan, S., *Procedee sintactice de exprimare a aspectului verbal*, în „Limbă și lit. mold." I, Chișinău, 1958, 2, p. 36—42.
11. Blinkenberg, Andreas, *Réflexions épistémoloques sur la divergence des métodes de la grammaire*", în „Méthodes de la grammaire", Paris, 1966.
12. Boer, C. de, *Syntaxe du français moderne*, Leiden, 1954.
13. Bolocan, Gh., *Despre traducerea aspectelor verbale din rusă în română*, în LR VIII, 1, p. 74—80.

Scanned with OKEN Scanner

14. Bondarko, A. V., *Bulanin, L. L., Russkii glagol*, Leningrad, 1967.
15. Bottke, K., *Rumanian Imperfect, Perfect and Plusperfect Indicative*, în „Orbis" IX, 1960, p. 116—118.
16. Brîncuș, Gr., *Sur la valeur du passé simple en romain*, în „Mélanges Oslo", București, 1957, p. 159—173.
17. Brunot, Ferdinand, *La pensée et la langue*, Paris, 1932.
18. Budagov, R. A., *Funcții coniunktiva*, în „Etiudî po sintaksisu rumînskogo iazîka", Moscova, 1958, p. 104—133.
19. Idem, *Introducere în știința limbii* (trad. Gh. Mihăilă), București, 1961.
20. Bulgăr, Gh., *Despre locuțiunile românești de tipul: pe alese, de mînecate, pe nevăzute*, în SCL XI, 1960, 3, p. 395—401.
21. Idem, *Analiza gramaticală și contextul, în LL V, 1961, p. 27—34.*
22. Idem, *Limba română. Sintaxă și stilistică*, București, 1968.
23. Byck, J., *La répétition en roumain*, în BL II, 1934, p. 67—85.
24. Idem, *Sur l'impératif en roumain*, în BL III, 1935, p. 54—64.
25. Canarache, Ana, *Observații asupra cîtorva verbe defective din cauza sensului lor*, în LR VIII, 1959, 2, p. 56—58.
26. Idem, *Folosirea infinitivului lung*, în LR XI, 1962, 3, p. 314—317.
27. Idem, *Perfectul compus în texte narative*, în LR XIV, 1965, 6, p. 689—695.
28. Capidan, Th., *Meglenoromânii* I, București, 1925.
29. Idem, *Aromânii. Dialectul aromân*, București, 1932.
30. Caragiu, Matilda, *Sintaxa gerunziului românesc*, în SG II, 1957, p. 61—89.
31. Caragiu-Marioțeanu, Matilda, *„Moduri nepersonale"*, în SCL XIII, 1962, 1, p. 29—43.
32. Castilho, Ataliba T. de, *Sur l'aspect verbal en portugais*, în RRL XV, 1970, 3, p. 247—249.
33. Cazacu, B., *Sur l'expression du sujet indéterminé en roumain par la deuxième persoane du singulier*, în B. XIII, 1945, p. 140—154.
34. Chiricuță, Rita, *Cu privire la participiu în anumite funcții sintactice*, în CL VI, 1961, 1, p. 155—157.
35. Idem, *Sensul factitiv-cauzativ al verbelor românești*, în CL IX, 1964, 1, p. 53—58.
36. Idem, *Probleme de grupare semantică a verbelor*, în CL XI, 1966, 2, p. 229—235.

Scanned with OKEN Scanner

56. Creţia, P., *Complementul intern*, în SG I, 1956, p. 115—120.
57. Damourette, J., Pichon, Ed., *Des mots à la pensée. Essai de grammaire de la langue française*, Paris, 1911—1940.
58. Delbrück, B., *Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen* I—III, Strassburg, 1893—1900.
59. Diaconescu, I., *Observaţii cu privire la valoarea infinitivului în limba română*, în LR XVII, 1968, 2, p. 111—121.
60. Diaconescu, Paula, *Rolul elementului verbal în componenţa predicatului nominal*, în SG II, 1957, p. 105—120.
61. Idem, *Pe marginea unor lucrări despre morfem*, în SCL XIII, 1962, 4, p. 519—541.
62. Dimand, Bernhard, *Zur rumänischen Moduslehre*, Wien, 1904.
63. Dimitrescu, Florica, *Locuţiunile verbale în limba română*, Bucureşti, 1958.
64. Dimitriu, C., *Observaţii în legătură cu diateza reflexivă şi verbele pronominale în limba română contemporană*, în AnŞtUI XI, fasc. 2. p. 125—146.
65. Idem, *Observaţii în legătură cu verbele semiauxiliare de aspect*, în LR XVI, 1967, 4, p. 297—303.
66. Dostál, A., *Studie o vidovém systému v staroslověnštině*, Praga, 1954.
67. Idem, *'expression des modalités et du procès de l'action verbale et l'aspect verbal en slave*, în CL III, 1958, p. 157—164.
68. Dragomirescu, Gh. N., *Auxiliarele modale*, în LL VII, 1963, p. 231—256.
69. Idem, *Despre unele noţiuni gramaticale şi nomenclatura lor*, în LL XX, 1969, p. 151—161.
70. Drăşoveanu, D., Dumitraşcu, P., Zdrenghea, M., *Analize gramaticale şi stilistice*, Bucureşti, 1966.
71. Drăganu, N., *Elemente de sintaxă a limbii române*, Bucureşti, 1945.
72. Dubois, J., *Grammaire structurale du français. Nom et pronom*, Paris, 1965.
73. Idem. *Grammaire structurale du français. Le verbe*, Paris, 1967.
74. Dumitraşcu, Pompiliu, *În legătură cu predicatul multiplu şi complex*, în CL IX, 1964, 1, p. 59—66.
75. Edelstein, Frieda, *Sintaxa gerunziului românesc*, Bucureşti, 1972.

134. Idem, *Nume și verb*, în „Omagiu Rosetti", 1965, p. 423—426.
135. Jakobson, Roman, *Essais de linguistique générale*, Paris, 1963.
136. Jespersen, Otto, *The Philosophy of Grammar*, Londra, 1956.
137. Jung, Walter, *Grammatik der deutschen Sprache*, Leipzig, 1968.
138. Karcevski, S., *Système du verbe russe*, Praga, 1927.
139. Klepikova, G. P., *Funcțiile prefixelor verbale de origine slavă în dialectul istroromân*, în FD II, 1960, p. 169—207.
140. Kovačec, August, *Descrierea istroromânei actuale*, București, 1971.
141. Koschmieder, Erwin, *Zeitbezug und Sprache. Ein Beitrag zur Aspekt und Tempusfrage*, 1932.
142. Kěepinský, M., *Influence slave sur le verbe roumain*, Praga, 1941.
143. Kurylowicz, Jerzy, *Esquisses linguistiques*, Wroclaw, 1960.
144. Idem, *L'évolution des catégories grammaticales*, în „Problèmes du langage", Paris, 1966.
145. *Limba română. Fonetică-Vocabular-Gramatică*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1956.
146. Lombard, Alf, *Le verbe roumain*, vol. I—II, Lund, 1954—1955.
147. Idem, *Morfologia verbului românesc*, în SCL VIII, 1957, 1, p. 7—13.
148. Luht, I. I., *Zalog sovremennom rumînskom iazike (Passiv)*, Moscova, 1962.
149. Lyons, John, *Chomsky*, Paris, 1971.
150. Macrea, Dimitrie, *Sextil Pușcariu*, în „Lingviști și filologi români", București. 1959, p. 198—217.
151. Malmberg, Bertil, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, Paris, 1966.
152. Idem, *Synchronie et diachronie*, în „Actes X", vol. I, București, 1969, p. 13—25.
153. Manoliu Manea, Maria, *Puncte de vedere asupra categoriei gramaticale*, în LR XVII, 1968, 2, p. 101—109.
154. Idem, *Quelques réflexions sur la place du voix dans une grammaire transformationnelle*, în RRL XV, 1970, 5, p. 487—493.
155. Idem, *Gramatica comparată a limbilor romanice*, Buc., 1971.
156. Marcus, Solomon, *Dependență și subordonare*, în „Omagiu Rosetti", București, 1965.

215. Sădeanu, Florența, *Traces de passé composé absolu en roumain*, în „Recueil Lisbonne", 1959, p. 315—320.
216. Săteanu, C., *Predicatul compus*, în CL XI, 1966, 2, p. 243—252.
217. Schaff, Adam, *Introducere în semantică*, București, 1966.
218. Schibsbye, Knud, *A Modern English Grammar*, Londra, 1967.
219. Schveiger, Paul, *Însemnări cu privire la regimul verbului*, în CL XII, 1967, 1, p. 97—102.
220. Sechehaye, A., *Essai sur la structure logique de la phrase*, Paris, 1950.
221. Seidel, Eugen, *Zu den Funktionen der Vergangenheitstempora im Rumänischen*, în BL VII, 1939, p. 65—82.
222. Idem, *Problema modurilor în limba română*, în SCȘt (Cluj), VI, 1955, 3—4, p. 7—12.
223. Idem, *Elemente sintactice slave în limba română*, Buc., 1958.
224. Idem, *Probleme und Methoden der Balkanlinguistik*, în „Omagiu Iordan", 1958, p. 775—788.
225. Idem, *Aspekt, Aktionsart und slawischer Vid. Ein Nachklang zum Moskauer Slawistenkongress*, în CL III, 1958, p. 427—445.
226. Skok, Petar, *Quelques observations sur les changements sémantiques verbaux*, în DR IX, 1938, p. 214—219.
227. Slama-Cazacu, Tatiana, *Limbaj și context*, București, 1959.
228. Idem, *Introducere în psiholingvistică*, București, 1968.
229. Slave, Elena, *Prezumtivul*, în SG II, 1957, p. 53—60.
230. Stati, S., *Verbe „reflexive" construite cu dativul*, în SCL V, 1954, 1—2, p. 135—146.
231. Idem, *Problema diatezelor*, în LR VII, 1958, 3, p. 39—45.
232. Idem, *Valorile participiului*, în LR VII, 1958, 5, p. 27—38.
233. Idem, *Evoluția diatezelor în limba latină*, în SCL XI, 1960, 3, p. 741—750.
234. Idem, *Analiza unităților de conținut*, în PLG IV, 1962, p. 29—45.
235. Idem, *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, București, 1963, (recenzie), în SCL XVII, 1966, 6, p. 693—700.
236. Idem, *Note asupra sensurilor gramaticale*, în „Omagiu Rosetti", 1965, p. 867—870.
237. Idem, *Teorie și metodă în sintaxă*, București, 1967.
238. Idem, *Probleme actuale ale semanticii lingvistice*, în „Limbaj, logică, filozofie", București, 1968, p. 5—47.

Scanned with OKEN Scanner

40. Galan, B. I—II — V. Em. Galan, *Bărăgan*, vol. I, ESPLA, Buc., 1958, vol. II, Ed. tineretului, Buc., 1959.
41. *Gaz. lit.* — *Gazeta literară*, Organ săptămînal al Uniunii scriitorilor din R.P.R., Buc., 1954—1968.
42. Ghilia, C. — Alecu Ivan Ghilia, *Cuscrii*, ESPLA, Buc., 1958.
43. Goga, P. — Octavian Goga, *Poezii*, EPL, Buc., 1963.
44. Gr. N. I—II — *Graiul nostru*. Texte din toate părţile locuite de români, publicate de I. A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Speranţia, vol. I—II, Socec, Bucureşti, 1906—1907.
45. Hogaş, D. M. — Calistrat Hogaş, *Pe drumuri de munte*, ESPLA, Biblioteca pentru toţi, Buc., 1960.
46. Hogaş, O. — Calistrat Hogaş, *Opere*, ESPLA, Buc., 1956.
47. Ibrăileanu, A. — G. Ibrăileanu, *Adela*, ESPLA, Buc., 1959.
48. Ispirescu, B.—P. Ispirescu, *Basme, legende, snoave*, ESPLA, Biblioteca pentru toţi, Buc., 1960.
49. *Ist. teatr.* — Istoria teatrului în românia, vol. I, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1965.
50. Jarnik şi Bîrseanu, D. — I. U. Jarnik şi A. Bîrseanu, *Doine şi strigături din Ardeal*, EPL, Bucureşti, 1964.
51. Labiş, P. — Nicolae Labiş, *Cele mai frumoase poezii*, Ed. tineretului, Bucureşti, 1964.
52. Lăncrănjan, C. I—III — Ion Lăncrănjan, *Cordovanii*, vol. I—III, EPL, Bucureşti, 1963.
53. Leu, P. — Corneliu Leu, *Puterea*, EPL, Buc., 1964.
54. Lovinescu, C. S. — Horia Lovinescu, *Citadela sfărîmată*, EPL, Bucureşti, 1963.
55. Mazilu, B. — Teodor Mazilu, *Bariera*, Ed. tineretului, Bucureşti, 1961.
56. Mihale, F. — Aurel Mihale, *Fuga*, EPL, Buc., 1963.
57. Mihale, N. I. — Aurel Mihale, *Nopţi înfrigurate*, Ed. tineretului, Bucureşti, 1961.
58. Mihăescu, N. — Gib Mihăescu, *Nuvele*, vol. I — „La grandiflora"; *Nuvele*, vol. II — *Noaptea focurilor*, EPL, Biblioteca pentru toţi, Buc., 1967.
59. Mocanu, S. — Titus Mocanu, *Stăpînii*, EPL, Buc., 1964.
60. Negruzzi, P. T. — C. Negruzzi, *Păcatele tinereţelor*, EPL, Biblioteca pentru toţi, Bucureşti, 1963.

Scanned with OKEN Scanner

82. Stancu, J. — Zaharia Stancu, *Jocul cu moartea*, EPL, Bucureşti, 1962.
83. Stancu, P. N. — Zaharia Stancu, *Pădurea nebună*, EPL, Bucureşti, 1963.
84. Stancu, Ş. — Zaharia Stancu, *Şatra*, EPL, Buc., 1968.
85. Topîrceanu, O. A. I—II — G. Topîrceanu, *Opere alese*, vol. I—II, ESPLA, Bucureşti, 1959.
86. *Tinereţe — Tinereţe fără bătrîneţe. Basme populare româneşti*, EPL, Bucureşti, 1961.
87. Vianu, *Maxime* — Tudor Vianu, *Dicţionar de maxime comentat*, Editura ştiinţifică, Buc., 1962.
88. Vlahuţă, N. — A. Vlahuţă, *Nuvele, schiţe şi articole*, ESPLA, Biblioteca pentru toţi, Buc., 1959.
89. Zincă, S. S. F. — Haralamb Zincă, *Sfîrşitul spionului fantomă*, Editura militară, Buc., 1962.

CUPRINSUL

I. *Introducere. Obiect, teorie, metodă* 3

1. Generalităţi 3
2. Lingvistica tradiţională şi cea structuralistă 3
3. Sistem şi structură 4
4. Limbă şi vorbire, sincronie şi diacronie 5
5. Diasistemul şi sistemele parţiale ale limbii 6
6. Expresie şi conţinut 7
7. Formalizarea şi specificul fenomenului lingvistic 11
8. Contextul şi valoarea gramaticală 11
9. Polisemia gramaticală 13
10. Metodologia dialectică 14

II. *Diateza* 18

1. Generalităţi 18
2. Terminologia gramaticilor din trecut pentru categoria diatezei 18
3. Lucrări despre diateza reflexivă bazate pe criteriul formal . 19
4. Lucrări despre diateza pasivă 26
5. Studiul diatezelor după criteriul semantic 28
6. Studiul diatezelor după criteriul structuralist şi cel transformaţional 49
7. Concluzii 57

III. *Aspectul* 81

1. Concepţia clasică despre categoria aspectului în limbile slave 81
2. Concepţia nouă cu privire la aspectul verbului slav . . . 84
3. Discuţii asupra naturii corelaţiei aspectuale în limba rusă 86
4. Puncte de vedere asupra mijloacelor de exprimare a categoriei aspectului 88
5. Raportul dintre categoria aspectului şi categoria timpului . 89
6. Aspectul verbal în limba română contemporană. Orientări principale 93
7. Aspectul verbal şi mijloacele prin care se exprimă în româna contemporană 107

Scanned with OKEN Scanner

MFN 940

8. Modul acțiunii și mijloacele prin care se redă în româna contemporană 112
9. Concluzii 120

IV. *Modul* 121

1. Definiția categoriei gramaticale a modului 121
2. Categoria gramaticală a modului și conceptul de mod al acțiunii 122
3. Mijloacele de exprimare a modalității acțiunii, stării și existenței 123
4. Categoria gramaticală a modului și modalitatea propoziției . 123
5. Numărul modurilor în limba română și denumirea lor . . 124
6. Clasificarea modurilor în personale și nepersonale . . . 131
7. Moduri predicative și moduri nepredicative 137
8. Moduri nepersonale cu funcții de părți principale de propoziție 139
9. Raportul dintre sistemul formelor modale și sistemul valorilor modale 136
10. Modul indicativ 141
11. Modul conjunctiv 144
12. Modul condițional 150
13. Modul imperativ 153
14. Modul prezumtiv 156
15. Modul infinitiv 157
16. Participiul 163
17. Gerunziul 167
18. Supinul 171

V. *Timpul* 174

1. Descrierea și definirea categoriei gramaticale a timpului . . 174
2. Timpuri absolute și timpuri relative 175
3. Raportul dintre categoria timpului și categoria aspectului . . 176
4. Raportul dintre forma și conținutul categoriei gramaticale a timpului 177
5. Timpurile modului indicativ. Prezentul 178
6. Imperfectul 180
7. Perfectul simplu și perfectul compus 184
8. Mai mult ca perfectul 188
9. Viitorul 191
10. Timpurile conjunctivului 194
11. Timpurile condiționalului 195
12. Timpul imperativului 197
13. Timpul prezumtivului 198
14. Timpurile infinitivului 198
15. Timpul gerunziului 199
16. Timpul participiului 200
17. Timpul supinului 200

Scanned with OKEN Scanner

VI. *Persoana* 202

1. Definiţia categoriei gramaticale de persoană 202
2. Definiţia conceptelor de verb unipersonal şi verb impersonal . 206
3. Raportul dintre categoria persoanei şi categoria modului . . 214
4. Mijloacele de exprimare a categoriei de persoană gramaticală 216
5. Substituirea de persoane gramaticale 218
6. Sensul general al unor persoane gramaticale 220

VII. *Numărul* 224

1. Descrierea şi definirea categoriei gramaticale a numărului . 224
2. Raportul dintre categoria gramaticală a numărului şi numărul real 225

VIII. *Concluzii* 228

Bibliografie 250
Indice de autori 273